קובץ

גם אני אודך

בעניני חנוכה

(חלק י״ד)

קובץ מ״ג

עזרי מעם ה׳

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח״ס גם אני אודך

ופרדס יוסף החדש על המועדים

כסליו תשפ"ו



© כל הזכויות שמורות

יו"ל ע"י
מכון "גם אני אודך"

הערות והארות יתקבלו בשמחה רבה
להרב גמליאל הכהן רבינוביץ
ת.ד. 539
בני ברק
טל: 052-7128536
7128536@gmail.com
פקס: 03-5201299

תוכן ענינים

מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל
קונטרס "מאורי חיים" – שו"ת בעניני חנוכה
[נערך ונסדר ע"י הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א] . . . . . א

הגאון רבי יהודה פוליטנסקי זצ"ל
קונטרס מאורי יהודה - דברי חיזוק במעלת ימי החנוכה
[נערך ונסדר ע"י בנו הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א] . . . . . ז

הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
קונטרס מאורי יצחק - שו"ת בעניני חנוכה בצל המלחמה
[נערך ונסדר ע"י הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א] . . . . . טו

הגאון רבי יוסף צמח מאזוז שליט"א
מעלת האמונה ולקחי חג החנוכה . . . . . כב

הגאון רבי גימפל ליפשיץ שליט"א
האם שמן זית קרוש יש לו דין שמן להדליק במקדש או בחנוכה . . . . . כז

הגאון רבי מצליח חי מאזוז שליט"א
שו"ת ופסקים בעניני חנוכה . . . . . לב

הגאון רבי אהרן יהודה הלוי גרוסמן שליט"א
בענין שני חלונות בנ"ח אם צריך להדליק בשניהם משום חשד . . . . . סד
בענין ברכת הרואה לנ"ח שהדליק קטן . . . . . סה
בענין נ"ח לחתן וכלה והמחותנים כשלא יגיעו לביתם עד לפנות בוקר . . . . . סו
בענין רופא שיכול או להדליק נ"ח או לומר הלל בחנוכה
מה עדיף ובענין מצוה בו יותר מבשלוחו . . . . . סז
בענין אין מערבין שמחה בשמחה בהכנסת ס"ת בחנוכה,
ובענין טבילת כוסיות נ"ח, וסביבון בש"ק, ושמן זית "למאור" . . . . . סט
בענין ב' נרות ביום ג' של חנוכה ושמן זית של א"י ושמן זית
שהשיג במתנה אם עדיף לקנות מכספו . . . . . עא
בענין החזו"א שחצרים שלנו אינם כחצרים של הגמרא,
ובענין בירך ברכות נ"ח ונשפך השמן, ואונן רח"ל בנ"ח,
ובסים כששם חלות על שולחן של הנ"ח . . . . . עב

בענין הדלקת השמש של נ"ח עם שמן זית זך ומי שיש לו ביום ג' רק ב' נרות ואם צריכים דוקא לשרוף מותר השמן והדליק במקום הרוח ואח"כ הביא דלת זכוכית . . . . . עה
בענין המחזר על הפתחים לנ"ח אם יקבץ לשמן זית או לנר זול . . . . . עז
בענין זוג שנפרדו אבל לא נתגרשו אם יוצא יד"ח נ"ח מבעלה . . . . . עט

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א

חנוכה בשבת - עניני מוקצה והאם שמן למאור הוי מוקצה . . . . . פ

הגאון רבי אהרן אקר שליט"א

שו"ת בדיני ממונות הקשורים לימי החנוכה . . . . . פו

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א

הערות לספר מועדי הגר"ח [ח"ב] חנוכה . . . . . ק

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א

בענין הדלקה כנגד הפתח . . . . . קיט

הגאון רבי תומר ישראלוב שליט"א

מכתב על הספר "גם אני אודך" על חנוכה . . . . . קכב

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א

האם נותנים מעות מקופה של צדקה לעניים כדי שיוכלו לקיים מצות נר חנוכה ושאר מצות . . . . . קכד
האם חייב האדם לחזור על הפתחים ולמכור כסותו כדי שיוכל לקנות חפצי מצוה . . . . . קמ
באילו מצות יש חיוב לכו"ע לחזור על הפתחים ולמכור כסותו . . . . . קנא
האיך יתכן שחייב לחזור על הפתחים והרי קיי"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש . . . . . קעב
חקרי הלכות והערות בענין החיוב למכור כסותו ולשאול על הפתחים בשביל מעות לנר חנוכה . . . . . קעח
מה עדיף יותר האם להיות מוסיף והולך או ליתן לחבירו שידליק כעיקר המצוה . . . . . קצ
האם חייב אדם לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה . . . . . קצח
האם צריך לוותר על מצוה דרבנן שלו כדי שרבים יקיימו מצוה דאורייתא . . . . ריא

על איזה נרות יכול הרואה לברך שעשה ניסים ושהחיינו . . . . . רטז

הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א

הדלקה בפתילות עבות . . . . . רנב
אם יש בהדלקת נר חנוכה מצוה הבאה בעבירה . . . . . רנו
הדלקת נר חנוכה באיסורי הנאה, האם יצא ידי חובתו . . . . . רנז
הדלקת נר חנוכה בשמן של שביעית . . . . . רנט
הדלקת נר חשד בשמן של שביעית . . . . . רס
הדלקת נר חשד בשמן מאוס . . . . . רסא
נוסח ברכת הדלקת נר חנוכה . . . . . רסג
כשמוציאים שלשה ספרי תורה, האם אפשר להוסיף עליות . . . . . רסו
אם חנוכה נחשב כפנים חדשות, וגדר פנים חדשות . . . . . רעא
טהרת פח השמן . . . . . ערה
מתי יוחנן כהן גדול נהיה צדוקי . . . . . רעו

הגאון רבי שבתי יגל שליט"א

זוג פרודים שגרים בדירה אחת מחוסר ברירה וכל אחד
גר בחדר אחר, האם צריכה האישה להדליק נר חנוכה לעצמה . . . . . רפו

הילד יניק וחכים שמעון הכהן רבינוביץ ני"ו

מה עדיף יותר לקנות מגילה לפרים או מנורת כסף לחנוכה . . . . . רפח

מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל
בעל דרך אמונה

קונטרס "מאורי חיים" – שו"ת בעניני חנוכה
[נערך ונסדר עם הוספות ומראי מקומות ע"י הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א משנת הסוכה ועו"ס]

מקום ההדלקה בפנימייה של ישיבה

א. **שאלה: לדעת מרן החזו"א זללה"ה, דבזמן הזה כיון שאין שימושים בחצר אין להדליק בפתח החצר אלא בפתח הבית[א], מה הדין בחדר מדרגות של ישיבה שרגילים להסתובב במדרגות עם בגדי שינה, וכן הטלפונים נמצאים במדרגות, וכן הרבה מגהצים או תולים כביסה שם, האם יש להדליק בפתח הבנין או בפתח של כל אחד בחדר שלו[ב].**

א. כמבואר בחזון איש (או"ח סי' ס"ה ס"ק נ"ב, סי' צ' ס"ק כ"ג, סי' ק"י ס"ק י"ט, יו"ד סי' קס":ח ס"ק ו') לענין עירוב חצירות ומזוזה. וכתב רבינו בדרך אמונה (פ"ד ממעשר הי"ד בה"ל ד"ה חצר) בשם מרן החזו"א "ומה"ט פסק שאין להדליק נר חנוכה בזמנינו בחצר שאין לחצרות שלנו דין חצר ואפי' בחדר המדרגות לא הסכים שידליקו למטה כי סבר שאין לחדר המדרגות דין חצר מטעם הנ"ל". וכן כתב רבינו בקונטרס הזכרונות (סי' ל"ב אות ח') בשמו "אין להדליק על פתח החצר (דחצרות שבזמנינו כמבואות, כמ"ש בחזו"א או"ח סי' ס"ה סקנ"ב וסי' צ' סקכ"ג לענין עירוב. וע"ע חזו"א או"ח סי' ק"י סקי"ט וביו"ד סי' קס"ח סק"ח. ועמש"כ רמ"ג עוד טעם ע"ז). וגם מי שדר למעלה לא ידליק למטה בפתח המדרגות, דמדרגות שלנו ג"כ אין להם דין חצר (כן אמר לי כמדומה, וכן שמעתי משמו)". וכתב עוד רבינו (שם אות ט') בבתים הנהוגים היום דדלת החיצון הוא של כל השכנים יש להדליק בפתח או בחלון הפתוח לחצר אם אין חלון לרה"ר (רי"א וולף ז"ל)".

ב. להבנת הדברים, אכתוב כאן את הרקע לשאלות הללו:

הנה הגראי"ל שטינמן זצ"ל היה אומר (תורת המועדים סי' תרע"א ס"ק י"ח, וכן שמעתי מתלמידו הגרמ"י שניידר שליט"א) שאם הבחורים מסתובבים בפרוזדור עם בגדי לילה ומרגישים שם כמו בבית, יכולים להדליק בכניסה גם לדעת מרן החזו"א.

מאידך, רבינו כל השנים היה אומר שאין להדליק שם, שאע"פ שעושים שם כל מיני שימושים אין לזה דין חצר, ועל כן כל אחד ואחד ידליק בפתח חדרו.

אך בשנת תשע"ב שמענו מהגרי"ד ספטימוס שליט"א, שאמנם במשך שנים רבות שמע כך מרבינו, אך לאחר שישב אצלו והראה לו ציור של כמה מבנים של פנימיות, חזר בו רבינו והורה

שיש להדליק בפתח הבנין [והביא זה גם בספרו נר חנוכה (פרק ד' הע' י"ט ע"ש].

ושאל עוד את רבינו (כ' כסלו תשע"ה) האם אלו שיש להם חדר בקומה עליונה גם יכולים להדליק בפתח הבנין לפי דעת החזו"א, ואמר לו רבינו שאם כולם עוברים דרך הפתח הזה אזי ידליקו כולם בכניסה לבנין - אף אלו שנמצאים בקומה שניה, ושאל את רבינו מאי שנא מחדר מדרגות, וענה: כאן זה מיוחד להם.

וסיפר לי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א, שהוא תמיד היה מורה לבחורים כפי שהורה לו רבינו כל השנים שידליקו בפתח החדר [ועי' בספרו מגד הארץ (חנוכה עמ' ט"ו-ט"ז) שהביא כמה ציורים ששאל בהם את רבינו ובכולם השיב לו שידליקו בפתח החדר, אך לאחר שיצא הספר נר חנוכה ונתפרסמה הוראת רבינו להגרי"ד ספטימוס שידליקו בפתח הבנין, החליט לשאול שוב את רבינו, ואכן נכנס לרבינו וסיפר לו שהוא תמיד היה מורה בישיבה כדעתו שידליקו בפתח החדר, ואילו כעת שמע שרבינו חזר בו, אמר לו רבינו: אמרת טוב.

לאחר ששמעתי את כל השמועות הללו, החלטתי לשאול את רבינו בעצמי, ואכן שלחתי מכתב לרבינו בתחילת שנת תשע"ו [איני זוכר את התאריך המדוייק] ובו שאלה זו (שאלה א'), ועל זה השיב לי רבינו בכת"י "כבר נסתפקו בזה ויש מדליקים שם", אשר מבואר ממנה שרבינו לא ברירא ליה דבר זה, אך מ"מ נראה שצידד שיש להדליק בפתח הבנין.

לאחר מכן, הראיתי את הדברים למו"ר הגר"י מקלב שליט"א, והוא נכנס שוב לרבינו (כסלו תשע"ו) לשאול אותו על כך, והשיב לו רבינו שאם ירצו ישתתפו בפתח המסדרון ובפתח הבנין, אבל הברכה יברכו בפתח החדר.

מכיון שכך, חזרתי ושאלתי את רבינו במכתב נוסף (כ"א כסלו תשע"ו), כיצד יש לנהוג בזה למעשה (שאלה ב'), ועל זה השיב לי רבינו בכת"י, "בפתח החצר", ובזה הכריע רבינו [שלא כבתשובה הקודמת] שיש להם להדליק בפתח החצר כבזמן חז"ל ולא בפתח חדרם.

לשנה הבאה (י"ב כסלו תשע"ז) חזרתי ושאלתי שוב את רבינו שאלה זו (שאלה ג'), ואז השיב לי רבינו בכת"י, "בחלון", ונראה מכך שאע"פ שהכריע רבינו שיש להם להדליק בפתח הבנין או החצר ולא בפתח חדרם, מ"מ אם יכולים להדליק בחלון ידליקו שם.

וכן הגרי"ד ספטימוס שליט"א חזר ושאל שוב [בעקבות דברי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א] את רבינו (חנוכה תשע"ז), היכו ידליקו בחורים בפנימייה שיש שם שתי קומות, האם בחלון או כל אחד בפתח חדרו או בכניסה לבנין, והשיב בכת"י, "כולם ידליקו בכניסה", ושאל על עוד מקרים מסויימים [יעויין בכל זה בספרו נר חנוכה (פרק ד' הע' כ')], ואמר לו רבינו שידליקו בחלון, ואם אין להם חלון הנראה לרה"ר ידליקו גם הם בכניסה לבנין.

העולה לדינא מכל זה, שבחורים שיכולים להדליק בחלון בוודאי עדיף שידליקו שם, שאז יוצאין לכל הדעות, אך אם החלון אינו פונה לרה"ר, או שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה [לדעת החזו"א, וא"צ לחוש בזה לשיעור הקטן, כמשנ"ת לעיל סי' ג'], יש להם להדליק בפתח החצר או הבנין, מכיון שנראה שכך סבר רבינו למעשה בסוף ימיו. ובפרט שיש לצרף לזה את דעת הגראי"ל שטינמן זצ"ל שסבר כן כל השנים [ושמא יש לצרף לזה גם את דעת הגרי"ז מבריסק

תשובה: כבר נסתפקו בזה ויש מדליקים שם.

ב. שאלה: שאלתי את מו"ר שליט"א, בפנימייה של ישיבה, האם ידליקו בפתח החצר או פתח הבנין, והשיב כבר נסתפקו בזה, רציתי לשאול מה לעשות למעשה.

תשובה: בפתח החצר.

ג. שאלה: בפנימייה בישיבה, שכל כמה בחורים בחדר, ויש מקלחות ושירותים וטלפון משותפים בכל קומה, וכן מסתובבים עם פיג'מה, ויש שאוכלים וקוראים ומדברים מחוץ לחדר, וכן יש חדר אוכל ומטבח אחד לכל הבנין, ונסתפקו אם להדליק בפתח החדר או פתח הבנין או פתח הקומה, כיצד מורה בזה מו"ר שליט"א למעשה על פי דעת מרן החזו"א זללה"ה.

תשובה: בחלון.

הדלקה בעומק עשרים אמה

ד. שאלה: בטעמא דקרא[ג] כתב, דלפי מה שאומרים מהרבי ר' העשיל[ד], דמימרא דהבור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, ומימרא דנר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה[ה], היינו משום דהטעם שזרקוהו לתוך הנחשים והעקרבים כיון שהיה עמוק כ' אמה ולא ראו אותם, אם כן נר חנוכה שהניחה בעומק כ' אמה גם כן לא יצא ידי חובתו, האם כוונת מו"ר שליט"א לפסוק כן למעשה [דשמעתי בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאמר דבעומק רואים יותר].

תשובה: אין מוכרח[ו].

זצ"ל ודעימיה הסוברים שגם בזמנינו יש להדליק בכל גווני בפתח החצר].

ג. לחנוכה (בין פרשת וישב לפרשת מקץ).

ד. נשאל רבינו (נר חנוכה פרק ג' הע' כ"ו) היכן מובאת שמועה זו, והשיב: שמעתי מאבא כמדומה שכן אומרים בשמו.

ה. שבת כ"ב א'.

ו. וגם בטעמא דקרא סיים רבינו על כך וצ"ע.

נוסח ברכת שעשה נסים

ה. שאלה: בסידור השל"ה כתב לומר שעשה נסים לאבותינו בזמן הזה בחיריק[ז], ולמעשה נהגו לומר בפתח[ח], האם כדאי לשנות ולומר בחיריק.

תשובה: לא לשנות[ט].

נוסח ברכת שהחיינו

ו. שאלה: במשנ"ב כתב לומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה בחיריק[י],

---

ז. וכן כתב בסידור היעב"ץ. וכן שמעתי הקלטה של מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל אומר בזמן בחיריק. וכן שמעתי את מרנן הגראי"ל שטינמן והגר"נ קרליץ זצ"ל אומרים בזמן בחיריק. ואולי שמעתי גם את מרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל אומר כן, אך איני בטוח בזה.

ח. כן המנהג הרווח כיום בכל תפוצות ישראל, וכן שמעתי את מרנן הגרי"ש אלישיב, הגרי"ג אדלשטיין, הגר"י אדלשטיין, הגר"א פינקל, הגר"ד יפה, הגרב"מ אזרחי, הגר"נ גשטטנר, הגר"ח סרנא זצ"ל, ויבדלחט"א מרנן הגר"ד לנדו, הגרמ"צ ברגמן, הגר"ח פיינשטיין, הגר"ש גלאי, הגר"ב פינקל, הגר"ש אלתר, והגר"ע פריד שליט"א אומרים בזמן בפתח.

ט. מסתבר שטעמו של רבינו הוא משום שכיון שלא הוזכר דבר זה בפירוש בפוסקים [אלא רק לגבי שהחיינו], אין לשנות מהמנהג.

אמנם שמעתי את רבינו עצמו אומר בחיריק, ושוב שמעתי הקלטה מאביו מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל שאומר בזמן בחיריק, וכפי הנראה רבינו שהיה לו מנהג כן מאביו נהג כן, אך מי שאביו לא נהג כן אין לו לשנות.

והנה, מה ששמעתי את רבינו היה פעמיים בשנים האחרונות [לפני כחמש עשרה שנים ולפני כחמש שנים], וכן אמר לי נכדו הג"ר אברהם ישעיהו שטינמן שליט"א ששמע כן, אך ידידי הג"ר שמעון ויסברג שליט"א, אמר לי שבשנת תשס"ג שמע את רבינו אומר בזמן בפתח. ושאלתי את הגרי"ש קניבסקי שליט"א, ואמר שגם הוא זוכר שרבינו היה אומר בפתח, ואולי לפעמים אמר כך ולפעמים אמר כך.

אמנם, אף אם באמת רבינו החל לנהוג כן בשנים האחרונות, מ"מ כל זה כהנהגה לעצמו, ומטעם שכך נהג אביו וכנ"ל, אך לא כהוראה לאחרים, וכפי שכתב בתשובתו על מכתבי מתאריך כ"א כסלו תשע"ו.

י. סי' תרע"ו ס"ק א'.

יא. כן כתבו המטה משה (סי' תתקפ"א), מגן אברהם (ריש סי' תרע"ו), אליה רבה (שם ס"ק א'), בגדי ישע (שם), פרי מגדים (שם א"א ריש הסימן), כף החיים (שם ס"ק ו').

וכן הוא בסידור 'טורין' ובסידור 'קרקא' ובסידור 'שער השמים' להשל"ה דפו"ר.

וכן שמעתי (חנוכה תשפ"ה) את מרן הגר"ד לנדו שליט"א נוהג כן.

ולמעשה נהגו לומר בפתח'[יב], האם כדאי לשנות ולומר בחיריק.

תשובה: בחיריק'[יג].

שהייה ליד הנרות

ז. שאלה: האם ראוי להיות ליד הנרות חצי שעה, ולשיר מעוז צור ועוד פיוטים ומזמורים, או שעדיף להדליק ומיד לחזור ללמוד.

תשובה: אחרי מעוז צור יחזור ללמוד'[יד].

יב. כן כתב הלקט יושר (עמ' קל"א) שנהג כן רבו התרומת הדשן, וכן הוא בסידור מוה"ר שבתי סופר (הקדמה כללית עמ' 37) שהאריך לחלוק על המטה משה ולהוכיח שעפ"י הדקדוק יש לומר בפתח ולא בחיריק, וכן הוא בסידור 'ק"ק ספרד ויניציאה' ובסידור 'שפה ברורה' ובסידור 'הגיון הלב' ובסידור היעב"ץ.

וכן נהג מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל (ארחות רבינו ח"ג עמ' י"ז) לומר לזמן בפתח. וכן שמעתי את מרנן הגראי"ל שטינמן והגרב"מ אזרחי זצ"ל ויבדלחט"א מרנן הגרמ"צ ברגמן, הגרי"מ שכטר והגר"ש אלתר שליט"א אומרים לזמן בפתח, וכן מובא בשם מרנן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (פניני חנוכה עמ' כ"ט), הגר"ש ואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"י עמ' ט"ו), ויבדלחט"א הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ה סי' רכ"ג) שמנהג העולם לומר לזמן בפתח. וכן נהג מו"ר מרן הגרי"ג אדלשטין זצ"ל לומר בזמן בפתח (מתלמידו הג"ר משה אוסטרן שליט"א). וכן דעת הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אור ישראל פרק ט"ו הע' 609) שיש לומר לזמן בפתח.

יג. וכן שמעתי את רבינו נוהג כך, ולפעמים היה מעיר רבינו על כך לאבי הבן בברית מילה, כשהיה אומר בברכת שהחיינו לזמן הזה בפתח, והיה אומר לו שבמשנ"ב כתוב לומר בחיריק.

וכנראה טעמו של רבינו בזה, שאף שיש סידורים שכתבו כך ויש שכתבו כך, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי רבותינו הפוסקים [וכמו שכתב מרן החזו"א בקובץ אגרות (ח"א אגרת מ"א) "ההוראה המקובלת מפי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים, כמו מרן הבית יוסף ומגן אברהם והמשנה ברורה, היא הוראה מקויימת כמו מפי סנהדרין בלשכת הגזית"].

יד. יש לציין ששאלה זו שאלתי לרבינו בבחרותי, אך לגבי אברך עם ילדים קטנים יתכן שיש לו לשבת עמם ולחנכם להודות להשי"ת על הנסים והנפלאות.

נוסח על הנסים

ח. שאלה: האם לומר על הנסים[טו] או ועל הנסים[טז].

תשובה: הכל כמנהג המדינה[יז].

טו. כן הוא הנוסח בסידור רב עמרם גאון, ובסידור רב סעדיה גאון (עמ' רנ"ז) ובסדר התפילות להרמב"ם, ובסידור רבינו שלמה מגרמייזא מרבותיו של רש"י (עמ' קצ"ז), ובספר ביאור התפילות (ח"ב עמ' ז') לרבינו יהודה בר יקר, ובמחזור ויטרי (ח"א עמ' 207) וברוקח (ח"ב עמ' תשי"ט), ובאור זרוע (ח"ב סי' שכ"ז), ובארחות חיים (הל' חנוכה) ובשלטי גבורים על המרדכי, ובאבודרהם, וכן כתב בסידור היעב"ץ ובסידור הרוו"ה ועוד, וכן הוא הנוסח בכל הסידורים.

טז. כן כתבו בסידור מוה"ר שבתי סופר (עמ' קנ"ט), ובסידור שערי תפילה לרבי זלמן הענא, ובהגהות מקור חיים לשו"ע (סי' תרפ"ב ס"א) ובערוך השולחן (שם) ובמשנה ברורה (שם).

יז. יעויין בספר פירוש התפילות והברכות (ח"א עמ' כ"ה) לרבינו יהודה בר יקר, שכתב "ואין לסתור גירסת התפילה השגורה בפי כל אדם", ובספר יפה ללב (ח"ב סי' קכ"ז) כתב, עיין לגאון חיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן י') שמדבריו שם חזק ויאמץ לבך שלא לשנות מהמנהג הקדום ומהנוסח השגור בפי רבבות אלפי ישראל זקנים עם נערים כולם אומרים כן, וכמו שנדפס בכל הסידורים ובכל המחזורים, כי כל דבר שהוא מורגל בפי הציבור ראוי לסמוך עליו כאילו הם דברי נביא, דוודאי סירכייהו נקטי וינהג את עצמו ככל ישראל ולעולם לא יוציא עצמו מן הכלל, עכ"ל.

הגאון רבי יהודה פוליטנסקי זצ"ל

קונטרס מאורי יהודה - דברי חיזוק במעלת ימי החנוכה

[נערך ונסדר ע"י בנו הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א
מח"ס משנת הסוכה ועו"ס]

א

האור המיוחד שבנס פך השמן

כתב המהר"ל בספרו חידושי אגדות עמ"ס שבת (כ"א ב') וא"ת וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה ולא היה זה רק לעשות מצות הדלקה, היו קובעין חנוכה וכל נס שחייב להודות ולהלל הוא בשביל הצלתו ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות המצוה, [וראיה כי בעל הניסים לא הזכירו הנס של הנרות כלל]. וי"ל שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל מה שנצחו את היונים, רק שלא היה נראה שהיה ניצחון על ידי נס הש"י שעשה זה ולא מכחם וגבורתם, ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה שידעו שהכל היה בנס המלחמה גם כן.

והנה מה שכתב שאלמלא שנעשה נס פך השמן "לא היה נראה שהיה ניצחון על ידי נס הש"י שעשה זה ולא מכחם וגבורתם", לכאורה הוא ממש פלאי פלאים, שהרי היו שם קומץ קטנטן של מספר אנשים חלשים וכו' למול מערכת עצומה ונוראה, ואם כן וכי תעלה על דעתך שהיה הוה אמינא שהניצחון נעשה "מכוחם ומגבורתם"? אתמהה!

וגם איך נודע זה על ידי נס פך השמן.

אמנם, נחזי אנן - למשל כשאדם נמצא באיזה מצוקה גדולה, ועזרהו השי"ת לסדר ולפתור את כל הענינים על הצד הטוב ביותר, הנה איך יספר האיש אחר כך מה שעבר עליו, ברוך ה' הלכתי וברוך ה' פגשתי את פלוני וברוך ה' דיברתי את מה שהיה צריך לדבר וברוך ה' סידרתי מה שהיה צריך וכו' וכו' - כלומר "ברוך ה'" אני עשיתי ו"ברוך ה'" אני השתדלתי ו"ברוך ה'" אני הצלחתי וכו'.

וזהו כוונת המהר"ל שלא היו יודעים שהכל מהשי"ת ולא מכוחם וגבורתם כלל וכלל! אין כאן אפי' משהו מן המשהו של "כוחם וגבורתם"! אלא הכל מהשי"ת!!! הכל בכל מכל כל!!! אין עוד מלבדו!!!

ואיך נתגלה זה על ידי נס פך השמן?

אולי הביאור הוא כך: (נ"ב – לא הספקתי לעיין בדברי המהר"ל בזה כל הצורך):

חושך זה מלכות יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל וכו׳ שאין לכם חלק באלוקי ישראל[א]. דו״ק שלא אמרו ״שאין לכם חלק באלוקים״ אלא ב״אלוקי ישראל״.

והיינו ב״קשר המיוחד״ שיש לנו עם בורא העולם, ולכך רצו לבטל שבת חודש ומילה, שזהו המרמז על הקשר המיוחד עם הבורא עולם, ולכך טימאו כל השמנים - לא אכפת להם שידליקו - אבל לא בשמן טהור, והשמן כידוע רומז לחכמת התורה. וכבר כתב הנצי״ב שהמנורה היתה כנגד התורה שבעל פה.

ואת ה״אור״ הזה שיש ע״י הקשר המיוחד להקב״ה רצו היוונים להחשיך ועל ידי זה ממילא גם ״להשכיחם תורתך״!! ודו״ק.

וידוע מה שאומרים בשם מרן הקה״י זצוק״ל, שהקשה איך טימאו השמנים, והרי משקה בית מטבחיא דכן, ותירץ שמכיון שפרצו בחומת בית המקדש בטלה ממנו הקדושה ואז היו יכולים לטמא השמן, ואמר מרן דזה מדוייק בלשון הפיוט ״ופרצו חומות מגדלי - ואז - וטימאו כל השמנים״ עכת״ד.

והיינו דמקודם פרצו בחומות הקדושה של בית המקדש ומתוך זה הגיעו למצב של ״לטמא את השמן״ שהוא חכמת תורה שבעל פה - שלא יהיה בטהרה! שיהיה תורה אבל לא בטהרה!!!

ואין לך חושך גדול מזה!!! וזהו ״להשכיחם תורתך״!!!

ועל זה יצאו החשמונאים למלחמה! - וכידוע מה שכתוב בספרים הקדושים, שבפורים כיון שלא היה הסכנה אלא על הגופים לא היה שום ענין לצאת למלחמה, הרי אנחנו בגלות ולא זו הדרך ולא זו העיר ״לצאת ולהילחם״ אין זו הדרך של עם ישראל! תשובה, תפילה - מעבירין את רוע הגזירות!!! אמנם בחנוכה שהתורה היתה בסכנה - פה יצאו למלחמה בכדי להציל את התורה!!! - לא מלחמה למען הצלת עם ישראל אלא מסירות נפש להצלת התורה!!!!

וידוע מה שאמר מרן הגר״א וסרמן זצוק״ל בשם מרן החפץ חיים זצוק״ל, שבסוף ימיו חזר בו ממה שכאשר התחיל שליטת הקומניזם ברוסיה, הורה בשעתו לברוח מרוסיה, ובסוף ימיו חזר בו, ואמר שהיינו

א. אב״ה. כן אמרו חז״ל בבראשית רבה (ד׳ ב׳) ״חושך זה גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל״, וכעין זה אמרו בפסיקתא רבתי (פיסקא ל״ג) ״חושך זו מלכות יון שהיו גזירותיה קשות, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל״.

צריכים לצאת ולהלחם ברוסים, וכידוע כאשר מרן החפץ חיים אמר זאת כולם תמהו על כך, שהרי ודאי היו נופלים במלחמה שכזו.

וענה להם מרן זצוק"ל: וכי לכזה בטלן חושבים אתם אותי, גם אני יודע שהיינו נופלים, ואמנם היינו נופלים אבל כח הסיטרא אחרא היה נחלש.

וכמו כן החשמונאים - שהיו מצאצאי שבט לוי שתמיד מסר נפשו להצלת התורה, לא באו להציל את עם ישראל מיד הקמים עליהם אלא באו למסור את הנפש עבור הצלת התורה!!!

ובזה אין נפק"מ אם יש סיכוי להישרד או לא - וזהו הביאור בתשובת החפץ חיים שאף אם ניפול אבל מכל מקום התורה בדרגת קדושתה הראויה ניצלה.

ולכן - על ידי הנס הזה שנעשה בהשמן, שבזה הראה להם הקב"ה כמה חביבה עליו "עבודתם הטהורה" - בזה נתגלה שבעצם גם כל הניצחון במלחמה לא היה בו כלל שום שמץ של מכוחם וגבורתם, דאדרבה לכאורה לא היה שום סיכוי להישרד רק שאחר שהם מצידם "מסרו את הנפש" [- בלא סיכוי להישרד -] על הצלת התורה והעבודה בטהרה - בא השי"ת והצילם מחמת חביבותו הגדולה לעבודתם ולמסירות נפשם, ואם כן אין כאן שום שמץ של כוחם וגבורתם כלל וכלל, רק "הכל מהשי"ת המלחמה גם כן" - כלשון קדשו של המהר"ל, והיינו שלא היה כאן "מלחמה שלהם עם עזר וישועת השי"ת", אלא כל המלחמה היתה הכל מהשי"ת ולא מכוחם כלל וכלל!!! שהם מצידם עשו רק דבר אחד – מסירות נפש!!! ואילו את המלחמה עשה השי"ת!!!

יהי רצון שנזכה ללמוד מזה!

ב

נר שבת קודם לנר חנוכה

הדלקת נר לכבוד שבת קודש, זה אחד מהמצוות החשובות שעושים לכבוד שבת, עד כדי שחז"ל אומרים שנר שבת קודם לנר חנוכה.

האמת היא שיש בזה גם כבוד שבת וגם עונג שבת.

אולי נקדים הקדמה קצרה, שבהדלקת נר לכבוד שבת יש שתי חלקים. יש חלק אחד, שבמקום הסעודה שאוכלים את הסעודת שבת חייבים שיהיה אור, כי סעודה בלי אור זה לא סעודה חשובה, וזה לא מתאים לשבת קדש לאכול בחושך. כתוב בגמרא, שעיוור הוא לעולם לא שבע, זה מצד השובע של האדם, אבל האמת היא שזה הרבה יותר מזה, זה כבוד שבת, זה הכבוד, אנחנו מתארחים, בשבת אנחנו מתארחים על שולחן המלך, וזה לא מתאים לאכול את הסעודה בחושך. עד

כדי כך, שאצל החסידים אומרים, שמי שלא נח ביום שישי אחרי צהרים, אז הסעודת שבת אצלו זה ארוחת ערב, רואים כמה חשיבות צריך לתת לסעודת שבת קודש. שרים זמירות, אומרים דברי תורה, אבל המינימום מה שצריך, זה שיהיה אור.

חוץ מזה יש הלכה של משום שלום בית, מה זה נקרא שלום בית? זה טעות לחשוב ששלום בית הכוונה שלא יריבו. שלום בית הכוונה, אפילו אדם שגר לבד, שיהיה שלום בבית, מנוחת אהבה ושמחה, מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח, מנוחה שלימה שאתה רוצה בה.

שבת קודש צריך להיות מצב של רוגע, מצב של מנוחה, להרגיש את בורא עולם, אם יש חושך בחדרים, כמובן מדובר על חדרים שאדם משתמש בהם בשבת, אז אם יש חושך, אדם עלול להיתקל בכל מיני דברים, וזה לא מצב נעים, בשבת קודש אנחנו צריכים לדאוג שיהיה נעים להיות בבית.

זה כוונת חז"ל, שחז"ל אומרים שנר שבת קודם לנר חנוכה משום שלום בית, כתוב שזה קודם אפילו לסעודת שבת, כי השלום בבית, הרוגע בבית, השלוה בבית, זה כל כך חשוב, שזה קודם אפילו למאכלים הנוספים שאנחנו מכינים לכבוד שבת.

המשנה ברורה אומר, שאם אין לו אפילו בשביל לקנות חלות לשבת, בשביל לאכול לחם בשבת, אז זה כן קודם לנר, כי המינימום זה לפחות שבן אדם לא יהיה רעב, שלא יצום בשבת. אבל יש נידון גדול כמה המינימום של לחם שצריך, למעשה הביאור הלכה מביא שהדרך החיים אומר שצריך שיהיה לו לחם כדי שביעה, אבל - אומר הביאור הלכה - שאם יש לו כדי שביעה לשתי סעודות, ולסעודה שלישית יש לו רק כביצה, אז זה מספיק, ואת השאר יוציא על הנר של שבת קודש, רק מספיק נר אחד, העיקר שלא ישב בחושך, אבל אם זה מצב כזה, שהוא או לשבת באור ולא לאכול, או לאכול בחושך, אז אין ברירה, אז עדיף שיאכל כדי שביעה ולא יישאר רעב.

אבל לכתחילה כתוב שצריך אפילו לחזר על הפתחים. לשון השולחן ערוך (סימן רס"ג סעיף ב') אחד האנשים ואחד הנשים, חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת; אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה בכלל עונג שבת הוא. זה חלק מהעונג שבת, הקב"ה רוצה שבשבת לא נשב בחושך כמו אבלים רחמנא ליצלן.

שואל מורינו הרב ואזנר בשבט הלוי (חלק ז' סימן י'), הרי אנחנו יודעים שהמצות הדלקה חז"ל תיקנו את זה על האשה, מכמה טעמים, מבואר בסעיף הבא, שהעיקר המצוה מוטלת על האשה. גם על פי סוד בגלל שזה מתקן

את החטא של אדם הראשון שחוה גרמה לו לאכול מעץ הדעת, היא כיבתה נרו של עולם, אז היא מדליקה עכשיו את האור בבית, וגם מסיבה טכנית, כי הם יותר מצויות בבית, האבא לפעמים עסוק, אם בבית מדרש, אם בעיסוקים אחרים, האשה זה יותר מצוי שהיא דואגת לזה. אבל - אומר הרב ואזנר - פה כתוב מחזר על הפתחים, משמע שהאיש צריך לחזר על הפתחים.

אז הוא עונה, פשוט מאוד, בוודאי שהמצוה חז"ל תיקנו-זיכו את האשה לעשות את הפעולה של הדלקת הנר, אבל מי שאחראי לדאוג לכסף בשביל זה, זה כמובן הבעל, זה התפקיד שלו, זה לא שייך לחייב את האשה לחזר על הפתחים בשביל שיהיה כסף להביא נרות לשבת, זה התפקיד של הבעל להביא את הנרות, וגם להכין אותם כמו שצריך, שיהיו נרות יפים, כתוב שבזכות זה זוכים לבנים תלמידי חכמים, בזכות שמאירים את האור של השבת בבית, ואם אדם זוכה לשמח את אחרים ולדאוג שגם להם יהיה אור בשבת בבית, אז ודאי שהוא יזכה לבנים תלמידי חכמים, או לדברים אחרים שטובים כמו בנים כתוב, יש כל מיני דברים שאדם זוכה שטוב מבנים ומבנות, יזכה למצוות, יזכה להגדיל תורה בעולם, בזכות שהוא מאיר את האור של השבת.

מהסעיף הזה, שרואים שכל כך חשוב שיהיה אור בשבת בבית, שיהיה שלום בבית, אז ודאי שאם אדם דואג להיות בשמחה בשבת, וכל שכן אם הוא דואג שאחרים ישמחו בשבת, אז ודאי שהוא יזכה לדברים מאוד גדולים.

דרך אגב, מספרים סיפור, שהיה פעם אחד מגדולי הצדיקים[ב], שעמד להדליק נרות חנוכה, ואשתו עדיין לא הגיעה, אז הוא חיכה וחיכה וחיכה, והתמהמה הרבה מאוד, כמובן למד בינתיים, לא ביטל את הזמן, אבל שאלו אותו, הרי כבר הגיע הזמן, וצריכים להדליק נרות חנוכה. אז הוא אמר, שכתוב שאם יש אדם שיש לו מעות מצומצמים רק לנר אחד, וזה שבת חנוכה, אז נר שבת קודם לנר חנוכה, למה כי שלום בית יותר חשוב מנר חנוכה, אז כל שכן שצריך לחכות שהיא תגיע ולא להדליק עכשיו את הנר חנוכה, כדי שיתווסף שלום בית.

אבל כמו שאמרנו, השלום בית פה זה לא רק שלום בין האיש לאשה, זה באופן כללי שיהיה מצב בבית של אוירה של שלום ושמחה ונעימות, כי בשבת קודש אנחנו מעין עולם הבא, ואצל הקב"ה יש רק עוז וחדוה במקומו, הוא לא רוצה שנהיה עצובים בשבת.

היה אפילו סיפור עם רבי לוי יצחק מברדיטשוב, שהוא פעם סיפר

ב. מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל.

לתלמידים שלו, שבסעודת שבת, תוך כדי שהוא אכל סעודת שבת, בא אליו היצר הרע, ולחש לו באוזן: אה, לוי יצחק, עכשיו אתה אוכל בשמחה, בתפילה לא היית כל כך בשמחה, אז זאת אומרת שאתה שמח באוכל יותר מאשר בתפילה, איפה אתה נמצא, תראה איפה אתה נמצא. אמר רבי לוי יצחק: דבר ראשון, גירשתי את המחשבות האלה, אמרתי ליצר הרע, אני לא אתן לך להפריע לי את השמחה של שבת, בשבת יש מצוה להיות שמחים, ואסור לי להיות עצוב, אפילו על דברים רוחניים, עכשיו זה לא הזמן, אחרי שבת נעשה חשבון הנפש. אחר כך למעשה הוא עשה שם פלפול שלם, שהוא אמר שתפילה זה מצוה דרבנן, והסעודת שבת זה מצוה מדברי נביאים... פלפול שלם... אבל לא משנה, מה שלומדים מהסיפור הזה שמאוד מאוד חשוב להיות בשבת כל הזמן בשמחה.

כמובן כמובן כמובן שמי שיכול להתחזק בשמחה של מצוה, וללמוד תורה בשבת, אז זה בכלל... כתוב שתורה של שבת זה ברמה עצומה מאוד, אין לנו מושג בכלל כמה זה חשוב בשמים, כל חיזוק שאדם זוכה להתחזק בשבת קודש ולשמח את הבני בית שלו, לשמח את הילדים.

כשהיה מלחמת המפרץ, אז היה פחד מאוד גדול, בפרט באזור גוש דן, כידוע. אנשים שאלו את מורינו הרב שך זצ"ל במה להתחזק, אז הוא אמר כמה דברים להתחזק, הוא אמר לברך ברכת המזון מתוך הסידור, הוא אמר להוריד את הקפידות מהלב על אנשים, והדבר השלישי שהוא אמר, לחזק את השולחן שבת. לחזק, לשמח את הילדים, לדבר איתם דברי תורה.

יהודי שאל את רבי חיים קניבסקי איזה דברי תורה לדבר בשולחן שבת עם הילדים. הוא חשב שרבי חיים יגיד לו דברים עמוקים, רעיונות חשובים, לחזק אותם. רבי חיים אמר לו: מה שהילדים נהנים.

כי זה עיקר התפקיד של שולחן שבת, וכמו שאמר פעם יהודי חכם, כמו שהבני בית טורחים כל כך להכין את הסעודה של שבת, אז מותר גם לנו קצת לטרוח להכין את הסעודה הרוחנית של שבת, להכין סיפורים יפים, וואריטים יפים, דברי חיזוק קלילים שהילדים יהנו לשמוע.

ובעיקר בעיקר לשמור על רוגע, ולעשות שהכל יזרום על מי מנוחות. כתוב (ספרי, הובא בכל בו סי' ל"א, ובבית יוסף סי' ר"נ ובמשנ"ב שם ס"ק ה') שיש אפילו מצוה להשחיז את הסכין בערב שבת, ועל זה נאמר (איוב פרק ה' פס' כ"ד) וידעת כי שלום אהלך.

שאל הראש ישיבה שלי, ראש ישיבת מאור התלמוד הגאון רבי אברהם קוק: מה, וכי בשופטני עסקינן, שאם הסכין לא חותכת חלק, אז הוא יתחיל לעשות מריבה עם אשתו בשביל זה, מה, הוא משוגע? הוא מטורף? אז הוא אמר, רואים מפה, ששלום בית זה הרבה הרבה יותר גבוה, מצפים מאיתנו שלא יהיה שום קרעכץ, שהכל יזרום על מי מנוחות.

וכמה שאדם יותר דואג שהכל יזרום על מי מנוחות בשבת קודש, אז הוא יוסיף הרבה אור ושמחה בכל העולמות העליונים.

ועל אחת כמה וכמה אם הוא מצליח לשמח את הילדים, וללמוד איתם, ואם הוא מצליח אחר כך בעצמו לשבת לעסוק בתורה, אז זה בכלל... כתוב שיש ענין מאוד מאוד גדול, לעסוק בתורה בשבת קודש, זה שבת לה׳ אלוקיך, זה הזמן שמחבר אותנו באופן מיוחד עם בורא עולם.

כל פעם שאדם לומד הוא ישר מחובר עם בורא עולם, בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, כל פעם שיהודי לומד, בורא עולם יורד מלמעלה, בא ללמוד איתו אישית, כל יהודי שלומד, לא משנה מי. ועל אחת כמה וכמה בשבת קודש שזה הזמן להתחבר עוד יותר עם הקב״ה אז מי שזוכה לשבת וללמוד...

מספרים שהיה אחד הצדיקים שהיה יושב ולומד בליל שבת אחרי הסעודה עד הבוקר, אז שאלו אותו, איך הוא עושה את זה, מה הוא לא עייף. אז הוא אומר: אני יסביר לכם, אני מתחיל ללמוד, יושבים ולומדים ולומדים ולומדים, ופתאום מתעורר קושיה, אז מה אני ילך לישון, יש פה קושיה, אז אני מנסה ליישב את הקושיה, ומעיין ומעיין, ובסייעתא דשמיא נהיה אור בעיניים, מבינים.

החזון איש היה אומר שיש סברות בלימוד שרק שבשבת קודש אפשר לזכות להבין אותם בזכות הנשמה יתירה, ואז נהיה אור בעיניים, ואז נהיה כזה מתוק, אז מה, עכשיו אני ילך לישון, איך אפשר לעזוב כזה דבר מתוק, בוא נמשיך עוד כמה דקות, ואז אני ממשיך עוד כמה דקות, ושוב יש דבר שאני לא מבין, ושוב מנסה לעיין, ושוב נהיה אור בעיניים, ופתאום מגיע הבוקר.

טוב, כמובן שזה דרגות מאוד גבוהות ליחידי סגולה, אבל כל אחד מאיתנו, אם נשכיל להכין את עצמנו לפני השבת קודש, לנוח טוב, ואחר כך בשבת קודש לנצל את הזמן הנפלא של השבת קודש, גם לעצמנו וגם לבני בית, אז נזכה לשמח מאוד מאוד את בורא עולם, ולהוסיף המון אור ושמחה בכל העולמות, ובזכות זה יהיה הרבה ישועות לכל עם ישראל, וכמובן לנו.

ג

ניצול ימי החנוכה - מכתב חיזוק

כ"ה כסלו תשמ"ד

לכבוד אחי היקר והחביב כמר... ני"ו לעד

הנה עומדים אנו כעת בימי החנוכה אשר לדאבונינו הגדול נעשה מהם ברחוב מושג של "ימי חופשה" ו"חופש חנוכה" וכו' וכו'.

אבל באמת ההיפך הוא הנכון, וכמו שכתב הרמב"ן באיגרת לבנו ש"כל המקודש מחבירו מחולל מחבירו" (והוא כעין מה שאמרו חז"ל "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו") כי, אדרבה, הימים האלו זה זמן מיוחד מאד שמסוגל מאד להצליח ולעלות ולהתחזק בלימוד התורה הקדושה, כידוע מכל הספרים הקדושים [וכמו שכתוב כי נר מצוה ותורה אור], אך כל זה כמובן אם מנצלים כראוי את הימים הקדושים האלו ומשתדלים להתחזק בהם כמה שיותר בלימוד התורה בהתמדה גדולה עד כמה שאפשר, שאז מקבלים מהשמים חיזוק גדול וסייעתא דשמיא עצומה, ומזה נמשך אח"כ חיזוק גם על הימים הבאים אחרי חנוכה.

אשר על כן אחי היקר עצתי ובקשתי אליך נצל נא לטובתך את הימים היקרים האלה והשתדל להתמיד ולהתחזק בהם בלימוד התורה כמה שתוכל. וכמובן, לא בצורה זמנית, ע"מ להפסיק מיד אחרי חנוכה, אלא על דעת להמשיך ולהתגבר ולעלות הלאה והלאה במעלות התורה והיראה, וכשיטת בית הלל שבנרות חנוכה כל יום "ומוסיף הולך " וד"ל. [ואגב, מובא גם בספרים, שבדרך כלל לא מרגישים מיד בימי החנוכה עצמם את ההצלחה הגדולה, אבל אם לומדים חזק ובהתמדה בימים האלה, מרגישים את זה אח"כ כשעובר החנוכה].

והשי"ת יעזור לך שתצליח לעלות מעלה ומעלה במעלות התורה ויראת שמים עם חברותות טובים וכל הכלים המתאימים ושהורינו שיחיו וכל מלמדיך שיחיו ירוו נחת ממך ומכל יוצאי חלציך, ונזכה כולנו עם כל אחינו בית ישראל ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי התורה הקדושה כראוי, ולקדש שם שמים בעולם, ולראות בבנין בית הבחירה בב"א, ושם נעבדו ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, אמן כן יהי רצון.

ממני אחיך הדורש שלומך וטובתך
יהודה פ.

הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
בעל חשוקי חמד ועו"ס

קונטרס מאורי יצחק - שו"ת בעניני חנוכה בצל המלחמה

[נערך ונסדר ע"י הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א מח"ס משנת הסוכה ועו"ס]

כסלו תשפ"ד

לכבוד מורינו הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א

ברצוני לשאול כמה שאלות הנוגעות להלכות חנוכה בזמן מלחמה, ותפילתנו להקב"ה שלא יהיה זה נוגע למעשה, אלא בבחינת דרוש וקבל שכר.

משה פוליטנסקי

א

לדבר בחנוכה דברים עצובים

האם מותר לרב או דרשן לעורר בדרשתו על המצב הקשה ולספר על האסונות שהיו, או שיש בזה משום הספד בחנוכה שאסור.

תשובת מרן שליט"א:

בשבת אסור לדבר דברים שגורמים לו צער, ומסתבר שזה כולל גם בימים טובים, וכן לגבי חנוכה, וכעין מה שסיפר הגאון רבי יצחק בלאזר על רבו, שאם מישהו היה מספר לו דבר מעציב בחנוכה, היה משתיקו ואמר לו "הס", עכשיו הם ימי חנוכה שאסורים בהספד, ולכן גם אסורים בעצבות. כלומר אף שאין דין שמחה בחנוכה, בכל זאת יש דין שאסור להיות בעצבות.

אך אם המטרה אינה בשביל לגרום צער, אלא בשביל לעורר את הציבור, ולאחר מכן לומר להם שיש הרבה צרות, ובזכות ההתחזקות בפרט בימי החנוכה יהיה ישועות מותר.

וראיה לכך, שכל הפיוט של מעוז צור מיוסד על פי זה "רעות שבעה נפשי", ובפיוט השני "וגם שם לא שקטתי", דהיינו הצרה והישועה, וגם בענייננו, מותר לספר על הצרה, ולומר שעל ידי הוספה של לימוד התורה בחנוכה, ועל ידי תפילות אפשר לצאת מהצרה ולפעול ישועות.

ב

מסיבות חנוכה

האם יש לעשות בשנה זו מסיבות חנוכה כרגיל בכל שנה, או שיש למעט בזה עקב המצב.

תשובת מרן שליט"א:

בקובץ "וי העמודים" (מס' 39 עמוד לט) כתבנו בגנות המושג של "ערב לביבות", והמקור אינו יהודי, כי חנוכה זה לא לביבות, ועצם שם זה כבר מראה שזה לא סעודת מצוה, כמו שהקורא לסעודת שלו' זכר "ערב פיסטוק", או לשמחת בר מצוה "ערב גיבוש" וכדו', ואם כן ערב לביבות אין לעשות כל שנה, כי השם האמיתי של זה הוא ערב בזבוז זמן, כמו שרצו היוונים.

אבל אם מטרתם באמת בשביל סעודת מצוה, בכל זאת השנה אין לעשות זאת, כי הרבה מאד אנשים יושבים שבעה או שנמצאים בצער רב על גורל יקירם, ואמרו במדרש איכה שהעיר ביתר היתה עיר גדולה מלאה חכמים וסופרים, והסיבה שנחרבה בגלל שלא התאבלו על חורבן העיר ירושלים, וגם שמחו, ולכן שמחו כי אנשי ירושלים היו חומסים וגוזלים אותם, ובכל זאת כשאחיכם נמצאים בצרה, גם אם יש לכם סיבה טובה לשמוח לאיד, על זה נאמר (משלי יז) "שמח לאיד לא ינקה", אמנם כאן אין שמחה לאיד, אבל בכל זאת חסר בהשתתפות בצערם של אחרים.

ולכן השנה כל אחד יעשה סעודה בביתו, וישיר שירות ותשבחות עם בני משפחתו, ובעיקר יעוררו על זה שכמו שאצל החשמונאים כיון שקבלו על עצמם לעשות רצון הבורא, זכו שכמה בחורים נצחו את האימפריה הגדולה של יון, כך גם אתה אם נחזור בתשובה, ונקבל על עצמנו לעבוד את השם באמת ובשמחה, יהיה לנו נסים כמו בימים ההם. וגם יעוררו על שמירת שבת, ויזמרו את פיוטו של האבן עזרא "כי אשמרה שבת א'ל ישמרני".

ג

אמירת אבינו מלכנו ותהלים

א. האם בימי החנוכה יש לומר אבינו מלכנו [כמו בעשי"ת שאומרים גם כשיש ברית מילה, כמ"ש הרמ"א סי' תר"ב], או שכיון שהם ימים שהוקבעו להלל והודאה אין ראוי לומר בהם אבינו מלכנו.

ב. האם יש לומר בימי החנוכה תהלים בסיום התפילה, או שכיון שבלאו הכי התפילה ארוכה [בפרט בראש חודש], אין לומר משום טירחא דציבורא.

תשובת מרן שליט"א:

כתב בשו"ע (או"ח סימן תקעב ס"ב) אין גוזרין תענית על הצבור

בראשי חדשים, או בחנוכה ופורים, או בחולו של מועד, ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד, ופגע בהם יום מאלו, מתענין ומשלימין היום בתענית.

וכל שכן בעניננו, שאין מדובר בתענית אלא רק בתפילה על המלחמה, שהיה מותר גם להתחיל להתפלל בימים אלו, שגם גם בשבת מתריעין על ענין זה.

והנה לפני כמה שנים היה עת צרה, והנהיגו גדולי ישראל לומר לאחר התפילה ג׳ פרקי תהלים (פ״ג, ק״ל, קמ״ב) ולאחר מכן תפילת אחינו כל בית ישראל, ומרן הגרי״ש אלישיב נהג לומר פרקים אלו כולל תפילת אחינו כל בית ישראל גם בימי החנוכה לאחר תפילת שחרית.

כי אמנם בתוך התפילה אין אומרים אחינו כל בית ישראל לאחר קריאת התורה יחד עם היהי רצון, כי זה מסדר התפילה, אבל כתפילה ובקשה לאחר התפילה, בוודאי שיש לומר גם אבינו מלכנו, וגם פרקי תהלים, וגם אחינו כל בית ישראל. [ציוני הלכה עמוד רכו][א].

ד

תפילה על החטופים בשעת הדלקת הנרות

האם יש ענין להתפלל קודם הדלקת נרות חנוכה על הנתונים בצרה ושביה, או שזה זמן שמסוגל לתפילה על בנים תלמידי חכמים ואין לזה שייכות לזה. ואם יש ענין, האם יש להקדים את התפילה על הבנים, או שיש להקדים את התפילה על הנתונים בצרה ושביה כיון שזו תפילה בעת צרה שהיא דאורייתא.

תשובת מרן שליט"א:

בנוסח של לשם יחוד מהבני יששכר כבר מוזכר גם ענין זה, שלאחר התפילה על הבנים, אומרים קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת. מלוך על כל העולם כולו בכבודך והינשא על כל הארץ

א. ומו"ר מרן הגר"ש שטינמן שליט"א השיב לי על שאלה זו, שכיון שאנו נמצאים בעת צרה, אי אפשר לוותר על אמירת התהלים, ואף במקומות שאומרים שני פרקים לא יפחתו מכך גם בימי החנוכה [גם בראש חודש טבת], ואמנם אפשר בימים אלו לומר יותר בזריזות, אך אין לבטל את אמירת התהלים.

והגר"ש רוזנברג שליט"א השיב לי גם כן, שיש לומר תהלים ואחינו כל בית ישראל לאחר התפילה בין בחנוכה ובין בראש חודש.

והגרי"ש קניבסקי שליט"א כתב לי על שאלה זו האם יש לומר תהלים או שיש לחוש לטירחא דציבורא, "יאמרו פרק אחד".

ביקרך והופע בהדר גאון עוזך על כח יושבי תבל ארצך, וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויביו כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפ״ו (בגי׳ חנוכ״ה) הוי״ה אלק״י ישרא״ל מל״ך ומלכות״ו בכ״ל משל״ה (בגי׳ כ״ו פעמים חנ״ה אותיות חנוכ״ה, ובגי׳ מתתיה״ו ב״ן יוחנ״ן כה״ן גדו ״ל חשמנא״י ובני״ו) אמן נצח סלה ועד.

ואם יתפלל על כך מעומק לבו, ובעזרת השם זה יתקיים, ממילא ברגע אחד כל החטופים יצאו לשלום, כי הקב״ה רוצה שהחטופים יהיו בעזה, אלא הקב״ה עשה זאת כדי שנתעורר בתשובה, וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ואם עם ישראל יתעורר בזה, יהיה נסים ונפלאות גדולים מאד, כמו בזמן החשמונאים, וזה מאד חבל שעם ישראל לא מתעוררים בזה, כי שאר הפתרונות הם קסם שוא עם הרבה עוגמת נפש, והפתרון היחיד שיביא ישועה כללית לעם ישראל, הוא ההתקרבות להשי״ת.

ומכל מקום לאחר הדלקת נר חנוכה שכבר עשה מצוה, יכול להתפלל בפרטות על מה שרוצה, כי אדם שקיים מצוה יש לו כח בשמים להתפלל, וכמו שכתב רבינו בחיי בפרשת יתרו, שלכן נהגו הנשים להתפלל לאחר הדלקת נרות, ולומר הרחמן לאחר קיום מצות ברכת המזון, כי לאחר קיום המצוה תפילתו נשמעת, ובפרט בחנוכה שהוא עת רצון להתקבל התפילות גם למעלה מדרך הטבע.

ה

בקשה על נסים באלוקי נצור

האם מן הראוי להוסיף בימי החנוכה באלוקי נצור ׳הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה׳ [אף שאמר כבר על הנסים].

תשובת מרן שליט״א:

כתב הרמ״א (או״ח סימן קפז ס״ד) מי ששכח לומר על הנסים, יוכל לאומרו בתוך שאר הרחמן, ויאמר ״הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו׳״, והכי נהוג.

והקשה בשערי תשובה בשם זקנו הבכור שור, שבברכות (דף ס) מבואר שאין לאדם להתפלל שיעשה לו נס, מ״מ כיון שאומר יעשה לנו לשון רבים, שפיר דמי. וגם יש לחלק דכגון ההיא דמלחמת חשמונאי שהנסים היו דרך טבע העולם, לא היה תפלת שוא, אבל צריך ליזהר מלהתפלל שיעשה לו נס היוצא מדרך טבע העולם, ואין ראיה מעובדא דרבי חנינא בן דוסא דרב גובריה ועל דרך ותגזור אומר ויקם ע״ש.

ובדברי שאול (חנוכה דרוש א) תירץ שהטעם שאין להתפלל על ניסים כי הקב״ה אינו רוצה לשנות מדרך הטבע, ואם משנה עבור האדם, הרי מנכים לו מזכיותיו. אבל בחנוכה

שאנו אומרים בברכה 'שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה', והכוונה שהזמן הזה מסוגל לנסים, וכמו שבניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל, כי זמן המסוגל לגאולה, כך חנוכה הוא זמן המסוגל לנסים, ולכך אפשר לבקש על מעשה נסים בחנוכה, שאין שייך בזה מעשה נסים, כי הנס נמשך מהנס שכבר היה בזמן החשמונאים, ואם כן אף שבשאר ימות השנה אם מבקש על נס מנכין לו מזכויות, בחנוכה הוא זמן המסוגל לנסים ואפשר לבקש ולפעול נסים.

ולכן אפשר לבקש באלוקי נצור, או לאחר ברכת המזון שגם בזמן הזה יעשה לנו נסים, אבל יש לבקש בעיקר על הנס הגדול שעם ישראל יתעורר בתשובה, ואז ממילא כבר יהיה ישועות, כי הקב"ה אוהב את עם ישראל, וכל מה שעושה הוא לטובתם לעורר אותם, ומה התועלת אם יהיה עוד איזה נס, ויחשבו עוד יותר שכוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ודבר זה אינו פוטר מצרות, אלא רק מוסיף צרות נוספות השם ישמרנו ויצילנו.

ו

הדלקת נרות עבור בנו השוהה בעזה

בחור שנמצא בעזה ואין באפשרותו להדליק נרות חנוכה, האם כדאי שאביו ידליק נרות חנוכה נוספים עבורו, כדי לצאת דעת הרמב"ם שהאב מדליק עבור כל אחד ואחד מבני הבית.

תשובת מרן שליט"א:

דעת השו"ע (או"ח סימן תרעא ס"ב) כשיטת התוס' שהמהדרין מן המהדרין בעל הבית מוסיף והולך, ושאר בני הבית אינם מדליקים אלא יוצאים ידי חובה בהדלקתו, כדי שיהיה ניכר כמה ימים היום, שאם כולם ידליקו לא ידעו אם הם מדליקים כנגד היום, או כנגד בני הבית. ודעת הרמ"א כשיטת הרמב"ם (מגילה וחנוכה פ"ד ה"א) שמהדר ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד [מבני הבית] בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. [שאם יש לו עשרה בני בית ביום הראשון מדליק עשרה נרות, ביום השני עשרים נרות, עד שביום השמיני מדליק שמונים נרות].

אולם הרמ"א אף שסובר כשיטת הרמב"ם מכל מקום שינה בזה, שלא בעל הבית מדליק בשביל כולם, אלא כל אחד מבני הבית מדליק בעצמו. [וכבר האריכו בזה האחרונים (ערוך השולחן סעי' יח ובחידושי הגרי"ז על הרמב"ם שם) לבאר למה שינה הרמ"א מדברי הרמב"ם וכתב שכל אחד ידליק בעצמו].

ולכאורה בענייננו שהבן אינו נמצא בביתו, אולי אביו יכול

לנהוג כשיטת הרמב"ם ולהדליק נרות בעבורו, כמובן שבלי ברכה, אלא שיש לדון אם בן זה נקרא אחד מבני הבית לענין נרות חנוכה, כיון שבימים אלו אינו אוכל ואינו ישן בביתו, ולכאורה אינו נקרא מבני הבית[ב], אבל גם אם אינו נקרא מאנשי הבית יכול להדליק בעבורו אם רוצה כיון שממילא אינו מברך.

ז

ללמוד הלכות שבת או הלכות חנוכה

מי שיש לו אפשרות ללמוד או הלכות שבת או הלכות חנוכה, האם עדיף שילמד בימי החנוכה [ולפניהם] הלכות חנוכה [כמו שכתבו הפני יהושע (מגילה ד' א') והשלמת חיים (סי' רס"ה) שיש ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה ולשאול ולדרוש בענינו של יום], או עדיף שילמד הלכות שבת שהם סגולה לשמירה מכל צרה וצוקה כפי שמעורר רבינו שליט"א.

תשובת מרן שליט"א:

יעשה את שניהם, וילמד הלכות שבת השייכים לחנוכה, כגון הדלקת נרות בשבת חנוכה, הלכות השייכות לנרות כגון פתיחת החלון וסגירתה כשיש נרות דולקים, הלכות מוקצה ובסיס למקום העמדת החנוכיה וכדו'.

ח

לדלג על הנסים כדי לרוץ למקלט

העומד בשמונה עשרה קודם אמירת על הנסים ונשמעת אזעקה, והוא צריך להגיע למרחב המוגן בתוך 120 שניות, ויש לו שני אפשרויות, האחת להפסיק באמצע תפילתו וללכת למרחב המוגן, והשניה לדלג על אמירת על הנסים ולסיים במהירות את תפילתו, וכך יספיק להגיע למרחב המוגן בזמן, מה יעשה.

תשובת מרן שליט"א:

יעזוב באמצע התפילה, כי אמנם אמירת 'על הניסים' אינה מעכבת, אבל בכל זאת חז"ל תקנו לאמרו, ולכן עליו לעשות מה שנצרך לו, מצד אחד צריך לאמרו כי כן תקנו חז"ל, מצד שני עליו

ב. וכן כתב לי הגרי"ש קניבסקי שליט"א על שאלה זו "לכאו' אם הוא לא נמצא כעת בבית לא חשיב א' מבני הבית".

ללכת באמצע שמונה עשרה כי כן אמרו שבמקום סכנה, יש ללכת למקלט גם באמצע שמונה עשרה, ובפרט אם אינו יכול לכוון במצב כזה, ואין לו להתחכם ולעשות דבר חדש שלא תקנו, ולדלג על אמירת "על הניסים".

הגאון רבי יוסף צמח מאזוז שליט"א
ראש ישיבת כסא רחמים

מעלת האמונה ולקחי חג החנוכה

והשיאנו את ברכת מועדיך

היום[א] יש לכם אפשרות ללמוד, יהי רצון שהקב"ה יתן לכם סייעתא דשמיא לאורך כל החיים לשבת וללמוד, אבל אדם צריך לדעת לנצל את הרגע, אם אדם יכול ללמוד, לא לדחות את זה, כי כמו שחג החנוכה עבר מהר, כן גם תקופת הבחרות.

נדבר כמה מלים על חנוכה. סיימנו היום את חג החנוכה, זכינו לקיים את מצוות החנוכה, ובמיוחד הבחורים שהשתתפו בפועל בהדלקת נרות חנוכה, ושילמו בשביל זה טבין ותקילין אלפי דפי גמרא, המשגיח הגאון הרב מיכאל סגרון שליט"א אומר שהרבה בחורים התקדמו ועלו בזכות הלימוד בחנוכה, והלימוד הזה משך אותם עוד ללמוד, עד שהשיגו ועלו מעלות גדולות. אנחנו אומרים בתפילה של החגים "והשיאנו את ברכת מועדך, לחיים ולשמחה ולשלום" "והשיאנו" זה מלשון משא, אנחנו אומרים: הקב"ה תן לנו להרים על הכתפיים שלנו את ברכת מועדיך, מה אנחנו שמים על הכתפיים? יש מישהו אומר, נו, היה חנוכה, היה נעים, היה יפה לראות איך הנרות ככה דולקות, "הנרות הללו אנחנו מדליקים" נחמד לראות עוד נר ועוד נר ועוד נר, נו, אכלנו סופגניות, ב"ה היה מאד טעים, ושלום על ישראל. נו, תזכו לשנים רבות, בחנוכה הבאה נאכל עוד פעם סופגניות, נדליק עוד פעם נרות, אבל מי שהוא בר דעת יודע שהתורה לא נתנה לנו את המצוות האלה סתם, אלא נתנה לנו את המצוות האלה כדי ללמוד מהם לקח.

אמונה אמתית בקדוש ברוך הוא

מה הלקח שאנחנו צריכים ללמוד מחנוכה? אומרים רבותינו כמה דברים, אחד מהדברים הגדולים והבסיסיים ביותר זה האמונה בה', אמונה בקב"ה, לדעת שהוא שליט יחיד ואין זולתו, אנחנו אומרים כל יום בעלינו לשבח "וידעת היום והשבת אל לבבך", מה זה כפל הלשון "וידעת היום - והשבות אל לבבך"?

התשובה היא: אני יודע שה' הוא האלקים, אבל זה לא מספיק, אלא צריך להכניס ולהחדיר את

א. השיחה נמסרה בהיכל הישיבה הגדולה "כסא רחמים", אור לד' טבת התשע"ז.

זה בלב, ואיך מחדירים את זה בלב? אם אני אשאל כאן מי מאמין בה', כולם יצביעו, כולם מאמינים בה'. אבל מי מחדיר את זה ללב ומי לא מחדיר את זה ללב? הגמ' אומרת (חולין דף י"ג ע"א) "מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו" אם אדם לדוגמא הלך בדרך, ובא לו יצר הרע בשמירת העינים, ואומר נו, בא לי יצר הרע, אני לא יכול לשמור על העינים ומסתכל, הבן אדם הזה לא החדיר בלב שה' הוא האלקים, כי אם הוא היה מחדיר את זה ללב זה לא היה כך, אם לדוגמא בא אדם אחד לחבירו ומביא לו מתנה ואחר כך הוא מבקש ממנו משהו, האם יענה לו השני מה פתאום, אני לא עבד שלך, מה אתה רוצה ממני? רק מי שהוא טיפש יגיד דברים כאלו, הרגע נתתי לך מתנה, כשאני מבקש ממך משהו אתה לא עושה? הקב"ה נתן לנו את העינים, אנחנו ח"ו נאמר קשה לי לשמור על העינים, אדם כזה יודע שה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד? אולי הוא יודע אבל הוא לא מחדיר את זה.

ספרנו כמה פעמים את אותו סיפור על מרצה באוניברסיטה שהוא הרצה שהעישון מזיק לבריאות והסביר טוב את זה, ובאמת השפיע עם הדברים שלו על כולם, אחרי ההרצאה אמר אני נשאר פה עוד חצי שעה, מי שיש לו שאלה שישאל ואני אענה, ולבינתיים מה עשה הפרופסור המכובד הזה? הוציא סיגריה והתחיל לעשן... אמרו לו מה, עכשיו אמרת לנו כמה שזה גרוע, אמר להם אם אני נתתי הרצאה על הסיגריות - אני לא סיגריה... זאת אומרת הוא לא מאמין למה שהוא דיבר, רק אמר כמה מלים נעימות כדי לקבל שכר על ההרצאה שלו, אבל בתורה זה לא ככה אלא "וידעת היום והשבות אל לבבך", תכניס, תחדיר את זה ללב, צריך לדעת שהקב"ה מעל הכל, מעל הטבע, מעל כל הכוחות שנמצאים בעולם.

אני לא שומע רדיו. שבוע שעבר לקחתי מונית מהבית לישיבה, אומר לי הנהג נו, מה אומר הרב על החלטת האו"ם? אני עדיין לא שמעתי על החלטת האו"ם, אז אמרתי לו מה אמרו שם? אמר לי החליטו באו"ם ברוב קולות שארץ ישראל לא שייכת לנו, שירושלים לא שייכת לנו, שהכותל המערבי לא שלנו, ושואל אותי הנהג מה אתה אומר? אמרתי לו אנחנו תמיד היינו כבשה אחת בין שבעים זאבים, ואיך הצלחנו לשרוד עד היום הזה? כמו שכתוב במדרש (אסתר רבה פרשה י' אות י"א), הקיסר אמר לרבי יהושע כמה גדול כוחה של כבשה אחת בין שבעים זאבים? הכוונה לשבעים האומות והכבשה האחת זה עם ישראל, אמר לו זה לא כוחה של הכבשה אלא זה כוחו של הרועה, "האלקים הרועה אותנו מעודי עד היום זה" (בראשית מ"ח ט"ו), זה כוחו של הקב"ה, כוחו של הרועה שלנו, "אבינו רוענו זוננו

פרנסנו" ששמר עלינו במשך כל אלפיים שנות הגולה, ושומר עלינו גם עכשיו, וגם ישמור עלינו לעתיד, זה מה שאנחנו צריכים, לחיות באמונה, הם החליטו? שיחליטו. יש לנו את הקב"ה מעל כל ההחלטות, והוא יפר עצתם ויקלקל מחשבותם, יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה, עלינו לחיות באמונה כזאת.

מי האמין שמ"מתי מעט", ממעט האנשים שירדו למצרים, הגענו עד להיכן שהגענו, הרי בסך הכל יעקב אבינו ירד בשבעים נפש, זה כשליש מבית המדרש הזה, זה מה שהיה כל עם ישראל, "ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב" (דברים י' כ"ב), צריך להחדיר ולהכניס את זה עמוק בראש שלנו, לנו יש את הקב"ה, אנחנו לא סומכים על אמריקה, לא סומכים על טראמפ, לא סומכים על אובאמה, לא סומכים על רוסיה, סומכים רק על הקב"ה, והקב"ה שהיה אתנו בעבר הוא יהיה אתנו בעתיד! בחנוכה עם ישראל היה ב"מתי מעט", קבוצה קטנה של בחורי ישיבה - "ישיבת המכבים", אף פעם לא תפשו בידם לא חרב ולא חנית, ויצאו להלחם נגד המעצמה הגדולה בעולם – היונים. אבל כשהקב"ה רוצה, אין צורך לתת לו עצות, וכך הובא בספרים, יוחנן בנו של מתתיה כהן גדול הוא הראשון שיצא להלחם, השר של היונים שהיה בירושלים חיפש וביקש "להשכיחם תורתך". הוא היה איש נחמד, הוא לא רצה לומר ליהודים לא ללמוד תורה. אלא אתם רוצים ללמוד תורה, למה לא? הרי כולם יודעים שהתורה מפתחת את הראש של האדם[ב]. ולכן הגויים לומדים גמ' לא לשמה ח"ו, אלא לפתח את השכל, היוונים אמרו אתם רוצים ללמוד גמרא, תלמדו, אנחנו לא מתנגדים לכם. אלא מה, מה יש אם נכניס קצת כדורגל, שרירים, כוחות, קצת להיות מודרניים, נו, למה לא? וכי כתוב בתורה שלכם שאסור לשחק כדורגל? לא כתוב. אז למה לא? והעיקר

ב. סיפרתי לכם שמרן הראשון לציון הרב שלמה עמאר שליט"א סיפר על אחד מהרבנים ממשפחת קרליץ (ממשפחת החזון איש), שהוא בא אליו יום אחד ושאל אותו תראה את התוס' הזה הוא לא מובן, איך אומרים כך, והרב עמאר אמר לו כן אני זוכר שמהרש"א הזכיר את הקושיא הזאת במקום, פתח במהרש"א והראה לו, אמר לו הרב, תודה רבה תודה רבה. הרב עמאר ראה אותו שכל כך התפעל, אמר לו מה קרה? בגלל שהראיתי את מהרש"א מגיע לי כל כך תודה רבה? בסדר, תודה מספיק. אמר לו: הייתי בפאריז, בא אלי איזה גוי אחד והקשה לי קושיא על התוס', ולא מצאתי מה לענות לו, אמרתי לו אני חוזר לארץ ישראל ואני אעיין ואתן לך תשובה ועוד לא מצאתי תשובה, ועכשיו אתה שולח אותי למהרש"א, אז עכשיו אני יכול לתת לו תשובה. אז הרב עמאר שאל אותו מה לו לגוי במסכת ב"ק? אמר לו כן, גם אני שאלתי את הגוי הזה את השאלה הזאת, והגוי הזה ענה לי אין מדע בעולם שמפתח את השכל כמו הגמרא.

הוא לאט לאט להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך.

מה היונים בקשו, שלושה דברים. הראשון זה שמירת שבת. אמרו להם מה זה, אתם עם חכם ונבון, יושבים יום אחד בשבוע, סוגרים את החנויות, לא עובדים, אתם מפסידים, אתם לא מרויחים כסף של אותו היום הזה. ובמיוחד בחו"ל, אומרים שיום שבת זה היום שמרויחים בו כסף יותר מכל השבוע, רק מי שנאמן לתורה הוא לא ילך שולל, הרי רואים בעינים איך ההוא חוזר במוצ"ש עם תיק מלא כסף.

אבל אנחנו מאמינים בקדוש ברוך הוא שהשבת היא מקור הברכה. כאשר לב לביוב קנה את הקניון בתל אביב בא ראש עיריית תל אביב ואמר לו אתה חייב לפתוח את הקניון הזה בשבת, אמר לו לא, אני לא פותח את הקניון הזה בשבת, אמר לו ראש העיר אם אתה לא פותח, אני לא אתן לך לעבוד עד שתים עשרה בלילה, אלא אתה תעבוד עד שבע בערב, בשעה שבע יסגרו את החנויות, אמר לו טוב. ואני עוד זוכר את זה, לפני יותר מעשרים שנה, בסוף השנה הלועזית לביוב פרסם בעיתון את המאזן שלו, וראו שהרויח באותה שנה עם הצמצום של שעות העבודה שלו ששים ושמונה מיליון דולר רווח נקי!

אנחנו עם ישראל נמצאים בהשגחה של הקב"ה, לכאורה מי שעובד עוד שעות מרויח עוד יותר, אבל לא, יש השגחה של הקב"ה. והיונים היו עם שכל, היו אומרים ליהודים מה זה? מה אתם עושים, מפסידים יום?

היה יהודי אחד זקן, אני מכיר אותו מתוניס, וכאשר הגיע לפאריז וראה ושמע איך ביום שבת מרויחים יותר ממי שעובד ששה ימים שלמים, מסכן, נפל בניסיון והתחיל לעבוד בשבת. כל שנה הייתי הולך אליו והיה נותן לי תרומה חמש מאות יורו לישיבה, אבל הייתי אומר בלבי "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא י"ט ט"ז), הייתי אומר לו אדוני למה אתה עובד בשבת? התורה אומרת כל העושה מלאכה בשבת חייב מיתה, חייב סקילה, אמר לי אוי! הרב מה לעשות? אמרתי לו ב"ה חתנת את כל הילדים שלך? אמר לי כן, אבל מה עם הנכדים שלי? לכן הוא עובד בשבת כדי לחתן גם את הנכדים שלו... אותו בנין שהיתה בו את החנות שלו, מעל זה יש ארבע, חמש, שש קומות, (אני לא זוכר בדיוק), והוא משכיר את כל הדירות שמה, כל זה לא מספיק לו, רק רוצה לעבוד בשבת? איך היצר הרע מבלבל אותו, אבל ביום שבת צריך לעשות קידוש, אז מיום ששי הוא מביא לחנות שמה בקבוק יין כשר גלאט, יין מבושל שלא יהיה יין נסך... מביא פלאטה ומניח שם חמין של שבת, "אריש"ה". ונכנס לחנות אחרי תפלת שחרית, אחרי סיום ספר תורה, אחרי מוסף כהלכתן, ועושה קידוש. ואחר כך פותח ומוכר בדים, וחותך וגוזר. וכל

שנה הייתי חוזר לו: "נו, חבל, חבל, תפסיק לעבוד בשבת".

יום אחד הוא ביקש ממני טובה, אמר לי הרב צמח אני מבקש ממך טובה, אמרתי לו בבקשה, אמר אני מבקש שתקנה לי ארבע קברות בהר הזיתים, הוא רוצה להביא את אבא ואמא שלו מחו"ל, ובשבילו ובשביל אשתו, אמרתי לו אני אגיד לך את האמת, אני לא רגיל להגיד לבן אדם: "כן, אני אעשה", כדי לצאת ידי חובה אבל באמת אני לא אעשה את זה. לכן עניתי לו: אני מבקש אל תִּפָּגַע ממני. פתח את האזנים שלו, אמרתי לו בהר הזיתים לא קוברים שמה מי שלא שומר שבת, כי כמו שלא קוברים יהודי על יד גוי, כך לא קוברים מי שלא שומר שבת ע"י יהודי שומר שבת (לא רציתי לומר לו מחלל שבת לא קוברים שמה, אלא אמרתי אדם שהוא לא שומר שבת), אם אתה רוצה קבר בהר המנוחות, אני אקנה לך קבר בהר המנוחות, יש שמה חלקה של שומרי שבת וחלקה של מחללי שבת, וכמעט בכל ערי ארץ ישראל יש שתי חלקות, חלקה לשומרי שבת וחלקה למחללי שבת[ג], בכל עיר שאתה רוצה, בלי נדר אני אשרת אותך, אבל בהר הזיתים זה לא בא בחשבון. שמע את זה נבהל, ונכנס לענין אחר. שנה לאחר מכן, כאשר באתי לפאריז החברים סיפרו לי פלוני כבר לא עובד בשבת, למרות שהבנתי למה, שאלתי מה קרה? ענו לי: שאמר להם הרב צמח פתח לי את העינים שכ"כ חמור חילול שבת! שאין לי זכות להיקבר כיהודי, רק עם מחללי שבת כמו גוי! כל כך אני עובד קשה ואין יכול לקבל זכות פשוטה כזאת! ואז התחיל לשמור שבת ב"ה, ובסופו של דבר קנה בהר הזיתים ונקבר שם. צריך לזכור השבת היא זכות! ה' יעזרנו על דבר כבוד שמו, אמן.

ג. היה איזה חבר אחד, יהודי ירא שמים, באמת אדם טוב, והילדים שלו היו בלי כיפה, בלי כלום, נפטר בליל ראשון של פסח בחול המועד, הלכתי להלויה כי חששתי שהחברא קדישא יראו את המשפחה ככה עם ראש פרוע כזה אולי יחשבו שגם האבא מחלל שבת, ויקברו אותו בחלקה של מחללי שבת, וזה צער לנפטר שיקבר שמה ליד מחללי שבת, (אני עוד זוכר כשהסבתא רחל ע"ה נפטרה, הסבא אמר לאבא, לך עכשיו לבית העלמין ותראה מי השכנים, מי אלו שעל ידה) אז חיפשתי את החברה קדישא שמה, ואמרתי להם אתם יודעים שהיהודי הזה שומר שבת, היהודי הזה אחרי שיצא לפנסיה היה כל היום יושב ולומד, אמרו לי כן את זה אנחנו יודעים, אמרתי אם אתם יודעים ושמרתם לו חלקה במקום של שומרי שבת, בסדר.

הגאון רבי גימפל ליפשיץ שליט"א
מח"ס פלגי מים

האם שמן זית קרוש יש לו דין שמן להדליק במקדש או בחנוכה

לכבוד הרב הגאון מהר"ר גמליאל רבינוביץ שליט"א

יבואר דנחלקו הראשונים בהנ"ל

הנה במנחות דף ל"א ע"א איתא, לגבי טומאת משקין, רבי מאיר אומר שמן תחלה לעולם, וחכ"א אף הדבש, ר"ש שזורי אומר אף היין, מכלל דת"ק סבר יין לא, אימא ר"ש שזורי אומר יין {טהרות פ"ג מ"ב לגבי משקין המקבלין טומאה} ע"כ. וכתב רש"י בד"ה אלא אימא ר"ש שזורי אומר יין ולא שמן ודבש דלא הוו משקין, ואהך קאמר ר' חנינא הלכה כר"ש שזורי.

ובתוס' שם במנחות ד"ה אימא וכו' הקשה ר"ת, דהכא פסקינן כר"ש שזורי דשמן לא חשיבי משקה, ובכל דוכתא משמע דסתמא דהש"ס דשמן חשיב משקה, בפ"ק דשבת דף י"ז ע"א וכו', ותי' ר"ת דהכא מיירי בקרוש, כדקתני רישא הרוטב והחלב של גריסין בזמן שהם לחים, הרי הן ראשונים, פי' דהוו משקין, קרשו הרי הן שניים.

ויש ספרים שרישא זו כתובה בהן, והדר קתני ר"מ אומר שמן תחילה לעולם אפילו קרוש, והשתא ניחא הא דנקט לעולם, וכן דבש דחכמים ויין דר"ש שזורי כולה בקרוש איירי. וכן תי' ר"ת בעירובין דף ע"א ע"ב עיי"ש.

והתוס' בפסחים דף י"ד ע"ב ד"ה אפילו וכו' הוסיף ר"ת וז"ל, דהתם מיירי בנקרש ואחר כך נמוח, ובלא נקרש משמע דכו"ע מודו, וכן משמע בריש פ"ג דמסכת טהרות, דקתני התם הרוטב והגריסין וחלב ושמן שהן משקה טופח הרי הן תחלה, קרשו ואח"כ נימוחו הרי הן שניים, ובתר הכי קתני, ר"מ אומר השמן תחלה לעולם והיינו לעולם אפילו קרשו, ואהא קאי ר"ש שזורי, והכא משמע ליה בלא נקרש ע"כ.

וכ"כ הר"ש טהרות פ"ג מ"ב וז"ל, וצריך להוסיף על דברי ר"ת ולומר דבקרש ונמחה איירי, דבתוספתא משמע דכ"ז שהוא קרוש אינו לא אוכל ולא משקה . וכן פירשו הרע"ב והאליה רבה שם בטהרות.

שיטת הרמב"ם והראב"ד והכס"מ בהנ"ל

והנה הרמב"ם פ"א מהל' טומאת אוכלין הי"ט כתב, השמן שקרש אינו אוכל ואינו משקה וכו', והראב"ד השיג וכתב דבתוספתא אין הפירוש כן אלא אפילו נקרש, וההיא מתני' דטהרות ר"מ אומר שמן תחילה לעולם, וחכ"א אף הדבש, ור"ש שזורי אומר היין תחילה לעולם, מה לעולם אע"ג דקרשו, והראב"ד פירש דהתוספתא מיירי בשמן שיצא מעצמו דאז לא הוי אוכל ולא משקה, אבל בקרוש הוי שמן תחילה לעולם.

והכס"מ ביאר שהרמב"ם פירש את הגמ' במנחות כר"ת בפסחים וכהר"ש בטהרות, דהתנאים נחלקו בשמן קרוש שנמחה אם זה נחשב למשקה, דחכמים ס"ל דהוי משקה, ור"ש שזורי סובר שדוקא יין קרוש שנמחה הוי משקה, אבל שמן קרוש שנמחה לא הוי משקה, אבל בשמן קרוש שלא נמחה כו"ע ס"ל דלא הוי משקה.

סיכום שיטות הראשונים בנידון הנ"ל

והעולה מהנ"ל, דהתוס' במנחות ובעירובין ס"ל דפסקינן כר"ש שזורי, דשמן קרוש לא הוי משקה, ולפי התוס' בפסחים והר"ש בטהרות גם כשנמחה השמן קרוש לא הוי משקה, וכן פסק הרמב"ם כמו שביאר הכס"מ.

שיטת המג"א והפוסקים בנידון הנ"ל לגבי דבר שטיבולו במשקה

והנה המג"א סי' קנ"ח {סק"ז} כתב, בענין דנטילת ידים בדבר שטיבולו במשקה, ובתוס' שם כתבו שגם שמן ודם וחלב שקרשו אינן משקין, ומשמע בכ"מ אפילו חזרו ונימוחו זולתי היין עיי"ש, וכ"כ המ"ב סי' קנ"ח {ס"ק י"ד}, כל המשקין שנקרשו בין על ידי בישול בין על ידי צנה, עד שאין בהם טופח על מנת להטפיח לא חשיבי משקה, ודעת התוס' שאפילו חזרו ונמוחו אחר כך, זולת יין או מים וה"ה חלב שנקפא כשחזרו ונמוחו חשובים משקה ע"כ.

ובשעה"צ {סקי"ד} ציין שכ"כ אליה רבה בשם הר"ש טהרות פ"ג מ"ב ע"כ. אבל בשו"ע הרב סעיף ט' חולק וסובר, דכל משקה שנקרש אם חזר ונמוח דינו כמשקה.

יבואר נפ"מ במחלוקת הראשונים והפוסקים אם אפשר להדליק במקדש או נ"ח בשמן קרוש, או קרוש שנימוח

ולאור הנ"ל מבואר, דלפי הראשונים דס"ל דשמן קרוש לא הוי משקה אפילו כשחזר ונימוח, וכן פסקו המג"א והא"ר והמ"ב הנ"ל לענין דבר שטיבולו במשקה, וא"כ שמן קרוש אין

לו דין שמן לעבודת בית המקדש ולהדלקת נר חנוכה אפילו כשנימוח אח"כ.

אמנם לפי הראשונים דס"ל דרק כשהשמן קרוש אינו משקה, שמן קרוש אין לו דין שמן כשהוא קרוש לעבודת המקדש ולהדלקת נר חנוכה, ואפילו כשמדליק השמן קרוש הוא הולך ונמס והוי כמשקין שנימוח, מ"מ י"ל דבעינן בביהמ"ק שיהיה בשעת הדלקה שיעור שמן דחצי לוג קודם שנימוח, ונר חנוכה מדמינן לנרות המנורה והדלקה עושה מצוה בעינן שיהא שיעור שמן שידליק חצי שעה בשעת ההדלקה, אבל שמן קרוש שנימוח יש לו דין שמן.

מחלק בין דין משקה לטומאה לדין משקה לעבודת בית המקדש ולהדלקת נרות

אמנם נראה דדין משקה לגבי טומאה, ודין משקה להדלקת נרות ולעבודת בית המקדש זה ב' דינים נפרדים, דהנה הרמב"ם שם בפ"א מהל' טו"א הי"ט כתב, וכן הדם שקרש אינו אוכל ואינו משקה וכו', והנה במנחות דף כ"א איתא, דדם שקרש כשר בחטאות החיצוניות, מ"ט ולקח ונתן כתיב והאי נמי בר לקיחה ונתינה הוא, אבל בחטאות הפנימיות פסול, משום דכתיב וטבל והזה והאי לאו בר טבילה והזאה הוא עיי"ש .

והנה בשאר זבחים חוץ מחטאות הפנימיות או החיצוניות, כתב המקדש דוד בסי' ז' דדם קרוש לכא' כשר דהא בר זריקה הוא, ואינו דומה לחטאת דניתן באצבע על הקרנות, או אפשר כיון דבעינן זריקה המשתברת כדאמרינן בע"ז דף נ', ודם קרוש אפשר דלא חשוב זריקה המשתברת עיי"ש.

עכ"פ מבואר דדם שקרש נחשב לדם לעבודת הקרבנות, וכן מבואר בגמ' במנחות שם וברש"י, שאם אכל דם קרוש עובר על איסור דם.

והנה התוס' בשבועות דף כ"ג ע"א ד"ה גמר שכר וכו' כתבו, לענין הדין דשתי' כאכילה, ועוד י"ל דר' יהודה יליף דשתיה בכלל אכילה כדיליף בירושלמי {בפרק שני דמעשר שני וכן בפירקין דהכא}, מדכתיב וכל דם לא תאכלו, ואי בשקרש והתניא {תוספתא פ"ב דטהרות}דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה, אלא כמו שהוא, והתורה קראה אותו אכילה עכ"ל.

ובגליון הש"ס שם הקשה וז"ל, על מה שהביאו התוס' מהירושלמי דדם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה, עיין חולין דף ק"כ ע"א, ומנחות דף כ"א ע"א דהקפה דם ואכלו חייב וצע"ג, אח"כ ראיתי בירושלמי פריך עלה כן, והתניא הקפה את הדם ואכלו אם יש בו כזית חייב, {מה עביד ליה ר' יונה, היינו בהייא ברייתא שהביא דאינו אוכל ולא משקה}, אינו אוכל לטמא טומאת

אוכלין, אינו משקה לטמא טומאת משקין, {וא״כ אינו ראי׳ דשתיה בכלל אכילה}, חזר ר׳ יונה ופתר מהכא ונתתה בכל אשר תאוה וגו׳.

הרי הירושלמי עצמו חזר מזה הראי׳, דבאמת יש לאוקמי להההיא דוכל דם לא תאכלו בקרש וצע״ג עכ״ל .

מבואר מהגרעק״א דנקיט עפי״ד הירושלמי בפשיטות, שדין דם לגבי טומאה, ולגבי איסור, הם ב׳ דינים נפרדים, ואף דלגבי טומאה בקרש אינו לא אוכל ולא משקה לטמאות, מ״מ לענין איסור אכילה שפיר עובר.

יין או שמן קרוש לענין דבר שטיבולו במשקה ולענין קמיצה בקדשים

והנה ביין קרוש לגבי שיהא נחשב לדבר שטיבולו במשקה, כתב השעה״צ סי׳ קנ״ח {ס״ק ט״ז} דלא חשוב משקה כן מוכח מהתוס׳, וכ״כ בהדיא בר״ש פ״ג דטהרות, וכ״כ באליה רבה ובמחצית השקל. ואמנם בסדור הגאון מליסא הל׳ נט״י משמע שם, דיין או מים אפילו כשהם קרושים חשיבי משקה, ואינו כן, ואפילו את״ל דס״ל דיין קרוש חשוב משקה דיפרש המשנה שם כפירש הרמב״ם, עכ״פ במים איתא בתוספתא בהדיא דכשהם קרושים לא חשיבי משקה וצ״ע.

מוכיח מרבינו גרשום ומהאחרונים דחלוק יין ושמן קרוש לגבי עבודת קרבנות ואיסור, מלגבי טומאה וטיבולו במשקה, דדין יין ושמן לגבי עבודת קרבנות ואיסור אכילה תלוי במהות יין ושמן, והדין שמן ויין לגבי טומאה בשם אוכל ומשקה

והנה איתא במנחות דף ע״ד ע״ב, אמר שמואל המתנדב שמן קומצו ושיריו נאכלין. והתוס׳ בד״ה קומצו וכו׳ כתב, אבל יין צלול הוא ואי אפשר לקומצו, והקשו בהגהות יעב״ץ והשפ״א דיכול להקריש היין ולקומצו ונשאר בצ״ע, והיעב״ץ תי׳ דיתכן דבעינן שהיין יהא ראוי לנסך עיי״ש.

ומבואר שלגבי דבר שטיבולו במשקה, נחלקו הפוסקים אם הוי משקה, ותליא במחלוקת הראשונים לגבי טומאה, אולם לגבי עבודת הקרבנות פשיטא להו דיין קרוש נחשב ליין .

והנה שמן קרוש כתב הרמב״ם בפ״א מהל׳ טו״א דאינו אוכל ואינו משקה, ובמקדש דוד סי׳ י״א מסתפק, אם שמן למנחות ע״מ שיוכלו לעשות קמיצה אם יכול או צריך להקריש, עיי״ש שהוכיח מהתוס׳ שאם רוצה יכול להקריש השמן, ורבינו גרשום במנחות שם כתב, המתנדב שמן בפני עצמו קומצו יקפנו. מבואר דס״ל שהקרישו השמן.

והנראה מבואר מכל הנ"ל, דחלוק דין דם ויין ושמן שקרשו לענין שכשרים למנחות וכן לאיסור אכילה, שלא בעינן לזה שם אוכל או משקה, רק שבעינן שיהיה מהות דם או שמן ויין, וכשקרשו נשארו בעצם שמן או דם או יין.

אבל בטומאת אוכלין, תלוי בשם אוכל או משקה דילפינן מהאוכל אשר יאכל, וכמו שכתב בכתבי הגר"ח בסטענצי"ל עיי"ש. ולכן כשקרוש אין הדם והשמן והיין נחשבים לאוכל או משקה, אבל מ"מ עצם המציאות של החפץ לא נשתנה כשנקרשו, וע"כ לענין מנחות ואיסור אכילה ליכא חליוק החן קרוש לשאינו קרוש.

ולפי"ז י"ל דלגבי הדלקת נרות או עבודת במקדש והדלקת נר חנוכה, אין דין שצריך להיות אוכל או משקה, רק צריך להדליק בשמן זית ושמן שנקרש הוי שפיר שמן זית, אף שאין עליו שם אוכל או משקה, ומשו"ה כשר להדליק בו ולעבודת המקדש.

הגאון רבי מצליח חי מאזוז שליט"א
מח"ס קול דודי ועו"ס

שו"ת ופסקים בעניני חנוכה

א. נאמר כמה דברים בהלכות חנוכה, נסביר את עיקרי הדינים ונוסיף כמה דברים. צריך לדעת שחשוב לחזור על ההלכות, אף על פי שנדמה לנו שאנו יודעים את ההלכות, תמיד צריכים לחזור ולשנן[א].

א. צריך לחזור ולשנן את כל התורה, כל ימיו בעמוד והחזר קאי. בפרט בהלכות שימושיות, ואם לא חוזרים עליהם אדם עלול לשכוח פרטי דינים. וגם גדולי הדור חוזרים על התורה כל הזמן. מרן ראש הישיבה זצוק"ל הכ"מ בכל שנה היה חוזר על כל הבן איש חי מתחילתו ועד סופו, למרות שרובו הלכות מצויות וידועות. וחוזר גם על פירוש רש"י על החומש, למרות שהוא בקי בו בעל פה.

פעם אחת היה בחור בישיבה (שהיום הוא משגיח בישיבה, ידיד נפשי הגאון הרב מיכאל סגרון שליט"א), שאמר שהוא רוצה ללכת למרן ראש הישיבה ולהיבחן אצלו על כל רש"י על התורה. והוא סיפר, באותו היום שחשבתי על זה, היתה שיחה בישיבה ממרן ראש הישיבה, והרב שאל שאלה על כוונת רש"י במקום מסויים בתורה, ואחרי שהסביר את כוונתו אמר "ואל תתפלאו על השינוי בלשון של רש"י, כי דרכו לכתוב ככה, ויש לזה שש עשרה דוגמאות בפירוש רש"י על התורה". אני שמעתי והתחלתי לחשוב בראשי איפה יש שש עשרה דוגמאות של זה? לא זכרתי אפילו דוגמא אחת. ואני בקי ויודע את רש"י טוב עד שהתכוונתי לבוא ולבקש שהרב יבחן אותי. והנה מרן ראש הישיבה התחיל להגיד את המקורות ברש"י, ואז התברר לי שאני חיפשתי מקומות שרש"י כתב אותה המלה, ואילו כוונת מרן ראש הישיבה היתה לאותו תוכן ורעיון של הדברים, וזה נמצא בשש עשרה מקומות בתורה. אבל למצוא דבר כזה זה מעל בינת אדם, כי אני יכול להגיד מה רש"י פירש כאן ומה פירש שם, ולזכור מקומות שהוא חזר על אותן המלים, אבל במקום שרש"י פירש כך ובמקום אחר פירש אחרת רק שזה אותו סגנון של הדברים – קשה ללמוד מזה שכך דרכו של רש"י.

ומתי ראש הישיבה התחיל ללמוד פירוש רש"י? כאשר היה ילד קטן הם היו קוראים בבית הכנסת פרשה בתרגום אחרי תפלת שחרית ביום ששי, והקריאה שלו היא מאד מאד מהירה, ועם כל הטעמים והדיוקים הוא קורא בממוצע שלושים וחמשה פסוקים בחמש דקות, וזה כולל פעמיים מקרא ותרגום עם הטעמים וכל הדיוקים דגש קל ודגש חזק שוא נח ושוא נע, והוא ילד בן שבע! (תעשו חשבון בפרשה שלימה, יוצא שהוא גומר את כל הפרשה עם הטעמים שלה בערך ברבע שעה). אבל מה חושב ילד קטן? אם אני אצא מבית הכנסת אנשים יגידו שהבן של הרב קורא רק חצי פרשה, כי הם לא יודעים שאני קורא מהר, אז הבין שהוא צריך להתעכב עד שהרבה אנשים יסיימו וייצאו מבית הכנסת. אבל מה יעשה בינתיים? זה הזמן

המתארח בבית אחר בימי החנוכה

אדם שמתארח בבית של הורים או חברים וכיו"ב בחנוכה, והגיע זמן הדלקת נרות חנוכה, אם משפחתו נשארים בביתו, יאמר להם שידליקו שם בבית. והוא יוצא בזה ידי חובה. (ע' בש"ע סי' תרע"ז ס"א). אבל מה הדין אם הוא ואשתו וכל בני ביתו מתארחים אצל ההורים או אצל חברים ואוכלים אצלו, האם באופן כזה יכול להדליק נרות חנוכה או לא? הט"ז (סימן תרע"ז סק"ב) הביא דברי מהרש"ל (שו"ת סי' פ"ה) שחתן האוכל בבית חמיו וישן שם, ידליק גם לעצמו משום מהדרין, שהרי הוא איש וביתו, ואם ישן בבית אחר פשוט שחייב להדליק במקום שישן. והט"ז העיר עליו, שהדברים הללו נגד דברי הרשב"א (בתשובותיו ח"א סי' תקמ"ב) שצריך להדליק במקום הסעודה. ולכן דעת הטורי זהב שידליק נרות חנוכה במקום האכילה.

נמצא שיש בזה מחלוקת, לדעת הט"ז מקום האכילה עיקר, ולדעת מהרש"ל מקום שינה עיקר.

ובשו"ת תפלה למשה (ח"ב סימן נ) כתב שדעת מרן והרמ"א שמקום אכילה עיקר. אבל בחזון עובדיה (עמ' קנה) כתב שמקום שינה עיקר. (וע"ע בשו"ת מחקרי ארץ ח"ד סי' ל').

ללמוד רש"י. וככה בשעה שכולם קוראים עדיין את הפרשה הוא קורא את רש"י ומחדש עליו וכו'. זה ילד קטן בן שבע. זה משהו מיוחד. ועם כל זה כל שנה ושנה הוא לומד רש"י מחדש, וגם לומד בן איש חי מחדש, כי כמה שהן הלכות מצויות צריך לחזור עליהם.

פעם בכנס בקהילה שלנו בראשון לציון, הראו קלטת וידאו שהגאון רבי אברהם יוסף שליט"א המחיש עריכת ליל הסדר בפסח. ושלחתי לו הערה שמדברי מרן הרב עובדיה ע"ה במקום מסויים משמע אחרת ממה שעשה שם, ושכן מוכח מדברי הפוסקים וכו' (ופעם אמרתי לכם את ההערה). אח"כ הוא פגש אותי בברית אחת ובא אלי ואמר לי: ראיתי את המכתב והקושיא שלך, ומה שלא עניתי לך זה לא בגלל שלא התייחסתי אלא בגלל שאין לי תשובה כרגע, ואל תגיד שטעיתי בזה, כי אני יודע וזוכר בבירור שאבא עושה ככה כל שנה, אבל בכל אופן אתה צודק בהערה שלך. לכן אני מחכה לפסח שאבא חוזר ולומד את כל הבית יוסף והשלחן ערוך והאחרונים בהלכות פסח, ואז כשהוא נמצא בעניינים אני אשאל אותו על זה. אני הופתעתי לשמוע את זה, כי ידוע שמרן הרב עובדיה מאד מסודר בלימודים שלו, וכשהוא לומד נושא מסויים בדרך כלל הוא לא עובר לנושא אחר, כי הוא לא מערבב בין הנושאים, והנה פתאום שמעתי שהרב יושב ללמוד שוב את הבית יוסף והשלחן ערוך והמגן אברהם והאחרונים הכל מחדש. זה פלא פלאות. אבל למדנו מהגדולים שגם דברים ברורים נכון לשנן אותם. ולכן חשוב לחזור גם על הלכות חנוכה.

מי שמתארח וחוזר לביתו, היכן ידליק?

ב. אבל אדם שרק מתארח לסעודה ואח"כ חוזר חזרה לביתו, כתב הט"ז (שם) שמודה שלא ידליק במקום האכילה, כיון שהוא נמצא כאן רק שעה אחת ואח"כ הוא חוזר חזרה לביתו, ולכן אי אפשר להדליק באותו מקום. כי זה כאילו הוא עומד בשעת ההדלקה ברחוב העיר, ולא שייך שיעשה שם את ההדלקה, כי אדם שישים חנוכיה ברחוב העיר, ודאי שזה לא מועיל כלל ועיקר. וסיים הט"ז: והגם שראיתי קצת בני אדם בשעה שנמצאים בסעודה אצל אדם אחד, שולחים אדם אחר אחר נרותיהם, ולוקחים ממנו את החנוכיה ומדליקים אותה שם, וסומכים על דברי הרמ"א כאן, טעות הוא בידם. זה דברי הט"ז.

שורש המחלוקת אם מצות ההדלקה אינה צריכה בית

ג. מורי ורבי הגאון רבי משה הלוי ע"ה בשו"ת תפלה למשה (ח"ב סימן נ') חלק על זה לגמרי, וסובר שחז"ל ציוו בהדלקת נרות חנוכה שאדם ידליק אותם בממונו, ואין חיוב שזה יהיה דוקא במקום מסוים או בבית, אלא "אפילו ברחוב הוא יכול להדליק". והביא ראיה לזה, שהרי מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת אפילו שלא תיקנו חז"ל לעשות כך, ומדוע אכן נוהגים להדליק בבית כנסת? יש בראשונים כמה דעות בזה, ואחד הטעמים שהוזכרו בפוסקים, משום שיש אנשים שאין להם בית והם נמצאים בבית הכנסת, וכנראה ישנים במלון של גוים שלא יתנו להם להדליק שם נרות חנוכה, אז בשבילם אנחנו מדליקים את הנרות בבית הכנסת. וא"כ שואל הרב ע"ה: מה זה עוזר שמדליקים להם נרות בבית הכנסת? הרי זה לא הבית שלהם כי הם לא ישנים שם, וממילא הם לא יוצאים ידי חובה, וזה לא מועיל כלל ועיקר. אלא רואים מכאן שאם יש לאדם חנוכיה והוא מדליק אותה, יוצא ידי חובה ואע"פ שהוא לא גר שם, כי סוף סוף הוא מדליק חנוכיה שזה עיקר המצוה. זו דעת הרב, והוא מאריך להוכיח את זה, ולדעתו כל הראשונים סוברים כך. (וע"ע במכתבים שבסוף הספר סימן יא).

ויש חולקים בדבר הזה, ומביאים שזו מחלוקת בראשונים. ולפי דעת התוספות במסכת סוכה (מ"ו ע"א ד"ה הרואה) ועוד ראשונים, הדלקת נרות חנוכה צריכה בית, ואדם אינו יכול לעמוד באמצע הרחוב ולהדליק שם חנוכיה. (עי' להרה"ג רבי אליהו מאדאר בס' דמות הכסא ח"ב עמ' קצ"ח והלאה, ובחזון עובדיה חנוכה עמ' קנ"ה).

במקום שמתפללים ערבית אפשר להדליק נרות חנוכה

ד. על כל פנים, מה נרויח מהדין הזה? לדין אולם שעושים שם אירוע חתונה או בר מצוה וכיו"ב, ורוצים להדליק שם נרות חנוכה. מרן הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' נז אות ו') כתב שאפשר להדליק שם נרות חנוכה, אבל עדיף שיתפללו שם ערבית. כי אם מתפללים ערבית, אז לפחות זה כמו שכתבו הראשונים שמדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת. ואף על פי שכאן אינו ממש בית הכנסת, אבל הלילה מתפללים ערבית וזה נחשב כמו בית הכנסת, ולכן יכול להדליק שם. בשבוע שעבר היתה חתונה שהתפללו שם ערבית, והם הסתפקו אם מדליקים שם חנוכיה או לא. באתי מאוחר ושאלו אותי על זה, אמרתי להם שמדליקים כי התפללתם ערבית. אמרו לי: אז תדליק אתה. הסכמתי והדלקתי, כדעת מרן הגר"ע יוסף. וכך דעת מרן ראש הישיבה זצוק"ל הכ"מ שאפשר להדליק נרות חנוכה באולמות אירועים וכדומה, שיש שם פרסומי ניסא, והתפללו שם ערבית. (בית נאמן גליון רפ"ה אות ט"ו).

אפשר לזכות את השמן ולהדליק עליהם

ה. לעומת זאת, הרב בשו"ת תפלה למשה (שם) אינו תולה את זה בתפלת ערבית כלל. ויתירה מכך, אם אדם יודע בוודאות שיש שם אנשים שלא הדליקו נרות חנוכה, הרב סובר שיכול לזכות להם את השמן והפתילות שידליקו בזה, והם יוצאים ידי חובה. למה? כי חנוכה לא צריכה בית.

וזה נפקא מינה להרבה אנשים שיש להם לקוחות במסעדה וכיו"ב, אז הוא שואל: האם אני אדליק שם נרות חנוכה? התשובה היא שאתה יכול לזכות את השמן לכל האנשים החילונים שם שבוודאי לא מדליקים ותדליק להם, ועדיף שיאמר לאחד מהם שידליק, (אבל גם מישהו אחר יכול להדליק בשבילם), ויוצאים בזה ידי חובת נר חנוכה לפי דעת הרב תפלה למשה שחנוכה אינה צריכה בית. וגם לפי החולקים שאינו יכול לברך, מכל מקום יש כאן מצות פרסומי ניסא.

לכתחלה ידליק בבית עם המשפחה

ו. וכל זה אינו אלא כדי לזכות את הרחוקים בתורה ומצוות, שיזכו במצות נר חנוכה. אבל לכתחילה אין להדליק בחנות על מנת לצאת ידי חובה. למה אני מדגיש את זה? כי לפעמים אדם דתי חרדי נמצא בחנות שלו, ואחרי שגומר הכל הוא מתכוין ללכת לבית שלו ולהדליק נרות חנוכה, והנה באים אנשי חב"ד ורוצים להדליק נר חנוכה (מישהו אמר לי שחב"ד מסתובבים בלילות חנוכה מחנות לחנות, וכל שליח מדליק שמונים חנוכיות כל לילה. ובכל חנות הם מברכים את הברכות, רוקדים

קצת ועוברים לחנות הבאה. ואותו דבר גם בתיכונים שעושים את זה ביום בלי ברכה). צריך לדעת שהוא צריך להדליק בבית, כי ההדלקה בחנות זה לא כ״כ פשוט, שלמעשה צריך להדליק בבית במקום שמתגורר שם, וגם לכתחלה צריך שבני הבית יהיו סמוך למדליק בשעת ההדלקה. ואפילו אם אינו יכול להדליק בצאת הכוכבים אלא בשעה מאוחרת יותר. ולכן לכתחילה חנוכה ״נר איש וביתו״, כלומר תדליק בבית ולא בחנות. אבל אם אתה רוצה לתת לחסידי חב״ד להדליק בחנות, שידליקו, אבל לא בשביל לצאת ידי חובה אלא כדי שיהיה פרסום הנס, ולא יכוין לצאת בברכות כלל.

המקום הראוי להנחתת החנוכיה

ז. מצוה להניח את נרות החנוכה בצד שמאל של הפתח, על מנת שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ויהיה מוקף במצוות. וצריך להקפיד מאד שתהא החנוכה צמודה לפתח, וכלשון רבותינו (סי׳ תרעא ס״ז) ״טפח הסמוך לפתח״.

גובה החנוכיה - להידור מצוה

ח. מדוע תולים את המנורות בתקרת הבית? כל פעם שרוצים להחליף מנורה צריך לעלות על סולם, למה לא שמים את המנורות בקירות? וגם תאורת הרחוב תולים על עמודים גבוהים ביותר עד שכאשר רוצים להחליף מנורה צריכים מנוף, למה תולים כל כך גבוה? הסיבה פשוטה, שכאשר התאורה במקום גבוה יותר, האור מתפשט למקום רחב יותר. ולכן גם פעם שהיו משתמשים בנרות היו מניחים אותם במקום גבוה בבית. ולכן במסכת שבת (דף כ״א ע״ב) אמר רבא נר חנוכה מצוה להניחו למטה מעשרה טפחים (שמונים ס״מ), וכאשר יש נר כל כך נמוך זה ניכר שהודלק לנר חנוכה ולא בשביל תאורה. והאמת שיש בזה גם סוד על פי הקבלה, כמו שכותב בכף החיים (סי׳ תרעא אות מח) בשם האר״י ז״ל. ובבן איש חי כותב שבכל זאת לא יניח נמוך מאד, אלא מעט מעל שבעה טפחים (חמשים ושש ס״מ).

גובה החנוכיה מעיקר הדין

ט. כתב מרן השלחן ערוך (סי׳ תרעא ס״ו), על פי דברי מהר״ם מרוטנבורג: יש להניח את הנר למעלה משלשה טפחים, כי אם יניח על הקרקע או סמוך לקרקע, לא ניכר שהניחו שם במתכוין אלא מחמת איזו סיבה עזב אותו לרגע על הרצפה. ומכל מקום בדיעבד יצא, וכמו שכתב הפרי חדש והאחרונים שם. יש חנוכיות מכסף בגודל ששים ס״מ ואפשר להניח אותם על הקרקע, כי כתבו האחרונים שהולכים אחר גובה השלהבת (שער הציון אות לג בשם הפרי מגדים), ובפרט שעל החנוכיה הוא שם כוסיות

שמן (או נרות), ואם כן אף על פי שהחנוכיה מונחת על הקרקע מכל מקום נרות החנוכה מונחים מעל שלשה טפחים.

יש עוד הלכה: אם מניח את נרות החנוכה למעלה מעשרים אמה לא יצא ידי חובתו (סי' תרעא ס"ו). וזה כתשע וחצי מטר.

השבוע אמרו לי שבמגדל עסקים בבני ברק במרפסת בקומה התשיעית הדליקו חנוכיה שהיא בגובה ארבע מטר, לכאורה זה לא בסדר, כי כל קומה גובהה כשני מטר וחצי, יוצא שתשע קומות זה עשרים ושתים מטרים, ועוד גובה החנוכיה ארבע מטר, סך הכל כעשרים ושש מטר. זה הרבה יותר מעשרים אמה. אבל להלכה זה מותר גמור, כיון שאף על פי שאין היכר לרשות הרבים, מכל מקום יש היכר לבני הבית ולאנשים הנוכחים שם, כי מגובה הרצפה שהם עומדים שם החנוכיה גבוהה סך ארבע מטר. וכן אדם שגר בקומה רביעית ומעלה ומניח בחלון ביתו הפונה לרשות הרבים, וחלון ביתו גבוה יותר מעשרים אמה מרצפת הרחוב, בכל זאת יצא ידי חובה כיון שזה בתוך הבית, והרי בבית זה לא גבוה עשרים אמה, ולכן זה מותר ללא חשש.

עדיפות במקום הנחת החנוכיה

י. אלא שיש שאלה מה עדיף? הרי ידוע שיש ענין להניח בפתח הבית, ואם אתה יכול להניח בפתח הבית החיצוני זה עדיף, אבל אם אתה לא יכול אז תניח באחד משאר הפתחים שבתוך הבית, כי יש ענין שיהיה מזוזה מימין וחנוכה משמאל וציצית מעליו, ועל זה נאמר בקהלת (ד' י"ד) "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" בעז"ה (כמ"ש בשאילתות וישלח סי' כ"ו, והמאירי והריטב"א במס' שבת כ"ב ע"א). ולכן אדם שגר בקומות הנמוכות, יניח בחלון שאז בני הרחוב רואים את זה, וזה עדיף מאשר העדיפות שיש בפתח. (ש"ע שם ס"ה). ואם הוא גר בקומות העליונות שבני הרחוב לא רואים את זה, יניח את זה בפתח כדי שיהיה "מסובב במצוות".

המתגורר בקומה גבוהה אך יש בניינים כנגדו

יא. מה הדין אם הוא גר גבוה מעשרים אמה אלא שיש עוד בניינים מולו, וא"כ למרות שהוא גבוה הרי גם השכנים שלו גבוהים ואם יניח בחלון הם רואים את החנוכיה שלו. מה יעשה? יש פוסקים שאומרים שעדיף שיניח בפתח הבית כדי שיהיה מסובב במצוות, וכך דעת הרב אלישיב זצ"ל ועוד פוסקים (ע' פסקי תשובות סי' תרע"א סקי"א). ויש אומרים שכדאי להניח בחלון כדי שאנשים שיעברו ברחוב יראו את זה, וגם אם לא יראו הרי האנשים שמולך יראו את זה, וממילא יהיה בדבר הזה פרסומי ניסא (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' סה). ובין כך ובין

כך יוצא ידי חובה והשאלה רק מה עדיף יותר.

להוסיף בפרסום הנס

יב. אם גר בקומה גבוהה והדליק בפתח הבית, אחר שעברה חצי שעה יכול להעביר את החנוכיה לחלון, כדי להוסיף בפרסום הנס. כי אף על פי שעבר חצי שעה, יש שסוברים שיש בזה מצוה. וכיון שעבר חצי שעה אין חשש להעביר את החנוכיה, עיין במשנה ברורה סי׳ תערה סק״ו). וכמו שהחבדניקי״ם מדליקים חנוכיה של חשמל, אפילו שבוודאות אין מצוה בדבר הזה, אבל יש בזה ענין של פרסום הנס. וכמו שכתוב בשלחן ערוך (סי׳ תר״ע ס״ב) שריבוי הסעודות שעושים בימים האלה אין בהם מצוה, עיין שם, אבל מ״מ יש בהם ענין של פרסום הנס, שעושים רעש סביב המצוה הזאת. ולכן אותו דבר מה שמדליקים נרות חשמל. וגם מה שמדליקים חנוכיה בבית הנשיא וכיו״ב, זה לא בשביל שייצאו ידי חובה בזה, אלא לפרסום הנס בעלמא. ובאמריקה כל שנה חב״ד הולכים ומדליקים חנוכיה אצל הנשיא[ב].

הדלקה באקווריום

יג. לגבי ההדלקה באקווריום, יש טוענים שהיא בעייתית, מפני שכתוב שאם אדם מדליק את החנוכיה במקום שהיא לא תוכל לדלוק חצי שעה ברוח מצויה, ממילא ההדלקה הזאת פסולה. אבל כאן זה לא מדוייק, כי ברגע של ההדלקה היא יכולה לדלוק רק שאח״כ תגיע רוח ותכבה אותה, ולכן אני יכול לשים את החנוכיה באקווריום. וזה לא דומה לשמן שאני מוסיף בחנוכיה וכדו׳ שזה בעיה, כי הכל כבר מוכן להדלקה, וכשאני מדליק מיד זה דולק. וכי חז״ל שתיקנו לנו להדליק חנוכה זה היה בקיץ?! הרי תמיד זה בכסלו וטבת שאז יש רוח, וא״כ מה עשו בירושלים ובכל הארץ כולה?! מן הסתם היו מדליקים את זה עם אקווריום, ולכן זה מותר.

ב. בזמנו נשיא ארה״ב ג׳ורג׳ בוש אמר שאם הרב עובדיה יתיר לי אני אדליק את החנוכיה, אז שאלו את הרב ואמר להם: תגידו לו שכיון שהוא אזרח מספר אחד בעולם אז הוא ידליק את הנר הגבוה ביותר... לגדולי הדור יש חכמה בינה ודעת למצוא תשובות טובה לשמור על ההלכה ועם זאת לכבד את הבריות. פעם מרן הרב עובדיה היה בחופה אחת, והיה שם שר אחד מהממשלה, אז רצו לכבד אותו שיהיה עד בכתובה, אבל הוא מחלל שבת ואיך יהיה עד?! אז הרב עובדיה קרא למי שהיה איתו ביחד, ואמר לו אנחנו עדים וחתמו בכתובה, אח״כ פנה לשר הזה ואמר לו: ״אתה עד של כבוד״, כלומר אנחנו עדים פשוטים ואתה עד של כבוד. והוסיף בכתובה אחרי חתימות העדים: עד של כבוד פלוני אלמוני, ואמר לו לחתום שם... והוא שמח מזה. זו חכמה גדולה לכבד את הבריות אך הכל על פי ההלכה. אחד היה מרן הרב עובדיה ואין שני לו.

גדר החיוב במספר הנרות

יד. אמרו רבותינו במסכת שבת (דף כ"א ע"ב): תנו רבנן, מצות חנוכה נר איש וביתו. (כלומר מדליקים נר אחד בלבד כל יום משמונת ימי החנוכה, עבור כל בני המשפחה). והמהדרין נר לכל אחד ואחד (כלומר עבור כל אחד מהמשפחה מדליקים נר). והמהדרין מן המהדרין – בית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך. בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. וידוע שהלכה כבית הלל. ואמרו רמז על כך, חנוכה ראשי תיבות: ח' נרות והלכה כבית הלל. ויש לזה שני טעמים בגמרא (שם): טעם אחד, "מעלין בקודש ולא מורידין", ולכן כל יום מוסיפים עוד נר נוסף. וטעם שני, "כנגד הימים היוצאים", סופרים את הימים: היום זה יום שני שנעשה הנס, היום כבר שלשה ימים שנעשה נס וכו', וזה מעורר התפעלות מחדש.

מחלוקת הרמב"ם והתוספות בהדלקה

טו. נאמרו שתי דעות בביאור הגמרא: דעת התוספות (ד"ה והמהדרין) שהמהדרין מן המהדרין מדליקים ביום הראשון נר אחד לכל בני הבית וביום השני שני נרות לכל בני הבית, וכן על זו הדרך. ואילו דעת הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"א וה"ב) לא כך, אלא המהדרין מן המהדרין מדליקים ביום הראשון נר אחד לכל אחד ואחד וביום השני שני נרות לכל אחד ואחד, וכן על זו הדרך. והוא נותן דוגמא, הרי שהיו בני הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות, ובליל שני עשרים, עד שנמצא בליל שמיני מדליק שמונים נרות.

מה הטעם של הרמב"ם? כי "המהדרין מן המהדרין" משמע שעושים כמו המהדרין, שמדליקים נר לכל אחד ואחד, ומוסיפים עליו עוד הידור שכל יום מוסיפים עוד נר, ולפי זה צריך לומר שהם מדליקים ביום הראשון נר אחד לכל אחד ואחד וביום השני שני נרות לכל אחד ואחד וכו'. ומה הטעם של התוספות? אם נדליק כדעת הרמב"ם הרי לא יהיה ניכר איזה יום היום, למשל הרואה בית עם ארבעה נרות – יתכן שהוא היום הראשון עם ארבע נפשות בבית, ויתכן שהוא היום השני עם שתי נפשות, ויתכן היום הרביעי ויש כאן אדם אחד. ולכן הם אומרים שבעל הבית ידליק ביום הראשון נר אחד וביום השני שני נרות לכל בני הבית.

מנהג הספרדים והאשכנזים

טז. אנחנו הספרדים מדליקים נר אחד לכל המשפחה, ובכל יום מוסיפים נר אחד. וזה כדעת התוספות. אבל האשכנזים נוהגים שכל בני הבית מדליקים, וזה כדעת הרמב"ם. והטורי זהב (סי' תרעא סק"א) אמר שזה פלא וחידוש, כי כאן האשכנזים תפסו כדעת

הרמב"ם, למרות שבדרך כלל הם הולכים כדעת חכמי צרפת, ואילו הספרדים תפסו כדעת התוספות, למרות שבדרך כלל הם הולכים כדעת הרמב"ם. "וזה לא מצינו בשאר מקומות". אבל הרב חמד משה (סק"ד) העיר ואמר שזה לא מדוייק, כי אמנם האשכנזים עושים כדעת הרמב"ם נגד התוספות, אבל הספרדים לא בדיוק עזבו שיטת הרמב"ם ותפסו כדעת התוספות, כי הרמב"ם בעצמו כותב שם (ה"ג) שהמנהג לא כדעתו, וזה לשונו: "מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים, בין שהיה אדם אחד". ואם כן זה לא שהספרדים תפסו כדעת התוספות, אלא המשיכו במנהג הקדמון כדעת הפוסקים בספרד שקדמו להרמב"ם.

מנהג האשכנזים אינו כהרמב"ם לגמרי

יז. אבל באמת גם המנהג של האשכנזים זה לא בדיוק לגמרי כדעת הרמב"ם, כי לפי דעתו בעל הבית עצמו הוא מדליק עבור כל בני הבית, כלומר ביום הראשון וביום השני וכו' בעל הבית מדליק לכל אחד ואחד, ונמצא שהוא מדליק עשרים נרות. וזה לשונו בהלכה א': והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים, והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון, ומוסיף והולך בכל לילה נר אחד.

והאשכנזים לא עושים בדיוק כך, אלא משלבים בין שתי השיטות, שמצד אחד הם עושים נר לכל אחד ואחד, אבל לא בעל הבית מדליק לכולם אלא כל אחד מדליק בפני עצמו. וממילא המנהג הזה קצת אתי שפיר גם לדעת התוספות, כי אם כל אחד ואחד מדליק חנוכיה לעצמו ולא מתחבר לכולם ביחד, א"כ אפשר שבאופן הזה גם התוספות יסכימו שזה בסדר[ג]. וכותב המשנה ברורה (סק"ט) שאשתו לא מדליקה, שאשתו כגופו[ד]. וגם זה לא כדעת הרמב"ם, שכתב בין אנשים בין נשים, ולא הוציא את אשתו מהכלל.

ג. בדרכי משה (סי' תרעא סק"א) כתב שמאחר שמדליקים בפנים כל אחד יוכל להדליק במקום מיוחד, ואין צורך שכולם ידליקו בטפח הסמוך לפתח, וניכר הנרות שמדליק כל אחד ואחד, ואיכא היכרא כשמוסיף והולך בשאר הלילות. ולכן מנהגנו אתי שפיר לכולי עלמא. עכ"ל. נראה מדבריו שאם מדליקים כולם בפתח אחד, אף על פי שזה בחנוכיה נפרדת אינו מועיל להיכר.

ד. ובאמת שכך מוכח בשו"ת תרומת הדשן (סי' קא), והובא בקצרה בבית יוסף (סי' עזר"ת). וכך כתב בשו"ת מהרש"ל (סי' פ"ה) והובא בט"ז שם (סק"א).

הדלקת חנוכיות לילדים ספרדים

יח. לגבי ילדים קטנים שמביאים חנוכיה מהגן או מבית הספר, והם רוצים שידליקו להם את החנוכיה שלהם, מה יעשה? יכול לתת להם להדליק (רק שלא יברכו עליה), ואין לומר שזו בעיה שהרי אנחנו עושים כדעת התוספות ומרן השלחן ערוך, וא"כ איך ניתן להם שידליקו חנוכיה בפני עצמה? כי אין בכך כלום, שהרי הם לא מדליקים בתוך החנוכיה שלך, אלא זה שלך וזה שלהם וניכר שיש הבדל ביניהם, ולכן אין בזה חשש כלל ועיקר. ומרן ראש הישיבה זצוק"ל הכ"מ אומר שהילדים ידליקו בתוך הבית, שלא ייראה שאנחנו לא עושים כמנהג הספרדים שרק בעל הבית מדליק חנוכיה (בית נאמן גליון רל"ט אות כ"ה).

סדר ההדלקה

יט. מהו סדר ההדלקה? יש שתי הלכות.

הלכה ראשונה, שאחר הברכה מדליקים את הנר החדש של אותו יום. ואחר כך את יתר הנרות, כי הנר הנוסף מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים נתווסף הנס. הלכה נוספת, שתמיד מדליקים משמאל לימין. (סי' תרעו ס"ה).

כיצד נוהגים לשלב את שתי ההלכות הללו? יעמוד מול החנוכיה (באופן שמתכוין לעמוד בשעת ההדלקה). ואין חילוק בין אם החנוכיה בפתח מחוץ לבית, או בתוך הבית, ובין אם החנוכיה מחוץ למשקוף או תחת המשקוף. הכלל הוא פשוט: ישים לב שביום הראשון ידליק את הנר הימני ביותר של האדם. וביום השני הנר החדש יהיה שמאלי יותר, ויתחיל להדליק אותו ולאחר מכן יפנה לנר הימני יותר.

אדם שמדליק את החנוכיה במרכז השלחן, ובעל הבית עומד בצד אחד ובני ביתו בצד השני של השלחן, ידליק מצד שמאל לצד ימין שלו. (אבל בעיני משפחתו נראה שמדליק מצד ימין לצד שמאל). ואם הוא יעמוד בצד השני של השלחן וידליק את החנוכיה משם, אז יצא שהוא ידליק את החנוכה להיפך.

מי שמניח את החנוכיה בפתח הבית "מחוץ לפתח" (מצד שמאל), ביום הראשון ידליק את הנר הסמוך לפתח, וביום השני מניח נר סמוך אליו ובו הוא מתחיל להדליק, ואחר כך את הנר שהדליק אתמול. עד שביום השמיני מתחיל להדליק את הנר הרחוק ביותר מהפתח. ועל ידי כך מקיים את שתי ההלכות הנ"ל, א' הוא מדליק תיכף אחר הברכה את הנר החדש, ומדליק משמאל לימין. אבל אם מניח את החנוכיה סמוך לפתח "בתוך הבית", לפי הכללים הנ"ל, יוצא שההדלקה תהיה להיפך. וכך כתב הרב בן איש חי (ש"א פ' וישב ס"ד): יניח בלילה הראשון את הנר בקצה מנורת החנוכה, שהוא הרחוק ביותר מן הפתח, ובליל שני יניח נר השני בצדו שיהיה קרוב

לפתח יותר מן הראשון, ובו יתחיל להדליק. עד שנמצא בליל שמיני אותו נר הנוסף יהיה סמוך לפתח ממש, ובו מתחיל להדליק כדי שיפנה לצד ימין בהדלקה בכל לילה. עד כאן.

יש שהבינו שהרב בן איש חי מדבר גם על מי שמדליק מחוץ לבית, ומדליקים את הנר הרחוק ביותר, וביום השני מניח נר סמוך אליו ומדליק משמאל לימין. אבל זה לא נכון, כי צריך להדליק את הנר הנוסף תחלה. וכמו שכתוב בשלחן ערוך (סי׳ תרעו ס״ה), והרב בא״ח דיבר רק על מי שמדליק בתוך הבית, ולפי זה הנר שבקצה החנוכיה הרחוק מהפתח הוא בצד ימין, ולכן ביום הראשון מדליק אותו וביום השני מוסיף נר לידו והוא משמאל לימין ג״כ.

נאנס ולא הדליק יום אחד נרות חנוכה

כ. הפוסקים כתבו שאם אדם נאנס ולא הדליק יום אחד מכל סיבה שהיא, כמה נרות ידליק למחרת? לפי אותו היום, ואפילו שלא הדליק ביום השלישי מדליק ביום הרביעי ארבע נרות, ואין לזה תשלומין, שאם כן יתבלבל כל החשבון, יראו שבע נרות דולקים ויחשבו שזה היום השביעי.

שני נרות ביום השלישי, כיצד ינהג

כא. מעשה באחד שנפלה לו החנוכיה ביום השביעי ונשברו לו מספר כוסיות, וכעת יש לו רק חמש כוסיות. מה יעשה? מקרים דומים לזה מצויים אצל האשכנזים שכל אחד מדליק חנוכיה, ולפעמים חסר לאחד כוסות או פתילות וכדומה, כמה נרות ידליק? הפוסקים דנו בנושא כעין זה. מה הדין באדם שיש לו ביום השלישי רק שני נרות בלבד, האם ידליק שנים או אחד? כמה פוסקים כותבים שידליק רק נר אחד בלבד, כי מעיקר הדין חובה להדליק כל יום רק נר אחד. ואינו יכול להדליק שתי נרות כיון שאין זה כמספר הימים. כך כתבו בספר בית הלוי (עניני חנוכה דף כ״ט ע״ב) ובשו״ת כתב סופר (חאו״ח סי׳ קל״ה) ובספר חיי אדם (כלל קנ״ד דין כ״ה) ועוד. אבל הגאון הרב שך ע״ה בספרו אבי עזרי על הרמב״ם (פ״ד מהלכות חנוכה ה״א) חלק על הרב בית הלוי, ואומר שצריך להדליק שני נרות, למה? כי ״מעלין בקודש ואין מורידין״, ואם כן גם כאשר אתה לא יכול להדליק שלשה נרות, מכל מקום אתמול הדלקת שתים ואיך היום תדליק רק אחד?! לכן הוא כותב שצריך להדליק שתי נרות. וגם אם לא תוכל לעשות ההידור בשלימותו ולהדליק שלש נרות, אז ידליק לכל הפחות שתי נרות. זו דעתו של הרב שך.

הכרעת ההלכה

כב. אבל השיגו עליו בזה. ולא בית הלוי חידש את הדבר הזה, אלא החיי אדם (שם) כתב את זה, והמשנה ברורה (או״ח סי׳ תרע״א סק״ה) מעתיק

את זה להלכה, וכמה פוסקים פסקו כך. ואין לחשוש לטעם של "מעלין בקודש ואין מורידין", מפני שבחנוכה יש טעם נוסף מצד הימים היוצאים, ואם כן כאשר אתה מדליק ביום השלישי שתי נרות זה נראה שרק יומיים היה נס, ובאמת היה נס כבר שלשה ימים. וכיון ששני הטעמים סותרים לכן נעשה כפי עיקר הדין שזה נר אחד בלבד, לא יותר מזה. וכך כתב מרן הרב עובדיה ע"ה (חזון עובדיה חנוכה עמ' ל"א).

קני החנוכיה אינם כמו קני המנורה

כג. למה במנורה של בית המקדש יש שבעה קנים ואילו בחנוכיה עושים שמונה קנים? כי השמונה נרות חנוכה זה לא כנגד הנרות של המנורה בבית המקדש בכלל, ושם כתוב בפסוק שהיא צריכה להיות עם שבעה קנים, אחד של גוף מנורה ועוד ששה קנים יוצאים מצדיה, שלושה קני מנורה מצדה האחד ושלושה קני מנורה מצדה השני. אלא כיון שנעשה לנו הנס שהפך של השמן שהספיק ליום אחד דלק שמונה ימים, אז כנגד זה אנחנו מדליקים שמונה ימים. ובאמת מעיקר הדין לא צריך להדליק בחנוכיה בכלל, ואפשר להדליק בכוסיות של שמן או בנרות, ולא חייב חנוכיה כלל ועיקר. ומרן ראש הישיבה זצוק"ל הכ"מ אמר על השאלה המפורסמת של מרן הבית יוסף, שהרי בפך שמן שמצאו היה כדי להדליק יום אחד ודלק לשמונה ימים, וא"כ הנס נעשה רק שבעה ימים בלבד, כי יום אחד זה היה בטבע, ולמה אנחנו עושים שמונה ימי חנוכה? ועל השאלה הזאת כתבו למעלה ממאתים תירוצים. אבל מרן ראש הישיבה אמר על זה, שידוע מה שחז"ל אמרו על הפסוק "לא תעשון אתי" (שמות כ' כ'), לא תעשו כדמות שמשי. כלומר אסור לאדם לעשות כלים בצורה של כלי בית המקדש, למשל אסור לאדם לתכנן את הבית שלו באותם המדות של בית המקדש, או לעשות ארון ומנורה ושלחן כמו של בית המקדש כדי שישפיע עליו, ואפילו שהוא לא מתכוין להקריב ולהדליק שם אלא הוא עושה שלחן לעצמו. כל הדברים האלה אסור לעשות אותם. אז מרן ראש הישיבה אומר שלפי זה אפשר להבין למה חכמים תיקנו שמונה נרות בחנוכה, כי אמנם אפשר לעשות בכוסיות אבל חכמים חששו להרבה אנשים שיעשו בחנוכיה כי זה נוח להם יותר, ואם יהיה רק שבעה ימים אז הם יעשו שבעה קנים, והרי זה כמו המנורה של בית המקדש ואסור. לכן חכמים תיקנו שמונה ימי חנוכה, ואז כאשר יעשו חנוכיה יהיו בה שמונה קנים ולא שבעה, וממילא לא יעברו על איסור דאורייתא "לא תעשון אתי".

תירוצים נוספים לקושיית מרן הבית יוסף

כג. ועל הקושיא של מרן הבית יוסף נאמרו הרבה מאד תירוצים. אחד התירוצים הוא שאפילו שהנס נעשה בימים הבאים אבל הוא ניכר כבר ביום

הראשון, למה? כי מיד אחרי ששפכו שמן מהכד הוא התמלא בחזרה. ויש אומרים שכיון שהוא דולק "מערב עד בוקר" אז בבוקר ראו את הגביע שהתמלא, וא"כ הכד או הגביע התמלאו כבר ביום הראשון, ובשאר הימים הוא דלק בהם בפועל, אז ביחד זה שמונה ימים של נס פך השמן. ועוד תירוץ אחר, שחילקו את השמן בין כל הימים, כי ראו בהתחלה שאין מספיק שמן אז החליטו לשפוך כל יום מעט, ועל ידי כך יקיימו קצת ממצות ההדלקה מאשר לא ידליקו בכלל. אמנם יש אומרים שאסור לעשות ככה, שהרי ביום הראשון לא קיימת מצוה בכלל, כי צריך לשים מערב עד בוקר ואתה שמת מעט שמן. ויש מיישבים שהם שמו מעט ומיד השמן עלה עד למעלה. ויש עוד ישובים לזה. והרב פרי חדש מתרץ שההדלקה ביום הראשון זה בכלל לא על הנס של חנוכה, אלא על עצם הנס שנצחנו במלחמה וב"ה זכינו להדליק נר חנוכה, וכי על זה לא צריך להודות לה'?! והרי עצם זה שה' יתברך נתן לנו אפשרות להיכנס ולהדליק נר חנוכה זה עצמו נס. ויש עוד הרבה תירוצים לזה.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

***

חלום אחד הוא, וממהר האלקים לעשותו?

נפתח בדברי חיזוק. יוסף הצדיק חולם שני חלומות ומספר אותם לאחיו. בחלומו הראשון הוא מתאר כיצד הם מאלמים אלומים בתוך השדה, כיצד אלומתו קמה וגם נצבה, ואלומותיהם הסתובבו והשתחוו לאלומתו.

האחים מבינים את הרמז, ומתקוממים. "המלוך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו?!".

והנה שוב יוסף חולם חלום ומספר אותו לאחיו, "הנה חלמתי חלום עוד, והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי". כאן הוא מספר את החלום גם לאביו, והוא גוער בו "מה החלום הזה אשר חלמת?!".

מחלומות אלו למד רבי לוי (בגמרא בברכות נה:), שלעולם יצפה אדם לחלום טוב עד עשרים ושתים שנה. דהיינו, אם חלם חלום טוב ומתפלל לקב"ה שיתקיים, ועובר זמן ועדיין אינו מתקיים, לא יתייאש אלא ימשיך לצפות לו עד עשרים ושתים שנה, שהרי בזמן שיוסף חלם את חלומותיו היה בן שבע עשרה שנה, וכעבור שלוש עשרה שנה עמד לפני פרעה, וכמו שנאמר "ויוסף בן שלושים שנה בעומדו לפני פרעה מלך מצרים" (בראשית מא מו). כעבור שבע שנות שבע ועוד שנתיים שנות רעב, שנאמר "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ" (בראשית מה ו'), יעקב יורד למצרים יחד עם אחיו ומקבל את מלכותו של יוסף, ונמצא שחלומו של יוסף מתגשם

לאחר עשרים ושתים שנה. מכאן למד רבי לוי שכיון שכבר ראינו שמימוש החלום התעכב עשרים ושתים שנה, יש לצפות לכל חלום טוב שיתגשם במשך הזמן הזה.

וכאן מתעוררת תמיהה. בפרשת מקץ מסופר על חלומותיו של פרעה, ואמר לו יוסף ששניהם מודיעים על דבר אחד, שיהיו שבע שני שבע ושבע שני רעב, "ועל הישנות החלום אל פרעה פעמים, כי נכון הדבר מעם האלקים וממהר האלקים לעשותו" (בראשית מא לב), כלומר שהקב"ה מתכנן להגשים את החלום מיד. משמעות הדברים שחלום כפול מעיד על הביצוע המיידי של הפתרון, ולכאורה הוא ההיפך הגמור ממה שחלומותיו של יוסף בעצמו העידו, שחלומו נכפל ואף על פי כן התקיים רק לאחר זמן רב. וכיצד יוסף מציב כלל בפתרון חלומות, שנסתר ממה שהוא עבר בעצמו.

שני חלומות הם

ונראה לבאר, שלעולם דרך הקב"ה היא כפי שאמר יוסף לפרעה, שחלום שנשנה מעיד על ביצועו המיידי, ומה שחלומותיו של יוסף לא התקיימו מיד, הוא מפני שחלומותיו היו שונים לחלוטין אחד מהשני, ולא כפי הנראה במבט ראשון.

כאשר נתבונן בחלומותיו של יוסף, נבחין שבחלומו הראשון אביו ואמו אינם מוזכרים כלל, אלא רק הוא ואחיו. וכן לא מוזכר שאחיו השתחוו לו אלא אלומותיהם השתחוו לאלומתו.

מאידך, בחלומו השני, רואה הוא את השמש והירח, דהיינו אביו ואמו, ואחד עשר כוכבים משתחווים לו. שם הם משתחווים ליוסף ממש ולא לכוכב שלו.

ויוסף מבין שכל חלום מבשר על פתרון שונה בתקופה שונה.

בחלום הראשון האחים לא משתחווים ליוסף אלא לאלומה שלו, הם לא משתחווים ומכירים בגדולתו של יוסף אלא משתחווים רק מחמת האינטרס שלהם להביא אוכל הביתה, וכן יעקב לא נכח במפגש זה.

לאחר שנים, כאשר יוסף לא ראה איתם את בנימין, הבין שהחלום הראשון עדיין לא התגשם, שהרי בחלומו ראה גם את בנימין, ולכן דרש מהם להביא עמהם גם את בנימין כדי שחלומו יתממש לחלוטין וגם בנימין ישתחווה לאלומתו, דהיינו לא מתוך הכרה במלכותו אלא מתוך האינטרס האישי שלהם לקנות אוכל. וכיון שהחלום טרם התממש, לא גילה עדיין את זהותו לאחיו.

ואכן בנימין הגיע יחד עם אחיו והשתחוה לו, לא מתוך הכרה במלכותו אלא מתוך צורך אישי, לבקש ממנו אוכל. באירוע הזה החלום

הראשון מתגשם לגמרי, ויוסף מודיע להם את זהותו.

לאחר שהכירו אחיו בגדלותו ונודע להם שגם הם חלק ממשפחת המלוכה, ראו צורך להשתחוות ליוסף – לא מתוך הצורך האישי שלהם אלא מתוך הכרה במעמדו של יוסף והודאה במלכותו. עכשיו הם חשובים, אחי המלך, וגם יעקב אביהם ובלהה (שפחת רחל, שנחשבת כנציגה של רחל) באים ומשתחווים "לו" – ליוסף עצמו ולא לאלומה שלו, מתוך הכרה במעמדו ולא מתוך צורך אישי.

ובזה מתבארת קושייתנו, שאמנם אמת הוא שחלום שנשנה מורה על כוונת הקב"ה למהר להוציאו לפועל, וכפי שאמר יוסף לפרעה ששני חלומותיו מבטאים דבר אחד, ומה שהחלום של יוסף התגשם רק לאחר עשרים ושתים שנה אף על פי שנכפל, אינו חשוב לכפילות אלא שני חלומות שונים הם, ובזה אכן יתכן שיתגשם רק לאחר עשרים ושתים שנה.

הקב"ה מכוון את כל המהלכים

בזמן שיוסף חלם את חלומותיו הוא היה בסך הכל בגיל שבע עשרה שנה, והקב"ה מראה לו שני חלומות, ובכל אחד מהם מעביר לו מסר כיצד ובאיזה אופן הפתרון יתבצע. הקב"ה בונה, מוביל ומכוון את התוכנית. כאשר כל העולם עוסקים ב"נדמה לי", מראה להם הקב"ה שהוא הקובע את סדר היום.

גם אנחנו בזמננו, במצב הקשה שעם ישראל נתון בו, גם אם נראה לנו שיש אדם אחד שמוביל אותנו, אותו אחד שנמצא בבונקר עמוק מתחת לאדמה, ויהי רצון שימות, ייקבר או יישרף שם בקרוב, ואנחנו יוצאים נגדו למלחמה, מכוונים להשמדת הארגון השפל שלו, אין לנו לטעות ולחשוב שאנחנו מכוונים, מנווטים או מנהיגים, אלא הקב"ה לבדו הוא שמנהל את הכל.

לקב"ה יש תוכניות ארוכות. הרמב"ם כתב בסוף החיבור שלו, בסוף הלכות מלכים, שכבר הבטיחה התורה שעתידים ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד הם נגאלין.

הקב"ה מנווט את כל המהלכים הללו לאותו כיוון. ראינו את ההתפרקות של עם ישראל בתקופה שקודם השואה, ההידרדרות החמורה שהיתה להם. ראשי הציונים כיוונו את עם ישראל למקום הגרוע ביותר, הם כיוונו לנצרות רח"ל. בנו של הרצל לא מל! כך הוא סיפר לרב תלמיד חכם שבא לבקרו בביתו, והביאו ציטוטים ממנו.

משום מה חשבו אז שכדי להביא את עם ישראל לאושר ולרוגע, יש להביא אותם למצב של "ככל הגוים בית ישראל" (יחזקאל כה ח'). אבל הקב"ה הוביל אותנו בדרך אחרת. עם ישראל

חזרו לארץ ישראל, רבים רבים חזרו בתשובה, ועוד יחזרו כולם בעז"ה.

"ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" (ויקרא כ' כו) – הקב"ה יצר במדינות העולם אנטישמיות, ויתכן שזו דרכו של הקב"ה לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו, וכולנו מתפללים שזה יתרחש כמה שיותר מהר.

"ואתה תשוב"

ואכן עם ישראל מתעורר בתשובה. אתמול אמרו לי שראש עיריית תל אביב אמר שיותר אינו רוצה שיסתובבו אוטובוסים בעירו בשבת. אמנם בשבילנו זה דבר זעיר ופשוט, אבל בשבילם זהו דבר עצום מאד. זוהי סניגוריא גדולה מאד עבור עם ישראל. זוהי הבטחת התורה "ואתה תשוב" – הקב"ה מבטיח שעתידים ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין.

הקב"ה מכוון, מנהיג, מנווט ומוביל את הכל, והוא נותן לנו לשחק כאן כאילו אנחנו מובילים. אבל האמת שהוא ורק הוא מוביל את המערכה הזו.

גם החטופים הנמצאים כרגע במעמקי המנהרות, גם שם, עם כל הצער והכאב והטיפול הלקוי שמטפלים בהם, עם כל העינויים וחוסר התזונה שנוהגים בהם, גם שם, בהסתרה שבתוך ההסתרה, במנהרה שבתוך המנהרה, נמצא הקב"ה, שומר אותם ומגן עליהם.

היכן המקום המוגן ביותר?

במכירתו של יוסף, כאשר נמכר לאורחת ישמעאלים וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט, כתב רש"י שראתה התורה לפרט מה נשאו איתם ללמדנו דבר בהנהגת הבורא, שהרי דרכם של ערביים לשאת נפט ועטרן שריחם רע, ואילו ליוסף הזדמנו מיני בשמים שלא יריח אותו צדיק ריח רע.

ולמרות מצבו הקשה, אח נרדף, מעונה ושבוי, למרות שודאי לא ענין אותו במצבו מה הם נושאים איתם, עם כל זאת יש כאן מסר חשוב מהקב"ה, שאמנם לוקחים אותו לשבי, אבל כל פרט ופרט, גם במצבו הקשה, מושגח בהשגחה פרטית.

כמה מהחטופים שחזרו סיפרו שנפגשו עם סינוואר הרשע ימ"ש, ואמר להם בעברית שלא ידאגו כי המקום הזה הוא השמור ביותר. הוא אמנם התכוון לרעה, אבל הקב"ה שם בפיו את המילים הנכונות. הקב"ה נותן בלבם שישמרו עליהם כמה שיותר, כדי שלא ייפגעו מהפצצות הצבא היהודי. ויגיע הזמן, בקרוב ממש, שהקב"ה יחלץ את כל האחים שלנו שנמצאים שם, וכמו שאחי דינה חילצו אותה מבית שכם, כך נזכה לשמוע בקרוב ממש שכל אחינו הנתונים ביד זרים, הקב"ה יוציאם משעבוד לגאולה ומאפילה לאור גדול, בריאים ושלמים בגופם ונפשם. ונעבוד

כולנו את הקב״ה עבודה שלמה, עבודה תמה, מתוך שמחה ובריאות, ונשוב כולנו בתשובה שלמה אכי״ר.

תעניות בימי החנוכה

א. שאלה: אדם שקיבל על עצמו להתענות בימי שני וחמישי להצלחת בנו שיצא להלחם באויבי ישראל, האם רשאי להתענות בערב חג החנוכה ובימי החנוכה? וכן אם גם הבן קיבל על עצמו תענית, האם יכול לצום בחנוכה?

תשובה: כאשר אדם מקבל על עצמו קבלה מיוחדת או מייסר את עצמו בייסורים שונים, זו זכות גדולה וודאי שיכולה לעמוד להצלחת הבן.

במשנה (נזיר יט.) מסופר על הילני המלכה (שהיתה מלכה גיורת) בחוץ לארץ, והלך בנה למלחמה, ואמרה אם יבוא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים, ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים, ובסוף שבע שנים עלתה לארץ ישראל להקריב את קרבנות הנזיר. והורוה ב״ה שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות, שלא נהגה נכון במה ששמרה נזירות בחו״ל, כי אויר ארץ העמים מטמא, ועליה לנהוג שוב שבע שנים כאן בארץ. ובסוף שבע שנים נטמאת, ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה.

ומכל מקום ראינו שכח הקבלות שמקבלים עבור הבן חזק מאד ועשוי להועיל להם מאד.

ואם קיבל על עצמו להתענות והגיעו בתוך כך ימי החנוכה, יש הבדל בין יחיד לציבור.

כתב מרן (סימן תקעב ס״ב): אין גוזרין תענית על הציבור בראשי חודשים או בחנוכה ופורים או בחולו של מועד, ואם התחילו להתענות על הצרה אפילו יום אחד, וכגון שקיבלו על עצמם להתענות כל שני וחמישי, והגיע אחד מימים אלו, מתענים ומשלימים את היום בתענית.

וכתב במשנה ברורה (סק״ד) שיש אומרים שאם לא עלה על דעתם שבהמשך הימים יפגע בהם אחד מאלו הימים, אף אם התחילו מפסיקים.

אבל ביחיד לא יתענה, ופעמים שצריך התרת נדרים. כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תקע ס״א): יחיד שקיבל על עצמו תענית, וכגון שקיבל על עצמו עשרה ימים תענית או קיבל על עצמו להתענות שני וחמישי, ואירעו בהם שבתות וימים טובים, ראשי חודשים, חנוכה וכדומה, אם קיבלו עליו בלשון קבלת תענית בעלמא, וכגון שאמר הריני מקבל עלי להתענות כל שני וחמישי, לא יתענה באותו היום ואינו צריך התרה.

אבל אם קיבלו בלשון "הרי עלי", שאסר אכילת יום פלוני עליו בקונם שאז אסור מדאורייתא, ילך לחכם ויתיר לו את הנדר, כיון שהנדר חל גם על דבר מצוה[ה].

למעשה בדרך כלל אין צריך להתענות, כיון שנודרים בלשון קבלת תענית בעלמא.

תענית בערב חנוכה

ומכל מקום ביום כ"ד כסלו, שהוא ערב חנוכה, יתענה כפי קבלתו.

שדוקא חנוכה ופורים עצמם אסורים, אבל לפניהם ולאחריהם מותר להתענות, וכמו שמתענים בתענית אסתר שחלה יום קודם פורים.

ואמנם קודם שבטלה מגילת תענית גם הימים שקודם ולאחר ימים טובים אלו היו אסורים בתענית, אבל למעשה אחר שביטלו מגלת תענית, מותר להתענות בימים שקודם חנוכה ופורים.

ואם ביטלו ימים טובים גמורים מדרבנן, כל שכן שנבטל ימים שאין בגופם שמחה אלא הם רק סמוכים לחנוכה ופורים. כך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקעג)[ו].

ואמנם כמה פוסקים מחמירים וסוברים שאין להתענות בערב חנוכה, ולכן לכתחילה אם רוצה להתענות יעשה כן יומיים או יותר קודם חנוכה כדי לא להיכנס למחלוקת. (וע"ע ברוח חיים פלאג'י סק"ב שלכתחלה לא יתענה ביום כ"ד כסלו).

אבל מי שקיבל על עצמו להתענות בימי שני וחמישי, וערב חנוכה חל ביום חמישי, עליו לקיים קבלה זו.

ה. וכפי שביאר במשנה ברורה סק"ג. ובשלחן ערוך מבואר כיצד עורכים ההתרה.

ו. מגילת תענית היא מגילה בה כתבו חז"ל את כל הצרות שהיו לעם ישראל ונושעו מהם, ובכל יום כזה עשו יום טוב מדרבנן, וכמו שאנחנו חוגגים היום את פורים.

לאחר זמן נוכחו החכמים לראות שימים טובים אלו מילאו את הלוח כולו, ונעשתה כל השנה חגים. עם ישראל עבר כל כך הרבה צרות ונושע מהם, ובכל פעם כזו היה צורך לקבוע יום טוב חדש. וכיון שראו חכמים שנעשו כל הימים חגים, ביטלו את מגילת תענית פרט לחנוכה ופורים מפני הנסים הגדולים שנעשו בהם.

וכך פסק מרן (סימן תקעג): הלכתא, בטלה מגילת תענית (להבדיל ממסכת תענית שהיא ממסכתות הש"ס).

תענית לחייל הנמצא בתפקיד

כל האמור הוא על האב בלבד, שבחנוכה לא יתענה אך קודם חנוכה יתענה, אבל הבן אין לו להתענות כלל, ונבאר.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תקעא ס"ג): אנשים שנמצאים בצרה, כגון עיר שהקיפוה גוים, או יחיד הנרדף מפני גוים או מפני לסטים וכדומה, אינם רשאים להתענות שלא לשבר את כוחם.

ומכל מקום, אם רוצה לעורר רחמים ולזכות להגנה משמים, יקבל עליו להתענות כך וכך ימים לאחר שיינצל, וכגון שיחשב כמה שבועות נמצא במלחמה, וכנגד כל שבוע יתענה יום אחד, ונחשב לו כאילו התענה עכשיו[ז].

והגמרא הביאה לכך ראיה מפסוק בדניאל.

כאשר אדם נמצא בסכנה אין לו להחליש את גופו, אלא עליו להתחזק, לאכול טוב, לישון טוב, לשמור על כוחותיו כדי שיוכל למלא את שליחותו של הקב"ה ששלח אותו לשמור ולהגן על עם ישראל ולהילחם עבורם.

אזכרה בחנוכה

ב. שאלה: האם עורכים אזכרה ויראצייט בחנוכה?

תשובה: אפשר לערוך אזכרה בימי החנוכה.

לגבי הספד על אדם רגיל, כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תרע ס"ג): אין מספידין בהם אלא לחכם בפניו. כלומר, שאסור לעשות הספד בחנוכה. ומכל מקום אפשר לערוך אזכרה[ח].

ויש להקפיד שלא יאמרו דברי הספד. וגם בהלוויה יש להקפיד שלא לשאת דברי הספד אלא לחכם והוא בפניו, כלומר בשעת ההלוויה ממש[ט].

ז. כן כתב מרן בבית יוסף (סוף סימן תקעא), שהסמ"ג כתב בשם התוספתא (תענית פ"ב הי"א) עיר שהקיפוה גויים וכן יחיד הנרדף מפני הגייס או ליסטים או רוח רעה, אין רשאין להתענות שלא לשבר כחן. עד כאן. וכתב מרן, ונראה לי שנודרים שאם ינצלו יתענו כך תעניות, ועולה להם כאילו התענו אותן, וכדאיתא בפרק קמא דתעניות (ח:) בימי רבי זירא גזרו שמדא, וגזור דלא למיתב בתעניתא, אמר להו רבי זירא: נקבליה עילוון ולכי בטל שמדא ליתביה. אמרי ליה מנא לך הא, אמר להו דכתיב (דניאל י יב) ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך. וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סעיף ג').

ח. ואפילו בשבת קודש, אם כולם נמצאים באותו אזור, ניתן לעשות אזכרה בו ביום. ומה שמקדימים אותה לחמישי בערב היא מפני הקושי והטורח שיש לבני המשפחה להישאר לשבת באותו אזור.

ט. לדעת המשנה ברורה (סימן תקמז ס"ק כו) אין מספידים חכם במועד בזמננו, כי אין לו גדר

גדר ה"הספד"

והפוסקים ביארו שההספד האסור הוא דוקא דברים המביאים לידי בכי, וכגון שמזכירים את הילדים שהשאיר וכדומה, אבל אם רק מזכירים את מעלותיו ומידותיו המיוחדות וכיצד עבד עבודת ה', מותר.

יש להזהר שלא לעורר עצמו לידי בכי בימי החנוכה, כגון לעלות לבית העלמין ביום השבעה. ומכל מקום אם נזכר בחנוכה בנפטר ובוכה, אבל אינו מעורר עצמו לידי בכי, מותר.

לסיכום: מותר לערוך אזכרה בחנוכה ויקפידו לא לומר דברי הספד. ואם רוצים לומר דברי חיזוק וכדומה, רשאים לעשות כן.

השתתפות בפרוטות כשחוזר לישון בביתו

ג. שאלה: משפחה המתארחת בבית קרובים או חברים בליל חנוכה, מתפללים ערבית בבית כנסת סמוך, ולאחר מכן משתתפים במסיבת חנוכה בביתם. האם צריכים לחזור ולהדליק נרות חנוכה בבית?

תשובה: אין הדלקת נרות בבית אחר פוטרת את האורחים, אלא עליהם להדליק מכספם. ואפילו שנמצאים שם בסעודה אינם פטורים מהדלקה.

אין הנידון כאן דומה לדין אכסנאי, שיכול להשתתף בפרוטה ויוצא ידי חובה בהדלקת בעל הבית (סימן תרעז ס"א), שהרי כאן מדובר שחוזר לביתו באותו ערב.

ואמנם בדין אכסנאי יש כמה אופנים, שאם מתארח בבית חמיו וישן אצלו יחד עם כל בני ביתו, בזה ודאי שיכול להשתתף בפרוטה ויוצא ידי חובה. ואם אוכל שם ונשאר אצלו עד זמן השינה וחוזר לישון בביתו, בזה נחלקו הפוסקים, יש הסוברים שמקום האכילה עיקר, ויש אומרים שמקום הלינה עיקר.

אבל אם רק מתארח לסעודה ומיד חוזר לביתו, לא ידליק במקום האכילה. (משנ"ב ס"ק יב, שמי שסועד אצל חבירו באקראי, צריך לילך לביתו להדליק).

ולכן למעשה, כיון שכאן מגיע רק לסעודה בבית חברו וחוזר לביתו לאחר הסעודה, חייב להדליק בביתו ולא יכול להשתתף עם חברו בפרוטות.

תלמיד חכם. ובאמת נחלקו בזה הפוסקים, ודעת רבים להקל להספיד חכם אף בזמן הזה, וכך פסקו בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק מא ס"ג) ובשו"ת יביע אומר (ח"ט חיו"ד סימן מו).

הדלקה בחנות

ד. שאלה: עובד בחנות שמסיים עבודתו בשעה שבע בערב וחוזר לביתו ומדליק את נרות החנוכה, פעמים מגיעים חסידי חב"ד ומבקשים ממנו להדליק בברכה את נרות החנוכה בחנות, האם אכן עליו להדליק בחנות בברכה?

תשובה: אדם שלאחר סיום העבודה מדליק נרות בביתו, לא ידליק בחנות, כי פוסקים רבים סוברים שאינו יוצא ידי חובה בהדלקה בחנות כלל ועיקר.

חסידי חב"ד עושים את הפעילות הזו כדי להגיע לאנשים שאינם שומרים תורה ומצוות ולפרסם על ידם את הנס, ומרוויחים בזה שאותו בעל חנות לפחות ידליק חוץ לבית ועדיף משלא ידליק כלל. וזה אכן נכון וראוי. אבל אינם יכולים להביא ליהודי שודאי ידליק נרות בביתו, שעליו להדליק בביתו ויצא ידי חובה אליבא דכולי עלמא.

הדלקת נרות במקומות ציבוריים

ה. שאלה: מסעדה כשרה שמגיעים אליה אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות, האם יש מצוה להדליק שם נרות חנוכה על מנת לפרסם את הנס?

תשובה: יארגן שם מנין לתפלת ערבית, וידליקו נרות חנוכה.

מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת, לפירסום הנס'.

ולפי זה גם בכל מקום ציבורי שיש פירסום הנס אפשר להדליק נרות חנוכה.

אמנם דעת כמה פוסקים שאין להדליק נרות חנוכה אלא בבית הכנסת, ולא בשאר מקומות אף שיש בהם פרסום הנס[יא].

י. הריב"ש בתשובה (סימן קיא) כתב, המנהג להדליק בבהכ"נ מנהג ותיקין הוא, "משום פרסומי ניסא". עכ"ל. וכ"כ טעם זה הריטב"א (שבת כג. ד"ה הרואה) והמאירי (שם ע"ב, ד"ה אף במוצ"ש). וע"ע בשו"ת מן השמים (סי' כה). ובארחות חיים (הלכות חנוכה סוף סימן יז) ובכל בו (סי' מד) כ', נהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, להוציא מי שאינו בקי, ושאינו זריז בזאת המצוה, גם כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס זכר למקדש. עכ"ל. ואף מרן בבית יוסף (סי' תרעא) כתב שתיקנו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא. והביא דברי הכל בו והריב"ש הנ"ל. וכ"פ מרן בש"ע או"ח (סי' תרעא ס"ז) שמדליקים בביהכ"נ בברכה משום פרסומי ניסא. (ויש עוד טעמים קרובים לזה בראשונים). וע"ע בספר פסקי הלכות (סימן לה עמוד רלג).

יא. עי' בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי' סה. וע"ע בקובץ מבית לוי ח"י עמ' יט) ובס' שלמי מועד (עמ' רלז) ובס' הליכות שלמה (מועדים פי"ז ס"ד) בשם הגרש"ז אוירבאך, ובס' אשרי האיש ח"ג (פל"ט ס"ח) בשם הגרי"ש אלישיב ובס' חוט שני (חנוכה עמ' שיד) בשם הגר"נ קרליץ

ומכל מקום נכון שיקיימו במקום מנין לתפלת ערבית, וידליקו נרות חנוכה בברכה, ובפרט אם מתפללים שם באופן קבוע בכל יום תפלת ערבית.

וכך דעת מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל[יב] ומרן ראש הישיבה שליט"א.

והוא הדין לאולמות אירועים.

אבל אם יש אדם שאינו מדליק בביתו, הטוב ביותר שיקנה לו השמן והוא ידליק ויברך על נרות החנוכה. וכפי שיתבאר להלן.

הדלקת נרות למי שאין לו בית

אדם שאין לו בית, או שאינו מדליק בבית, נחלקו הפוסקים אם ידליק נרות חנוכה בברכה, יש הסוברים שנר חנוכה חייב להיות דוקא בבית, וכמו שאמרו "נר איש וביתו" (עיין בט"ז סימן תרעז סק"ב, ובשו"ת מהרש"ם ח"ד סימן קמו, ועוד, ואין כאן המקום להאריך).

ונחלקו פוסקי הדור האחרון למעשה.

א). בשו"ת אור לציון (ח"ד פמ"ז ס"ז) כתב שלהדלקת נר חנוכה צריך בית, וצריך להדליק דוקא בבית ומי שאין לו בית אינו יכול להדליק נרות חנוכה בחוץ. ולכן במטוס כיון שאינו נחשב בית אין מדליקים בו נר חנוכה (וראוי שימנה שליח שידליק נרות חנוכה בביתו ויצא בזה ידי חובתו).

ב). מרן הגר"ע יוסף (חזו"ע חנוכה עמוד קנו – קנח) כתב שכיון שנחלקו הפוסקים אם צריך בית להדלקת נרות חנוכה, לפיכך חייל בשטח ידליק ללא ברכה.

ג). הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"ג סימן נו אות ה') פסק שגם מי שנוסע בספינה או ברכבת חייב בהדלקת נרות חנוכה בברכה.

וכן פסק מורי ורבי הגאון רבי משה הלוי זצ"ל (שו"ת תפלה למשה ח"ב סימן נ' אות ג', ובמכתבים שבסוף הספר סימן יא), שיכול להדליק ולברך בכל מקום, ברחוב העיר, במטוס או באניה. וביאר שכוונת הגמרא "וביתו" הינה על משפחתו, ולא בית ממש. וראיה לכך, שהרי אחד הטעמים שמדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת, מבואר בבית יוסף (סימן תרעא) מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, ולכן מדליקים בבית הכנסת כדי להוציאם ידי חובה. ואם אכן החיוב הוא דוקא בבית, ואדם שאין לו בית אינו חייב בהדלקת נרות, אם כן הם פטורים לגמרי מהדלקת נרות. ולכן

זצוק"ל ובתשובות והנהגות (ח"א חאו"ח סי' שצח) ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' ל). ע"ש. וע"ע בס' יומי דחנוכה (ח"א עמ' שפט).

יב. בשו"ת יביע אומר (ח"ז חאו"ח סי' נז אות ו) וחזון עובדיה (חנוכה עמ' מז).

סובר הרב שאין צורך בבית, אלא צריך שיהיה השמן של המדליק. בבית הכנסת קופת הקהילה מתכוונת לזכות להם את השמן הזה, ויוצאים בזה ידי חובת הדלקת נרות.

ולכן לדעתו בכל מקום שאדם נמצא, אם השמן שלו או שבעל השמן מזכה לו אותו, מועיל הדבר ויכול להדליק נרות בברכה.

וקל וחומר בציבור חילוני שנמצא במסעדה, ובעל המסעדה רוצה לזכות אותם בהדלקת נרות, יכול לזכות שמן לאחד הסועדים שאינו מדליק בביתו, וידליק בברכה עבור עצמו ויכוון להוציא את כל השומעים, וכך יזכו כולם במצוה יקרה זו.

***

ימי החנוכה - ימים מסוגלים לנסים

אדם ששכח ולא אמר על הנסים בברכת המזון, כתב הרמ"א שיכול לאומרו בהרחמן, וכיון ש"הרחמן" הוא בקשות בלבד, יוסיף קודם לכן: "הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", וימשיך "בימי מתתיה" וכו'. והקשו האחרונים כיצד יבקש שהקב"ה יעשה לו נסים, וכי ראוי לבקש מהקב"ה שיעשה לנו נסים?

והלא ידוע המעשה בגמרא על רבא, שאמרה לו מטרוניתא שהיא יודעת שעם ישראל הוא עם מיוחד, שהקב"ה אוהב אותו ועושה לו נסים ונפלאות, שהרי בזמן שאנחנו צריכים גשמים אנחנו פונים אליכם שתבקשו מהקב"ה שיוריד גשמים ואתם נענים. אבל בני ערער על העובדה הזו, וטען שכיון שאתם מתפללים על הגשמים בחורף, זה לא מוכיח שהקב"ה עושה לכם נס, שהרי גשמים בחורף אינם נחשבים לנס, ויתכן שבדיוק לאחר התפילה שלכם גשמים היו צריכים לרדת.

ואז פנתה לרבא ואמרה לו שהיום הוא חודש תמוז, ואם יתפלל היום שירדו גשמים ותפילתו תיענה, זו הוכחה טובה לכך שהקב"ה קרוב לעם ישראל ונענה לתפילתם. ואכן התפלל רבא שירדו גשמים וירדו גשמי זלעפות.

בערב כאשר פנה רבא לישון, בא אליו אביו בחלום והעיר לו על מה שהטריח וביקש נס, וכדי לכפר על כך יעשה גלות, כלומר שיקום ממיטתו וילך לישון בחדר אחר[יג], וגלות מכפרת עוון. ואכן רבא עשה כציווי אביו והלך לישון בחדר אחר.

כאשר קם בבוקר, נוכח לראות שמיטתו שישן בה בתחילת הלילה דקורה כולה בסכינים. והבין שהשדים באו

יג. אמנם זו טירחה קטנה, אבל בשמים גם ייסורים קטנים בכוחם לכפר עוון.

לקנא כביכול קנאת שמים ודקרו את מיטתו בחרב.

כך הראו לרבא משמים שהיה כעס על מה שביקש גשמים שלא בעיתם, והיה צריך להשיב למטרוניתא שהקב"ה לא עושה נסים לחינם.

ועל פי זה הקשו האחרונים כיצד כתב הרמ"א שיבקש נסים, והלא אין לנו לבקש נסים מבורא עולם.

ואמנם התירוץ הפשוט הוא שאם יכול להסתדר בלי נסים, אין ראוי לו לבקש נסים, אבל אם אינו יכול להסתדר בלי נסים, ודאי שאפשר לבקש מהקב"ה שיעשה לנו נסים ונפלאות.

הגאון בעל שו"ת שואל ומשיב, בספרו דברי שאול מתרץ בדרך דרש, שבמשך השנה איננו מבקשים מהקב"ה נסים כי אין הזמן ראוי לכך, אבל חנוכה הוא זמן של נסים, ואנחנו יכולים לבקש שכמו שעשה לנו נסים בימיהם, כך יעשה לנו בימינו נסים ונפלאות.

בתקופה שלנו אנחנו גם זקוקים לנסים, וגם עכשיו בימי החנוכה הם ימים מסוגלים לנסים, ואנחנו מבקשים ומתחננים מהקב"ה שכמו שעשה לנו נסים ונפלאות, כך יעשה לנו גם היום נסים ונפלאות, יושיע כל יהודי באשר הוא שם, ישמור על כל השבויים ועל כל החיילים, וכולם יחזרו לבתיהם בריאים ושלמים בגופם ונפשם. הקב"ה ישמיד את כל אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו.

בתקופה הזו עלינו להתעורר גם בחיזוק בלימוד התורה, וכאשר הקול קול יעקב אין הידים ידי עשיו.

יהי רצון שהקב"ה יצליח את עם ישראל, ישמיד את כל אויבינו ולא תעשינה ידיהם תושיה. אכי"ר.

אם אכסנאי יכול להדליק במקום בעל הבית

א. שאלה: בן נשוי המתגורר בבית הוריו אך מתפרנס בכוחות עצמו, האם רשאי להדליק נרות?

תשובה: כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תרעז ס"א): אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית כדי להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה[יד].

וכתב המשנה ברורה (סק"ד) שדין זה נוהג אפילו אם האורח אוכל על שולחן בעל הבית, שאף על פי כן אינו נחשב לאחד מבני ביתו ועליו להשתתף עם בעל הבית בפרוטה, וכן על האכסנאי לשמוע הברכות מבעל הבית.

נמצא שבנידון שלנו, מן הדין היה על הבן להדליק בעצמו, שהרי החובה מוטלת עליו כמו אם היה בביתו,

יד. ומשמע מדבריו שמספיק לתת פרוטה אחת ויזכה על ידה בשמן, ואינו צריך לתת יותר.

אלא שיכול להשתתף בפרוטה ויוצא בזה ידי חובת ההדלקה. וכיון שעל שניהם מוטלת חובת ההדלקה, יכול הבן להדליק ולהוציא את האב, שכמו שהדלקת האב מועילה גם עבור בנו כיון שיש לו חלק בשמן, כך הדלקת הבן מועילה גם עבור אביו שיש לו חלק בשמן.

ומעיקר הדין לא היינו צריכים לזה, שהרי יכול להדליק מדין שליח, וגם אם הבן יצא כבר ידי חובה יכול להיעשות שליח, אלא שבמקרה רגיל ודאי עדיף שהאב ידליק, שמצוה בו יותר מבשלוחו. אבל כאן, כיון שגם הבן חייב בהדלקה, לפיכך יש כאן שני אנשים שחייבים בהדלקה, ואחד מהם ידליק ויפטור את השני. ולכן אין עדיפות לאב יותר על הבן ויכול הבן להדליק לכתחילה. וכמובן שהאב ובני ביתו יהיו נוכחים בשעת ההדלקה.

הדלקת אכסנאי לעצמו

מלבד האמור, יש אפשרות שגם הבן ידליק לעצמו לכתחילה בנוסף להדלקת האב ואפילו הוא ספרדי.

בשו"ת תרומת הדשן (סימן קא) כתב שכל אחד מבני הבית יכול להפקיע עצמו מבעל הבית ולהדליק בעצמו. ולכן משפחה עם עשרה ילדים, יכולים כולם לכוון לא לצאת ידי חובה בהדלקת בעל הבית ולהדליק בעצמם. וכך פסק הרמ"א (סימן תרעז ס"ג) ושכך מנהג האשכנזים[טו].

אבל מרן בבית יוסף (סימן תרעז סוף אות א') לא הסכים לדברי תרומת הדשן, וכתב שאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה.

במה דברים אמורים? בבן הסמוך על שולחן אביו ואשה הסמוכה על שולחן בעלה, שאינם יכולים להתנתק אחד מהשני ולהדליק חנוכיה נפרדת. אבל בן שאינו סמוך על שולחן אביו, שמן הדין חייב בנר חנוכה, אלא שיכול לתת פרוטה כדי לצאת ידי חובה בהדלקת האב[טז], ואם לא נתן פרוטה עדיין חל עליו חיוב נר חנוכה, יכול לא להשתתף, וכך יוכל להדליק בעצמו כפי החובה המוטלת עליו.

טו. בתרומת הדשן ובדברי הרמ"א שם עוסקים במי שנמצא חוץ לביתו, ומעיקר הדין אינו צריך להדליק כי יוצא ידי חובה במה שמדליקים עליו בביתו. ועל זה כתבו שאם רוצה להחמיר על עצמו ולהדליק בעצמו רשאי.

ולפי זה לאו דוקא אם נמצא חוץ לביתו, אלא גם כאשר נמצא בביתו, אם יכוין שאינו רוצה לצאת בהדלקת בעל הבית, רשאי להחמיר על עצמו.

ועל כל פנים כתב המשנה ברורה (ס"ק טו) שצריך לכוין במחשבתו שאינו יוצא ידי חובה בהדלקת בעל הבית.

טז. ודעת הרב גינת ורדים שאם אוכל ושותה משל בעל הבית בחינם, אינו צריך להשתתף

מה שנחלקו מרן והתרומת הדשן, הוא דוקא אם יכול הבן להפקיע עצמו מהפטור שלו ולהכניס עצמו בחיוב, אבל אם מעיקרא הבן חייב אלא שיכול לפטור עצמו על ידי שישתתף בפרוטה, אינו חייב לפטור עצמו, וממילא חובתו תישאר עליו ויוכל להדליק נרות חנוכה"[יז].

וכן פסק מרן ראש הישיבה שליט"א (בשיעורו הנדפס בגליון בית נאמן וישב תשפ"ד) שאם רוצה האורח להדליק בעצמו בחנוכיה שלו בברכה, רשאי, שהרי כל שלא השתתף בפרוטה חל עליו חיוב בעצמו, כי אמרו בגמרא (שבת כג.) שאכסנאי חייב בנר חנוכה. וכן משמע מדברי המאירי שם, שכתב: אכסנאי חייב בנר חנוכה, ומכל מקום אין צריך להדליק בעצמו אלא שישתף עצמו עם בני הבית. ומשמע מדבריו שאמנם אינו חייב להדליק בפני עצמו ויכול להשתתף, אבל אם רצה להדליק בפני עצמו, ודאי שרשאי לעשות כן. וכן משמע מדברי רבנו חננאל ובטור.

לסיכום: אם מתארח בבית אחרים ורוצה להדליק בעצמו, כיון שהשתתף בפרוטות יכול להדליק במקום בעל הבית, ובעל הבית ומשפחתו יהיו נוכחים שם בשעת ההדלקה.

כמו כן, יכול האורח לא להשתתף בפרוטות עם בעל הבית וכך יהיה עליו חובה מן הדין להדליק נרות חנוכה, ויוכל להדליק בחנוכיה שלו חוץ מהדלקת בעל הבית.

ובפרט אם יקדים להדליק את הנרות קודם הדלקת בעל הבית. (עי' משנ"ב סוף ס"ק טז, ושו"ת רב פעלים ח"ב סימן נ', וחזון עובדיה עמוד קנא, שיש להקל בזה אף למי שמחמיר ואינו סומך על תרומת הדשן).

הדלקה לכמה בעלי בתים הדרים במקום אחד

ב. שאלה: תושבי מושב בדרום, שפונו על ידי משרדי הממשלה לבתי מלון, כיצד ינהגו בהדלקת נרות חנוכה?

תשובה: ודאי שחובה על כל אחד להדליק נר חנוכה. אלא שיש לבאר האם יעשו הדלקה אחת מרכזית, כגון בבית הכנסת או בלובי המלון, או שידליק כל אחד לעצמו.

בפרוטות, שכמו שבעל הבית נותן לו הכל משלו, כך מקנה לו זכות בשמן, וכאילו נתן לו האורח פרוטה ובעל הבית ויתר עליה.

ויש מחמירים, שיש ענין שהאורח ישתתף בעצמו בפרוטות בהדלקת נרות החנוכה.

יז. וע"ע בשו"ת תפלה למשה ח"ב (סימן נא אות ד' ה').

נחלקו הראשונים בשני בעלי בתים המתגוררים בבית אחד, אבל אינם סמוכים על שלחן אחד. האם יכולים להשתתף ולהדליק נר חנוכה אחד'ה.

ולמעשה, אם רוצים לסמוך על המקלים ולהדליק יחד, יש להם על מה לסמוך. אבל הנכון והראוי לא להיכנס למחלוקת הפוסקים וכל אחד ידליק לעצמו.

והרי אפילו אורח ממש שיכול להשתתף עם בעל הבית, אם רוצה יכול לומר לבעל הבית שאינו משתתף עמו בשמן וידליק לעצמו. (וכפי שנתבאר לעיל אות א'). קל וחומר אם אינו אורח ואינו בטל כלל לגבי חברו, שיכול ועדיף לעשות כן ולצאת ידי חובה אליבא דכולי עלמא.

והיכן ידליקו? בפתחי החדרים ישנה הנחיה לאסור להדליק נרות מחשש לדליקה, ולכן ידליקו כולם בלובי.

הדלקה בחדר האוכל

הגאון הרב גדעון בן משה שליט"א טוען שראוי שלא להדליק בחדר האוכל, וטעמו משום שבשונה מהלובי שנתון כל הזמן לרשות האורחים, ולכן נחשב כביתו וכרשותו, חדר האוכל אינו נחשב לרשותו, שהרי אינו רשאי לשהות שם כל הזמן אלא רק בזמן הארוחות, ולכן אינו נחשב כביתו ממש. ואמנם אין דבריו מוכרחים, ויתכן שאפשר להדליק

יח. בספר שבולי הלקט (סימן תערב) כתב בשם רבי דוד הלוי שחייבים להדליק שתי נרות, זה בפתח זה וזה בפתח זה.

(ואינו דומה לדין אכסנאי, כיון שבאכסנאי האורח בטל לגבי בעל הבית ולכן די בזה שישתתף עמו בפרוטה, אבל כאן ששניהם בעלי בתים, אין אחד מהם טפל לחברו ועל שניהם להדליק כל אחד לעצמו).

וכן הראבי"ה (שבת סימן קצט) הסכים לדברי רבי דוד, ששני בעלי בתים הדרים יחד אינם יכולים להצטרף שניהם ולהדליק, וכדבריו החמירו גם המגיד משנה (הלכות חנוכה פ"ד ה"ד), הפרי חדש (סימן תרעז ס"א) ועוד פוסקים.

מאידך, בשבלי הלקט שם סיים, אבל שאר רבותינו אומרים שאין צריך להדליק שניהם בנפרד, אלא ישתתפו יחד בפרוטות וידליקו נר אחד.

וכן הטור (סימן תרעז) כתב בשם רב שר שלום גאון, ששני בני אדם שיש להם חצר משותפת, יכולים להדליק נר אחד, ומשום הדור מצוה עדיף שכל אחד ידליק לעצמו. ומבואר בדבריו שמעיקר הדין די בנר אחד.

וכן הביא מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן תרעא סק"ד) פוסקים נוספים שמקלים בזה. והאריך בזה בשו"ת תפלה למשה ח"ב (סימן נ' אות ד').

גם בחדר האוכל, אבל אם יכול להדליק בלובי לא יכניס עצמו למחלוקת וידליק במקום המוסכם אליבא דכולי עלמא.

ברכה על תוספת אורה בחנוכה

ואף על פי שהחנוכיות סמוכות אחת לשניה, אין בזה כלום. יש ללובי דין של בית משותף לכולם ואינו כחצר, ולכן יכולים כולם להדליק שם אפילו בסמיכות ואין בזה חשש.

ואינו דומה לנרות שבת, שלספרדים רק הראשון מדליק בברכה והשאר בלא ברכה (ש"ע סימן רסג ס"ח), אלא כאן כולם ידליקו בברכה.

כך גם פסקו הלכה למעשה כמה מורי הוראה, ובהם מרן הגאון הראשון לציון רבי שלמה משה עמאר שליט"א, הגאון רבי דוד יוסף שליט"א, הרה"ג גדעון בן משה, ועוד.

אבל בסעודת חנוכה

ג. שאלה: מי שנמצא בשנת אבל, האם מותר להשתתף במסיבות חנוכה?

תשובה: אסור לאבל להשתתף במסיבות. אבל יש להקל אם יתקיימו שני התנאים: א. שהיא סעודת מצוה. ב. שאין בה שמחה, דהיינו שאינה שבע ברכות, חתונה וכדומה (ש"ע ורמ"א יו"ד סימן שצא ס"ב).

וכתבו הפוסקים שבמסיבת חנוכה אפשר להקל שנחשבת לסעודת מצוה כיון שמטרת המסיבה לפרסם הנס, ואומרים שם דברי תורה וזמירות ותשבחות להשם יתברך.

ואם יש שם כלי נגינה אסור בכל אופן.

אשה המגישה כוס קפה לגבר

ד. שאלה: אשה המגישה לעובדים כוס קפה, האם מותר לקבל ממנה? ומה הדין אם מוזגת כוס יין?

תשובה: בכוס יין אסור. אבל אשה המחלקת כוס קפה ועוגה, והשירות אינו אישי אלא מחלקת לכולם, מותר[יט].

יט. בקדושין (ע. פא:) אין משתמשין באשה כלל, בין גדולה בין קטנה. וכ"פ מרן בש"ע אה"ע (סימן כא ס"ה), שמא יבא לידי הרהור עבירה. ועיין בטהרת הבית ח"ב עמוד קפא והלאה. ועיין למרן ראש הישיבה שליט"א (במכתב שנדפס בספר דברי דוד טהרני ח"ב חאה"ע סימן א'), שכתב, מה שנוהגים שהאשה מגישה לאורח ולבעלה מיני מגדים, אין בזה איסור. דדוקא מזיגת הכוס אסור, אבל להביא כוסות קפה או תה מזוגים אין קפידא, ובפרט אם מביאה מגש לכל האורחים ובעלה בכללם. ואפשר עוד דדוקא במזיגת יין איכא קפידא. ע"כ.

שמיעת כלי זמר של אשה

ה. שאלה: בפתח המלון יש אורגן, ויש אשה המנגנת בו צלילים נעימים, האם מותר לשמוע את נגינתה?

תשובה: אמרו חז"ל (ברכות כד.) קול באשה ערוה, ולכן אסור לשמוע אשה זרה שרה שירים. ויש בזה כמה פרטי דינים.

לכאורה היה מקום לדון האם גם קול שמפיקה בניגונה חשוב כערוה ואסור.

אולם למעשה הדבר מותר, כי האיסור הוא דוקא על הקול שלה ממש, אבל קול של כלי נגינה שמנגנת בו, מותר[כ].

שירת בנות קטנות

ו. שאלה: ילדות קטנות שמצטרפות לשירה של אביהן, האם מותר לבני הבית לשמוע אותן?

תשובה: מותר.

כך כתב בפרי מגדים על דברי מרן שקול באשה ערוה, שכל האמור הוא דוקא באשה האסורה, ולא על ילדה קטנה.

אמנם הוא כתב אשה "פנויה", אבל הסבירו האחרונים שכוונתו על ילדה קטנה, אבל ילדה גדולה יותר, בגיל תשע או עשרים שנים, אסור לשמוע את קולה.

כן כתב גם האגרות משה, וכן כתב מרן הגר"ע יוסף שרבו המתירים בדבר, וכן כתבו עוד פוסקים רבים.

ולכן למעשה, מותר לשמוע קול בנות קטנות המצטרפות לשירת אביהן.

שירה יחד עם אחיותיו

ז. שאלה: משפחה שיושבים ושרים שירי שבת או שירי החגים והמועדים, האם מותר לאחיות הגדולות להצטרף לשירה?

תשובה: לכאורה חשש האיסור כאן הוא משני דברים. האחד משום קול באשה ערוה, שאסור לשמוע קול זמר של אשה. והשני הוא משום איסור שמיעת קול זמר אשה בזמן שאומר דברי קדושה.

כלומר, גם אם נתיר לשמוע את קול אחיותיו, יש עדיין שאלה אם מותר לדבר דברי תורה ותפילה בזמן ששומע אותן שרות, שהרי לכאורה זהו

כ. כך כתב בספר ערוך השולחן (סימן עה), שהאיסור הוא דוקא על הקול שלה ממש, אבל קול של כלי נגינה שמנגנת בו – מותר.

מרן הגר"ע יוסף בטהרת הבית הביא מה שכתב בשו"ת פאת שדך שכתב להחמיר בזה, וכתב על כך הרב שדבריו הם חידוש והדבר פשוט להתיר, עד שלא ראה צורך להביא לכך ראיה משום פוסק.

ביאור ההלכה "קול באשה ערוה" – שעשו חכמים את קול האשה כאילו הוא ערוה ממש, וכמו שאסור לאדם לקרוא קריאת שמע כנגד אשתו שאינה מכוסה, כך נאסור להם לדבר דברי תורה בזמן שאשה ואפילו היא אחותם שרה על ידם.

ונבאר ההלכה בזה. חכמינו אסרו את קול האשה, ואמרו "קול באשה ערוה" (ברכות כד.), ודנו הפוסקים בכוונת הגמרא.

אם אשה זו אסורה עליו וכגון אשת איש, או אפילו היא פנויה והיא נדה, ומתכוון ליהנות מקולה, כולם מסכימים לאסור, וכמו שאסור לו להביט בה כך גם אסור ליהנות מקול שירתה.

אולם אם שומע קול זמר של אשה בעוד שהוא קורא קריאת שמע, האם יש בזה איסור נוסף על האיסור הרגיל לשמוע קול זמר אשה, ואם אינו מתכוון ליהנות שאינו עובר משום האיסור הראשון, האם עדיין יש לאסור בזה משום קריאת דברי קדושה כשרואה ערוה?

לדעת שלושת עמודי הוראה, אם אינו מתכוון ליהנות מקולה אלא זה בא לו בעל כרחו, אין בזה איסור ויכול להמשיך בקריאתו.

ואפילו שאם רואה אשה בעת שקורא אסור לו להמשיך, בקול בעלמא אין הדין כן.

אבל ראשונים רבים, ובהם ספר היראים בשם רב יהודאי גאון, המרדכי בשם רב האי גאון, הראבי"ה בשם רבנו חננאל, הראב"ד, הרשב"א והמאירי כתבו שאפילו אינו מתכוון ליהנות מקולה אסור לו לקרוא קריאת שמע בזמן ששומע את קולה.

ואכן מרן בשולחן ערוך פסק שיש להיזהר מלשמוע קול זמר של אשה בזמן שמברך או קורא קריאת שמע.

ומכאן לכאורה יש ללמוד לדין אחותו, ששרה יחד עם בני הבית אשת חיל, או ששרה שירי שבת וכדומה, שאסור לגברים לומר יחד איתה פסוקים אלו, שהרי אסורים בדברי תורה בזמן ששומעים קול זמר של אשה.

אבל למעשה הדבר מותר, כיון שטעם האיסור של קול באשה הוא שמא יבואו לידי חיבה ועלולים לבוא לידי הרהור. כך מובא בגמרא (קידושין), שאסור לשאול בשלום אשה משום קול באשה ערוה, ומבאר רש"י כוונת הגמרא "שאם אשאל בשלומה, תשיבני". והוסיף הרשב"א שאסור אפילו על ידי שליח מחשש שמא יבואו לידי חיבה.

וכתב הראבי״ה בשם בה״ג, שאמנם אסור לשמוע קול אשה בזמן שקורא קריאת שמע, וכמו שהזכרנו לעיל לדעתו, אבל אם הוא קול שרגיל בו, מותר.

ועל אחת כמה וכמה באחותו, שמותר לדבר עמה דברי שיחה וקרבה ובלבד שלא יהיו שם דברי פריצות, מפני שאין חשש שיבואו לידי הרהור. ויש פעמים שמותרת אפילו יותר מאשתו בזמן שאסורה לו, כיון שאין שום חשש של הרהור.

ולכן למעשה מותר לשמוע קול זמר של אחותו בזמן שקורא קריאת שמע. כך פסק גם הגרש״ז אוירבך, וכן כתב בבאר שרים, שכך היה נוהג הגרי״ז מבריסק הלכה למעשה שהיה שר עם בנותיו ואחיהם, ורק היה סוגר את החלונות שלא יישמע קולם בחוץ.

כל האמור הוא דוקא אם כולם בני המשפחה הקרובה, אבל אם יש שם גיסים הדבר אסור בהחלט.

ישיבה במלון ונשים שרות שם

ח. שאלה: בשבתות בבית מלון ישנם נשים ששרות שירי שבת, האם מותר להמשיך לשבת במקום אף ששומע שירת נשים בעל כרחו?

תשובה: כתב בספר יראים (סימן שצב): בעוונותינו בין הגוים אנחנו יושבים, ועת לעשות לה׳ הפרו תורתך, הילכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת קול נשים הגויות. והביא דבריו מרן בבית יוסף (א״ח סימן עה). וכן הובא במרדכי (ברכות סימן פ׳) ובפסקי מהר״ם ריקאנטי (סימן כו). וכן פסק במשנה ברורה (סימן עה ס״ק יז) שקול זמר פנויה נכרית היא ג״כ בכלל ערוה ואסור לשמוע, ומכל מקום אם הוא אנוס, ואינו יכול למחות, כיון שלא מצינו שנקרא ערוה מדאורייתא, מותר לקרוא ולברך, שאם לא כן כיון שאנו שרויין בין הגויים נתבטל מתורה ותפלה, ועל זה נאמר עת לעשות לד׳ הפרו תורתך. רק יתאמץ לבו לכוין לקדושה שהוא עוסק, ולא יתן לבו לקול הזמר.

ובפרט אם ינהג כמו שכתבו תלמידי רבנו יונה (בברכות בשם רב האי גאון), שאם יוכל לא לשים לבו לקול האשה ושירתה, יכול לקרוא קריאת שמע בשעה שהיא מזמרת. ובצירוף דעת שלושת עמודי הוראה שהאיסור חל רק אם מתכוון ליהנות, יש להקל בזה מצד עיקר הדין.

וכן פסק בכף החיים (סימן עה אות כו) שבשעת הדחק השומע נשים מזמרות ואינו יכול למחות, לא יתבטל

מקריאת שמע ותפלה ותורה, אלא יתאמץ לבבו לכוין לדברי הקדושה שעוסק בהם.

וכן פסק בברכת ה' (ח"א פ"ז סוף סט"ו) שבמקום שיש חשש לביטול תורה, מותר ללמוד תורה אפי' כששומע קול זמר של אשה שאינו רגיל בו.

ולפיכך למעשה, מי שאכן יכול לקצר בסעודת שבת ולעלות לשיר בחדר, מוטב, ולמי שהדבר אינו מתאפשר, מעיקר הדין יכול להמשיך לשבת שם, וישתדל לא לשים לבו לקול האשה ושירתה.

הגאון רבי אהרן יהודה הלוי גרוסמן שליט"א
מח"ס ודרשת וחקרת

בענין שני חלונות בנ"ח אם צריך להדליק בשניהם משום חשד

בס"ד פעיה"ק ירושלים ת"ו יום י"ט לחודש כסלו שנת תשס"ז

מע"כ הבחור החשוב והיקר מאד עדיו לגאון ולתפארת ר' חיים מרדכי רוזנטל נ"ו
שלום וברכה וישע רב,

את מכתבו קבלתי עם שאלתו בענין נרות חנוכה כשמדליק בחלון, ויש עוד חלון בצד שני של הבית, אם צריך גם שם להדליק מפני החשד, וכן אם יש לו דלת היוצא לחצר שתחת הרה"ר, וכשמסתכלים למטה מהרה"ר רואים את הנרות יותר ממה שרואים מהחלון, היכן עדיף להדליק עכתו"ד הנעימים.

א) ראשית כל יש לדעת שנחלקו רבותינו אם יש חשש חשד בזמן הזה או לא, בספר הלכות ומנהגים חנוכה להגר"צ כהן הביא שהגר"ש ואזנר, הגר"נ קרליץ, והגריש"א, ס"ל שכיון שהיום יש שמדליקים על שולחנם שוב ליכא חשד כלל, וכך סבר גם הגרשז"א זצ"ל, לעומתם במעשה איש ח"ד עמוד קל"ב הביא שהחזו"א שפיר חשש לחשד גם בזה"ז, וע"ע בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' י"ד אות ה', דמבואר בדבריו שעל כל איש פרטי יש חשד משכניו, שאם ראו אותו לילה אחד מדליק ולילה שני שלא הדליק חושדים אותו, ואז לא יעזור מה שאיכא אינשי דמדליקי על שולחנייהו כמובן.

ב) בספר חובת הדר להגר"י בלוי שליט"א בפ"א חנוכה הערה כ"ד כתב, דמסתבר שגם בשני חלונות בשני רוחות איכא חשד, והיה נלענ"ד מסברא שאם ברוח אחד יש לו דלת וחלון ויותר פרסומי ניסא, וברוח השני רק חלון ופחות פרסומי ניסא, לכו"ע א"צ להדליק ברוח השני, עיין חכמת שלמה סי' תרע"א סעי' ח' אריכות גדול בסוגיא זו, ובספר הלכות חג בחג פ"ד הערה 22 ודו"ק.

ג) מפורסם הוא המחלוקת בין החזו"א ומרן רי"ז הלוי בענין חצרות שלנו, עיין אז נדברו ח"ה סי' ל"ט (השי"ת ישלח לו רפו"ש בתוך שאר חולי ישראל), שכתב בשם החזו"א דכיון שאין אנו משתמשים בחצרות היום, אין להם דין חצר, ושצריכים פירסומי ניסא גם לבני ביתו, ולכן צריכים להדליק בפתח הבית הפונה לחצר, או בפתח המרפסת הפונה לרה"ר, ואם בני רה"ר אינם רואים נרותיו ידליק בחלון,

והגרי"ז לא חילק בזה, (עיין ספר נר חנוכה פ"ד סעי' ב'), ובבתים משותפים של זמנינו המבוכה עוד יותר גדולה, עיין חובת הדר שם הערה ט"ז, ומועדים וזמנים ח"ב סי' קמ"ג, וח"ו סי' ס"ז, ולהחזו"א בודאי ילדיק בחלון, דחדר מדרגות בודאי אינו רה"ר (עיין אז נדברו הנ"ל), והשבט הלוי בח"ז סי' פ"ד כתב שלכו"ע יש להדליק בחלון אא"כ יש לו מרפסת הפונה לרה"ר כנ"ל, וע"ע שם בח"ד סי' ס"ה שחידש הסברא שהרואים מהבתים ממול סגי, ולכן גם אם גר בקומה שלמעלה מכ' אמה יכול להדליק בחלון, ובספר נר איש וביתו פ"ה הערה י"א כתב בשם הגרישו"א דחז"ל תקנו לעוברים ושבים דוקא, וכ"כ התשובות והנהגות בח"ב סי' שמ"ג ע"ש.

ד) אבל בנד"ד לענ"ד עדיף שידליק ליד הדלת של החצר בצד שמאל מול המזוזה מעל ג' ולמטה מי', כי גם למטה שיעור דשלטה בה עינא הוא כ' אמה, כמש"כ הגר"א לפרש דברי רבי תנחום בשבת דף כב. הבור ריק אין בו מים אבל נחשים ועקרבים יש בו, והשבטים לא ראו הנחשים כי הבור היה עמוק כ' אמה, ושיעור כ' אמה להחזו"א הוא 11.52 מטר, (הגם שלהגר"ח נאה הוא 9.60 מטר בנ"ח דרבנן אפשר להקל כהחזו"א), וכתבתי בתשובה אחרת שקבלתי מרבותי שכיון שיש בזה מבוכה בין הפוסקים, יש להדליק במקום שיש הכי הרבה פרסומי ניסא, ובנד"ד כפי מש"כ ידידי ליד דלת החצר עדיף מכל.

בענין ברכת הרואה לנ"ח שהדליק קטן

בס"ד פעיה"ק ירושלים ת"ו יום ב' לחודש טבת שנת תשס"ח

מע"כ הבה"ח ר' צבי אלכיכן נ"י שלו' וישע רב,

ע"ד שאלתו האם מותר לברך ברכת הרואה על נרות שהדליק קטן, הנני בזה להשיבו את הנלענ"ד בקצירת האומר.

א) הרמ"א באו"ח סי' תרע"ה סעי' ג' כתב וז"ל, לדידן דכל אחד דמבני הבית מדליק בפני עצמו, קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק גם כן עכ"ל, וכ"כ המחבר בסי' תרע"ז סעי' ב', וז"ל, קטן שהגיע לחינוך (ויש לו בית בפני עצמו) צריך להדליק עכ"ל, משמע שיש על הדלקתו של קטן שהגיע לחינוך שם נרות חנוכה, וא"כ מסתבר שיכול הרואה לברך עליהם, אבל נרות של קטן שלא הגיע לחינוך, מסתבר שאינו יכול הרואה לברך עליהם, כיון שאינו חייב כלל להדליקם, אין להם שם נרות חנוכה בכלל.

ב) שו"ר שכבר הורה זקן בזה, הגר"ש ואזנער שליט"א, בקובץ מבית לוי חנוכה-פורים עמוד י"ג, כמש"כ בס"ד,

שאפשר לברך על נרות שהדליקם קטן שהגיע לחינוך, וכ״כ בשו״ת מנחת דוד ח״ד סי׳ ז׳ בשם הגאון רבי בצלאל ראקאוו זצ״ל מאנגליה, וע״ע שו״ת בית אפרים ח״ג סי׳ תמ״ה, ושו״ת ויען דוד ח״א סי׳ ק׳ אות ב׳.

ובקרוב אור חדש על ציון יאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו,

בענין נ״ח לחתן וכלה והמחותנים כשלא יגיעו לביתם עד לפנות בוקר

או״ח סי׳ תרע״ו סעי׳ ב׳

בס״ד פעיה״ק ירושלים ת״ו יום כ״ד לחודש כסלו שנת תשס״ט

מע״כ הרה״ג ר׳ שלמה טייטלבוים שליט״א רב ביהכנ״ס בקיו גארדענס קוינס נו יארק ארה״ב יצ״ו

אחדשכתר״ה בידידות נאמנה,

בדבר שתי שאלותיו, ראשית כל באחד שמחתן בנו ביום א׳ דחנוכה, והמחותנים והחו״כ צריכים להיות באולם בשעה ארבע אחה״צ, וזה שעתיים נסיעה מביתם, אז יוצאים בשעה שתים אחה״צ, ולא חוזרים לביתם עד שעה שתים לפנות בוקר, מה יעשו עם הדלקת נ״ח, ושאלה שנייה מי שלא כיון בפסוק פותח את ידך באשרי, אם סגי לומר אח״כ רק את הפסוק, או כל המזמור, או מפותח את ידך עד סוף המזמור, עכתו״ד הנעימים.

א) הנה בודאי לא טוב עשו המחותנים שהפקיעו את עצמם מברכת להדליק נר חנוכה, שאין להם ברירה אלא לעשות שליח להדליק בעבורם, ואם השליח כבר הדליק בביתו מברך עבורם רק ברכה אחת גם בלילה הראשון, כיון שהמשלח אינו עומד שם, עיין או״ח סי׳ תרע״ו מג״א סק״ד, ועיין אג״מ או״ח ח״א סי׳ ק״צ באריכות, וע״ע מ״ב סי׳ תרע״ה סק״ט, ולדעת הגרשז״א בהליכות שלמה פט״ז אות ה׳ גם להדליק לא יברך השליח, כי הוא חובת הבית, והוי כמו מניח תפילין על יד חבירו, שהמניח אינו מברך, ולכן כדאי למנות שליח שיברך בביתו, ויכוין בברכתו גם לבית חבירו, וילך מיד לבית המחותנים וידליק להם בלי ברכה, וכל זה בדיעבד גדול לעשות מצוה בלי ברכותיו, והיה להם לבחור אולם בקרבת ביתם כדי לקיים המצוה החביבה כתיקונה כדת וכדין.

ב) וכל זה למחותנים, אבל החתן והכלה יש להם עוד סוגיא, כי אין להם בית עדיין, ואמרתם שהם יהיו במלון בליל בחתונה, אבל עדיין לא היו שם, וא״כ אין להם בית, והיה כדאי שהם יכנסו למלון יום קודם, לקנות שביתה שם, ואח״כ למנות שליח כנ״ל, ואם זה א״א אין להם עצה אלא להדליק בשעה שתים לפנות בוקר, כל שהוא קודם עלות השחר עם הברכות, עיין

מג"א סי' תרע"ב סק"ו, וע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ס"ו, דס"ל שמצוה בו דוחה זריזים מקדימים.

ג) וזה ברור שאין עצה שידליקו באולם עם ברכה, עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ס"ה אות ג', דרק בביהכנ"ס תקנו כן, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ס"ה, ואפילו אם מתפללים ערבית באולם לא יועיל, כי אינו ביהכנ"ס, עיין תשובות והנהגות ח"א סי' שצ"ח, וע"ע שו"ת דברי יציב או"ח ח"ב סי' רפ"ו אות ג', ושו"ת קנין תורה ח"א סי' קל"א אות ג', וזאת למיודעי שאם החתונה הוא בלילה החתן והכלה יוצאים יד"ח בבית הוריהם כי עדיין לא יצאו משם עיין הליכות שלמה פי"ד סעי' י"ד ואת החופה לפני השקיעה עיין בספר הנשואין כהלכתם פט"ו סעי' ט' הערה 130, שאחר החופה ילכו לביתם החדש, ויאכלו שם דבר, וידלקו נ"ח, ואח"כ יחזרו לאולם, וע"ע שבט הלוי ח"ח סי' קנ"ח ודי בזה.

בענין רופא שיכול או להדליק נ"ח או לומר הלל בחנוכה מה עדיף ובענין מצוה בו יותר מבשלוחו

בס"ד פעיה"ק ירושלים ת"ו יום כ"ב לחודש כסלו שנת תשס"ט

מע"כ הנגיד הגדול איש החסד הרודף צדקה וחסד, מוקיר רבנן, ואיהו גופיה צורבא מרבנן, הרה"ג ר' צבי רייזמאן שליט"א מח"ס רץ כצבי ו"ח

שלום וברכה וכט"ס,

נתמלא הבית אורה זו תורה בקבלת ספרו החדש רץ כצבי ל"ו סימנים על חנוכה ופורים, וברכתי ברכת הנהנין, חן חן לו שזכה בעז"ה לשני שולחנות בעוה"ז, דלאו כל אדם זוכה לכך, ותורת חסד על לשונו, כל מן דין וכל מן דין כתובו לנא והדפיסו לנא להגדיל תורה ולהאדירה מתוך אושר והרחבת הדעת.

א) לאות שעיינתי בספרו, אכתוב כמה הערות כדרכה של תורה, בסי' י"ב יצא לחקור ברופא בתורנות שיכול לקבל חופשה או להדליק נ"ח או לקרוא את ההלל בחנוכה, במה יבחר, והביא מהגר"ש קלוגר בחכמת שלמה הנדפס על גליון השו"ע או"ח סי' תרפ"ג, (בספרו כתוב תרפ"ב והוא טעות הדפוס), שדומה הדברים לספק תקיעות וודאי מוסף בר"ה באו"ח סי' תקצ"ה, דמבואר שם שילך למקום הספק של תקיעות, כי ספק קיום דאורייתא דוחה ודאי קיום דרבנן ה"ה בנד"ד, כיון דעיקר מצות חנוכה הוא להלל ולהודות כדאיתא בשבת דף כא: מאי חנוכה, וברש"י שם, לכן יבחר בהלל ולא בהדלקה עכתו"ד.

ב) אח"כ הביא מהגרשז"א בהליכות שלמה פי"ז הערה 14, שיצא לחלק על הגרש"ק, וס"ל שודאי נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא, והוא לשיטתו שם

בפט״ז ס״ק ט״ז שהלל בחנוכה אינו מפני חובת ההודאה המיוחדת על הנסים שהיו אז, שהרי הק׳ הראשונים למה גומרים הלל כל ח׳ ימי חנוכה וכו׳, אלא הוא תקנת נביאים לומר הלל על כל פרק ופרק, כשנגאלין אומרים הלל על גאולתן, כדאיתא בפסחים דף קיז., אף שאין שום זכר בהלל לאותם הנסים שצריכים להודות עליהם, ועיקר הלל וההודאה הוא בהדלקת הנרות, וכנוסח הנרות הללו אנו מדליקים על הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה וכו׳, כדי להודות ולהלל, ומודים על נס המלחמה ע״י הדלקת נרות וכו׳ ע״ש.

ג) ורציתי להוסיף ראשית כל הא דמרגלא בפומייהו דאינשי כמדומה בשם החת״ס וצריך חיפוש, דמה שאמרו בשבת שם ״קבעום״ ״ועשאום״, ש״קבעום״ קאי אהנרות, ו״עשאום״ על הימים, והגרשז״א יסביר כן שלא יהא גמרא מפורשת כנגדו, עוד יש לעיין בדברי הגרש״ק עצמו באו״ח סי׳ תרכ״ה סעי׳ א׳, שחקר במי שיש לו שתי עיירות באחד יש סוכה ובשני לולב להיכן ילך, והביא מהמדרש שלולב הוא פירסומי ניסא שניצחנו ביום הדין, והוא דגל הנצחון ולכן יש ללכת ללולב, (על אף שסוכה קודם, בלילה, ובכל גופו, ובכל רגע, ולולב מדאגביה נפיק ביה), ולכאורה זה סותר דבריו כאן, שהתעלם לגמרי מפירסום הנס.

ד) אבל האמת יורה דרכו, דכיון דס״ל להגרש״ק שעיקר תקנת חז״ל היה להלל ולהודות ולדעתו לא הזכירו הדלקת נ״ח כלל, לא אתי פירסומי ניסא ודחי עיקר הדין, משא״כ התם שיש לו שתי מצוות דאורייתא שוים, סוכה ולולב, ויש ללולב מעלת פירסומי ניסא, בזה ס״ל להגרש״ק שפירסומי ניסא מכריע וק״ל.

ה) מש״כ כתר״ה בסי׳ ב׳ בענין מצוה בו יותר מבשלוחו כנגד הידור מצוה, עיין בספרי ודרשת וחקרת תליתאה פרשת עקב תשנ״ח, שהארכתי בזה בס״ד, והבאתי שם עוד מרבותינו האחרונים שדנים בזה, וע״ע שו״ת שבט הלוי ח״ד סי׳ ס״ו, מש״כ בסי׳ ג׳ בענין שליח לנ״ח מי מברך, דברי הבן איש חי שיכול המשלח לברך צ״ע מתשובת הרשב״א ח״א סי׳ י״ח המפורסמת, אין מברכים על מצות צדקה ומתנות כהונה וכו׳ שתלויים בדעת אחרים, דחיישינן שמא לא יקבלו, גם כאן צ״ע האיך יברך המשלח דלמא לא יעשה השליח שליחותו וצ״ע, עוד יש חילוק גדול אם המשלח נמצא שם או לא, עיין או״ח סי׳ תרע״ו מג״א סק״ד, ואג״מ או״ח ח״א סי׳ ק״צ באריכות, ומ״ב סי׳ תרע״ה סק״ט, והליכות שלמה פט״ז (חנוכה) אות ה׳.

מעין פתיחה סמוך לחתימה נהניתי מאד מאד מספרו החשוב, ויעזור השי״ת שיזכה לכהנה וכהנה ספרים לטובת עולם התורה, ונזכה בקרוב לאור חדש על ציון תאיר בב״א.

בענין אין מערבין שמחה בשמחה בהכנסת ס"ת בחנוכה, ובענין טבילת כוסיות נ"ח, וסביבון בש"ק, ושמן זית "למאור"

בס"ד פעיה"ק ירושלם ת"ו יום כה' לחודש מרחשון שנת תשע"ד

מע"כ הרה"ג רבי מרדכי חיים שליט"א עורך ומחבר הגליון המופלא "פנינים".
אחדשכתר"ה בידידות.

את מכתבו עם ארבעת השאלות בעניני חנוכה קבלתי, ואלו הם, א) האם מותר לערוך הכנסת ס"ת בחנוכה, או שיש בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה? ב) האם צריכים לטבול הכוסיות שמדליקין בהם נ"ח? ג) האם סביבון מוקצה בשבת? ד) האם יש להדליק בשמן זית כתית?

עכתו"ד הנעימים, והנני בזה לעשות רצון יראיו ולהשיבו את הנלענ"ד בעזרת צורי וגואלי ית"ש.

א) במו"ק דף ח: הק' התוס' בד"ה מפני ביטול פו"ר האיך מותר לעשות סעודת פדה"ב במועד, ותי' דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין בלבד עיי"ש. והט"ז באו"ח סי' תקמ"ו סק"ד הביא דברי התוס' להלכה עיי"ש, וא"כ ה"ה בנד"ד, אין שום איסור של אין מערבין שמחה בשמחה בהכנסת ס"ת בחנוכה, ואפילו בחוה"מ היו נוהגים לעשות כן, עיין שו"ת חת"ס יו"ד סי' רע"ו שכתב וז"ל, ביו"ט חג הסוכות נגמר כתיבת ס"ת שלי תלי"ת בכמה מיני יופי והידור ודקדוקים הרבה, (זכר לדבר עיין שו"ת מהרש"ל סוס"י פ"ה שכתב וז"ל, וראוי שהשמחה (בחנוכה) תהא "מעורבת" ובלולה בשמחת תורה עכ"ל). ומה שצווח הערוה"ש בסי' תקמ"ה סעי' ה' שאין לעשות הכנסת ס"ת בחוה"מ, היה רק משום איסור כתיבה בחוה"מ, לא משום עירב שמחה בשמחה עיי"ש. וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' נ' שהאריך בזה, והביא משו"ת שאלת יעקב סי' ז' והגהות הגאון שו"מ שם, שמנהג פולין היה לעשות הכנסת ס"ת בהו"ר, ובעוללות אפרים ח"ב מאמר קמ"א כתב שהיה מנהג לעשות הכנסת ס"ת בחג השבועות, וע"כ שלא חששו לעירוב שמחה בשמחה, וע"ע שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב קונ"א סעי' כ' בזה, ובספר "שירה חדשה", של ידי"נ הרה"ג ר' שמואל דוד פרידמן שליט"א, בעמוד ע"ג הביא בשם ספר ויצבור יוסף, מנהג להכניס ס"ת "בחנוכה" עיי"ש, (בשו"ת כת"ס יו"ד סי' קכ"ט כתב שהכניסו ס"ת בשבת ט"ו בשבט בפרשת בשלח עיי"ש), וע"ע מנח"י ח"ד סי' כ"ג לענין סעודת הכנסת ס"ת ובר מצוה בסעודה אחת, ודי בזה.

ב) בספר אור ישראל (לידידי הרב ישראל תנחום דרדק שליט"א), בעמוד מ"א הערה 152, אסף איש טהור כל הפוסקים שכתבו שא"צ לטבול כוסיות של נ"ח, והוא פשוט כיון שאינם כלי אכילה, ומפורש ביו"ד סי' ק"כ סעי' א' דרק כלי סעודה חייבים בטבילה, וכ"כ הגרש"ד מונק זצ"ל בשו"ת פאת שדך או"ח ח"ב סי' קמ"ח, ושו"ת רבבות אפרים ח"א סי' תל"ז, וח"ד סי' קס"ג אות כ"ה, ובספר גם אני אודך ע' י"ג שאלה נ"א כתב שהגרח"ק בתחילה אמר שיש ענין בזה, ובסוף חזר בו עיי"ש, וכ"כ בשו"ת מנחת פרי ח"ד סי' נ' אות ו', והיחיד שכתב שיש הידור בזה הוא שו"ת באר שרים סי' נ"ג אות ו' עיי"ש.

ג) מותר לשחק בסביבון בשבת, שהוא כלי שמלאכתו להיתר, כנלענ"ד פשוט, וכ"כ בספר הנ"ל (אור ישראל) בשם הגר"נ קרליץ שליט"א, ובעלון מים חיים גליון 38 בשם הגריש"א, ובקובץ מבקשי תורה חנוכה ח"ג סעי' ע"ט, ושו"ת מקדש ישראל סי' ער"ד, אולם להרויח ולהפסיד כתב השש"כ בפט"ז סעי' ל"ב שטוב להימנע (אף להגרב"צ אבא שאול בשו"ת אור לציון שהתיר "לגו" לבנות ולא לבנים, משום ביטול תורה, י"ל שכיון שסביבון הוא מנהג ישראל, שאף החת"ס שיחק מעט עם סביבון של כסף, י"ל שמותר לקיים אותו מנהג גם בש"ק), וע"ע או"ח סי' של"ח סעי' ה', ובמ"ב שם ס"ק כ"א, דברים נוראים באיסור משחקים בשבת, ואף בחול משום מושב לצים עיי"ש ולא אאריך.

ד) בספר הנ"ל (אור ישראל) בעמוד מ"ו כתב שהגריש"א אמר ששמן כתית יותר דומה לשמן שהדליקו בביהמ"ק, וכן הוא בספר מבקשי תורה ח"ג קובץ ל"ו בעמוד ע"א, ובספר שאילת רב להגרח"ק בפל"ח בעמוד שצ"ח אות י' כתב בשם האוה"ח שיהא ראוי לאכילה, ודחה מי שאמר שיש ראיה מהחזו"א בדמאי סי' ט"ו סק"א עיי"ש, אבל לעומתם בקונטרס לקט דיני חנוכה ע' ע"ד כתב שהגר"נ קרליץ כתב שא"צ להדר אחרי זה, וכ"כ הגר"ש ואזנר בחוברת מבית לוי כסלו תשס"ו בעמוד ט"ו, ושמעתי שי"א ששמן "למאור" מאיר יפה יותר משמן זית זך ושבעצם הוא ראוי לאכילה ולכן למעשה נלענ"ד שמי שמצבו הכספי דחוק, א"צ לקנות דוקא שמן כתית, והרוצה להדר הרשות בידו, וע"ע בקובץ דרכי הוראה חנוכה סי' ז' אות א' ודי בזה.

בענין ב' נרות ביום ג' של חנוכה ושמן זית של א"י ושמן זית שהשיג במתנה אם עדיף לקנות מכספו

בס"ד פעיה"ק ירושלם ת"ו יום ח"י לחודש כסלו שנת תשע"ה

מע"כ הרה"ג ר' רועי תמיר שליט"א
שלום וברכה וישע רב.

עתה באתי (באיחור רב ועמו הסליחה), להשיב על שני מכתביו האחרונים בעניני חנוכה וסוכות וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

א) בענין ב' נרות ביום שלישי של חנוכה כבר דשו רבים, עיין בית הלוי עה"ת דמשום אין מורידין חייב להדליק שתים, ובשו"ת כת"ס או"ח סי' קל"ה הו"ד בשער הציון סי' תרע"א סק"ה שידליק רק אחת, וכ"כ החיי אדם בכלל קנ"ד סוף סעי' כ"ה, וכל זה כשהוא יחיד אבל אם יש לו עוד דיורין בביתו בודאי ידליק שתים לצאת דין מהדרין של נר לכל אחד ואחד, ואף אם נאמר שבמח' הבית הלוי והכת"ס שב ואל תעשה עדיף, וכפסק המ"ב בשם החיי"א, מ"מ בציור של מע"כ שכבר הדליק שתים, ושואל אם לכבות השני, כיון דקיי"ל דהדלקה עושה מצוה, כבר עשה כמצות הבית הלוי, ושב ואל תעשה עדיף כנלענ"ד, (ע"ע לקמן סי' פ"ב אות ג').

ב) מה ששאל אם יש ענין להדליק בשמן זית של א"י, בסי' תרע"ג במ"ב ס"ק כ"ז כתב שיש לעשות נ"ח משעוה של ביהכנ"ס, כיון שנעשה בו מצוה יש לעשות עוד מצוה, (כמו שמצינו בעירוב תבשילין ולחם משנה), ויש נוהגים להדליק נ"ח משמן שהיה תלוי לנוי סוכה מטעם זה, כך אם שמרו כל המצות התלויות בארץ בזיתים אלו, אולי יש ענין זה, (אבל לא מטעמים לאומיים ח"ו).

ג) בענין שמן זית שקיבל בתרומה מנדיב שתרם לאברכים, אם מותר להשתמש בשמן שקנה כי רוצה לקיים הזוה"ק תרומה דף קכח. לא לעשות מצוה בחנם, (הו"ד בכה"ח סי' תנ"ד ס"ק ל"ט) ולהשתמש בשמן שקיבל לצורך מאכלי ביתו, הנה חוץ ממה שהזכיר כת"ר בענין מעות פורים, יש גם מש"כ המ"ב בשם ספר חסידים, תתס"ו ותתס"ז בסי' רמ"ב סק"ד, אם שלחו לו מאכל שיאכלנו בשבת לא יאכלנו בחול, והביא דברי הטור בסי' תרצ"ב סעי' ב' שיש מחמירים גם במגבית פורים ולכן אם יודעים מיהו התורם יש לבקש ממנו רשות שאם דעתו רק לנ"ח אין לשנות מדעתו עיין ס"ח שם בפנים, ואם א"א לברר הדבר, יש מקום להחמיר לא לקחת השמן זית, שיש חשש שהוקצה למצות נ"ח כמו המאכלים שהוקצו לש"ק. (גם במאכלי שבת נחלקו הפוסקים אם הוא רק מדת חסידות ועיין מנחת פתים להגר"מ אריק שציין

לירושלמי נזיר פ״ה – הל״א, שחל עליו דין ״הקדש״, הו״ד בפסקי תשובות רמ״ב אות ל׳ איברא דיש להסתפק שהיום שיש בס״ד שפע בעולם (כ״י) שאין התורם מקפיד כ״כ (שעיקר כוונתו לשמח האברכים ולא להגבילם) וצ״ע.

בענין החזו״א שחצרים שלנו אינם כחצרים של הגמרא, ובענין בירך ברכות נ״ח ונשפך השמן, ואונן רח״ל בנ״ח, ובסיס כששם חלות על שולחן של הנ״ח

בס״ד פעיה״ק ירושלם ת״ו יום ז׳ לחודש כסלו שנת תשע״ד

מע״כ הרה״ג ר׳ רועי תמיר שליט״א אחדשה״ט.

את מכתבו קבלתי עם שאלותיו בעניני חנוכה, א) לדעת החזו״א שחצרות שלנו אינם חצרות של הגמ׳, מה אם כן משתמש בחצר פרטית, האם ידליק בפתח החצר. ב) בירך להדליק נ״ח ונשפך השמן, האם יחזור לברך על השמן החדש שמכניס לחנוכיה. ג) אונן שהדליקו עבורו נ״ח, ונקבר המת בלילה, האם חוזר ומברך ומדליק. ד) שם חלות על השולחן שיש עליו נ״ח, האם מותר להזיז השולחן. ה) האיך צוה הקב״ה לחוה ״היי צנועה״, אם קודם החטא לא לבשו בגדים. ו) לבאר מדרש תלפיות בענין אשת לוט וברכה לחיות.

א) בקונטרס דיני הדלקת נרות חנוכה באות כ״ב כתב שהחזו״א אמר, שאפילו אם ״יצחצח שם שיניים״ אין לזה דין חצר של הגמ׳, כי צריך ״רוב תשמישין״, ולא שיעשה שם איזה תשמיש משמע שאה״נ אם רוב תשמישיו הוא עושה בחצירו הפרטית, יכול להדליק בפתח חצירו גם להחזו״א. ובעיקר דבריו עיין בדינים והנהגות חזו״א פכ״ב אות א׳ ושונה הלכות תרע״א סעי׳ י״א, וחזו״א או״ח סי׳ ס״ה ס״ק נ״ב, וסי׳ צ׳ ס״ק כ״ג, וביו״ד סי׳ קס״ח סק״ו, וע״ע שו״ת אז נדברו ח״ה סי׳ ל״ט, ומעשה איש ח״א ע׳ קל״ט, ואורחות רבנו ח״ג ע׳ י׳, ותשובות והנהגות ח״ג סי׳ רי״ט אות ז׳, ודעת הגרי״ז מובא בשבות יצחק חנוכה ע׳ ז׳, וכן ס״ל להגרשז״א במעדני שלמה חנוכה ע׳ ק״ח, וכן נהגו המהרי״ל דיסקין וגרי״ח זוננפלד, וכן הורה הגריש״א כמש״כ בשבות יצחק שם עיי״ש. (ע״ע ספר חובת הדור להגר״י בלוי הל׳ חנוכה פ״א הערה י״ד).

ב) בספר אור ישראל בעמוד קכ״ב כתב שהגרח״ק כתב לו שבנשפך השמן א״צ לברך, והגריש״א אמר שחייב לברך, ולא הביא שום ראיה או סברא למה הורו כן, ואולי זה תלוי במש״כ הכה״ח בסי׳ תרע״ו ס״ק י״א, בשם הגר״ח פלאג׳י והכרם שלמה, שאם יברך ברכות נ״ח וראה ששכח לשים שם שמן, אם היה שמן לפניו, א״צ לחזור ולברך, וכמש״כ הט״ז בהל׳ קידוש סי׳

רע"א ס"ק י"ט, לענין מי שקידש על כוס, ונמצא שהיה מים, אם היה לפניו יין על השולחן, א"צ לחזור ולברך בפה"ג עיי"ש, ובספר מאורות נתן סי' ס"ו הק', דשאני התם שדעתו היה לשתות עוד יין, ולכן שפיר חלה הברכה על הבקבוק שלפניו, משא"כ בנד"ד לא היה דעתו כלל על השמן שבבקבוק, והחיי אדם בהל' קידוש כתב להדיא שאם לא חשב לשתות עוד יין בסעודתו לא יצא אפילו כשהבקבוק לפניו, וצריך לחזור ולברך בפה"ג, אבל המ"ב שם בס"ק ע"ח הביא מהרדב"ז בשו"ת ח"ג סי' תל"ז, שסגי אם היו חלות על שולחנו, אף שלא היה דעתו על החלות כלל, אבל בשעה"צ שם כתב שמבואר בדרך החיים לא כך, וגם לא מסתברים דברי הרדב"ז, עוד ראיה יש בהל' ציצית סי' ח' מ"ב ס"ק ל', שגם אם הבגדים היו לפניו אם בירך על אחד לא פטר האחרים אף שהיו לפניו, וע"ע מ"ב סי' תרנ"א ס"ק נ"ו, ובשעה"צ ס"ק ע"ד, אולם מה שפשיטא ליה להמאורות נתן שם שאם הוסיף שמן והדליק שוב, צריך לכבות ולברך ולהדליק שוב, צ"ע לענ"ד. שהוא גורם ברכה שא"צ, דפשיטא שיצא יד"ח נ"ח כשהדליק בלא ברכה, וכבר נחלקו בזה הקה"י והאבי עזרי, במי שתרם בלא ברכה, שהאבי עזרי אמר שישאל על התרומה, ויברך ויתרום שוב, והקה"י אמר שהוא גורם ברכה שא"צ, והמנח"י בח"ט סי' קי"ח הכריע כהקה"י, ולמעשה כשלא היה לפניו עוד שמן, ועדיין לא הדליק לכו"ע צריך לחזור ולברך, (אבל רק ברכת להדליק, לא שעשה נסים ולא שהחיינו), וכשהיה לפניו עוד שמן נכנס למחלוקת הפוסקים, וסב"ל ועדיף לשמוע הברכה מאחר כשאפשר וע"ע בהל' ר"ה סי' תקפ"ה מ"ב סק"ד ולא אאריך עוד.

ג) אונן רח"ל הפטור מכל המצות פטור

גם ממצות הדלקת נ"ח כמש"כ הפרמ"ג בסי' תר"ע מש"ז סק"ה, והביא הא"ר שאשתו תדליק ויענה אמן, והק' עליו שבהל' אבילות יו"ד סי' שמ"א י"א שאסור לענות אמן, וכתב שאם אין אשתו עמו, ידליק בלא ברכה משום פרסומי ניסא, והו"ד במ"ב שם ס"ק י"ב, וכתב בסידור דרך החיים הל' חנוכה סי' קע"ט, שאונן ימנה שליח ויענה אמן, ובספר הנ"ל מאורות נתן סי' ו', הביא שבשו"ת גנזי יוסף סי' מ"ו הק' שאם האונן פטור האיך ימנה שליח עיין מקראי קודש חנוכה סי' כ"ה, ובירחון תורה מציון, שנת תרמ"ח שנה שניה חוברת ג', סי' י"ז, כתבו בשם המהרי"ל דיסקין שהאונן חייב משום חשד, דלאו כו"ע ידעי שהוא אונן, אבל הברכה היא מצוה אחרת, והאונן פטור מלברך, ולכן כתב הכה"ח שימנה שליח, והק'

המאורות נתן שהכה״ח היה בחו״ל שהדליקו בפנים, ולא היה חשד, (א״ה אולי כיון שמדינא דגמרא לא נפטר האונן סגי בזה למנות שליח). ותי׳, דמיירי דוקא באחד מבני הבית החייבים בנ״ח, וידליק עבורו, ואח״כ הביא מהגרא״ז מרגליות שלכל מצוה עוברת יכול האונן למנות שליח לעשותו עבורו, כגון בדיקת חמץ והאריך עוד בענין אונן במילת בנו, ופדיון בנו עיי״ש, ולמעשה סיים שבמקומות שקוברים בלילה, ידליק בעצמו אחר הקבורה, שהרי מבואר בסי׳ תרע״ב סעי׳ ב׳ שבדיעבד זמנו כל הלילה עד עלות השחר, אבל אם אחד כבר הוציאו וענה אמן על ברכותיו, ידליק אחר הקבורה בלי ברכה אם הוא רוצה, אבל מעיקר הדין כבר יצא ע״י שליחו כנלענ״ד. (כ״ש אם בזמן הדלקת נ״ח כבר מסר הענינים לחברא קדישא שי״א שזה כנמסר לכתפים וחייב במצוות הארכנו בזה במקום אחר).

ד) עיין מ״ב סי׳ רע״ז ס״ק י״ח, מהפרמ״ג א״א סק״ח, שאם שם חלות על השולחן של נש״ק, יכול להזיז את השולחן לצורך גופו ומקומו, אבל שלא יגנב החנוכיה אסור, כמש״כ בסי׳ ש״ט ס״ק י״ד, ושעה״צ ס״ק י״ז, ואחרי שכבו הנרות עיין מ״ב שם בסו״ד וכ״כ בספר טלטולי שבת ע׳ ח׳ שאלה ל׳ בשם הגרמ״פ, ובספר אור ישראל בע׳ קכ״ו הביא מגליון הלכות ״מים חיים״, בשם הגריש״א שכיון שכל בין השמשות היה אסור להזיז השולחן עד שידלקו נ״ח חצי שעה בלילה, הו״ל בסיס שאסור להזיזו וכ״ז בשולחן אבל אם שם דבר ערך (כטבעת יהלום) על הטס של נ״ח, הביא שם מח׳ הפוסקים, שהגרמ״פ ס״ל שרק שולחן מוכן לכל מיני תשמישים ולכן ע״י החלות נעשה בסיס לדבר המותר והאסור, אבל הטס עיקר תשמישו הוא לנ״ח, ולא מהני שימת טבעת, כיון שהטס אינו מקומו, אבל יש חולקים, וביניהם הדברי יחזקאל משינווא, ועיין שו״ת שבט הקהתי ח״ה סי׳ קי״ג אות ב׳, שכתב סברא ישרה שמדיני חנוכה מותר להזיז הנ״ח ממקום למקום באותו מקום, ורק למקום אחר אסור, וא״כ לא נעשה בסיס בין השמשות כלל (עיין תרע״א מ״ב סק״ל), ולמעשה בשולחן המיקל לא הפסיד ובטס המחמיר תע״ב כנלענ״ד.

בענין הדלקת השמש של נ"ח עם שמן זית זך ומי שיש לו ביום ג' רק ב' נרות ואם צריכים דוקא לשרוף מותר השמן והדליק במקום הרוח ואח"כ הביא דלת זכוכית

בס"ד פעיה"ק ירושלם ת"ו יום כ"ב לחודש כסלו שנת תשע"ד

מע"כ הרה"ג ר' רועי תמיר שליט"א
אחדשכתר"ה בידידות.

את מכתבו האחרון קבלתי לנכון עם ד' שאלותיו, א) האם הוא כל תשחית להדליק את השמש עם שמן זית הראוי למאכל. ב) הדליק במקום הרוח, ואח"כ הביא הכיסוי של זכוכית אם יצא יד"ח. ג) אם צריכים דוקא לשרוף נותר השמן, או אפשר גם לקוברו, ועוד עניני אגדה. והנני לעשות רצון יראיו להשיבו את הנלענ"ד בעז"ה.

א) בשבת דף קמ: א"ר חסדא, האי מאן דאפשר ליה למיכן נהמא דשערי, ואכל דחיטי עובר משום בל תשחית. ולכאורה ה"ה בנ"ח, גם מי שרוצה להחמיר ולהדליק נ"ח בשמן זית זך הראוי לאכילת אדם, מ"מ השמש ידליק בשמן למאור שהוא זול יותר, אולם זה אינו מוכרח, כי גם השמשים הם חלק מהמצוה, עיין באר היטב סי' תרע"ג סק"ז שכתב, שאסור לעשות תשמיש של בזיון לאור השמש, והקב הישר בדף צ"ו כתב שקדושתם גדול משאר הנרות (בינו זאת!), ולכן נתנו בהם סימן "שרפים עומדים ממעל לו", שקדושתם למעלה עיי"ש, וגם מספר תיבות של הנרות הללו הם מד' כמנין הנרות עם השמשים, משמע שהם חלק מהמצוה, (מצינו כעי"ז שמציצה הוא חלק ממצות מילה ולא רק משום סכנה, הארכנו בזה, במקום אחר) ועיין חי' חת"ס בשבת שם שביאר, דלכן לא אמר רב חסדא "האי בר בי רב", כי בר ביה רב בודאי חייב להאכיל פת חיטין. שהוא טוב לזכרון, והמהר"ל כתב דלא מיירי בשבת ויו"ט, שאז מצוה להתענג בפת חיטים, משמע שכל שיש סיבה לאכול חיטים אין בו משום בל תשחית, וא"כ ה"ה להדר המצוה שגם השמש ידלק יפה ר"ל שאין בו משום בל תשחית, (כל זה כתבתי לאלו הטוענים שיש בשמן זית זך הידור, כי הרבה פוסקים ס"ל דאדרבה, שמן למאור עדיף שאורו צלול יותר).

ב) מפורסמים דברי היעב"ץ בשאילת יעב"ץ סי' קמ"ט, שצריכים לעשות בית של זכוכית לנ"ח, וכ"כ הערוה"ש בסי' תרע"ג סעי' ד', והמהריל"ד חשש כשהדלת פתוח, ולכן היה מדליק דרך חור, וכן נהג מרן ריי"ז הלוי, והגר"ש דבלצקי אבל י"א כשדעתו מיד לסגור הדלת סגי, עיין שו"ת שלמת חיים סי' רס"ב, והר צבי או"ח ח"ב סי' קי"ד, וע"ע טעמא דקרא פרשת וישב עניני חנוכה ע' ל"ו, והליכות שלמה פט"ז סעי' ו', כ"ש כשמכסה בגופו הנרות עד שסוגר דלת הזכוכית, עיין אז נדברו ח"ו סי' י"ב, ותשובות והנהגות ח"ב סי'

שמ״ב אות ח׳, וע״ע חשוקי חמד שבת דף סז: בענין צינון השמן שגורמת שהשמן ידלק יותר, ולמעשה אם עד שהביא דלת הזכוכית לא נכבה הנר, ויש שם מספיק שמן לדלוק עוד חצי שעה, מסתבר דיצא, ואם נכבה הנר עד שהביא הדלת, יחזור וידליק יוכל בלא ברכה, כי אולי זה דומה לשמנים פסולים שיוצא בהם, אף שעלולים לכבות, עיין ט״ז תרע״ג סק״י, ולבושי שרד ס״ק כ״ב, ובכל זאת אינו זקוק לה דלא כהפר״ח והמו״ק שם שכתבו שצריך לחזור ולהדליק עם ברכה עיי״ש.

ג) המ״ב בסי׳ תרע״א סק״ח, והחיי״א כלל קנ״ד סעי׳ כ״ה, והשולחן שלמה סי׳ תרע״ב סעי׳ ה׳, והערוה״ש סי׳ תרעא סעי׳ י׳, ושו״ת כת״ס או״ח סי׳ קל״ה, כולם ס״ל דלא כהאבי עזרי שכתבו שאם מוסיף נר ביום ג׳ גורע, שממעט הנס של הלילה ההוא, רק ידליק נר אחד כעיקר החיוב, וכ״כ שו״ת שבט סופר סי׳ כ״ו, והבית הלוי עה״ת והכה״ח סי׳ תרע״א, ותשובות והנהגות ח״ג סי׳ רט״ו וסי׳ רי״ט, ושו״ת משנה הלכות מהדו״ת ח״ה סי׳ ר״ה, וח״ז סי׳ פ״ד, ושו״ת משנת יוסף ח״ו סי׳ קכ״ו אות ג׳, וקנין תורה ח״ו סי׳ ז׳ עיי״ש. ודברי האבי עזרי בפ״ד חנוכה הל״א שכתב דודאי יש הידור אף בשני נרות ביום ג׳ כתב הטעם, דהאטו משום שאינו יכול לעשות כל ההידור לא יעשה הכלל, וכתב שזה פשוט וברור. וא״צ לפנים, ותמה על הבית הלוי דמה ראה לחדש חידושו, ולא זכר שר כל הפוסקים הנ״ל, וע״ע מכתבים ומאמרים ח״ו סי׳ תרנ״ח ותרנ״ט, שכתב דלטעם כנגד ימים היוצאים, למה מורידין משנים לאחד, וי״א שסברתו הוא דההידור הוא רבוי האור לא מספר הנרות, אבל למעשה מסופר שכששאלוהו מה לעשות למעשה, אמר כבר הורה זקן במ״ב, עיין ספר אור ישראל (להגר״י דרדק בעמוד ק״ס הערה 664). וע״ע לעיל סי׳ ע״ט אות א׳.

ד) בענין שריפת נותר השמן, עיין בערוך השולחן סי׳ תרע״ז סעי׳ ו׳, שדן אם אפשר לגנוז בלי שריפה, וסיים שמשמעות הטור הוא דבענין שריפה דוקא, וטעם הדבר כי נתנו חז״ל לשמן דיני הקדש, ונותר של הקדש עיי״ש, וע״ע חכמת שלמה בשו״ע שם סעי׳ ד׳ בסופו ודו״ק. (עיין רמב״ם כ״ג תמידין ומוספין הל׳ י״ב).

ה) מש״כ במדרש שכל טוב עה״פ וישלח יעקב מלאכים שהיו שלוחי בשר ודם ששלח מעבדיו הפקחים שבהם, אולי פירוש המילה מלאך הוא שליח, וכיון שקראם מלאכים, ש״מ שהיו פקחים כמלאכים, ומה שאמר יעקב לעשו ששמר תרי״ג מצות כתבו המפרשים שרצה להודיעו שלא נתקיים בו ״והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך״, שלא ירד, כי קיים תרי״ג מצות, ועליו לדעת שעדיין יש לו ברכות יצחק, לא שיתרגז רק שיירא ממנו וק״ל.

יעזור השי"ת שכימי מתתיהו ובניו נראה נפלאות, ונזכה לקבל פני משיח (ר"ת מ'תגלה ש'מונת י'מי ח'נוכה) צדקינו בב"א.

בענין המחזר על הפתחים לנ"ח אם יקבץ לשמן זית או לנר זול

בס"ד פעיה"ק ירושלם ת"ו יום ו' לחודש כסלו שנת תשע"ג

מע"כ הרה"ג ר' רועי תמיר שליט"א אחדשה"ט בידידות.

א) מה שהק' בכונת המדרש שכל טוב בפרשת חיי שרה, שדרשו הפסוק יתננה לי בתוככם לאחוזת קבר, "ולא לבנין", אין המדרש תח"י לעיין בו, אבל לפי מש"כ נלענ"ד שיש משם תניא דמסייע למרן ריי"ז הלוי, הו"ד בטללי אורות בראשית עמוד רל"ו) שביאר שאאע"ה חשש מהא דב"ב דף קיב. שגנאי הוא לצדיק שיהא קבור בקבר שאינו שלו, ולכן חוץ ממה שהיה צריך שעפרון ימכור לו המערה, היה צריך גם שבני חת יסכימו שיהא בית הקברות "ולא לבנין" עיי"ש. וביאר בזה סדר הפסוקים עיי"ש והבן. (דיני בר מצרא הם בשו"ע חו"מ סי' קע"ב, עיי"ש בסעי' כ"ו שאם הלוקח רוצה לבנות בתים ובן המצר רוצה לזורעה הלוקח זוכה משום ישוב הארץ, וע"ע שם בסעי' ל"ח שבגוי אין מצרנות).

ב) בענין מש"כ רש"י בשבת דף כג. בד"ה בתר נסיבי וז"ל, ופעמים שהייתי אכסנאי "ללמוד תורה", וקשה מדוע הוסיף רש"י הק' מילים אלו, י"ל שהיה קשה לרש"י הא קיי"ל בקדושין דף מא. דמצוה בו יותר מבשלוחו, (פירש"י שם דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי), וא"כ האיך יתכן שלא הדליק רבי זירא נ"ח בעצמו, ודייק רש"י מלשון ר"ז "כד הוינא בי רב", ולמה לא אמר כשהייתי "רווק", השתתפתי בפרוטה, וכתב דנסיבי איתתא היא הוציאה לי ידי חובתי, אלא שר"ז ביאר הנהגתו, שרק כשהיה בבית רבו, והיה ביטול תורה, שיתף את עצמו בפרוטה עם בעל האושפיזא שלו, וכן אחר חתנותו רק לפעמים כשהיה טרוד בלימוד תורה, לא הדליק בעצמו, רק סמך על הדלקת אשתו, אבל בדרך כלל הוא הדליק נ"ח בעצמו ולא ע"י שליח וק"ל.

ג) מי שמחזר על הפתחים לנ"ח כמש"כ הרמב"ם בפ"ד חנוכה הלי"ב, אם יש לו לקבץ עד כדי שמן זית לקיים מצות נ"ח בהידור, או עדיף כמה שפחות להנות מן הצדקה ויקבץ רק לנרות של שעוה הזולים יותר. והביא מהאילת השחר בב"ק דף ט: שעד שליש במצוה הוא רק בהוצאות כספיות, אבל כל הוצאות חייב להשתדל לקיים מצות ה' בהידור היותר שאפשר, וא"כ מי שיוצא בלולבו של חבירו יש לו להטריח את

עצמו לבקש ממי שיש לו הלולב הכי מהודר בעירו, ואולי ה״ה במחזר על הפתחים שיחזר עד שיש לו מספיק לשמן זית (ואולי גם לחנוכיה מכסף טהור) עכתו״ד הנעימים. הנה משם ליכא ראיה, דשאני התם דמתנה ע״מ להחזיר לא מיקרי נהנה מן הצדקה, כי לא הפסיד בעל הלולב כלום, משא״כ בנד״ד אולי עדיף להסתפק במועט, וההפרש יתן העשיר לת״ח עניים ליתומים ולאלמנות, ויקיים בעצמו עשה ״חנוכתך״ חול ואל תצטרך לבריות, (משׂ״כ שיטריח עצמו עד שישיג הלולב הכי מהודר שבעירו, יתכן שרק עד מיל חייב ללכת, כמו שמצינו לענין תפילה בציבור ונט״י עיין טור או״ח סי׳ קס״ג סעי׳ א׳ ובב״י שם).

ד) בסי׳ תרנ״ו באו״ח מבואר שאין לבזבז יותר מחומש מנכסיו עבור מצות, ולכן למעשה נלענ״ד שאם יש לו מי שיתן לו שמן זית, בודאי יקבל ממנו, וכן אם נותן לו חנוכיה מכסף טהור יקבל, אבל אם מקבץ מעות, הרי אז המעות הם שלו, ויש לו דין המבזבז, שלא יבזבז יותר מחומש, ועד מעשר יוציא עבור שמן זית כמש״כ המ״ב שם בסק״ח, וע״ע שו״ת שבות יעקב ח״ב סי׳ ל״א, (הו״ד בבאר היטב או״ח סי׳ תרע״ג סק״א) שכתב שבמקום שהשמן זית ביוקר, ושאר השמנים בזול, ידליק בליל א׳ ובכל הלילות הנרות הנוספות בשמן זית, ושאר הנרות בשאר השמנים עיי״ש, ולא כתב שנתאמץ ויחזור על הפתחים וכדומה כדי לקיים המהדרין בהידור וע״ע בבאר היטב סי׳ תרע״ג ס״ק י״ב שכתב וז״ל, ובסדר היום הארוך שכל אחד יטריח לעשות לו מנורה יפה, ״ומי שידו משגת״ יעשה של כסף וכו׳ עכ״ל, משמע שאין לחזור על הפתחים לזה, רק אם ידו משגת יקנה ואם אין ידו משגת יעשה מנורה יפה כפי כוחו כמש״כ המ״ב שם בס״ק כח. (ע״ע מש״כ בס״ד בודרשת וחקרת שישאה בעמוד רכ״ט בד״ה והנה, שהרמב״ם השמיט דין הידור בשליש, והביכורי יעקב בסי׳ תרנ״ו סק״א, והגרי״ז בנזיר דף ב:, והברכת אברהם בב״ק דף ט: תי׳, שס״ל להרמב״ם כמערבה, שליש משלו והשאר משל הקב״ה, וא״כ אין נפ״מ לדינא, כי הוא צריך להזדרז עד חומש מנכסיו גם לאתרוג וגם להידורו, והנפ״מ הוא רק דברי אגדה, שאין דרכו של הרמב״ם להזכירם בספרו עיי״ש), ודי בזה.

ה) בענין עוג מלך הבשן, בתשובתי שם בשו״ת ודו״ח ח״ג אה״ע סי׳ ט״ז, הבאתי מהפרקי דר״א פכ״ג, שעוג נשבע לנוח ולבניו שיהיה להם עבד עולם, ולכן בודאי היה חוזר לומר לנח אם יבשה הארץ או לא, ובודו״ח ח״א פרשת יתרו תשנ״א עמוד קס״ג בד״ה ובמקום הארכנו שגם קודם מתן תורה לא היו עוברים על שבועה, אפילו עשו הרשע שיע״א א״ל השבע לי, ולבן הארמי שנשבע באלוהי נחור, לא היו

נחשדים לעבור על שבועתם, כי אם יעברו לא יוכלו לחיות בעוה"ז עם שאר האנשים, כשאיבדו נאמנותם, ולכן מחוותרא תירוצו של הרד"ל.

בענין זוג שנפרדו אבל לא נתגרשו אם יוצא יד"ח נ"ח מבעלה

בס"ד פעיה"ק ירושלם ת"ו יום כ' לחודש מרחשון שנת תשע"ה

מע"כ הרה"ג ר' מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו.
אחדשכתר"ה.

את מכתבו קבלתי עם שתי שאלותיו,

א) זוג שנפרדו אבל הם נמצאים בבית אחד (כל אחד ישן בחדר אחר) עד הגירושין אם האשה יוצאת מצות נר חנוכה בהדלקת הבעל או לא. ב) שוטה המגדף רח"ל האם השומע חייב לקרוע. עכתו"ד והנני להשיב את הנלענ"ד בס"ד.

א) מה שרצה מע"כ לתלות הדבר בחקירת הגר"א בשבת דף כא. אם נ"ח הוא מצות הגברא או מצות הבית שאם הוא מצות הבית יצאה ואם מצות הגברא לא יצאה לא נלענ"ד דהגע עצמך אם היו שני משפחות גרות בבית אחד זה בחדר זה וזה בחדר זה ואין להם שום קשר ביניהם רק שנכנסים לחדריהם דרך דלת אחד האטו נימא שאם משפחה אחת מדלקת נ"ח יצאו גם המשפחה השנייה והרי אכסנאי יוכיח שבלי השתתפות בפרוטה לא יצא הגם שבבית זה הודלק נ"ח.

ב) ואשר נלענ"ד שיש לשאול לבעל אם הוא מכוין להוציאה או לא ואם הוא מכוין להוציאה בודאי יצאה ואם בפירוש מכוין שלא להוציאה תכיון גם היא לא לצאת בהדלקתו ותדליק היא עם ברכה לפני שמדליק בעלה (עיין מ"ב סי' תרע"ה סק"ט מהעולת שמואל סי' ק"ה ובמועדי ישורון פ"א הערה 4 בשם הגרמ"פ הו"ד בספר אור ישראל (להגר"י דרדק שליט"א) בעמוד ל"א הערה 103) אולם עיקר הסידור הזה אינו מוסכם בפוסקים שי"א שאסורים הם ביחוד (אם היא אינה טובלת) והארכתי בזה בשו"ת ודו"ח חלק רביעי אה"ע סי' י' עיי"ש. (גם כשא"א לברר מהו כוונת הבעל תכוין לא לצאת ממנו ותדליק לפניו עם ברכה).

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
מח"ס שו"ת 'בירורי חיים' יוע"ס

חנוכה בשבת - עניני מוקצה והאם שמן למאור הוי מוקצה

בס"ד יום שנכפל בו כי טוב, לסדר וישלח י"ג לחודש כסלו ה'תשפ"ו יוד"ר דבת עין זיע"א

לכבוד איש אשר בתורה מתגבר, איש המעלה, לשבח ולתהלה הרה"ג רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מו"צ בבית ההוראה 'בירורי חיים' מח"ס גם אני אודך י"ח ופרדס יוסף החדש ה"ח

אחר מבוא הברכה והשלום
אחר מבוא הברכה והשלום

ראה ראיתי את פסקי הלכות שהביא מע"כ שליט"א לכבוד חנוכה הבעל"ט, ואבוא בזה כדרכה של תורה.

א) הנה הביא (אות ב') מספר משנת אהרן (סימן ל') שכתב, דשמן למאור [הנמכר בשוק], שראוי להדלקה וכו', דינו כמוקצה מחמת גופו, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. עכ"ד.

תשובה: אולם לבבי לא ידמה כן, דהבאנו בספר לקט הלכות (ח"ב עמ' תע אות ט'), דשמן למאור – שאינו ראוי לאכילה כשר (כף החיים תרע"ג סקי"ג). דהנה הא פשיטא וברירא דשמן זה כשר להדלקת נר חנוכה, דהא כל השמנים כשרים לנר חנוכה, ואף עיטרן ונפט שאינן ראויים לאכילה. וראה בספר פניני חנוכה – פסקי הגרי"ש אלישיב זצ"ל (היו"ל כסלו תש"ע עמ' קמ) שכתב, התחבט רבינו (שליט"א) זצ"ל בשמן המשווק להדלקה בלבד, דיש להניח שכמות מועטת ממנו ראויה לאכילה, ורק כמות מרובה מזיקה. ולא דמי לנפט שאין ראוי לאכילה כלל, 'וא"כ יש לו [לשמן למאור] גם חשיבות של שמן זית', ועדיף הוא על שאר שמנים. ע"כ. ומ"מ משמע מדבריו הכא, דיש ענין להדר בשמן זית הראוי לאכילה, וכמו שהובא משמיה בקובץ מבקשי תורה (כרך ח' קובץ ל"ו), כדי דלהוי דומיא דמקדש.

וכ"כ בספר באר ישראל – פסקי הגרי"ש אלישיב זצ"ל (עמ' פא), דראוי להשתמש בשמן זית הראוי לאכילה. ושם (הערה יד) אף שהשמן שלנו פסול למנורה[א], דהא אינו מהטיפה

א. וע"ע בתשובות והנהגות – חנוכה (עמ' ב' אות ב') שכתב, דהגם דבלא"ה השמן המופץ כהיום בשוק לא דמיא לשמן דמקדש, כיון דשמן 'כתית' דזמנינו, נעשה יחד עם הגרעינים ומעורב בו גפת. וכמו"כ 'שמן זית זך' דזמנינו, עובר תהליך בישול, והשמן צף למעלה וקולטים [מוציאים]

ראשונה שבראש הזית. והשיב, דאעפי"כ כל שהוא דומה למקדש יותר טפי עדיפא. ע"כ. וכיוצא בזה בשו"ת ישא יוסף להגר"י אפרתי שליט"א (סימן קמ"ד), דהגרי"ש זצ"ל הידר דלהוי כמה שיותר דומיא דמקדש, "ומשו"ה העדיף ליקח שמן שאינו נעשה מגרעיני הזית", דאזי הוא יותר קרוב לשמן הראוי למקדש. ע"כ.

לאור דבריו הנ"ל דיש להניח שכמות מועטת ממנו ראויה לאכילה, ודאי שאינו מוקצה.

ב) ועתה נתפרסם מפי י. מ. יועץ מקצועי בתחום מזון, דבשוק יש שני סוגי שמן למאור א] שמן פראפין, דהוא מסוכן לבריאות – ועל זה אין דברינו כלל. ב] ויש עוד סוג שמן זית נחות, ובשפה המקצועית נקרא 'שמן למפנטה' – מלשון למפה מנורה, שעבר תהליכים כימיים אגרסיביים, כדי להוציא ממנו ריחות לוואי וצבעים מוזרים, זה שמן שהזתים שלו היו רקובים, או עמדו יותר מדאי זמן לפני הכבישה. וכנראה שעל זה דיבר הגרי"ש אלישיב זצ"ל הנ"ל שכמות מועטת ממנו ראויה לאכילה, וכיון שכן אינו מוקצה.

ב

האם מותר להניח דבר היתר על כסא שעליו מונחת מנורת החנוכה

ג) עוד הביא (שם אות כ') משו"ת מקדש ישראל - חנוכה (סימן רס"ה) שכתב, כשמדליקין המנורה על כיסא, וכדומה, ומפחד שהילדים יפילו את המנורה, אסור בשבת לטלטל את הכסא עם המנורה, ולכן יניח בערב שבת על הכסא דבר היתר חשוב, כגון ספר שצריך לכבוד שבת, ואז נעשה הכסא בסיס לאיסור ולהיתר, וההיתר חשוב לו עכשיו יותר מהאיסור, ומותר לטלטל הכסא.

תשובה: אולם לבבי לא ידמה כן, דהנה הבאנו בספר לקט הלכות (ח"ב עמ' תקס אות צג)

לא מהני ליתן דבר היתר על המגש של המנורה דלא התירו טלטול מן הצד לצורך דבר האסור וז"ד הרוצה להזיז

אותו, זה בודאי לא דמי למקדש. וכן מצוי שמן שמזקקין אותו ע"י מלח לימון, ומכיון דמערבים בו דבר שמשנה את טעמו, נמי לא הוי דומיא דמקדש. ואילו שמן 'למאור' - שאינו לאכילה, גרע, כיון שנדחה מאכילה, הוי מעין דין הקריבהו נא לפחתך הירצך אלוקים, ואינו מקיים בזה המצוה מן המובחר בהידור.

אולם קיים בשוק שמן שנעשה ע"י כתישה לבד, בלי בישול כלל, נראה דאיכא הידור להדליק בו, כיון דלא נתבשל לא נעשה בו שינוי גופא. עיי"ש. וראה עוד בתשובות והנהגות (ח"ג סימן רי"ח) בזה.

המנורה בש״ק מפני שפוחד עליה שלא יזיקו אותה ילדיו הקטנים, לא מהני שיתן מע״ש שעון זהב על הכסא או המגש שתחתיו[ב] – רק כדי שיהא בסיס אף לדבר המותר שהמותר חשוב יותר, כיון דלא התירו טלטול מן הצד לצורך דבר האסור[ג]. לאפוקי אם מטלטלה מחמת שצריך למקום המנורה (שו״ת

ב. א] מצינו פלוגתא בין פוסקי זמנינו ביסוד הדבר, היכא דמניח דבר היתר על 'המגש' שעליו מונח הפמוט עם הנרות, אי חשיב כבסיס לדבר המותר והאסור, או דילמא לא הוי כן אלא ע״ג 'השלחן', ואילו מגש המיוחד להפמוט עם הנרות - חשיב רק כבסיס לדבר האסור.

הנה בשו״ת ציץ אליעזר (חי״ב סימן ל') כתב, דכשמניח ההיתר ע״ג הטס [המגש] הרי זה דומה למניח על השלחן, והיינו דאף שמייחדים אותו להעמיד עליו המנורה, אבל לפי עצם מהותו הוא עשוי לשמש גם להנחת לחם או שאר דברים על גביו, כשם שמשמש להעמדת נר או מנורה, ומשו״ה היכא שהניח על המגש לפני בין השמשות דבר היתר, שפיר איכא למימר דדמיא כמניח על השלחן, ומותר לטלטל הטס עם המנורה לאחר שכבו הנרות למקום אחר, כשם שנהגינן למיעבד הכי בשולחן. ע״כ.

וכעין זה כתב בספר טלטולי שבת בשם הגרש״ז אויערבאך זצ״ל, דהטס שמניחים תחת הפמוטים, ומניחים עליו דבר היתר, אינו דומה לפמוט עצמו לגבי דינא של בסיס לדבר האסור, וכיון דהניחו עליו דבר חשוב שרי לטלטל הטס עם המנורה לאחר שכבו הנרות. ע״כ.

ב] אולם בשו״ת אגרות משה (או״ח ח״ה סימן כ״ב) כתב, דהטס אסור בטלטול, כיון דמיוחד בשביל המנורה. ולא דמיא לשולחן, כיון דשולחן הוא לכל התשמישים, היינו לכיכר ולמנורה. משא״כ טס שמיוחד למנורה. ואפילו אם משתמש בטס זה לצורך אחר הוי ליה מוקצה, כיון דהדרך שהוא מיוחד לנרות. אכן אם הוא טס 'גדול מאוד' ושייך בו תשמישים אחרים לא הוי ליה מוקצה. ע״כ.

וכך סבירא ליה להגרי״ש אלישיב זצ״ל, הובא בספר שבות יצחק (עמ' קצו) דבמגש קטן של כסף העשוי רק לשמש כבסיס למנורה, ואין דרך להניח עליו דבר היתר, ורוצה רק בשבת זו לעשות כן אסור. ע״כ. וכיוצא בזה כתב בספר אמת ליעקב – קמנצקי (סימן תר״פ בהערה), דבסיס לאיסור ולהיתר הוי רק באופן שהבסיס נעשה לזה וכגון שולחן שבת שעליו מונחים הנרות והחלות. משא״כ טבעת וכדומה שהניח על הטס של הנרות, כיון שאין מקומה של הטבעת על טס המנורה, ממילא לא נעשה הטס בסיס לאיסור ולהיתר. ע״כ.

ג. הנה בספר שערי ימי החנוכה (עמ' קעט) כתב, אופן דשרי לטלטלה אחר שכבו הנרות, והוא לדעת השו״ע (סימן רע״ט ס״ד) שכתב, דבאם התנה מע״ש על הנר שיטלטלנו משיכבה, שרי לטלטלו [אף שלא הניח דבר היתר מעש״ק], שהרי לא הקצה דעתו ממנו. אולם לדעת הרמ״א לא מהני תנאי כדי לטלטלו ע״י ישראל, ורק ע״י נכרי הוא דשרי [או ע״י שעשאו מבעוד יום בסיס להיתר ולאיסור, וההיתר חשוב יותר] עיי״ש. ובכף החיים (שם אות טו ו-יז) הביא מדברי הברכי יוסף שכתב, דכן נוהגים לדעת השו״ע להקל למיעבד תנאי, ומהני לעשות תנאי פעם אחת לכל השנה כולה. ע״כ. ואהא כתב (שערי ימי החנוכה) דתנאי מהני לבטל דין בסיס מן

משנת יוסף ח"ז סימן ע"ד)[ד]. וכמו"כ אם יתלכלכו מהשמן הנשפך, חשיב נמי כוונתו לטלטלה כדי שהילדים לא צורך מקומה[ה], דצריך שהמקום יהיה

המנורה, דהתנאי אתי לגלויי שלא ביטל המנורה להשלהבת. אבל המנורה עצמה הוי כלי שמלאכתו לאיסור, דלצורך גופו או מקומו הוא דשרי, אבל לא שרי לטלטלה כדי שלא תיגנב, דע"ז לא מהני תנאי, דהוי כמחמה לצל דאסירי.

ותו, הנה בערוך השלחן (שם ס"א) כתב, דמה דאמרינן לדעת השו"ע דמהני תנאי, זה אינו אלא בנרות [בפמוטים] שלהם, שהיה כלי ככל הכלים שבבית, ונתנו בו שמן והדליקוהו, ואם לא הדליקו בו אזי הוי כלי רגיל כשאר כלי הבית, אבל בפמוטות שלנו המה בעצמם מוקצים שאינם ראויים לשום תשמיש רק להדליק בו, והיא מוקצה גמורה אף כשלא הדליקו בה כלל, ומשו"ה לעולם אסורים בטלטול ע"כ.

ד.. וכתב שם, דהן אמנם הועילה הנחת השעון שלא יהא על הכסא דין בסיס לדבר האסור, וכמבואר בשו"ע (סימן ש"י ס"ח), מ"מ מאחר דכוונתו בהזזת המנורה בשביל שמירתה, הא הוי טלטול מן הצד לצורך דבר האסור, ומבואר בשו"ע (סימן שי"א ס"ח) דרק לצורך דבר המותר שרי. וכ"ה (שם ס"ה וס"א), וע"ע במ"ב (סימן ש"ט סקי"ד) ובשעה"צ (סקי"ז), דמשום פסידת המוקצה אפילו ניעור אסור.

אולם אם מטלטל מחמת שצריך את מקום המנורה, או שרוצה לאפשר פתיחת הדלת שרי, כמבואר בשו"ע (סימן ש"ט ס"ד) בשכח אבן עפ"י החבית, דבאם צריך למקום החבית ולא סגי ליה בהטייתו, יכול לטלטלו עם האבן כדי לפנות המקום. [וע"ע בב"י (סימן ש"ח עמ' שי בנדמ"ח ד"ה וכתב הרא"ש) בזה]. וכיוב"ז (סימן ש"י ס"ח) דבאם צריך למקום המחתה שרי לטלטולי. [וכ"ה במ"ב (סימן שי"א סקי"ז)]. ואין להתיר לטלטל המנורה עם השעון זהב, מטעם שיש לו צורך שיהא השעון בחדר אחר, מכיון שיכול ליקח השעון בידו בלי הכסא, דדומה לאופן שיכול לנער, דאסור בכה"ג לטלטל מן הצד, כמבואר בשו"ע (סימן ש"ט ס"ג – [ש"י ס"ח]). ע"כ. [וע"ע בספר לקט הלכות (ח"ב עמ' תקסג והערה קמד) שהבאנו מהגרי"ש אלישיב זצ"ל דס"ל, דלא מהני שיתן על המגש דבר היתר אף לצורך מקומו].

ה.. א] וכיון דאתינן להכי, אבוא נא ע"ד טלטול השלחן שעליו נרות שעדיין דולקות, או פתילות שמונחים בשמן שעדיין דולקות [ופשיטא וברירא דאיירי באופן שהשלחן הוי בסיס לדבר המותר והאסור, והמותר חשיב יותר מן האיסור], בשו"ע (סימן רע"ז ס"ג) כתב אבל אם יש בו שמן אי אפשר שלא יקרבנו אל הפתילה, ונמצא מבעיר ע"כ, ובמ"ב (סקי"ז) כתב ודוקא בנעור אמרינן דהוא פסיק רישא, 'אבל טלטול בעלמא את הטבלא או השלחן ממקום למקום, שרי אפילו מונח נר של שמן, דלא הוי פסיק רישא, ודוקא אם הוא מטלטלו בנחת'. ע"כ. הרי לן דעצם טלטול הנרות דולקות שרי אף בשמן.

וכיוצא בזה להלן (סקי"ח) כתב, ואם צריך למקום שעומד השלחן להושיב שם איזה דבר, 'רשאי לטלטל השלחן ואפילו בעוד שהנרות דולקות עליו', כיון שהיה מונח עליו הלחם הצריך לשבת לא נעשה בסיס לאיסור. ומזה נובע המנהג שהנשים נזהרות ליתן ככר הצריך לשבת על השלחן קודם הדלקת הנרות, ומנהג נכון הוא כדי שיהא מותר לטלטל את השלחן כשיהיה צריך

פנוי מחפצים המפריעים (שערי ימי החנוכה עמ' קפ)[1].

ג

האם לא סגי שהמסגרת של בית חנוכיה תהיה בתוך הטפח הסמוך לפתח

ואצרף לו עוד הערה בענינא דיומא, ראיתי מובא מספר חשוקי חמד – חנוכה (סימן לד עמ' עד) הוראתו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל דהמדליק נר חנוכה בתוך בית חנוכיה סמוך לפתח, לא סגי שהמסגרת תהיה בתוך הטפח הסמוך לפתח, אלא צריך שהנר עצמו יהיה בתוך הטפח הסמוך לפתח עכ"ד.

אולם נראה לענ"ד דודאי אינו לעיכובא, ואינו אלא אך

לו, 'ורק אם הנר הוא של שמן יזהר מאוד לטלטל השלחן בנחת, כדי שלא יבוא לקרב השמן לפתילה או לרחק' ע"כ.

ב] וראה בקובץ מבית לוי (ח"ו עמ' נב) שכתב, דאין צורך ליזהר מלטלטל דוקא בנחת את השלחן שעליו 'נרות שמן עם פתיל צף', שהרי הפתיל צף עליו ואינו מתרחק מהשמן כלל ע"כ. וכן כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ז סימן מ') דבנרות שמן עם פתיל צף, הפתילה לעולם צפה על גבי השמן. ע"כ. וכ"כ בספר פסקי תשובות (סימן רעז עמ' שפה) דכן הוא בנרוניות חלב שבתוך כוסיות זכוכית, ונרות נשמה וכיוצא בזה, שלעולם הלהבה סמוכה וצמודה לחומר הבעירה ע"כ. וכיוב"ז (סימן ערה עמ' שסב) 'בנר שמן ע"י פתיל צף שפיר קיל טפי, כי ההטיה לא תועיל לו כלום. ומחיטת האפר מעל ראש הפתילה ג"כ אין מצוי בה כלל. ולפי"ז ה"ה נרוניות 10(בכוסיות או פך) אף שמתהפך ונעשה כשמן, כיון שהפתילה קרובה תמיד לחלב, אדרבה כל נגיעה בה יקלקל יותר מה שיתקן.

והביא לדברי קצות השלחן (סימן קו הערה א') דלמעשה מסתבר דלא שייך גזירת הטיה אלא בנר של שמן כבימיהם שהפתילה יוצאת ובולטת חוץ לכלי, דאזי הוא דבעינן להטות את הנר לקרב השמן אל הפתילה. ע"כ.

וראה עוד בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"א עמ' שכד סעיף סג) שכתב, ונוהגים להניח על השלחן, לפני זמן בין השמשות חלות או כל דבר אחר בעל חשיבות שהוא נחוץ לשבת, כי אז אין השלחן נהפך לבסיס לאיסור ומותר לטלטלו, ולכן היכא דא"א להסיר את הפמוטות ע"י נכרי וכו', 'מותר לטלטל את השלחן בעודם עליו אפילו בשעה שהנרות דולקים'. ע"כ. וראה בהערה (רנה) דבנרונים של זמנינו יש ליזהר בזמן הבעירה שנהפכים משעוה לנוזל. ע"כ.

ו. וכתב שם עוד דיש לעיין אם מטלטל המנורה כדי ליפות את ביתו, והיינו ליתן אותה בויטרינה, דאם זה כוונתו אזי שרי. אבל אם כוונתו רק להחזירה למקומה הקבוע, נהי דמניח אותה שם לנוי, אבל מכיון דאין לו עתה צורך מיוחד לנאות את ביתו, הרי זה כמו הקנים שבשלחן לחם הפנים בבית המקדש, דמטעם ד'בהאי פורתא לא מתעפש' (שבת קכד, א) אסור לטלטלם וכו'. ע"כ.

מהיות טוב, דהנה כתבנו בספר לקט הלכות (ח"ב עמ' תעט הערה כו ו-עמ' תפג הערה לא) דבספר שערי ימי החנוכה (עמ' קנח) כתב, נראה דכל האי דינא דטפח הסמוך לפתח, היה בזמנם שתאורת הרחוב היתה בנרות, ואם הדליק רחוק מהפתח לא היה ניכר כלל שזה נר חנוכה. אבל בזמנינו שבשאר ימות השנה אין מדליקין ברחובה של עיר בנרות, אלא משתמשים בתאורת חשמל, אזי תמיד יהיה ניכר דזה הוי נר חנוכה, וכיון שכן אף אם הדליק רחוק מהפתח יצא, ובלבד שיהיה ניכר לאיזה בית שייך הנרות. ומ"מ לכתחילה צריך להשתדל להניח הנ"ח תוך הטפח הסמוך לפתח, כדי שיהיה ניכר להדיא שהנר שייך לפתח ההוא. וגם כדי לקיים תקנת חז"ל במילואה. ע"כ.

זאת, ועוד, מעלת ההדלקה בטפח הסמוך לפתח, הא אינו אלא בנרות הראשונים שהם עדיין סמוכים להפתח, ומכאן ואילך הא אינן סמוכים להפתח ממש - עיין משנת שעה"צ (מ"ב מהדו' עוז והדר שם אות יג), ותו הא בזה"ז כל מעלת טפח הסמוך לפתח, אינו אלא כדי שיהא מסובב במצוות, וכמו שהבאנו מדברי המ"ב (סימן תרע"א סקל"ז), ובפשטות אף אי אינו דבוק ממש להפתח עדיין חשיבי מסובב במצוות.

ומה דכתב הגר"א בביאורו (סימן תרע"ו סק"ו) שהובא בשעה"צ (סקי"ד), דמשום פינות לימין יבטל 'עיקר המצוה טפח הסמוך לפתח' עיי"ש, הרי דטפח הסמוך לפתח הוי לכאורה טפי עיקר המצוה. ברם, יעויין בהמשך לשונו המזוקק שכתב, אלא העיקר שיתחיל בנר הסמוך לפתח וכו' ויברך כל הלילות עליו, ובזה מדליק ומברך תמיד על סמוך לפתח ועל עיקר המצוה ע"כ, הרי לן דעיקר המצוה הוא נר הראשון דהוא עיקר החיוב, ולא דהנר הסמוך לפתח הוא עיקר המצוה.

וכיון שכן נראה פשוט דכהיום כל היכא שמדליק נר חנוכה בתוך בית חנוכיה, זה מוכיח בעד עצמו שמדליק למצוה, ולא להשתמש לאורה, וממילא נראה לענ"ד פשוא דלא הוי לעיכובא וכאמור דאינו אלא אך מהיות טוב.

ולכאורה יש לעיין בזה, דהנה איתא במג"א (סימן ש"ח סק"ח) בשם הירושלמי (ביצה פ"ה), והובא במשנה ברורה (סקט"ז) – דאף דאסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמה לצל, מ"מ אם חושב גם לתשמיש 'אף שעיקר כוונתו מחמה לצל' שרי ע"כ, ולפי"ז במנורה [שאינה של כסף] דדינה ככלי שמלאכתו לאיסור, נימא נמי אף שעיקר כוונתו להחזירה למקומה הקבוע, מ"מ כיון דאית ליה צורך אף בשביל נוי, נימא דשרי. וצ"ע.

הגאון רבי אהרן אקר שליט"א
מח"ס מנחת שלום

שו"ת בדיני ממונות הקשורים לימי החנוכה

לענין חנוכה איתא דאכסנאי משתתף בפרוטה, והביאור בזה

נפסק בשו"ע (או"ח תרע"ז א') דאכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן על חנוכה, וכן נפסק (בסימן רס"ג ס"ז) לענין הדלקת נר שבת, שאורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף בפרוטה. ותמוה כיצד זה מועיל, והרי מדרבנן אין מעות קונות מטלטלין. ומצינו כמה דרכים בזה:

א. יש שביארו (מכתבי תורה מהאמרי אמת מגור ועוד) דהוא מדין מצוה כמו יין לקידוש, אכן עיין בהערה שהרבה חולקים ע"ז, ואף במצוה י"א (מהרש"ם) שזהו דווקא במצוה דאורייתא ולא במצוה דרבנן[א].

א. גמ' חולין פ"ג. מתניתין "בארבעה פרקים המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו... ואלו הם עיו"ט אחרון של חג (שמח"ת), ערב יו"ט ראשון של פסח, ערב עצרת וערב ראש השנה, ובארבעה פרקים אלו משחיטין את הטבח בעל כרחו, אפילו שור שוה אלף דינר ואין ללוקח אלא דינר כופין אותו לשחוט, לפיכך אם מת מת ללוקח", ובגמ' "והא לא משך, רבי אליעזר אמר רבי יוחנן בארבעה פרקים אלו העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, דאמר ר' יוחנן דבר תורה מעות קונות".

מח' הראשונים בטעם הדבר אם הוא משום מצוה או משום תיקון העולם שצריכין לבשר, ונפק"מ בשאר מצוות: יש לחקור בטעם הדבר אמאי בארבעה פרקים הללו העמידו חכמים על דין תורה, האם הוא משום דהוא דבר מצוה ולא העמידו חכמים דבריהם במקום מצוה, או דהוא משום תיקון העולם שצריכים לבשר ומשום כבודם של ימים אלו. דהנה ברש"י (עירובין פא: ד"ה בד' פרקים) כתב דהטעם הוא מפני תיקון שבת העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, וברמב"ם (פ"ט ה"ז מהל' מכירה) כתב הטעם מפני שהעם כולו צריכין לבשר, ובמאירי (עירובין שם) כתב הטעם מפני כבודן של ימים אלו, ולפי"ז נראה דהוא דין דווקא בבשר ביו"ט ואין להוכיח מכ"ז על שאר מצוות. אכן הרמ"א בדרכי משה כתב בשם מהרי"ל דאדם שנתן מעות ליין לקידוש בע"ש אסור למוכר לחזור, דהואיל והוא דבר מצוה יש להעמיד על דין תורה, וכ"כ בהגהותיו על השו"ע (חו"מ קצ"ט) "ויש מי שכתב דה"ה הנותן מעות על יין לקידוש", וחזינן דסבר דהטעם להא דבד' פרקים העמידו דבריהם על דין תורה הוא משום דבמצוה העמידו חכמים דבריהם על דין תורה, ולפי"ז ליכא נפק"מ בין מצות אכילת בשר ביו"ט לשאר מצוות.

קושיית המג"א מעירובין, ותי' ע"ז, וראיה מהרמב"ם דלא כמהרי"ל: והנה במשנה בעירובין (שם) פליגי חכמים על ר"א וסברו דמעות אינם קונות, וחזינן דסברו דלא מדמינן שאר מצוות לד' פרקים, ודלא כרמ"א, וכן הק' המג"א (סי' שס"ט סק"א) על השו"ע שם דפסק כרבנן דעירובי חצירות אין קונים בכסף, דחזינן דלא כרמ"א כאן. ותי' שם האחרונים (עיין תוספות שבת ונתיב חיים ועוד) דעירובי חצירות לא חשיב מצוה כ"כ לפיכך אין מעות קונות, ועד"ז תי' כאן בהגהות הגר"א (סק"ו) דשם אינו חובה כמו יין לקידוש, אכן כ"ז מהני לדעת השו"ע דפי' מח' רבנן ור"א בעירובין דמיירי בעירובי חצירות, ובזה אפ"ל דעירובי חצירות לא הוי מצוה, אכן הרמב"ם (פ"ו מהל' עירובין ה"כ) פסק כרבנן לגבי עירובין תחומין, והלא בעירובי תחומין איכא כללא דאין מערבין אלא לדבר מצוה (או"ח תט"ו), וא"כ יש להוכיח מהרמב"ם דלא כמהרי"ל, אלא דבמצוות סתם אין מעות קונות, וכן מוכיח הרעק"א בהגהות בשם שו"ת מוצל מאש, ולמעשה כתב הרעק"א דכיון דהרמב"ם פליג אפ"ל קים לי ויכול לחזור כשקנה מצוות במעות.

תי' המחה"ש ולפי"ז יש לדחות הראיה מהרמב"ם: ומצאתי במחצית השקל (שם) דכתב על המג"א דהאחרונים חילקו בין מצות קידוש שהיא מצוה דרבנן ואסמכוה אקרא, לעירוב שאינו מצוה גמורה כי אם להציל מאיסור טלטול, ומלשונו נראה דאין החילוק בין קידוש לעירובי חצירות דקידוש הוי מצוה ועירובי חצירות לא הוי מצוה, אלא דכיון דכל ענינה של עירוב חצירות הוא להציל מאיסור טלטול, ע"כ אין מעות קונות במצוה זו, והיינו דמצות קידוש היא מצוה בפנ"ע ומצות עירוב הוא כדי להציל מאיסור אחר ואינה מצוה בפנ"ע, ולפי"ז י"ל דאף הרמב"ם לא פליג על המהרי"ל, דיש לחלק בין עירוב שהוא תיקון מאיסור לקידוש שהיא מצוה בפנ"ע, ואף עירוב תחומין דעושים לשם מצוה מ"מ אי"ז מצוה בעצם אלא לשם דברים אחרים.

גר"א, ודיוק אחר מהרמב"ם: אכן בגר"א הנ"ל כתב בסו"ד ומ"מ דברי מהרי"ל אינו מוכרח, והיינו כיון דאפ"ל דטעם הדבר בד' פרקים אינו משום דהוי מצוה אלא משום הטעמים הנ"ל משום כבודן של ימים אלו ומפני שהעם צריך לבשר. ויש לדייק דיוק אחר מהרמב"ם מהא דכתב הטעם לד' פרקים משום דהעם צריכין לבשר ולא משום דהוי מצוה, חזינן דחלק על המהרי"ל, ובשאר מצוות אין מעות קונות. ויש שדחו דיוק זה, דכמו דהעם צריכין לבשר, העם נמי צריכין לאתרוגים ולשאר מצוות.

לסיכום אפ"ל קים לי: עכ"פ יוצא לדינא דיש בזה מח' גדולה בענין מצוות אם נקנים במעות לבד, ולמעשה אפ"ל קים לי ויכול לחזור.

לשיטת הרמ"א מה הדין במצוה דרבנן: יש מקום לברר לדעת הרמ"א דאף ביין לקידוש מעות קונות, האם הוא דין בכל מצוה ואף במצוה דרבנן, או שהוא דין דווקא בקידוש דאסמכוה רבנן אקרא. ומצאנו בקצה"ח (קצ"ט סק"ב) דכתב דה"ה נותן פרוטה לנחתום על חלת לחם לשבת דקנה, כיון דמקדשין נמי על הפת, ולכאו' צ"ע מדוע לא כתב הטעם משם דהוא מצוה לאכול פת בשבת ולחם משנה, וחזינן דסבר דדווקא יין לקידוש או פת לקידוש דהוא מצוה מיוחדת, ולאו בכל מצוה אמרינן כן. וחזינן כן נמי בדוכתא אחרינא, דהפמ"ג (תרנ"ו א"א סק"א) כתב דאתרוג נקנה בכסף לבד כמו יין לקידוש, והמהרש"ם במשפט שלום (כאן) כתב דזה דווקא כשחל יו"ט ראשון בחול, אבל כשחל בשבת דליכא אלא מצוה דרבנן מיום שני ואילך י"ל דלא

ב. עוד אפשר ע"פ מה שכתב ההפלאה (סימן קצ"ח), שבשותף לא עקרו את קנין המעות, שהרי יש למוכר חלק בזה, ואין חשש שמא לא יציל בשריפה. וכן נראה בנתי' סימן של"ג סק"א. אמנם האמרי בינה (קנינים ה') ועוד פוסקים חלקו על ההפלאה, שגם בשותף אומרים לא פלוג.

ג. עוד אפשר שהשותפות בפרוטה דינה כאילו התנו לקנות בקנין מעות, שהרי הפרוטה אינה לפרעון אלא לקנין. אמנם בהתנו עיין בהערה שהבאנו שאף שהרמ"א ורוב הפוסקים סברו שאפשר לקנות בהתנו בקנין מעות, אכן הש"ך סבר שלא מועיל תנאי לקנות בקנין מעות. והבאנו מהמהר"ש ענגיל שבאופן

קנה, וחזינן דלא נאמר דין זה במצוות דרבנן. וכן חזינן בת' הנתיב חיים על קושיית המ"א הנ"ל מרבנן בעירובין דסברו דלא דמי לד' פרקים, דתי' דל"ד עירובין שהוא מצוה דרבנן, ורבנן במצוה שלהם לא העמידו דבריהם על ד"ת, לקידוש דאסמכוה רבנן אקרא.

פרמ"ג ברמ"א דדווקא מצוה בדבר שאינו מצוי, ובית יצחק ואמרי יושר דיין לקידוש דווקא בע"ש אחר חצות שהזמן לחוץ: וע"ע בפרמ"ג (שם) דר"ל ברמ"א דהוא דווקא ביין לקידוש וכן בכל מצוה שהיא דבר שאינו מצוי, והיינו דכיון שהוא אינו מצוי חששו רבנן שאם יתקנו שמעות אינם קונות לא יקיימו המצוה. וע"ע שו"ת בית יצחק (או"ח ק"ז) ובשו"ת אמר"י (ח"ב פ"ג) דבארו דמשכ"ת הרמ"א יין לקידוש הוא דווקא סמוך לשבת, ולא ביום ה', וכן לגבי אתרוג דוקא כשקנה סמוך ליו"ט. ובאמרי יושר ר"ל דכל מה דכ' המהרי"ל על יין לקידוש הוא משום דבע"ש אחר חצות אנשים טרודים ואין להם זמן למשוך, אבל ביום ה' פשיטא דלא נימא כן. ולפי"ז ר"ל דאף למהרי"ל דהוא דין בכל מצוה, זה דוקא במצוה שהיא לפרקים שאין הזמן גרמא למשוך, וכמו אתרוג בעיו"ט וכו', אבל למשל הקונה תפילין לכו"ע אין מעות קונות, כיון דאינו לחוץ בזמן ויכול למשוך.

והבית יצחק הנ"ל כתב כאמר"י ולאו מטעמיה, אלא דכל שהוא יום אחד ותו לא, לא חיישי' שבאותו יום תפרוץ שריפה ויאמר לו נשרפו חיטיך בעליה, אבל אם הוא הרבה זמן חיישי', וע"כ כתב דבין יין לקידוש ובין אתרוג לסוכות מיירי דווקא בע"ש או בעיו"ט ממש, ומביא גם מלשון המהרי"ל דמיירי לגבי יין לקידוש דווקא בע"ש, וכן סתימת לשון הרמ"א בע"ש.

לסיכום אין לומר קים לי כמהרי"ל אלא כשקונה סמוך לחג ממש, וגם אז צע"ב: היוצא מדברינו עד הנה: שאחד הקונה מצות כמה ימים קודם פסח אפשר דאף אאפ"ל קים לי כמהרי"ל, דהא הבית יצחק והאמר"י כתבו דדווקא בערב ממש, והב"י אף מביא כן מלשון המהרי"ל עצמו, ודווקא כשקונה סמוך לפסח ממש שהזמן לחוץ אפ"ל קים לי כרמ"א. ואף כשקונה סמוך פסח יש לפקפק בזה ע"פ הפמ"ג דדווקא בדבר שאינו מצוי לקנות. אכן בבה"ל (סוף סי' תרנ"ו) מביא הפרמ"ג שכתב דאתרוג נמי חשוב מצוה ולדעת הרמ"א מעות קונות, ולא חילק שם אם קנה את האתרוג סמוך לפסח ממש או הרבה זמן קודם, וכמ"כ לא חילק שם אם יצא יו"ט ראשון בשבת דאז המצוה דרבנן לאם יצא ביום חול שאז זה מצוה דאורייתא.

שזה לא פלוג, לכו"ע מועיל תנאי. וא"כ בבית של אבנים כבימינו, אפשר שלכו"ע יועיל תנאי[ב].

שבימינו זה כמו תנאי שלא יקנו במשיכה אלא במעות, שכן הוא המנהג[ג].

ד. עוד י"ל שכשלא מועיל משיכה, מועיל מעות דאורייתא, ואפשר

ה. בספר דברי יחזקאל (סימן נ"ט) כתב שמי שמוכר חפץ לזכות השתמשות,

---

ב. נפסק בסימן קצ"ח ס"ה שיטת הרמ"א דאם התנו בהדיא לקנות במעות קנה, והש"ך שם (סק"י) חלק ע"ז, וא"כ לרמ"א י"ל דבמקום שהמנהג לקנות בכסף הו"ל כהתנו לקנו בכסף, וכן איתא בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סי' ר"י"א), ולפי"ז לרמ"א ולרוב הפוסקים בימינו אפשר דכיון שהמנהג לקנות בכסף מעות קונות בכל דבר ולאו דוקא בדבר מצוה, אכן באולם המשפט (ר"א) כתב דמנהג אינו כהתנו, דאי"ז אלא מנהג גרוע. עוד יש לצרף דעת הרמ"א והב"ח שם דאם היו המטלטלין במקום דליכא למיחש לדליקה וכמו בבתים של אבן נקנים במעות, ולפי"ז בימינו דלא שכיחי דליקות אפשר דבכל דבר מעות קונות, אכן הש"ך (סק"ט שם) והב"י (ריש סימן קצ"ח) חלקו ע"ז וסברו דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין. ויש להוסיף מה דאיתא בשו"ת מהר"ש ענגיל הנ"ל דאף לדעות דפליגי דאמרי' לא פלוג וסברי דאף היכא דלא שייך חששא דנשרפו חיטיך בעליה מ"מ אין מעות קונות, מ"מ באופן שהתנו באופנים אלו דליכא חששא לכו"ע מעות יקנו. נמצא שיש לנו עוד צירופים לומר דבימינו אפשר דלחלק מהדעות מעות קונות במטלטלין אף בדבר שאינו מצוה.

והנה בערך שי כתב להוכיח מההגהות האשר"י בפרק הזהב, שבמקום שלא מועיל קנין משיכה לא עקרו רבנן קנין מעות, ולכן כשקונה עובר שלא מועיל משיכה במשיכת האם, מועיל קנין כסף. ולפי"ז מחדש הערך שי, שאם התנה לקנות במעות ולא לקנות במשיכה, לכו"ע מועיל תנאי. ואולי בימינו נחשב כמו שהתנה לקנות במעות ולא במשיכה.

ג. עוד י"ל טעם להא דאפשר דבימינו מעות יקנו, דכיון דכן המנהג לקנות בכסף אפשר דקונה מדין סיטומתא, ובזה י"ל דאף לרבנן מעות יקנו. ומצאתי בס"ד דתליא ברברתא, דהנה במהרש"ם (ח"ו רכ"ג) כתב דבזמן הזה אם נתן כל המעות קונה מדין סיטומתא, וכן מביא שהסכים עמו השואל ומשיב בתשו', אכן האולם המשפט (שם) מוכיח מהסמ"ע (סימן ר"א סק"ד) דאף בסיטומתא אין מעות קונות דחיישי' שמא יאמר וכו'. ובאמרי יושר (ח"ב קע"ח) מביא מש"כ המהרש"ם ומפקפק בזה, דכיון דרבנן עקרו קנין כסף מה מהני סיטומתא, ועיין משפט שלום (סי' ר"ד) דמביא דעות בזה, וע"ע במהר"ם שיק (חו"מ מ"א) דכתב כסמ"ע והאולם המשפט, ובחת"ס (שו"ת חו"מ צ"ט ד"ה ועדיין) ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ד צ"ה אות ס') דסברו כמהרש"ם ודלא כסמ"ע. אכן יש שטענו שבימינו אין דרך לקנות במעות.

והנה בימינו כשקונים מוצר, דעת המוכרים שלא להקנות עד שמשלם כסף, וא"כ לא מועיל ההגבהה שעושים בצרכניה קודם שמשלמים, וקנין כסף אם נאמר שלא מועיל מטעם סיטומתא, א"כ קונים בהגבהה שעושים לאחר הקנין מעות, או בקבלה שמקבלים מהקופאי, שזה נחשב סיטומתא (כ"כ המהרש"ם), או בחצרו בביתו.

ומצוי הדבר מאד, באחד שחזר לביתו מקניה במכולת, וראה שיש בשקית שלו מוצר של

ועיקר החפץ של המוכר, לכו״ע קונים במעות של המוכר לחוד, והוא יותר משותף. ולפי״ז בנר חנוכה שידוע שיטת רוב הפוסקים שלא צריך לכם, ודי בהשתמשות לבד, א״כ מועיל קנין מעות, כיון שהוא של המוכר, והקונה משתתף בפרוטה רק לענין השתמשות, ולא בעלות ממשית. ויש עוד צדדים להתיר בזה.

נתן כסף להשתתף בהדלקת נר חנוכה

חילוני שרכב ע״ג אופנוע עבר ליד ישיבה, וראה שהבחורים עוסקים בהדלקת נר חנוכה. המראה שבה את לבו. ביקש הוא להצטרף לענין. שאל את הבחורים איך יכול הוא להיות חלק ממצוה גדולה זו. אמר לו אחד הבחורים, שיש דין שאם הוא משתתף בשמן, נחשב שהוא חלק מהמצוה. שאל החילוני בכמה צריך להשתתף, ענו לו הבחורים בכמה כסף שתרצה. אמר החילוני שיש לו רק שטרות של מאה דולר, אמרו הבחורים שזה מצויין. נתן להם שטר של מאה דולר, ועזב את המקום. האם המאה דולר של הבחורים?

נראה דכיון שלא מועילה השתתפות בנר חנוכה לאחר ההדלקה, וכמ״כ אינו מועיל ענין השתתפות אלא לאכסנאי שיושן במקום, א״כ נמצא שכל הכסף שנתן הוא בטעות, שהרי לא השתתף באמת במצוה. וא״כ כסף זה גזל בידם. וצריכים לעשות בזה צרכי רבים, כדין גזל ואינו יודע ממי גזל.

ילדה קיבלה דמי חנוכה מהסב, וזכתה בלוטו

ילדה בת עשר קיבלה דמי חנוכה מסביה. קנתה בזה כרטיס חיש גד, וזכתה ב15.000 ₪. האם הכסף שייך לה או לאביה?

הכסף שייך לאביה.

ביאור התשובה: מצד הדין נפסק בחו״מ סי׳ ע״ר שמתנה שמקבל קטן הסמוך על שולחן אביו שייך לאביו. ומציאה של בת נערה הסתפקו בזה הח״מ והב״ש, והקצות הכריע ששייך לאביה והנתיבות הכריע ששייך לעצמה. אמנם יש מקום לומר שדמי חנוכה האב מסכים שהבת תזכה בפרט אם זה סכום נמוך. אכן אף אם הכסף שלה, כל שזכתה בכרטיס הגרלה נחשב מציאה, ומציאה שמצא מי שסמוך על שולחן אביו, המציאה שייכת לאב (שו״ע סי׳ ע״ר). והיו שרצו לומר שזכיה בכרטיס הגרלה נחשבת מעשי

אחר שעמד על השולחן שליד הקופאי, האם צריך להחזיר לצרכניה או ללקוח. ונראה שבד״כ זה שייך ללקוח, או מטעם כסף אם קונה מדין סיטומתא, או מטעם סיטומתא בחשבונית. וא״כ כשאינו יודע מי הלקוח, יעשה בו צרכי רבים. אא״כ ידוע שהלקוח התקשר לצרכניה וקיבל מוצר אחר במקום המוצר שאבד.

ידים, ולדידי לא נראה כן. ומצאתי בפתחי חושן (מציאה מהדורא חדשה) שכתב בשם שו"ת פרי השדה (ח"ב סי' י"ג) שזכיה בכרטיס הגרלה נחשבת מציאה, ושם ראיתי שמבאר זאת, שהרי בפתחי תשובה כתב שקונה סחורה בזול נחשב מציאה.

הגישו סופגניות במקום לטקס

הזמינו שבת שבע ברכות לנישואי בתם בשבת חנוכה. ביקשו מהקיטרינג לצרף למנה העיקרית "לטקס" לכבוד חג החנוכה. כוונתם היתה ללביבות, אמנם למעשה הגישו יחד עם המנה העיקרית סופגניות, בטוענם שבמקומותם קוראים לסופגניות לטקס. האם צריכים לשלם על זה?

נפסק כשמואל שאין הולכין בממון אחר הרוב, ולכן אף שרוב האנשים קוראים ללביבות לטקס ולא לסופגניות, מ"מ יש מיעוט שקוראים כן, ולפי הבירור שעשיתי יש מיעוט הניכר הקוראים כן. ולכן אם לא שילמו א"א להוציא מהם ממון, ואם שילמו א"א להוציא מהקיטרינג ממון.

ומעוד טעם נראה כן, כיון שדבר זה מוגדר כבסימן של"ג ס"ח בשם תשו' הרא"ש, אמר לאומן עשה לי דבר פלוני ואקחנו ממך, שכתב שם הנתיבות (סקט"ו) שחייב מדין גרמי, וגרמי באונס ואף בשוגג פטור, וכאן יכולים לומר שלא רוצים לקנות את הסופגניות, כיון שהיה אי הבנה.

הזמינו לאירוע סופגניות והתבטל האירוע

הזמינו לאירוע כמות גדולה של סופגניות, והאירוע התבטל, וביקשו מאחד שיבטל, ושכח לבטל. האם חייב לשלם על הסופגניות?

יעויין בסוגיא ב"מ ע"ג: לגבי זול שפט כעין זה, ובנתיבות (סימן קפ"ג סק"א וסי' ש"ו סק"ו) פסק שאם זה פועל בשכר חייב לשלם אפילו על מניעת ריווח, ואם זה פועל בחנם פטור, ויש שחלקו על זה. וכאן שהיה בחנם ברור שפטור. ובפרט שהיה עליהם להתקשר להזכיר לו לבטל.

ולענין אם צריך לשלם למאפיה על הסופגניות, אם האירוע בוטל באונס יכולים שלא ליקח את הסופגניות ולא לשלם, כיון שזה נחשב אמר לאומן עשה לי סחורה ואקחנו ממך (סימן של"ג ס"ח), וכתב שם הנתיבות (סקט"ו) שזה מדין גרמי, וגרמי באונס פטורים. ואם בוטל שלא באונס, צריך לשלם. והרחבנו בזה בספרינו בס"ד. וע"ע בסימן שכ"ח בפת"ש שבהפסד י"א שחייב. ועיין חזו"א (ב"ק סימן כ"ג סק"ה).

שמן שנטף מהחנוכיה והזיק

שמן שנטף מחנוכיה שהיתה על החלון, על כביסה שתלתה בדירה מתחת, האם המדליק חייב?

ברור שכן, שזה נחשב אש שהתפשטה ברוח מצויה. ומה שאיתא בגמ׳ בשם ר״י שמזיק בנר חנוכה פטור, כיון שהוא מזיק ברשות, זה כשהניח את החנוכיה בחוץ באופן הרגיל, משא״כ כאן שהיה עליו לראות שלא ינטוף שמן על הדירה שמתחתיו. ומלבד כל זה הרי נפסק בשו״ע (סימן תי״ח סי״ב) שהמזיק בנר חנוכה חייב כרבנן.

השתמש בבית חנוכיה של חבירו ונשרף

ראובן השתמש בבית חנוכיה של חבירו שלא היה בעיר בלא רשות, מדין ניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה, והיתה שריפה ונשרף הכל, האם ראובן חייב לשלם לבעלים?

שורש השאלה, האם יש בניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה פטור של מתה מחמת מלאכה או לא?

ראובן חייב לשלם, כיון שאין פטור מתה מחמת מלאכה בשואל מחמת דין ניחא ליה לאיניש.

הרחבת התשובה: השו״ע (חו״מ סימן ש״מ) כתב דמתה מחמת מלאכה פטור. ומקורו מהגמ׳ ב״מ. צ״ו:, ושם איתא הטעם דלאו לאוקמי בכילתא שאילתה.

והנה בביאור הפטור בשואל במתה מחמת מלאכה מצינו כמה ביאורים:

א. הרמב״ן (ב״מ צ״ו:): דביאר דנחשב באופן זה פשיעת המשאיל, כיון דלא אמד כמו שצריך את פרתו שאיננה מסוגלת לעבוד עבודה כמו שצריך. וכדברי הרמב״ן מצינו אף בשיטמ״ק (ב״מ צ״ו:) בשם הריטב״א שהסכים עם הרמב״ן, וכן בריב״ש (סימן תכ״ג).

ב. הרשב״א (שם): דכיון דבכחש אמרינן דידע המשאיל מראש דעלול החפץ להכחש והוי כמחילה מראש, ע״כ נמי באופן דמתה מחמת מלאכה אמרינן דמחל, דמה לי קטלה כולה מה לי קטלה פלגא.

ג. התוס׳ (ב״מ צ״ד:): דכתב כיון שיש לו רשות לעשות מלאכה פטור, והיינו דכיון שקרה האונס מחמת מה שעבד עם הבהמה וזה היה ברשות ע״כ פטור, והוא כעין מזיק ברשות.

ד. הרמב״ם (פ״א מהל׳ שכירות) דכתב מתה בשעת מלאכה. ובערוך השולחן כתב שדברי הרמב״ם באו לומר, שכל שמתה בשעת מלאכה אמרינן שמסתמא מתה מחמת מלאכה, וא״צ להביא ראיה על זה, משא״כ אם מתה לאחר המלאכה, וכתב כן בביאור הרמ״א.

ה. המחנ״א (שאלה ד׳): דכל שמתה מחמת מלאכה הוי שאלה בטעות, כיון דיכול לומר אילו הייתי יודע שאיננה ראויה למלאכתה לא היה שואלה, וע״כ פטור מלשלם.

בנד"ד כל הטעמים הנ"ל לא שייכים, ולכן חייב ראובן.

בית חנוכיה שנפל על מכונית והזיקה

הניח בית חנוכיה בחלון, והיו רוחות חזקות, ונפל על מכונית למטה וגרם לה נזק. האם חייב לשלם?

חייב, כיון שנחשב רוח מצויה, ואף שהם היו רוחות חזקות במיוחד, נחשב רוח מצויה, בפרט שבימינו יודעים דרך העיתונות את תחזית מזג האויר. ואף אם היה בחנוכה חייב.

שאל חנוכיה וקיבל מהביטוח יותר

שאל חנוכיה מחבירו, והבית נשרף ובתוכו החנוכיה. הביטוח שילם על החנוכיה תוספת על מה ששוה. האם העודף שייך למשאיל או לשואל?

נראה שהכל שייך לבעל הבית, כיון שהוא שילם את הביטוח. ולא דמי לנידון האור שמח (פ"ה ה"ו מהל' שכירות) והמהרי"א הלוי (סימן ע"ז) באחד שביטח בית חבירו, אם הכסף למבטח או לבעל הבית, ושם דימו זאת למחלוקת רבי יוסי ורבנן בב"מ ל"ה:, ונפסקה ההלכה בסימן ש"ז ס"ה כרבי יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו. כיון שכאן ביטח את הבית של עצמו, והחנוכיה היתה בביתו. ושמעתי שאחד ממורי ההוראה שליט"א הורה שחצי לבעל הבית וחצי לבעל החנוכיה, ולענ"ד לא נראה כן.

האם יש בעיה לשחק בסביבון בחנוכה על אמת? כנ"ל האם יש בעיה לשחק בגוגואים?

בסימן ר"ז סי"ג במחבר נראה שכל התערבות וכל תנאי בלשון אם: יש בו משום אסמכתא, ולכן הספרדים צריכים להזהר בזה. אמנם הרמ"א כתב בשם י"א שאם כל אחד יכול להפסיד ולהרויח אין בזה אסמכתא כשעשו קנין. ולכן האשכנזים לכאו' אין להם בעיה בזה. (ואף שהמנחת פתים כתב שזה ספיקא דדינא, מ"מ ידוע מהרבה פוסקים שהבינו שהרמ"א הכריע כן לדינא, וכן הכריע הרמ"א בסי' ש"ע ס"ג). אמנם עיין במשנ"ב סוף סי' שכ"ב שכתב שיש איסור חשש גזל לשחק בקוביא, ואפילו בעל הבית עם בני ביתו, ועיין במגן אברהם שהקשה על השו"ע שכתב לאסור לשחק בקוביא שדבריו סותרין עם הרמ"א, וכתב שמ"מ קצת איסור יש בדבר. וצ"ע למעשה. ועיין בשו"ת דברי יציב שמקל בזה, וכן בנטעי גבריאל מקל בזה מטעם אחר, כי זה דבר מועט.

ואם מקנה את הכסף לכולם קודם המשחק, לכו"ע מותר. והדרך להקנות היא שיקנה להם צלחת, ויניח את הכסף בתוך צלחת. אמנם זה כליו של לוקח ברשות מוכר, ונפסק בהלכה (סימן ר' ס"ג) שלא קונה, אלא באופן שהמקנה אמר מפורש זיל קני, וזוהי שיטת הרמ"ה, ויש שיטת הר"י מיגאש שכל שאינו מקפיד על מקומו, מועיל

לקנות כליו של לוקח ברשות מוכר. בשו״ע בפשטות נראה שפסק כר״י מיגאש, וכן ביאר הגר״א בדבריו (על ס״ד), וכן סבר הש״ך. אמנם הנתיבות מוכיח בארוכה שפוסקים כרמ״ה, שצריך לומר מפורש זיל קני. ויעויין במהרשד״ם (חו״מ שמ״ב) שחידש שבבן אצל אבא קונה גם כליו לוקח ברשות מוכר, ולפי״ז מוסיף לחדש הערך לחם דה״ה אורח אצל בעה״ב. ובמשפט שלום למהרש״ם מביאו, ומשמע שהבין בדבריו שהוא דיבר אף לשיטת הרמ״ה, ולכאו׳ הוא חידוש גדול, דבפשטות שייך להבין זאת רק אם נאמר כר״י מיגאש.

עמדו בתור לקנות סופגניות, האם מותר לעקוף את התור?

בפתחי חושן (גניבה פ״ט הע׳ ל׳) כתב שאף אם אין בכל עקיפת תור משום עני המהפך (כיון שיתכן שבחסכון זמן אין עני המהפך), מ״מ פשיטא שיש להמנע מלעשות זאת, מדין ועשית הישר והטוב.

טעה והדליק נרות חנוכיה של חבירו

ראובן הדליק נרות חנוכיה של שמעון חבירו, שמעון בא וראה זאת, כיבה את הנרות, והדליק שוב, האם שמעון יצא ידי חובה?

יתכן מצב שראובן הגזלן יצא ידי חובה, ושמעון הבעלים לא יצא ידי חובה.

מקורות: כתב השואל ומשיב (מהדורה ג׳ ח״א סי׳ שמ״ט) ששמעון לא יצא ידי חובה, כיון שראובן קנה את הנרות בשינוי מעשה, שהשמן היה מותר בהנאה, וכעת השמן אסור בהנאה. ולכאו׳ צריך לומר שכוונתו שנחשב שינוי השם. ומצינו בזה נידון בגמ׳ בגנב שחלק התיומת, שהוא ספק בגמ׳, ובטור (סוף סי׳ ש״ס). הכריע דקנה.

במנחת פתים מביא לשון רש״י דהטעם דחלק התיומת הוי שינוי דכיון דנפסל בו הלולב הוי שינוי לקנות בכך, ומסתפק המנחת פתים אם כן הדבר אף בגזל תפילין או ציצית ופסלם דהוי שינוי או לא. ועיין עוד בזה באולם המשפט (ס״ו), ובקובץ שיעורים (קי״ב). ויעויין בקצוה״ח סוף הסימן שמקשה מחמץ שעבר עליו הפסח שהוא שינוי מעשה בלא שינוי השם, ומק׳ האולם המשפט, שהרי יש שינוי השם שהחמץ נעשה חמץ האסור. ויש לדחות, שבחמץ לא ניכר האיסור, משא״כ בלולב שיש פעולה בלולב, וכן נראה שהבין בקובץ שיעורים. עוד יש לדחות, שבחמץ ועבר עליו הפסח זה מימלא, ובחלק התיומת זה בידים. ועיין עוד בהגהות אמרי ברוך שמתרץ את תירוץ האולם המשפט על תרומה שנטמאת. ועיין בהגהות הגאון רבי ברוך שמעון שנאורסון שמעיר שלא דומה חמץ ללולב.

האבן האזל (גזילה פ"ב הט"ו) מתרץ על פי היסוד של הגר"ח הידוע, שיש ב' עניני שינוי, יש שינוי הקונה, ויש שינוי הגורם שאי אפשר לומר הש"ל. ולפי"ז מיושבת קושיית הקצוה"ח, שבחמץ ועבר עליו הפסח יש שינוי מעשה הגורם שאאפ"ל הש"ל, ולא צריך שינוי השם אלא כשרוצים שהשינוי יקנה, ודו"ק, ונפלא ממש בס"ד.

ולכאו' מדובר דוקא כשראובן הרים את החנוכיה, שאז קנה בקניני גזילה.

ולגבי אם ראובן יצא ידי חובה, מסתפק המשנה ברורה (תרע"ג סק"ב) במדליק בשמן גזול אם יוצא ידי חובתו. ועיין בר"ן (פסחים ד: מדפה"ר) שבשמן נר חנוכה צריך לכם, ובשבט הלוי (ח"ג סי' פ') דן אם נקטינן להלכה כר"ן.

ויש כאן מקום לדון בעשה עבירה בשוגג, אם יש חסרון של מצוה הבאה בעבירה, שאם נאמר שיש חסרון, א"כ ראובן לא יצא, ולא קנה בשינוי, ושוב שמעון יוצא בהדלקה. ומצינו בזה נידון, שבמהרי"ט אלגזי (בכורות מ"ז. סי' ס"ה) כתב שיש חסרון, ודעת רבינו תם בספר הישר וכן דעת האמרי בינה שבשוגג אין חסרון של מצוה הבאה בעבירה. ויש עוד מחלוקת הפוסקים בשו"ע או"ח סי' תרמ"ט ס"ה אם יש חסרון של מצוה הבאה בעבירה במצוה דרבנן.

ועדיין קשה כיצד ראובן יצא ידי חובה, הרי קנה בשנוי לאחר ההדלקה, והדלקה עושה מצוה, נמצא שבעת ההדלקה לא יצא, וכן הק' שם השואל ומשיב עצמו. וצריך לומר שזה באין כאחת, ודו"ק.

שכר דירה לשבת חנוכה ונכנס לדירה אחרת

בדבר המעשה שהיה בשבת חנוכה בשנה שעברה, בראובן שקיבל דירה מתיווך, ונאמר לו מהמתווך שהדירה של שמעון, והיא ברח' החשמונאים 5, והאמת ששמעון גר ברח' החשמונאים 7. למעשה בא ראובן (רבע שעה קודם שבת) לרח' החשמונאים 5 ולא מצא את משפחת שמעון. לטענתו הוא שאל חלק מהשכנים ולא ידעו היכן משפחת שמעון דרה. שמעון לא ענה בטלפון, כיון שכבר הדליקו נרות. הלך ראובן וחיפש בין הדירות, ומצא דירה (השייכת באמת ללוי) שהתאימה לטענתו למה שנאמר לו, וחשב שהיא הדירה של שמעון, ונכנס ודר שם כל השבת. לאחר שבת התברר לו שגר בדירה הלא נכונה.

ונשאלו מספר שאלות:

א. האם חייב ראובן לשלם ללוי על מה שגר בדירה כל השבת?

ב. האם חייב ראובן לשלם לשמעון על ששכר את דירתו?

ג. על הצד שראובן לא חייב לשלם לשמעון, האם שמעון יכול לתבוע מהתיווך, שמחמת טעותו לא השכיר את הדירה?

א. לגבי נידון א אם חייב ראובן לשלם ללוי:

א. יש לבדוק אם הדירה היתה עומדת להשכרה אלא שלא מצא שוכרים, שאז נחשב חצר דקיימא לאגרא, או שהדירה לא עומדת להשכרה, שבעלי הדירה לא חפצו בהשכרתה, שאז נחשב חצר דלא קיימא לאגרא.

ב. יש לדון שנחשב זה נהנה וזה חסר מעט, שמגלגלין עליו את הכל. ובזה יש לבדוק מה היה החסר מעט, שאם גרמו נזקים אפילו קטנים לדירה, כגון שלכלכו קירות וכו', מגלגלין עליהם את כל השכירות. ואם רק השתמשו במים וחשמל, בזה יש להסתפק אם נחשב חסר מעט שמגלגלין את הכל, כיון שזה לא חסר במהות הדירה אלא בדברים חיצוניים.

ג. עוד יש לדון, שלכאו' נחשב גילה דעתו שניחא ליה בהוצאה. אלא שבזה מצינו שלא נחשב גלי דעתיה, וכמו שמבארים זאת האחרונים (האור שמח והקהילות יעקב), שגילה דעתו שנח לו לשלם אם הוא שוכר, ולא על הצד שהוא אורח, שהרי כאן יכל הבעה"ב להוציאו מהדירה, ועל דעת זה לא מוכן לשלם.

ד. עוד יש להוסיף מה שחידש בשו"ת רבינו יוסף מלוצק סימן כ"ב שבנד"ד לא חייב לשלם, אף אם חסר מעט. שהרי בזה נהנה וזה חסר מעט הסיבה שמגלגלין עליו את הכל, כי חייב על החסר, אבל כאן פטור על החסר, שהרי עשה זאת באונס גמור, שחשב שהוא של המשכיר לו, וממילא לא יתחייב על מה שנהנה. ובקצוה"ח סי' שס"ג סק"ד כתב מפו' לא כן, אלא שאף אם אין תביעה על החסר, מחייבים אותו על הנהנה. ומ"מ בנד"ד נראה שאף לרבינו יוסף מסלוצק אין זה סיבה להפטר, כיון שזה לא נחשב אונס גמור.

נמצא לגבי נידון זה: שאם הדירה לא עמדה להשכרה, ולא עשו חסרון מהותי בדירה, יש צד שפטורים מלשלם לבעלי הדירה. אלא שמ"מ ליבי עדיין מסתפק בדבר זה, אם מים וחשמל וכו' לא נחשבים חסרון לגלגל עליו את הכל. ובשביבי אש וכן בדעת משפט הכריעו שלא נחשב חסרון.

ב. לגבי נידון ב. אם חייב ראובן לשלם לשמעון על ששכר את דירתו:

א. כיון שלא שילמו דמי קדימה, נחלקו בזה פוסקי זמנינו אם נחשב קנין סיטומתא. ובימינו שהרבה אנשים שולחים דמי קדימה, יתכן שלכו"ע לא נחשב סיטומתא, כיון שאין דרך לסגור בלא דמי קדימה.

ב. אף אם לא נחשב קנין, אם הפסידו אחרים מחמתם, צריכים לשלם לרוב הפוסקים.

ג. יש לדון כאן אם נחשב אונס, שהרי המתווך נתן להם כתובת לא נכונה, ולא הצליחו למצוא את המשפחה. ומצד שני יש לדון, שאם היו באים מוקדם יותר ברור שהיו מוצאים את הדירה.

נמצא לגבי נידון זה: נראה שקשה לחייב למעשה את ראובן לשלם לשמעון.

ג. לגבי נידון ג. אם שמעון יכול לתבוע מהתיווך, נראה שהתיווך לא חייב לשלם, ואף לנתה"מ שמחייב מדין זול שפט, ואף לפוסקים שמחייבים בנזק ברור במבטל כיסו של חבירו. כיון שהמצב לא היה ברי היזיקא, שהרי יכלו למצוא במצב רגיל את בעלי הדירה האמיתיים.

החליק על השמן ושבר חנוכיות

בחור רץ בחדר אוכל סמוך למקום הנחת החנוכיות, החליק על השמן, התגלגל ושבר כמה חנוכיות שאינם סמוכות למקום ריצתו, האם הבחור חייב לשלם?

נראה שנחשב תחילתו בפשיעה וסופו באונס מכלי לכלי בבעלים שונים, ואין לחייבו.

מקורות: תחילתו בפשיעה וסופו באונס: נפסק להלכה דחייב השומר וה"ה בעל הממון שהזיק (ב"ק כ"א:, ושו"ע סי' ש"צ).

אם צריך פשיעה גמורה: והנה בדרכי משה (סי' רצ"א ס"ו) כתב בשם הנימוק"י דהיינו דווקא בפשיעה ממש, אבל בשינוי כל דהו אינו כן, וכן מביא הב"ח בשם הרי"ף, וכן פסק הסמ"ע. ויעויין בסמ"ע בסימן ש"ג (סקי"ב) דכתב דאין מחייבים על אונס אלא כשהיה בתחילתו פשיעה גמורה, אבל גניבה ואבידה אפי' בשו"ש שחייב ע"ז, פטור מהאונס שבא אח"כ, כיון שהיא לא פשיעה גמורה, ואין בכוחה לחייב מחמתה על האונס שבא אחריה.

אונס בצד רחוק: ועיין בנתה"מ סימן ש"ג סקי"א שזה רק באופן שהיה תחילתו בגניבה וסופו באונס רחוק, אבל אם זה אונס מחמת גניבה נחשב כתחילתו וסופו בגניבה. עוד חידש הפרישה דהיינו דווקא כשאפשר לתלות ולומר אפי' בצד רחוק דבלא הפשיעה לא היה קורה האונס, אבל אם האונס ברור שהיה קורה גם בלא הפשיעה וכגון במתה מאליה לא אמרינן דחייב. וכ"כ לגבי בור בסימן ת"י סקל"ח. וע"ש בט"ז ובגר"א בשם מהרש"ל, שכל שהאונס והפשיעה הם באותו דבר חייבים אף בברור שהפשיעה לא גרמה לאונס.

באונסא דלא שכיח: הש"ך מביא תשו' מהרש"ך דכתב דבאונסא דלא שכיח כלל אפשר שאינו חייב, והש"ך חולק עליו. הנתה"מ פסק כסמ"ע דבעי

שיוכל לתלות, וכש״ך דחייב אפ׳ באונסא דלא שכיח כלל. הרעק״א מביא את הנימוק״י, ומביא את הערך לחם (סימן ש״ג ס״י) שפסק כרש״ך, דפטור באונסא דלא שכיח, וע״ש בערך לחם שמפרש טעמו, כיון שאין כוללין בתנאי אלא מידי דשכיח ולא שכיח, ולהכי איבעי ליה לאסוקי אדעתיה שמא יארע כן. המחנ״א (שומרין ל׳) מוכיח מהגמ׳ דצריפא דאורבני ומהתוס׳ ב״ק נב. דלא כרש״ך, אלא דחייב אף באונסא דלא שכיח, וכתב לפי״ז נראה בנפקד שהניח פקדון במקום שאינו מקורה יפה, והיה בזמן שאין גשמים מצויים כלל, ובאו גשמים בלילה ונפסד הפקדון, דחשיב פושע. ויעויין בשער משפט שכתב דמהעיטור נראה כרש״ך, ומהתוס׳ מדייק דלא ס״ל הכי. ונראה דעכ״פ אפ״ל קים לי ולהפטר באונסא דלא שכיח.

ביאור הענין שתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב: כתב המהרי״ט (ח״א סי׳ קכ״ד): ״דכיון דהוא פשע אנו זורקים עליו כל עילה שישנה כדי לחייבו״, וכן קצת נראה בשיטה מקובצת בשם הרשב״א שמביא הגליון מהרש״א, דנחשב הבעלים מוחזק מחמת פשיעת השומר, והוא חידוש גדול.

ויעויין בגליון מהרש״א דמביא ב׳ דרכים בגדר החיוב דתחילתו בפשיעה וסופו באונס, א. השיטמ״ק בשם שיטה, דכיון דספק הוא מוקמי ליה אחזקתיה דפשיעת היציאה, ויעויין בגליון מהרש״א ריש סימן שצ״ו שכתב בביאור סברא זו דאונס הבא מחמת פשיעה חשבינן לפשיעה. ב. השיטמ״ק בשם הרשב״א, דמשעה שפשע קמה ליה ברשותיה דשומר לחייב אף לענין אונסין. ויעויין עוד בגליון מהרש״א בסימן שמ״ו (סי״ד) שכתב שיש נפק״מ לדינא בין ב׳ הגדרים הנ״ל.

ויעויין בחידושי רעק״א (ב״מ ל״ו.) דמביא ב׳ דעות בתחילתו בפשיעה וסופו באונס, א. שנחשב שגם האונס הוא פשיעה, ב׳ שכבר בפשיעה קם ליה ברשותא דשומר, ויכול לשלם או את גוף החפץ או את הדמים, וכיון שנאנס החפץ שוב אין לו אלא לשלם את הדמים.

ויש להסתפק בתחילתו בפשיעה לגבי כלי אחד וסופו באונס על כלי אחר. ומצינו בזה מח׳ הראשונים (בסוגיא דקפצה), שיטת הרבינו ישעי׳ המובאת בשיטמ״ק שפטור, וכן נראה בתוס׳. אכן ברבינו פרץ עצמו הבין הברכת אברהם שחייב מכלי לכלי, וכן הבין הלמדן שהביא בתוס׳ חדשים. ויתכן שלכו״ע מכלי לכלי כשהם שייכים לבעלים שונים אין חיוב.

עוד יש לחקור אם אמרי׳ תחילתו בפשיעה מאב לאב, וכגון מקרן לשן. ונראה שלא אומרים, וכן כתבו

הראשונים להוכיח מריש פ׳ הכונס, שמובא שם שלגבי שן ורגל סגי בשמירה פחותה, ולכאו׳ יתחייבו מצד תחילתו בפשיעה לגבי קרן שצריך שמירה מעולה. ורואים שלא אומרים תחילתו בפשיעה מאב אחד לאב אחר. והוא תלוי בסברות הנ"ל בתחילתו בפשיעה וסופו באונס מדוע חייב.

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
מח"ס תשובות ישראל ועו"ס

הערות לספר מועדי הגר"ח [ח"ב] חנוכה

בעזה"י החל"ד
כבוד הגאון רמ"ג שליט"א אחדש"ת

בספק אם הדליק נרות חנוכה

א) במועדי הגר"ח ח"ב תשובה תר"ס כתב דמי שמסתפק אם הדליק נר חנוכה צריך לחזור ולהדליק משום פרסומי ניסא ולא אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא, עכ"ד, וצ"ע לי דבמ"ב תרצ"ב ס"ק ט"ז כתב בשם הפמ"ג דספק אם קרא המגילה ספק לא קרא אפשר דלא אמרינן בזה ספיקא דרבנן לקולא משום דהוא דברי קבלה, עכ"ד, ומבואר דאפי' בדברי קבלה לא ברירא ליה ורק צידד דאפשר דחייב משום דדברי קבלה כד"ת דמי, ואף דבקריאת המגילה זה פרסומי ניסא מ"מ פטור ככל ספק דרבנן לקולא, וא"כ בחנוכה שזה לא מדברי קבלה אלא מדרבנן נקטינן ספק דרבנן לקולא ואף שזה פרסומי ניסא ואינו חייב כלל.

ויל"ד במגילה דלילה שזה רק מדרבנן וכמבו' במ"ב בשעה"צ תרצ"ב ס"ק כ"ז ועוד דוכתי, וצ"ע מ"ט סתם דבריו במ"ב ס"ק ט"ז דחוזר וקורא ולא כתב לחלק בין יממא לללי, וי"ל דכיון דביום חוזר וקורא מספק תיקנו כן גם בלילה שלא לחלק בינייהו, ברם צ"ע דבסימן תר"צ בשעה"צ ס"ק מ"א דן לחלק לענין חיוב כוונה לצאת בין יום ללילה, ודחה דברי הישועות יעקב רק בגלל שגם בדרבנן בעינן כוונה לעיכובא, וקשה מ"ט לא כתב לדון עליו דאין לחלק בין יום ללילה, וי"ל דאה"נ ובלאו הכי דחה דבריו, והנה בס"ק י"ד דן בקרא בלילה בבין השמשות והביא מהפמ"ג לדון אם יצא, וכנראה דהפמ"ג סובר דגם בלילה הוי מדברי קבלה וזהו הנידון אם שייך בזה ספק דרבנן לקולא או דדברי קבלה שאני, ועכ"פ הביא שם מהחיי"א דאפי' קרא מקצתה קודם צאה"כ לא יצא ויחזור ויקרא בלא ברכות ומבו' להדיא דגם בלילה לא אמרינן ספק דרבנן לקולא, דדנו הלילה כיום.

עכ"פ כל פלפול זה במגילה אבל בחנוכה פשוט שספק דרבנן לקולא אף שזה פרסומי ניסא.

ואם רוצה להחמיר על עצמו ודאי ופשוט דידליק בלא ברכה.

ב) אמנם צ"ע לי מה שייך ספק אם הדליק או לא הדליק והרי צריך ליתן שמן עד שתכלה רגל מן השוק וזה

מעכב, וא"כ אם עכשיו לא דולק מוכח שלא הדליק או עכ"פ שלא נתן שמן כשיעור, וי"ל דאיירי באופן שעזב את ביתו ואין יודע אם הדליק או לא והנידון אם חייב לחזור לביתו להדליק, [ועיין לעיל סי' מ' סקי"ד בעוד אופן בספק זה, וע"ע לקמן סי' מ"ה סק"ב].

ויעויין בתשובות ישראל ח"ג סימן ל"ח נתבאר בס"ד שודאי מדליקין ומברכין גם ביש לו שמן לחמש דקות בלבד וזה מוכח בפוסקים כמו שנתבאר שם, אבל יש תקנה נוספת ליתן שמן עד שתכלה רגל מן השוק שזה בזמננו כמה שעות עד 11, 12 בלילה ויותר, ממילא מי שהניח שמן ל-5 דקות ודאי קיים מצוות נ"ח אלא שחסר לו המצוה של עד שתכלה רגל מן השוק שזה מצוה נוספת, וזהו מש"כ בטוש"ע תרע"ה סעיף ב' דהרא"ש כתב דהדלקה עושה מצוה וצריך שיתן שמן בשעת הדלקה עד שתכלה רגל, ואם אח"כ הוסיף שמן לא יצא, פירוש שלא יצא יד"ח המצוה ליתן שמן עד שתכלה רגל, דודאי וודאי יצא יד"ח הדלקה שהיא מינימום אפי' רק 5 דקות ואפי' בדקה סגי ויכול לברך על חמש דקות, אלא שלא יצא מצוות עד שתכלה רגל מן השוק וזה שתי מצוות א. להדליק ב. עד שתכלה רגל והדלקה עושה מצוה, והכל צריך להיות מושלם שיהיה שמן עד שתכלה רגל בשעת הדלקה דווקא, ולפיכך צריך לכבות ולהוסיף שמן ולחזור ולהדליק כדי שמצוות עד שתכלה רגל תהיה כבר בשעת הדלקה שיש שמן מספיק לכל הזמן הזה, אבל מי שאין לו שמן או נתאחר ודאי שמדליק ומברך גם לחמש דקות בלבד ואף לדקה.

ועיין בסימן תרע"ג סעיף ב' ובמ"מ ס"ק כ"ה דאם הדליק במקום שיש רוח וכבתה זקוק לה לחזור ולהדליקה אבל לא יברך, ונראה לבאר דין זה דודאי יצא יד"ח הדלקה כיון שהדליק לכמה דקות אבל לא יצא מצוות התכלה רגל שהרי עומד להיכבות קודם שתכלה רגל והוי כלא נתן שמן כשיעור עד שתכלה, ומדליק שוב ואין מברך, דלא תיקנו ברכה רק על מצוה זו של עד שתכלה רגל [וזה דלא כמש"פ במ"ב בשם הפמ"ג שהטעם דשמא לא היה נכבה, אלא הטעם הוא שלא תיקנו ברכה על תכלה רגל, או עכ"פ שיש לנו ספק אם תיקנו ברכה על תכלה רגל בלבד והרי עיקר המצוה של הדלקה יצא, כיון שאין שום דין של חצי שעה כלל אלא יש דין עד שתכלה רגל וזה או רבע שעה או שלש שעות או שעתיים או כל שיעור אחר ותלוי מה המצב בשוק, ועכ"פ עיקר המצוה יצא ויש מצוה נוראה נוספת שיתן שמן עד שתכלה רגל ויתכן דע"ז לא תיקנו ברכה [אם כבר יצא בעיקר ההדלקה].

וזה מוכרח שגם ל-5 דקות יש ברכה וכמו שהוכחנו שם בראיות מכריעות [וא"צ לחזור בזה כאן] ממילא מוכרח שיש שתי מצוות יש מצוות הדלקה ויש מצוות עד שתכלה רגל מן

השוק וכל שוק ושוק וכל רחוב לפי מקומו.

וזהו דברי הרא״ש שבשעת הדלקה יש נמי מצוות התכלה רגל דהדלקה עושה מצוה אבל אם הדליק ל-5 דקות קיים רק מצוות הדלקה והפסיד מצוות תכלה רגל, ויכול לברך על מצוות הדלקה, וכן אם הדליק במקום שנכבה לאחר כמה דקות יצא מצוות הדלקה ולא יצא מצוות תכלה רגל.

ומי שמדליק ויודע שמישהו יכבה לו בודאי אח״כ, ודאי מקיים מצוות הדלקה וידליק ויברך אלא שלא קיים מצוות תכלה רגל, ואם יכול לחזור ולהדליק לאחר שכיבו לו, מחוייב בכך מדין מצוות תכלה רגל.

נמצא דמי שהדליק במקום שיש רוח ובודאי יתכבה במוקדם, וכן אם אין האור נאחז בפתילה ובודאי יתכבה עוד כמה דקות מ״מ אין חוזר ומברך כשמדליק שוב, כיון דיצא בעיקר הדלקה, ומצוות תכלה רגל לא מברכין עליה, ולכך חוזר ומדליק בלא ברכה, וכמו מי שנתן שמן שאין מספיק עד שתכלה רגל.

אמנם יל״ד שאם הרוח מכבה או אין נאחז בפתילה לא נחשב הדלקה כלל ולא יצא גם עיקר מצוות הדלקה, אבל צ״ע לחדש כן ובודאי לענין ברכה נקטינן שלא יחזור ויברך, [ועיין מ״ב תרע״ג ס״ק כ״ה ובדרשו הערה 35, והעיקר והאמת כמש״כ כאן].

ג) ולפי״ז כמעט לא משכח״ל מה שנסתפק כת״ר אם מסופק אם הדליק אם חוזר ומדליק דפשוט שאם נמצא בבית ואין נר חייב מן הדין לחזור ולהדליק כדי לקיים מצוות תכלה רגל שזה עד 11, 12 בלילה.

ומ״מ משכח״ל אם כלתה רגל ומדליק בביתו [כשב״ב נעורים] ובזה משכח״ל שיש לו ספק אם הדליק או לא וכן אם גר בקומה גבוהה דמדליק בפנים משכח״ל ספק זה וכן למנהג החסידים.

אמנם גם במדליק בפנים נקטינן שצריך ליתן שמן לפי עד שתכלה רגל בחוץ, וא״כ גם בספק חייב לחזור ולהדליק עד זמן שתכלה רגל בחוץ אף שמדליק בפנים וא״כ לא משכח״ל כל כך הספק בזה.

ד) נמצא להלכה

א. דמי שמסופק אם הדליק נקטינן ספק דרבנן לקולא ואין מחוייב להדליק ולא איכפת לן שזה פרסומי ניסא.

ב. ומ״מ כיון שצריך מן הדין להדליק עד שתכלה רגל לכך חייב לחזור ולהדליק עד שתכלה רגל מן השוק.

ג. גם במדליק בפנים צריך ליתן שמן לפי תכלה רגל בחוץ.

ד. אם נתן שמן שמספיק לכמה דקות יצא יד״ח הדלקה, אבל חייב להוסיף שמן [וקודם יכבה הנר] עד שתכלה רגל.

ה. יש שתי מצוות בהדלקת נ״ח א. להדליק לדקה שתיים, ב. להדליק

עד שתכלה רגל, ומי שיש לו שמן לכמה דקות ידליק ויברך.

ואם נזדמן לו עוד שמן יחזור וידליק לקיים מצוות תכלה רגל אבל אינו מברך שוב.

ו. וכן במדליק באופן שיכבה לאחר כמה דקות [מהרוח וכו'] ידליק ויברך אבל חייב לחזור וליתן שמן ולהדליק עד שתכלה רגל, ולא יברך, דלא תיקנו ברכה על מצוות תכלה רגל או שזה ספק אם תיקנו ברכה על כך.

ז. וכן מי שיודע שיכבו לו הנר ידליק ויברך ואף לכמה דקות.

ח. וכן בסוף הלילה ויש בני בית ידליק ויברך אפי' לכמה דקות.

ט. וכן אם הפתילה גרועה וידוע בודאי שיתכבה לאחר דקות ידליק ויברך [אם אין לו פתילה אחרת], ואח"כ אם יזדמן לו חייב לחזור ולהדליק עד שתכלה רגל.

י. ספק קרא מגילת אסתר ספק לא קרא חוזר וקורא בין ביום בין בלילה וכן אם קרא קודם צאה"כ הוי ספק אם יצא וחוזר וקורא.

עוד הערות על ספר מועדי הגר"ח ח"ב - מכתב ב

בהדליק נ"ח ושכח לברך וכן בנר שבת

א) בתשובה תרס"א כתב דהדליק נר חנוכה ולא בירך יצא, ויש להעיר דכל זה בברכה דהדלקה אבל ברכת שעשה ניסים [וכן שהחיינו ביום ראשון] צריך לברך מדין הרואה וכמבו' בסימן תרע"ו במ"ב ס"ק ד', ושם גם מבו' דאין מברך ברכת להדליק כיון שכבר הדליק.

והנה בנר שבת כתב בבה"ל רס"ג ד"ה כשידליק שאשה שלא בירכה לפני הדלקת הנרות יכולה לברך כל זמן שמותר להדליק, ויל"ע מאי שנא בנר חנוכה, ונראה הטעם דבנ"ח יצא יד"ח מצוות הדלקה בדקה אחת, ואף שיש מצוה עד שתכלה רגל ע"ז לא תיקנו ברכה, משא"כ בנר שבת שיש חיוב שידלק בשבת ממילא המצוה נמשכת ולכך יכול לברך גם לאחר הדלקה.

ונראה דמי שהדליק נר חנוכה בערב שבת ולא בירך יכול לברך [כ"ז שלא קיבל שבת] על הדלקת נ"ח, דהרי בער"ש לא יוצאים בדקה אחת כלום כיון דזה קודם השקיעה וכל המצוה שידליק אח"כ לאחר השקעה"ח עד שתכלה רגל ממילא יכול לברך, וזה דומה ממש להמבו' במג"א רס"ג ס"ק י"א שאפשר לברך גם לאחר הדלקה, ואין זה סברא רק בנר שבת דתיקנו לברך לאחר הדלקה, אלא הסברא שכל זמן שחייבים להדליק שידלוק יכולים לברך.

והנה המהר"ש מתיר לברך בנר שבת גם משחשיכה, והמג"א שם חולק עליו רק דלכתחילה אסור לנהוג כך ודלא כמהר"ש שהתיר לכתחילה [כשיש

חופה וכו׳] דהמג״א מפקפק דלא שייך ברכה בדלוקה ועומדת [וצ״ע קושיתו הא תמיד מברכים לאחר הדלקה להרמ״א וי״א שגם להשו״ע כך הדין ועיי״ש בסעיף ה׳], עכ״פ בדיעבד מבו׳ במג״א דאם שכחה לברך עד שחשיכה יש לסמוך אמהר״ש וזה מפורש בלשון המג״א.

וממילא ה״ה בנר חנוכה אם שכח לברך בערב שבת יכול לברך אם זה לפני השקיעה.

והנה האליהו רבה סובר דאפשר לברך כל זמן שהוא שעת היתר להדליק, וסברתו דא״א לומר וצוונו להדליק בזמן שאסור כבר להדליק בגלל שבת.

והמג״א חולק על הא״ר לענין בדיעבד דיכולה לברך וכהמהר״ש וכדכתב להדיא יש לסמוך וכו׳, ועי׳ מ״ב ס״ק כ״א, ובבה״ל כתב דהמג״א סומך על מהר״ש רק בזמן היתר להדליק, ודבריו צע״ג דמפורש במג״א דגם לאחר חשיכה בדיעבד מברכת, וכהמהר״ש, אלא דלהלכה זה נכון שסב״ל כיון דהא״ר ועוד פליגי דל״ש לברך לאחר זמן איסור.

והנה אם קיבלה שבת ודאי דזה אותו נידון ולא תליא בזמן היתר ואיסור של זמן הלוח, אלא תליא אם קיבלה שבת או לא קיבלה, וסתמא מקבלת בהדלקה, [אלא שאשה זו רוצה לעשות מלאכה לאחר הדלקה ולכן רוצה לברך אח״כ].

וסתם אשה ששכחה לברך מקבלת שבת ואין יכולה לברך אח״כ דסב״ל ונקטינן כהא״ר.

ובנר חנוכה נמי נמצא דכל זמן שלא קיבל שבת יכול לברך אם שכח לברך, והטעם דודאי מצווה להדליק כיון דזה עוד לא זמן הדלקה האמיתי דעוד לא שקעה חמה, וכ״ז בערב שבת.

אבל בחול שמדליק לאחר זמן הדלקת נ״ח ויוצא מן הדין בכמה דקות ממילא אין יכול לברך [אם לא בירך] ברכת הדלקה.

ב) נמצא להלכה, דמי שלא בירך על נ״ח אין יכול לברך ברכת להדליק [ושעשה ניסים מברך] וזה בימי חול, אבל בער״ש שמדליקין קודם שקעה״ח ושכח לברך יכול לברך כל זמן שלא קיבל שבת וכן בימי חול אם הדליק מפלג ושכח לברך יכול לברך כל זמן שלא שקעה חמה אבל משקעה אין יכול לברך כיון דיוצא יד״ח בכמה דקות, ואף שיש מצוה עד שתכלה מ״מ ע״ז לא תיקנו ברכה ועכ״פ א״א לברך ע״ז לבד.

שמן זית בשותפות או שמן פשוט

ג) בתשובה תרס״ב כתב מי שיש לו מעות לשמן פשוט לנ״ח או לשמן זית בשותפות עדיף שמן זית בשותפות, עכ״ד, ואין מובן לי דלכאו׳ הנידון בשני בעלי בתים שדרים בחדר אחד וכל אחד אוכל משלו ולפי״ז צ״ע לי דהא מבו׳

בבה"ל תרע"ז ד"ה עמו דיש ספק מהפמ"ג דלא מהני שיתוף באופן זה אלא צריך כל אחד מדינא להדליק בשלו בפנ"ע וזה פלוגתא גדולה באחרונים יעי"ש.

וכש"כ אם הנידון שיש להם פתח משותף ודרים בבתים נפרדים דפשוט שלכו"ע צריך כל אחד להדליק לבדו ואין יוצא בשיתוף וכמבו' בבה"ל שם דכל הנידון בדרים בחדר אחד בבית אחד אבל בדרים בב' בתים לא מהני שיתוף כלל.

ונראה דהנידון משכח"ל באכסנאי או בסתם בני בית, ונראה דבזה פשוט להלכה דעדיף שמן פשוט ושידליק בעצמו דזה דין מהדרין, משא"כ שמן זית הוא מעלה בעלמא דומיא דמנורה, [וכן דצליל אורו טפי וכמבו' שבת כ"ג א'] ועי' תרע"ג סעיף א'.

עוד הערות על ספר מועדי הגר"ח ח"ב - מכתב ג

בעזה"י החל"ד

ליתן לקטן להדליק נרות ההידור

א) בתשובה תרס"ג כתב דלאחר שהדליק הנר הראשון, אין ראוי ליתן לבניו הקטנים להדליק נרות ההידור, ולענ"ד לא רק אין ראוי אלא שיתכן שאין יוצא בזה כלל, דהרי מבו' בסימן תרע"ה סעיף ג' שאם הדליק קטן הנ"ח לא עשה כלום ואפי' עומד הגדול על גביו וכמבו' במ"ב שם ס"ק י"ב, ואע"פ שי"א שקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק עבור גדול מ"מ זה רק לשיטת י"א ועיקר הדין כדיעה א' שכתבה בשו"ע בסתם וכן סתם בשו"ע תרפ"ט סעיף ב' ובמ"ב שם כתב דדין חנוכה ודין מגילה שווים בזה, [ויל"ד במגילה דמדברי קבלה היא חמירא טפי [שו"ר בשעה"צ שם ס"ק י"ב בזה] וכ"כ במ"ב ס"ק י"ג דלמעשה אין לסמוך שיהיה הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים.

ולפי"ז פשוט שה"ה לגבי המהדרין אין יוצאין כלל ע"י קטן וחשיב שלא הדליקם כלל, ופשוט להלכה שאם הקטן הדליק נרות ההידור צריך לכבותם ויחזור גדול וידליקם.

מי שאין לו בית

ב) בתשובה תרס"ו כתב דמי שאין לו בית חייב לקנות [ול"ד והכוונה לשכור] עכ"ד, ותמוה לי מה חיובו לדאוג שיהיה לו בית, הוא פטור כי אין לו בית ולא חייבו אלא על הבית, מיהו בעידנא דריתחא ענשינן אעשה ואי נימא דגם בדרבנן ענשינן י"ל דראוי לו להתחייב שלא ייענש בעידנא דריתחא, [ויש לו עיצה להיות אכסנאי בחנוכה וישתתף בפרוטה וסגי בזה, ואף שאין לו בית מ"מ עכשיו שהוא אכסנאי מתחייב].

ויל"ע אם סגי בדר באהל להתחייב בנר חנוכה.

אגב אורחא, במ״ב תרע״ז ס״ק ג׳ הביא דיש מהאחרונים דכתבו דצריך בעה״ב להוסיף מעט שמן בשביל האכסנאי, ואין מובן דצריך ליתן שמן עד שתכלה רגל מן השוק ואם יוסיף יותר שמן אי״ז כלום דאזדא לה שעת המצוה.

[ואפי׳ אם נגיד שיש שיעור חצי שעה מ״מ דין אכסנאי מבו׳ בגמ׳ ובזמן הגמ׳ צריך ליתן שמן עד שתכלה רגל ומה שייך להוסיף עוד שמן לאחר התכלה רגל], ומוכרח שמשתתף בפרוטה היינו בלא הוספת שמן.

ובבן איש חי וישב שנה א׳ דין י״ח כתב שטוב ליתן לאחד מבניו הקטנים להדליק בידם נר הנוסף כדי לחנכם במצוות, והנה זה כתב למנהג השו״ע שרק בעה״ב מדליק וכמבו׳ נמי בבא״ח שם דין ט״ז, אבל לדידן שכל קטן שהגיע לחינוך מדליק וכמבו׳ ברמ״א סימן תרע״ה ס״ג פשוט דלא שייך דבר זה.

אמנם הבא״ח תמוה מאוד שהרי כתב דין י״ט שקטן אפי׳ הגיע לחיינוך לא ידליק בשביל אחרים, וא״כ פשוט שזה כולל גם נרות ההידור.

וע״ע במג״א תרע״א ס״ק י״א.

ריהטת התוס׳ סוכה מ״ו א׳ ד״ה הרואה שתיקנו ברכת הרואה רק בנ״ח משום אלו שאין להם בית, ומוכרח שהם פטורים ולא אנוסים דלאנוסים לא היו מתקנים ברכה כיון דבאמת הם עבריינים שמבטלים מצוה ועל כרחך שבאמת פטורים ואינם עבריינים כלל, וא״צ לדאוג שיוכלו לקיים, דהמצוה מוטלת על הבית ולא אקרקפתא, [ומש״פ כת״ר בשם מרן הגר״ח שמיירי שאנוסים לגמרי תמוה מאוד דכמעט אין לך אנוס לגמרי שיכול לדאוג כל השנה לשכור בית כל דהו לחנוכה, ולא תיקנו לדברים שלא מצויים כלל].

אמירת הנרות הללו לאור נרות חנוכה

ג) בתשובה תרס״ט כתב דאסור לומר הנרות הללו לאור נרות החנוכה, ומיירי בדליכא שמש, והנה מבו׳ כן בשו״ע תרע״ג סעיף א׳ דגם תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה אסור מיהו הביא שם דיש מי שמתיר בתשמיש של קדושה וה״ה לאמירת הנרות הללו, ובודאי מיקרי דרך עראי אמירת הנרות הללו, ועיי״ש במ״ב ס״ק י״ב ובבה״ל ד״ה ויש מי שמתיר.

להשתמש במנורת חנוכה

ד) בתשובה תרס״ח כתב דאולי מותר להשתמש במנורת חנוכה להאיר בסעודת מצוה, [וצ״ע למה דן רק בסעודת מצוה ולא ברשות] וצ״ע לי דמסתבר דהוקצה למצוותו לכל שמונת ימי חנוכה וממילא אסור להשתמש במנורה במשך ימי החנוכה לדברים אחרים, וכמו בסוכה ונויה כמבו׳ תרל״ח

סעיף א', ולכאו' גם בשמיני אסור דמיגו דאיתקצאי לביה"ש וליל שמיני עד סוף ההדלקה איתקצאי לכולי יומא.

והנה באיסור להשתמש לאורה מבו' הטעם כדי שיהיה ניכר שזה נר מצוה ועוד שעשאוה כמנורת המקדש שאין משתמשים בה כלל, וכל זה בשימוש לאורה אבל בשימוש במנורה עצמה אסור מן הדין משום דהוקצה למצוה, [ועכ"פ כיון דעשאוה כמנורה י"ל שגם שלא בשעת הדלקה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, וזה בשמונת ימי חנוכה].

ואשכחן במותר השמן שאסור להשתמש בו שהוקצה למצוותו וכמבו' תרע"ז סעיף ד', וי"ל דה"ה לשימוש המנורה, והנה לא דמי לגמרי לסוכה שהתם צריך סוכה כל שבעה מעת לעת אבל במנורת חנוכה לא צריך להדליק אלא עד שתכלה רגל ומ"מ שפיר י"ל דהוקצה למצוותו ומיגו דאתקצאי וכו'.

ועכ"פ אם כבתה דאין זקוק לה מ"מ ודאי שאסור להשתמש אז במנורה כיון דהוקצה לכל משך זמן ההדלקה ואף שכבתה נשארת באיסורה, ומסתבר להלכה שאסורה כל היום.

יל"ע מי שאין לו להאיר ללמוד תורה האם ידליק בשמן הנרות למהדרין ולא יוכל ללמוד או"ד עדיף שילמד וידליק לחנוכה רק נר אחד, ואולי י"ל דידליק מהדרין ויסמוך על השיטות שמתירים תשמיש של קדושה. ואף בקביעות, וי"ל שיעשה תנאי שאם מותר ללמוד לאור הנרות שזה תשמיש קדושה הרי הנרות הנוספים יהיו לשם מהדרין, ואם לאו [שאסור ללמוד] יהיו נרות המהדרין שלא לשם מהדרין אלא לשם שמש שמותר ללמוד לאור השמש, ברם מבו' במ"ב ס"ק ט"ו דלכתחלה אין להשתמש אצל כולן יחד [אף שיש שמש דהרואה יאמר לצרכו הדליק כולן ועיי"ש בבה"ל ד"ה שאם ישתמש, ומסתבר דללמוד תורה עדיף ממהדרין, וצ"ע].

יל"ע לפי הטעם שלא להשתמש לאורה שיהיה ניכר שהוא נר מצוה א"כ איך משתמש לתשמיש של קדושה והא לא מינכר שזה נר מצוה, וצ"ל דהתירו לצורך ללמוד תורה.

אורח בדירה והכינו לו שמן

ה) כתב בתשובה תרע"א שאורח בדירה שהכינו לו שמן להדליק ולא זכה בשמן אם יצא והשיב דהוי כזיכה לו עכ"ד, ולא הבנתי דיש מחלוקת גדולה בפוסקים אם בעינן לכם בנ"ח וא"כ אם לא זכה בשמן לא יצא לשיטות אלו, ואולי י"ל דכיון דזכה בקנין שאלה על הבית ממילא זכה גם בשמן, ואע"ג שנחלקו הפוסקים בשוכר בית אם זוכה השוכר והשואל בקנין חצר או המשכיר והמשאיל זוכה מ"מ כ"ז בהפקר ומציאה אבל בדעת אחרת מקנה לכו"ע זוכה השוכר והשואל, ובנידו"ד חשיב

דעת אחרת מקנה כיון דהכינו בשבילו השמן.

אמנם יל״ד איך זכה בבית בלא קנין, ויש מחלוקת בפוסקים אם שומרים צריכים קנין עיין חו״מ ש״מ סעיף ד׳, וגם תחילת שימוש לא ברירא אם קונה לו, ועוד דכל זה לענין חיובי שמירה במטלטלים אבל שייחשב הבית שלו בשאלה ושכירות צריך קנין המועיל בקרקע בכסף או בשטר ובחזקה, וא״כ אם השאיל לו הבית ולא עשה קנין אינו יכול לזכות [בקנין חצר] בשמן כלל.

ולפי״ז נמצא להלכה דצריך להגביה השמן ולזכות בו ואז יוצא בו להדלקת נ״ח, ואם לא זכה בשמן י״א שלא יצא.

ליקח גפרור של חבירו להדלקה

ו) כתב בתשובה תרע״ג דיתכן דאמרינן ניח״ל ליקח גפרור מחבירו להדליק נ״ח, ונראה יותר מכך דגם לקחת גפרור לצורך דבר של רשות מותר כמבו׳ בשו״ע חו״מ שנ״ט סעיף א׳, ועיי״ש בשו״ע דממדת חסידות של יטול, וי״ל דלצורך הדלקה אף ממדת חסידות יכול ליטול, חדא דזה לצורך מצוה, ועוד דניח״ל למיעבד מצוה בממוניה ממילא אף ממדת חסידות יכול ליטול.

עוד הערות על ספר מועדי הגר״ח ח״ב - מכתב ד

זוג פרודים לענין הדלקה

א) בתשובת תרפ״ב בענין זוג פרודים שכל אחד נמצא בחדר אחר צריכה האשה להדליק לחוד, והנה כל זה נכון אם כל אחד אוכל משלו ואז דינם כשני בעלי בתים שדרים בבית אחד ואין סמוכים זה על זה אלא כל אחד אוכל משלו שצריכים להדליק כל אחד בנפרד ואף שיתוף לא מהני דהוי פלוגתא בין הלבוש לפר״ח וספק הפמ״ג כמבו׳ בבה״ל תרע״ז ד״ה עמו, ודעת הפר״ח דחייב כל אחד להדליק לבד וכן הביא מהמגיד משנה פ״ד ה״ח שכל שחלוקים בעיסתם אינם יכולים להשתתף, והנה לשון הפמ״ג שדרים בחדר אחד, ויל״ד איך הדין בדרים בשני חדרים בבית אחד די״ל דבזה לכו״ע [גם להלבוש ושבלי הלקט] צריך כל אחד להדליק לבד כיון דחלוקים בעיסתם, ודווקא בדרים באותו חדר סובר הלבוש דלא איכפת לן שחלוקים בעיסתם.

עכ״פ אם הזוג פרודים אוכלים מאותה עיסה ורק יושנים כל אחד בחדר נפרד נ״פ דאין האשה צריכה להדליק ויוצאת בשל בעלה דלא גרעה מכל בני הבית שיוצאין בשל אביהן ואף מהדרין לא נהגו בבנות וה״ה באשתו אף שישינה בחדר נפרד ואף אם נגיד שכיון שלא חיים ביחד אין כאן אשתו כגופו מ״מ פשוט שיוצאת בשל בעלה דכיון

דאין חלוקים בעיסתם הויא כבן בית לכל דבר, ופשוט.

ואם גרה בבית נפרד פשיטא שאין יוצאת בשל בעלה כלל וכלל.

מסופק אם ידלק חצי שעה

ב) בתשובה תרפ"ד סותר לתשובה תרפ"ו, ואין שום חילוק בין תחילת הזמן לסוף הזמן, גם אין שום חילוק אם מדליק בחוץ או מדליק בפנים, ופשוט להלכה דמדליק ומברך אפי' שיש לו שמן ל-5 דקות בלבד.

ברכת הרואה בנרות בית הכנסת

ג) בתשובה תרפ"ח נסתפק אם מברכין ברכת הרואה על נרות בית הכנסת, והניח בצ"ע, ויל"ד שאף אם נגיד שמברכין ברכת הרואה על נרות ביהכ"נ מ"מ כ"ז בערבית שמברכין על ההדלקה אבל בנרות שחרית שנוהגים להדליק בביהכ"נ בלא ברכה י"ל דאין בזה ברכת הרואה.

ויל"ד מי שהדליק נרות חנוכה ודלקו עד לאחר עלות השחר האם יכול לברך עליהם ברכת הרואה ביום לאחר עה"ש ואפי' לאחר הנץ יל"ד שיכולים לברך ברכת הרואה ביום דסו"ס זה נרות של הדלקה של חיוב שהודלקו בלילה.

משא"כ נרות שחרית של ביהכ"נ אולי גרע כיון דזה מנהג בעלמא, [וגם של ערבית זה מנהג אבל דשחרית פחות].

נ"פ לכאו' דאם הנרות של ביהכ"נ דלקו מהלילה א"צ לחזור ולהדליק שחרית וסגי שדולקים והולכים מהלילה או מבין מנחה לערבית כמבו' ברמ"א תרע"א סעיף ז', ובאופן זה י"ל דיכול לברך ברכת הרואה עליהם גם בשחרית [אם לא בירך בלילה] כיון דזה נרות שהדליקו ובירכו עליהם מבערב.

והנה עיקר הטעם של הדלקת שחרית בביהכ"נ משום פרסומי ניסא ומסתבר דסגי להדליקם מבערב ודולקים והולכים עד לאחר שחרית, ואע"ג דאי אפשר להדליק נרות ביהכ"נ לכל השמונה ימים שידלקו ברציפות אלא צריך להדליק בכל יום [וכמו בבית שאם מדליק נר גדול לכמה ימים לא יצא וצריך להדליק בכל יום מחדש] מ"מ י"ל דמערבית לשחרית סגי בחדא הדלקה שידלקו ברציפות מהלילה ליום, אבל י"ל דבעינן הדלקה מיוחדת לשחרית משום פרסומי ניסא, דבנר שמדליק מחדש הוי פרסום טפי משא"כ בדולקין והולכין מבערב.

ויש שכתב שהטעם שמדליקין שחרית בביהכ"נ זכר למקדש לשיטת הרמב"ם שהדליקו גם בבוקר, ולפי"ז ודאי צריך הדלקה נפרדת בשחרית, אבל עיקר הטעם משום פרסומי ניסא ממילא סגי אם דלקו מבערב.

ומסתבר מאוד שאפשר לברך ברכת הרואה על נרות ביהכ"נ [ואפי' דשחרית] דבאמת יסוד תקנת

הברכה זה על שעשה ניסים לאבותינו ושהחיינו ביום א׳ ורק לא תיקנו לברך סתם כך אלא בהתפעלות שרואה נרות חנוכה דולקות ממילא ודאי דסגי בזה אפי׳ בנרות שחרית של ביהכ״נ דהעיקר הוא שיברך לה׳ שעשה ניסים לאבותינו, ומן הדין היה אפשר לברך גם בלא ראיית נרות אלא שתיקנו רק על ראיית נרות שאז הנפש מתפעלת וראוי טפי לברכה ממילא כל ראיית נרות טובים לזה אף של שחרית.

ברכת הרואה על נרות לאחר שתכלה רגל

ד) הנה זה פשוט שיכול לברך ברכת הרואה על נרות שדולקין כל זמן שיש רגל ברחוב ואפי׳ ב-12 בלילה, וי״ל דגם לאחר שכלתה רגל יכול לברך וכמו שנתבאר לעיל ס״ק ג׳ דעיקר ברכת הרואה זה הודאה על הניסים, רק תיקנו בהתפעלות כשרואה נרות ממילא לא איכפת לן שכבר כלתה רגל מן השוק.

וכן אם השמש נשאר דולק ושאר נרות כבו מסתבר דיכול לברך ברכת הרואה, ומ״מ יל״ד דלא פלוג ותיקנו לברך רק על נרות המצוה, ולא על השמש, אבל לאחר שכלתה רגל נ״פ דיכול לברך עליהם הרואה, ואפי׳ בנשארו לדלוק לאחר שהאיר היום יכול לברך עלייהו דהיו נרות מצוה.

עוד בדין ברכת הרואה

ה) נראה דאם כבו נרות חבירו יכול הרואה להדליקם ללא רשות ולברך ברכת הרואה, דכל זמן שיש רגל בשוק יש מצוה ואף שכבתה אין זקוק לה מ״מ יכול הרואה להדליקם ללא רשות כדי שיוכל לברך ברכת הרואה וניח״ל לאינש למעבד מצוה בממוניה.

ועי׳ מג״א סימן תרע״ג ס״ק י״ב דאע״ג דכבתה אין זקוק לה מ״מ ראוי להחמיר ולחזור ולהדליק וכן מבו׳ ברמ״א [שם סעיף ב׳] דיש ענין להחמיר לחזור ולהדליקה, ובודאי הרואה שהדליק יכול לברך ע״ז ברכת הרואה דיכול להדליק לחבירו לזכות לו אף שאין זקוק לה ועכ״פ בשביל שיוכל לברך ברכת הרואה ודאי ניחא ליה בזה.

ונראה דמי שהדליק לאחר שכבתה אין רשאי לכבותה, דאף שכבתה אין זקוק לה מ״מ אם הדליק אין רשאי לכבות כל זמן שיש רגל בשוק, וכן הרואה שהדליק נרות חבירו כדי לברך אין לו לכבותם אח״כ.

ולאחר שכלתה רגל מסתבר דהרואה לא יכול להדליק ולברך עליהם ברכת הרואה כיון דכבר אין מצוה עכשיו, ואף שאם נשארו לדלוק יכול לברך עליהם [אף שכלתה רגל] מ״מ מסתבר דאם כבו אינו יכול **להדליק ולברך לאחר שכלתה רגל.**

משא״כ במדליק בביתו וכבו י״ל דהרואה יכול להדליק ולברך, דכל הלילה הוי מצוותן כל זמן שבני הבית נעורים ואף שאין חייבים בזה להדליק כל כך [וסגי לפי תכלה רגל

בחוץ או פחות מכן] מ"מ יש בזה מצוה, וצ"ע עדיין בכל הנ"ל.

ברואה אחר פלג המנחה

ו) בתשובה תרפ"ז כתב דאפשר לברך ברכת הרואה על נרות שהודלקו לאחר פלג, ויל"ד בזה דברכת הרואה זמנה רק בחנוכה ולא קודם לכן, והא דתיקנו לברך כשמדליק זהו משום דלמדליק התירו לברך כל הברכות אף מבעו"י, דכמו שמברך להדליק ה"נ תיקנו לו כל הברכות אף מבעו"י, אבל ברואה י"ל דצריך לברך דווקא בחנוכה וכן בכל יום דווקא בלילה [שתיקנו לרואה לברך בכל יום] ולפי"ז גם במדליק בשקעה"ח או 20 דק' אח"כ נמי אין הרואה יכול לברך ברכתו אלא בצאה"כ, אבל טפי מסתבר שכיון שהמדליק יכול לברך ה"ה הרואה.

ויל"ע דא"כ משכח"ל שהרואה מברך פעמיים באותו יום וכגון שביום א' בירך ברכת הרואה בלילה ולמחרת בירך ברכת הרואה קודם שקיעה"ח עוד פעם, וצ"ע ולכאו' תיקנו לרואה לברך בכל יום חדש, וי"ל דכיון דיש כאן הדלקה חדשה אף הרואה יכול לברך ואף שזה באותו יום, וצ"ע, [ועל המדליק לא קשיא לן שמשכח"ל שמברך פעמיים באותו יום כגון שהדליק ביום א' בצאה"כ או אח"כ ולמחרת קודם שקיעה"ח, דפשוט שמברך על כל הדלקה, אבל ברואה צ"ע].

ברואה נר שהדליק אונן

ז) בתשובה תרצ"א כתב דהרואה נר של אונן אסור לו לברך ברכת הרואה על זה והוי ברכה לבטלה, והנה בתר"ע מ"ב ס"ק י"ב הביא מהפמ"ג דבאונן אשתו תדליק ואם הוא דר יחידי בבית ידליק הנרות לפרסומי ניסא בלא ברכה, [ויל"ע אם מדליק בפנים אם ידליק לפרסום הנס לעצמו], ובדרשו הביאו ממרן הגרח"ק שליט"א דאע"ג דאונן פטור מכל המצוות ובכללם גם ממצוות פרסומי ניסא מ"מ במ"ב תרפ"ז ס"ק י"א מבו' דנחלקו הפוסקים אם פרסומי ניסא [בקריאת המגילה] דוחה מ"ע של תורה, דהרמ"א כתב דאין שום מצוה דאו' עוברת נדחית מפני מקרא מגילה, ודעת מהרש"ל וב"ח והגר"א דמקרא מגילה דוחה אפי' מ"ע דאו', וא"כ ה"ה באונן ולכך מדליק ואין מברך, ויל"ע דלא דמי דנידון הרמ"א ומהרש"ל והגר"א כשיש לפניו שתיהם האם יעשה המצוה דאו' ויבטל המגילה או יקרא מגילה ויבטל המ"ע, אבל אם כבר עוסק במצוה דאו' פשוט שלא יקרא מגילה לכו"ע משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה בא"א לקיים שתיהם, וא"כ באונן הוא כבר אונן ופטור מפרסומי ניסא, וכל סברת המהרש"ל שפרסומי ניסא עדיף על מ"ע דאו' והנידון מה לעשות דשתיהם לפניו.

ובדרשו הביאו טעם אחר בשם מהרי"ל דיסקין דמפני החשד צריך האונן להדליק [ולפי"ז במדליק בפנים

לא ידליק], מיהו הפמ״ג והובא במ״ב נקטו הטעם משום פרסומי ניסא, וזה צ״ע דהוא פטור ממצוה זו, ויל״ע להמ״ב מ״ט לא ידליק ע״י שליח וזה עדיף משמדליק בעצמו דמזלזל במת שעוסק במצוה, וכן מטעם חשד ודאי עדיף ע״י שליח.

ובספר הו״ח הלכות אבילות פכ״ד דין י״ב כתבנו דאונן שאין לו אשה או בני בית לא ידליק לא הוא ולא אף אחד דאין כאן שום מצוה ויש כאן איסור, [וע״י סתם מישהו אחר שאינו מבני הבית ודאי לא שייך שידליק עבורו דכיון דהוא פטור לא שייך שליחות בזה].

והנה אונן שנהג כמבו׳ במ״ב והדליק בלא ברכה יל״ד על ברכת הרואה בזה, וי״ל דיכול לברך, ומיהו מדהאונן אינו מברך ש״מ שיש כאן ספק שאין כאן מצוה כלל, וא״כ אף הרואה לא יכול לברך על זה, ועוד יל״ד שכיון שהדליק סו״ס זה נר חנוכה ויכול הרואה לברך, וצ״ע.

ולהלכה פשוט שאין הרואה מברך על נר שהדליק אונן, [ולפי סברת מהרי״ל דיסקין יכול לברך כמו שמברכין ברכת הרואה על נר שהודלק משום חשד].

ולאחר הקבורה [אם נקבר בלילה] לפי סברת מהרי״ל דיסקין צריך להדליק עם ברכה ולפי המ״ב ופמ״ג ידליק בלא ברכה דיתכן דיצא כבר.

ולהלכה נקטינן כנ״ל דאונן לא ידליק [אם אין בני בית שחייבים שהם ידליקו].

ואם יש בבית קטנים שהגיעו לחינוך ידליקו, ואחר הקבורה ידליק הוא ולא יברך [שמא יצא בהדלקת בנו הקטן, וזה רק אם הדליק את של אביו בשליחותו, וחוששין שיצא בזה ושייך שליחות לפי דעת המ״ב שאונן מדליק וממילא שייך שליחות, מיהו יש גוונא דיכול לברך מדין מהדרין באופן דבנו הקטן לא ידליק את של האב אלא רק את שלו, ואז האב יכול לברך לאחר קבורה בשופי], [ואם יש רגל בשוק לאחר קבורה ימתינו וידליק האבל ובניו הקטנים לאחר קבורה], [ואם מדליק בפנים ימתין לאחר קבורה ואז ידליקו הוא ובניו הקטנים], [והא דכתבנו דימתינו משום שאם ידליקו בניו קודם לאב נמצא דהוא מדליק אח״כ רק בתורת מהדרין דעיקר החיוב על הבית יתכן דיוצאים בשל הקטן].

ואם אין רגל בשוק לאחר קבורה [ורגיל להדליק בחוץ] ידליקו בניו את שלהם קודם קבורה, והוא ידליק לאחר קבורה בתוך הבית [ואע״ג דמפסיד את עיקר ההדלקה, דנמצא דיתכן [אם יוצאים בקטן] [ואם הלכה כהמ״ב דיש מצוה לאונן] דהוא רק מהדרין, מ״מ הוא חייב בחינוך בניו להדליק כשיש רגל בשוק ולכן אין לו למנעם מכך].

ורק אם יש רגל בשוק לאחר קבורה בזה ימתינו לאחר קבורה והוא ידליק

את העיקר ובניו אח"כ את המהדרין, וכן אם יש בנים גדולים ימתינו כנ"ל.

יש לדון באונן אם נגיד שפטור, ואחד מבני הבית הדליק את של עצמו האם יוצא האונן בזה, דלכאו' הוא מופקע עכשיו מהמצוה ואיך ייצא בזה, וא"כ לאחר קבורה הוא מחוייב בחיוב גמור להדליק ולא רק כמהדרין, וכן יל"ד להשו"ע דרק אחד מדליק אם יוצא האונן בזה, כשאחד מבני הבית מדליק, ובפוסקים משמע דאם אשתו מדלקת וה"ה אחד מבני הבית יוצא בזה, וצ"ע.

ויל"ד שנכון שהוא פטור, מ"מ מכיון שהדין הוא שאחד מדליק עבור הבית וסגי בזה מעיקר הדין ממילא גם האונן יוצא בזה דסו"ס הוא מחוייב אלא שאינו יכול לקיים ואם אחר מדליק הרי יכול לקיים, באופן שאינו עושה כלום, ולא דמי לשליח [כשהאונן נמצא לבד] דודאי לא שייך שליחות וצ"ע.

וכן יל"ד באכסנאי אונן אם יוצא בפרוטה שנותן או בזיכוי שמזכים לו השמן.

והא דכתב דברואה שבירך על נר שלא כדין ברכתו לבטלה, לענ"ד י"ל דלא שייך בזה לבטלה כיון דעצם הברכה שעשה ניסים היה אפשר לברך גם בלא ראיית נר, רק תיקנו לברך עם התפעלות שרואה נר דולק, אבל בדיעבד י"ל דשפיר דמי דזה ברכת השבח שעשה ניסים לאבותינו [וכן שהחיינו לזה"ז ביום א'] ולא איכפת לן שהנר שראה הודלק שלא כדין כלל, ויצא בדיעבד ואי"ז לבטלה כלל.

ונפק"מ שאם בירך ברכת הרואה על נר שבת או בירך בלא ראייה כלל, דיצא בדיעבד ואינו חוזר ומברך.

ברואה אם יאמר הנרות הללו קדש הם

ח) בתשובה תרצ"ב כתב דהרואה לא יאמר הנרות הללו קדש הם, ולענ"ד עדיף שיאמר, דהא מודה לה' וכן יאמר פיוט מעוז צור, ונראה דיכול לומר הנרות הללו מדליקים וכו'.

בביאור ברכת הרואה

ט) שאל איך הרואה מברך והא אין מברכין על מצוה ללא מעשה, וכמש"כ הרשב"א בשו"ת ח"א סימן י"ח, ולענ"ד לא קשיא מידי דהרואה מברך רק שעשה ניסים ושהחיינו וזה לא ברכת המצוות כלל אלא ברכות השבח וההודאה.

והרשב"א איירי על ברכת המצוות, [שו"ר שכת"ר בעצמו כבר כתב כן], ולא מובן מה הקושיא, [ומש"כ בתשובה תרצ"ד בשם הבד קודש שברכת הרואה הוי ברכת המצוות לא הבנתי מה שייך בשעשה ניסים ברכת המצוות ואטו גם שהחיינו זה ברכת המצוות.

שמע אמן יהא שמיה רבא

י) שמע אמן יהא שמיה רבא בין נר ראשון לנר שני [כגון ביום ב׳ דחנוכה] פשוט שלא יענה כלל כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת המצוות למעשה המצוה, שגם נרות המהדרין הוו מצוה ואסור להפסיק אף לא לאמן יש״ר, ואף אם נגיד שלא מברכין על הדלקת מהדרין [של מספר הנרות דעל הדלקת כל בני הבית ודאי מברכין] מ״מ ודאי שאסור להפסיק וגם אין לומר הנרות הללו קודם שגומר להדליק כל הנרות, וכ״ה לשון השו״ע תרע״ו סעיף ד׳ אחר שהדליק אומר הנרות הללו ועיי״ש במ״ב ס״ק ח׳, ואף לדעתו כל זה באמירת הנרות הללו דאי״ז הפסק דמי לגביל לתורי שזה מענין ההדלקה [ואע״פ שגם גביל לתורי אי״ז לכתחלה, מ״מ בנרות ההידור הקילו לדעת המ״ב], אבל איש״ר גם להמ״ב לא יענה, ואע״ג דעונין איש״ר באמצע ק״ש כ״ז בדליכא הפסד, אבל כאן שמפסיד הברכה לא יענה והרי אם יענה איש״ר קודם נר ראשון חוזר ומברך וממילא ודאי ופשוט שלא יענה גם קודם נר שני.

והנה נחלקו הפוסקים בשוחט כמה עופות ובירך על אחד אם יכול לדבר בין אחד לשני, ולכאו׳ אף בנרות חנוכה תליא בפלוגתא זו.

ומש״כ בתשובה תרצ״ו אין מובן.

בביאור הגמרא בשבת כ״ד

יא) בגמ׳ שבת הסתפקו אם מזכיר על הניסים בחנוכה בברכהמ״ז ושאל כת״ר מ״ט לא הסתפקו בפורים, ונראה ליישב דבפורים ודאי מזכיר כיון דחייב בסעודה ועיקר סעודה זה בלחם, אבל בחנוכה הסתפקו כיון דאין חיוב לסעוד לחם, ואף אם נגיד שגם בפורים לא חייבים לאכול לחם מ״מ עיקר סעודה בפת ובודאי מזכיר על הניסים, בברהמ״ז, [והו״מ למיבעיא בסעודת פורים בליל פורים אם מזכיר על הניסים, וי״ל דלא פלוג מביום].

עוד הערות על ספר מועדי הגר״ח ח״ב - מכתב ה

כבוד הגה״צ מוהר״מ שליט״א אחדש״ת

בענין לדלג על הניסים לברכת כהנים או מגילה

א) בתשובה תש״א כתב דאולי יכול לדלג עה״נ כדי לשמוע מגילה או לברך ברכת כהנים והביא משו״ת משנת יוסף דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולענ״ד יש לחלק, דבברכת כהנים הנידון שאם יגיד על הניסים יפסיד ברכת כהנים ובזה י״ל דהוא עכשיו עוסק בתפילתו ועוסק במצוה פטור מן המצוה, ואח״כ כשיגמור תפילתו כבר אין ברכת כהנים.

אבל במגילה הנידון שאם יגיד על הניסים הש״ץ כבר יתחיל בקריאת המגילה והוא לא יהיה לו איפה לשמוע מגילה אח״כ, ובזה ל״ש עוסק במצוה כיון דלאחר שיגמור שמ״ע הוא

מחוייב בחיוב גמור לקרוא מגילה ורק הוא יהיה בגדר אנוס שאין לו מגילה [או שאין יודע לקרוא] אבל אינו נפטר מחיובו ולכך י"ל דידלג עה"נ בשביל כך, [ואע"פ שמצינו בזבחים ששייך עוסק במצוה שנטמא למת ואח"כ פטור מקרבן פסח זהו משום שהוא כבר טמא לנפש ולא יכול להקריב והמצוה של הטומאה גרמה לו שלא יוכל להקריב ובזה כך הדין דעוסק במצוה, אבל בנידון מגילה גם אם אומר על הניסים יכול לקרוא אח"כ המגילה אלא שאין לו מגילה והוא סתם בגדר אנוס אבל אין שייכות בין המצוה של אמירת על הניסים לביטול קריאת המגילה דהיא לא גורמת שום ביטול מחמתה ממילא לא יועיל שעוסק במצוה פמ"ה.

ועוד יל"ד שנכון שהוא עוסק בתפילה אבל עדיין לא התחיל על הניסים וזה הזכרה נפרדת ויש מצוה העומדת לפניו להזכיר עה"נ ועוד לא עוסק בהזכרה זו ממילא ל"ש עוסק במצוה כ"ז שלא התחיל עה"נ ויש כאן קודם על הניסים ב' מצוות לפניו קריאת המגילה והזכרה על הניסים וי"ל דמגילה עדיף, ומ"מ י"ל דכיון דעוסק בהודאה חשיב שעוסק במצוה זו וכאילו כבר עוסק נמי בעל הניסים, וצ"ע.

ולפי"ז גם בברכת כהנים י"ל דלא חשיב עוסק במצוה כיון דעוד לא התחיל על הניסים, ממילא ברכת כהנים עדיף.

במי שנוהג כר"ת

ב) בתשובה תרצ"ח דן בנוהג כר"ת והדליק נ"ח לפני ר"ת דאפ"ה לא יעשה אח"כ מלאכות, ולענ"ד אין לך שטות גדול מזה לא להחמיר כר"ת בגלל נר חנוכה והרי יש רגל בשוק עד 11, 12 בלילה ומה הענין למהר להדליק קודם ר"ת ונמצא דאם נוהג כר"ת ודאי שכך יעשה גם בנר חנוכה, וח"ו לא ידליק לפני זמן ר"ת.

הזכרת חנוכה ופורים במעין שלש

ג) שאל יפה בתשובה תרצ"ט מ"ט אין הזכרת חנוכה ופורים בברכת מעין שלש, ומה שתירץ שהוא דרבנן צ"ע חדא דפורים מדברי קבלה וכדאו' דמי, ועוד דבשבת כ"ד א' מיבעי לן אם מזכיר של חנוכה בברהמ"ז כיון דמדרבנן הוא או"ד משום פרסומי ניסא מזכיר, ומסקינן דאם בא להזכיר מזכיר בהודאה, ומבו' דאע"פ שחנוכה דרבנן מ"מ מזכירין בברהמ"ז וא"כ מ"ט במעין שלש אין מזכירין.

ונראה הטעם דבמעין שלש תיקנו להזכיר בקשות כמו בר"ח וזכרנו לטובה ביום ר"ח הזה וכן ביו"ט ושמחנו ביום חג המצות הזה וכיוצ"ב וכן בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה, ולפי"ז מיושב דעל הניסים זה ברכת הודאה וזה לא תיקנו במעין שלש להזכיר אלא בקשות לשבת ויו"ט ור"ח ולא שייך לבקש וזכרנו לטובה ביום החנוכה הזה או הפורים הזה דאינם ימי

זכרון כלל [משא"כ בר"ח הקרבנות של מוסף מעלים זכרון וכמו שמתפללים במוסף זכרון לכלם היו], וכן לא שייך ושמחנו ביום החנוכה הזה, דחנוכה אינו זמן שמחה ואע"פ שבר"מ פ"ג מחנוכה ה"ג כתב התקינו חכמים וכו' שיהיו שמונת הימים הללו ימי שמחה והלל מ"מ פשוט דאין בהם חיוב שמחה, ממילא ל"ש בקשה ושמחנו, ואע"פ שבעיקר הנוסח של מעין שלש יש הודאה על ארץ חמדה וכו' שזה מעין ברכת הארץ, מ"מ התקנה להוסיף מעין המאורע תיקנו בסוף הברכה ותיקנו רק אם שייך בקשה וכנ"ל, ולכך בחנוכה ופורים לא מזכירים מידי במעין שלש, ופשוט.

בענין להוציא בברכת הרואה

ד) בתשובה תרצ"ד כתב דיכול להוציא חבירו בשומע כעונה בברכת הרואה, ובהערות דן דהוי ברכת השבח ול"ש ערבות, ולא הבנתי דודאי הוי ברכת השבח אבל יש חיוב גמור לברך כן, דאף שאין לו נר להדליק מ"מ הוא מחוייב לברך שעשה ניסים והוא צריך לילך לראות נ"ח כדי לברך כן ממילא יש ערבות, אלא דיל"ד אם באמת מחוייב לילך לראות ולברך, ונראה דחייב לראות ולברך וכמבו' בלשון המ"ב תרע"ו ס"ק ו' שצריך לברך על הראייה להודות על הנס וגם לברך שהחיינו ביום א', ורק דן שם באכסנאי אם יוצא במה שמברכין עליו בביתו אבל מי שאין מדליקין עליו פשוט שזה חיוב גמור לברך על הראייה דאף שאין רואה מחוייב לילך לראות ולהודות על הנס, ולברך, וכן מפורש בשעה"צ ס"ק י' שזה חיוב גמור לברך על הראייה, וכ"ה לשון הרמ"א בסימן תרע"ז ס"ג בשם המרדכי שחייב לראות הנרות והיינו שחייב לברך, וכן מבו' בשו"ע שם.

ומש"כ שרק כשאין בקי יוצא מחבירו בשומע כעונה בברכת הרואה, לא הבנתי דזה רק דין בתפילת שמ"ע שהבקי אינו יוצא כמבו' קכ"ד סעיף א', והטעם דתפילה רחמי נינהו ובעי לבקש רחמים על עצמו, אבל בכל הברכות גם בבקי יוצא בשומע כעונה וזה פשוט טפי מביעתא בכותחא, [וכן מבו' בשעה"צ תרע"ו ס"ק י' דאכסנאי ששמע ברכות מבעה"ב יצא בשומע כעונה ואינו מחוייב לברך אח"כ על הראייה דכבר הודה על הנס עכ"ד, ומבו' דיוצא בשופי בשומע כעונה אף בבקי, ול"צ לפנים].

גר בברכת שעשה ניסים

ה) בתשובה תרפ"א כתב על מש"כ במ"ב שגר מדליק ומברך שעשה ניסים לאבותינו והקשה שהוי שקר שאומר לאבותינו ותירץ אברהם אבינו אב המון גוים, ולא מובן דשעשה ניסים לאבותינו קאי על החשמונאים ואנשי דורם שהקב"ה עשה להם ניסים שנצחו היוונים ואין לזה שייכות לאברהם אבינו.

ואמנם יל"ע דבשלמא הכהנים אומרים לאבותינו אבל ישראלים איך אומרים ונראה דהניסים של נצחון היוונים נעשו לכל כלל ישראל ממילא שפיר מברכים שעשה ניסים לאבותינו, אבל בגר לא שייך.

בדין מי שאין לו בית

ו) בתרס"ו כתב לדון במי שאין לו בית והוכיח מתוס' סוכה מ"ו דפטור מנ"ח, והנה מרן הגראי"ל זצוקללה"ה השיב שמי שיושן על ספסל ברחוב חייב להדליק שם והקשו עליו שמבו' בתוס' שמי שאין לו בית פטור מנ"ח.

והנה בריב"ש כתב לענין נר ביהכ"נ שמי שהדליק בביהכ"נ חייב להדליק ולברך בביתו וכתב ב' טעמים בזה א. משום חשד, ב. שאין יוצא בשל ביהכ"נ דאי"ז ביתו.

וראיתי מי שהוכיח מתירוץ א' דהריב"ש דל"צ בית, ונראה דאי"ז ראיה כלל דכיון דתיקנו להדליק בבית הכנסת ולברך א"כ הוי תקנה מיוחדת להדליק שם ודין ביהכ"נ כבית ממילא יל"ד שהמדליק יצא בזה אף שודאי ביהכ"נ אינו ביתו כלל מ"מ הרי הדליק במקום שתיקנו להדליק ולברך וזה סובר הריב"ש בתי' א'.

אבל מי שאין לו בית פשוט שאינו יכול להדליק ע"י הספסל איפה שהוא ישן ברחוב.

בנרות חנוכה משום חשד

ז) בתרנ"ו דן בנרות חשד אם מדליק לאחר שכלתה רגל מן השוק, ויל"ע דאטו עדיף נרות חשד מנרות החיוב שאין מדליק לאחר שכלתה רגל ורק במדליק בבית בפנים וב"ב נעורים מדליק עד עה"ש אבל במדליק בחוץ ולא רואים בבית אינו מדליק לאחר שכלתה רגל, ופשוט כך להלכה, וכמו שלא ידליק משום חשד לאחר עלות השחר וה"נ לאחר שכלתה רגל אין טעם להדליק משום חשד.

ומפורש בשו"ע תרע"ב ס"ב שלאחר שכלתה רגל אינו מדליק, וקשה דזה גופא החשד שהרי לא הדליק כלל וא"כ שידליק משום חשד אלא פשוט דל"ש הדלקה לאחר שכלתה רגל מן השוק.

אגב אורחא בשו"ע תרע"ב ס"ב כתב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק וכו', ומבו' דאפי' ברגעים האחרונים בטרם כלתה רגל מדליק עם ברכות דסגי בהדלקה לדקות מספר לברך על כך, ופשוט שבאופן זה נותן שמן למספר דקות עד שתכלה רגל, וממילא פשוט דגם מי שמדליק בזמן ויש לו שמן לדקות מספר מדליק ומברך בשופי, דלא גרע תחילת הזמן מסוף הזמן, וכבר נתבר כ"ז בס"ד, [ומש"כ בבה"ל שם ד"ה כזה השיעור בשם הפמ"ג אין מובן כלל].

כמה נרות מדליק בחשד

ח) בתשובה תרע״ה כתב דהמדליק בחשד יתן נרות כמספר הימים ואין מובן דלכאו׳ הטעם שיחשדוהו שאינו מן המהדרין, והרי אין חיוב להיות מן המהדרין ואם יחשדוהו בזה לא איכפת לן, וכמו בנרות החיוב אטו אסור להדליק רק נר אחד.

לחזר על הפתחים משום נר חשד

ט) בתשובה תרע״ה כתב שצריך לחזר על הפתחים כדי להדליק נר חשד, ולענ״ד פשוט שא״צ, ויש להוכיח כן דמבו׳ בשו״ע תרע״א ס״א דאפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה שואל על הפתחים, וכתבו הפוסקים הטעם משום פרסומי ניסא, ויל״ע תיפ״ל משום חשד שהרי אם לא ידליק יחשדוהו ומה הוצרכו לטעם דפרסומי ניסא אלא מוכח שמשום חשד לבד אינו צריך לחזר על הפתחים.

ומקור הדין ברמב״ם ויליף לה מד׳ כוסות דהוו נמי משום פרסומי ניסא, ומבו׳ דרק מצד פרסומי ניסא יש לנו מקור ששואל על הפתחים אבל בחשד שאי״ז משום פרסומי ניסא פשוט שאינו שואל על הפתחים.

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א
מח"ס נתיבות הוראה

בענין הדלקה כנגד הפתח

א. שבת כב., אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח לה, רב אחא בריה דרבא אמר מימין, רב שמואל מדפתי אמר משמאל, והלכתא משמאל וכו'.

והנה ההבנה הפשוטה בגמ' היא שמה שכתוב מצוה להניחה בטפח הסמוך, קאי על צידי הפתח, בימין או בשמאל.

ויש לעיין בענין מקום ההנחה כנגד הפתח, או כנגד הקיר [בטפח הסמוך לפתח], לכיוון רשות הרבים, עד היכן אפשר להרחיק את המנורה מהפתח, כגון כשקשה להצמיד אותה ממש. כלומר האם צריך לדקדק שהמנורה תהיה צמודה לפתח או לקיר הסמוך לו, או שאפשר להרחיקה קצת כלפי רה"ר.

ב. ולע"ע לא מצאתי בפוסקים התייחסות לשאלה זו. ונראה להעלות בזה כמה צדדים וסברות.

(א) י"ל שכמו שבצד הפתח [לכיוון ימין או שמאל] השיעור הוא טפח, כך גם כנגד הפתח זה השיעור, והכל נכלל בדברי הגמ' שכתבה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח.

(ב) י"ל דדוקא בצד ימין ושמאל נתנו שיעור טפח, כיון שזה מקום שמשתייך לפתח על ידי קיר החצר או הבית הממשיכים את הפתח. ועוד שמצאנו לגבי מזוזה שטפח בצידי הפתח נחשב עדיין למשקוף, ולכן אם העמיק עד טפח כשרה. ויש סברא לומר שזו הגדרה במשקוף, שעד טפח זה עדיין חלק מהפתח. אבל קדימה לכיוון אמצע רשות הרבים לא מצאנו שעד טפח זה חלק מהפתח, וא"כ אפשר שאין להקל אפילו עד טפח, וכל שמתרחק מהכותל או מהפתח שוב אין לזה שייכות לפתח וממילא אין להדליק שם. [ובקונטרס לך נאה לשבח (סי' י')] הסתפקנו כעין זה לגבי מי שדר בעלייה שדינו הוא להדליק בחלון, ואחרוני הזמן דנו האם צריך להדליק דוקא מבפנים לחלון, או שאפשר גם מחוצה לו. והשתא יש לעיין על הצד שאפשר להדליק בחוץ, האם אפשר גם להדליק בטפח הסמוך לחלון, לימינו או לשמאלו, כמו לגבי פתח, כיון שבתוך טפח הדבר ניכר שזה שייך לחלון, או שדין טפח הוא דין מיוחד בפתח משום

שטפח הוא מדיני המשקוף, אבל בחלון אין זה שייך. וע״ש שהעלנו עוד כמה צדדים בענין].

(ג) י״ל שאפשר להרחיק עד ג׳ טפחים, כעין שמצאנו ג׳ טפחים בדין לבוד, והכ״נ אפשר שתוך ג׳ טפחים זה נחשב כצמוד לכותל או לפתח. [וכעין זה הסתפק בספר שערי זבולון (חנוכה סוס״י א׳), וע״ש מש״כ בשיטת רי״ו (נתיב ט׳ ח״א)].

(ד) י״ל שאפשר להרחיק עד ד׳ טפחים, דמצאנו בכמה מקומות שזה שיעור של מקום, והכ״נ אפשר שעד שם נחשב למקום אחד. [וכן שמעתי מחכם אחד שליט״א שצידד לומר כך גם בנדו״ד, ומיהו הדברים צ״ע מסברא, ועיין].

(ה) יש סברא לומר דכיון שלא מצאנו בחז״ל שיעור לזה, לא של טפח ולא של ג׳ או ד׳ טפחים, א״כ מסתבר שבאמת אין לזה שיעור, אלא צריך שיהיה ניכר שיש שייכות בין הנרות לפתח, וכל שזה נראה שייך לאותו הפתח, ולא שזה סתם מונח באמצע רה״ר, שפיר דמי. ובאמת גם לענין ימין ושמאל הפתח כתב רש״י (ד״ה מצוה) שהטעם שצריך שיהיה בטפח הסמוך הוא משום שצריך שיהיה ניכר שבעל הבית הניחו שם. וא״כ י״ל דה״ה לגבי כנגד הפתח לכיוון רה״ר. אלא שבימין ושמאל קבעו שיעור של טפח, ולגבי כנגד הפתח לא קבעו שיעור. ובזה צריך לבדוק בכל מקרה האם במציאות הוא נראה שייך לפתח או לאו. ובמקו״א הסתפקנו לענין הנחת המנורה מעל הפתח, אם צריך שיהיה בתוך טפח, או שאפילו למעלה מטפח שפיר דמי. והבאנו ראיה מהגמ׳ בשבת (כא:) ״היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו״. ובפשטות הפתחים אינם גבוהים כל כך. ועל כרחך דמעל הפתח אפילו גבוה הרבה שפיר דמי. וכמדומה שהסברא בזה היא שמעל הפתח יש לזה שייכות לפתח וניכר הדבר שבעל הבית הניחה שם. ולפי זה ה״ה כנגד הפתח לכיוון רה״ר יש להקל כל שניכר שבעה״ב הניחו שם, ועיין.

ג. ונראה שהצד לומר שהשיעור הוא ג׳ או ד׳ טפחים אינו מסתבר, דאם היה כזה שיעור, לא יתכן שחז״ל וכל הפוסקים היו שותקים מלומר זאת.

וכמו״כ לא מסתבר שצריך שהמנורה תהיה ממש צמודה לכותל ושיהיה אסור להרחיקה אפילו מעט לכיוון רה״ר, דלא יתכן שלא יזהירו בדבר כה מצוי. וגם מנהג העולם שלא להקפיד על כך.

ומה שמסתבר יותר הם הצד הראשון והאחרון שהעלנו, דהיינו או שהשיעור הוא טפח, ונכלל בדברי הגמ׳ של טפח הסמוך לפתח שזה לכל הצדדים, או שאין שיעור מסוים אלא מספיק שיראו שייכות בין מקום המנורה לפתח.

והעירוני שיש קצת ראיה שטפח הסמוך אינו דין דוקא בימין או שמאל הפתח, אלא ה"ה קדימה ואחורה, מכך שיש ראשונים שגרסו בגמ' במקום טפח הסמוך "לפתח", טפח הסמוך "לרשות הרבים", [כ"ה במרדכי (רמז רס"ו) ובעוד ראשונים], והשתא כמו שלדבריהם אין זה דוקא לימין או לשמאל הפתח, כך יש לפרש גם לדידן שהגירסא היא טפח הסמוך לפתח, ועיין.

ד. ולהלכה נראה דכל זמן שלא נמצא בזה דברים מפורשים, מחד גיסא אין להקל להרחיק את המנורה מכנגד הכותל או מכנגד הפתח יותר מטפח, שזה השיעור שמצאנו לענין ימין ושמאל. ויש מקום גדול לחוש בדבר שיש בו צד ברכה לבטלה וביטול מצוה חביבה של נר חנוכה. [והיינו על הצד שמרחיק יותר מידי, כך שזה כבר לא מקום הדלקה, ועל הצד שדין טפח הסמוך לפתח מעכב, ובמקו"א הארכנו בדבר]. ומאידך גיסא נראה שאין צריך לדקדק ולהצמיד את המנורה לקיר או לפתח, דאם כן היו הפוסקים צריכים להזהיר על דבר מצוי זה. אלא שפיר יש להקל להרחיק את המנורה עד טפח, ואכתי צ"ע.

הגאון רבי תומר ישראלוב שליט"א
מח"ס פרי תומר על המועדים

מכתב על הספר "גם אני אודך" על חנוכה

לכבוד ידידי ה"ה הרה"ג ר' **גמליאל רבינוביץ** שליט"א
שמחתי לראות פרי מעשיך, אשר פריו יתן בעט"ו, הקונטרס הנפלא גם אני אודך - חנוכה,

בירורי הלכות ומשא ומתן בעניינים הנוגעים למעשה ופרפראות, שו"ת מאת הג"ר משה חליוה שליט"א.

נהניתי מאוד מחידושיו הנפלאים וכן מהפרפאות בסוף, היה בהם טופח על מנת להטפיח בי ולכן אמרתי אף אני אוסיף קצת משלי פרפראות לענייני חנוכה.

הנה ידועים דברי השו"ע (תרע, ב) ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות,שלא קבעום למשתה ושמחה.

והוסיף הרמ"א ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום שבאותן הימים היה חנוכת המזבח, ונוהגים לומר זמירות ושבחים בשעודה שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה.

ולכן נוהגים ישראל לעשות סעודות בחנוכה עם זמירות ושבח להקב"ה.

פרפרת נאה על עניין עשיית סעודה בימי החנוכה, הביא באליה רבה (תרע, י) מפרשת מקץ שבדרך כלל קוראים אותה בימי החנוכה.

בפסוק העוסק בסעודה שערך יוסף לאחיו, כתוב (בראשית מג, טז) "וטבח טבח והכן כי איתי יאכלו האנשים בצהריים".

האות ח' שמסיימת את המילה 'טבח' יחד עם 'והכן' עולה אותיות חנוכה, גם התיבות 'וטבח טבח' בגימטריא מ"ד, הרומז על סך הנרות (כולל השמש) של כל ימי החנוכה.

אמרתי אולי להוסיף קצת משלי פרפרת על הפסוק "וטבוח טבח והכן כי איתי וכו'" .

מכבים בגי' 112 עם הכולל 113, "והכן כי" בגימטריא 111 עם ב' התיבות 113.

חשמנאים (בלי ו) בגימטריא 449 עם הכולל ומספר האותיות 457, "וטבוח טבח והכן כי אתי יאכלו" וכו', המילים "כי אתי י" עולה בגימטריא 451 + האותיות - 457.

חנוכת המזבח גי׳ 546 עם י׳ האותיות 556 ׳וטבח טבח והכן כי את׳ גי׳ 556 (לא כולל האות י האחרונה).

ואם בפרפראות עסקינן:

תלמידי חכמים רבים זוכים להפחת רוח חיים ע״י כך שהנך מוציא את חידושיהם לאור עולם, ודבריהם נאמרים בבתי מדרשות ובלעדי מכון גם אני אודך ספק אם היו שומעים עליהם.

ואני אמרתי בחופש״י בפסוקי התורה רמז לכך:

גמליאל הכהן רבינוביץ גי׳ 564. ״וייצר ה׳ אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים **ויהי האדם לנפש חיה** ״. גי׳ 564. ותרגם אונקלוס והות באדם לרוח ממללא. ובענייננו רוח ממללא בדברי תורתם.

גמליאל רבינוביץ בר״ת ר״ג גי׳ 203 **ויפח באפיו** גי׳ 203.

מכונך הנפלא גם אני אודך גי׳ 135. עם הכולל 136 ועם האותיות 145. גי׳ מן האדמה 145

ספרך היקר **פרדס יוס** גי׳ 500 עם הכולל 501 ׳**ויפח באפיו נשמת חיים** ויהי׳ וכו גי׳ 501 (רק האותיות המודגשות).

המשך לעשות נפשות לתורה להגדילה ולהאדיריה, להרעיף טל תחיה על חידושי תורה רבים ולזכות את הרבים.

חברך,
תומר ישראלוב

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס חינוך הבנים כהלכתו ושא"ס

האם נותנים מעות מקופה של צדקה לעניים כדי שיוכלו לקיים מצות נר חנוכה ושאר מצות

שורש הענין

א. כתב הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"ז ה"ג) וז"ל: לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, אם אין לו כסות מכסים אותו, אם אין לו כלי בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו, ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש, אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו, ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו. וכ"ה בשו"ע יו"ד סימן ר"נ (סעיף א').

ויש להתבונן האם החיוב ליתן צדקה לעני הוא רק עבור צרכיו הגשמיים, או שמא ה"ה וכ"ש עבור צרכיו הרוחניים.

ונפק"מ בעני שיש לו די מחסורו לאכילה וכסות, אבל אין לו מעות לקנות בהם תפילין וכה"ג בשאר חפצי מצוה, האם נותנים לו מקופה של צדקה גם בשביל חפצי מצוה או לא.

וכן יש בזה נפק"מ גם למי שנדר ליתן צדקה האם יוצא ידי חובתו כשיקנה לעני חפץ של מצוה.

נתינת צדקה בשביל סעודות שבת

ב. והנה לענין סעודות שבת מצאנו בדברי הש"ס והפוסקים הרבה פרטי דינים מתי אמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, ומתי צריך ליטול מן הצדקה כדי לקיים מצות עונג שבת, - עיין פסחים (קי"ב ע"א) ושבת (קי"ח ע"א) ובשו"ע או"ח סימן רמ"ב – ומבואר שם להדיא כי גבאי הצדקה נותנים לעני כדי לקיים סעודות שבת, אך אין מכל זה ראיה לשאר מצות, דשאני התם שזהו צרכי הסעודה.

נתינת צדקה בשביל ד' כוסות

ג. ובמסכת פסחים (צ"ט ע"ב) שנינו במשנה ולא יפחתו לו מארבע כוסות ואפילו מן התמחוי, ופירש הרשב"ם: ולא יפחתו לו, גבאי צדקה המפרנסין את העניים כדתנן (פאה פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום וכו', אלמא לישנא דלא יפחתו אגבאי צדקה קאי, והוא הדין נמי אם לא יתנו לו שצריך שיחזר בכל כחו אחריו אלא אורחא דמילתא נקט שרגילין ליתן לו ארבע כוסות.

והרמב"ם בהלכות חו"מ (פ"ז ה"ז) כתב וז"ל: ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבעה כוסות.

והשו"ע באו"ח סימן תע"ב (סעיף י"ג) כתב וז"ל: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל יין לד' כוסות. – אכן גם שם י"ל שזהו דין מיוחד בד' כוסות, כיון שהוא ענין שתייה ושייך לסעודה של ליל פסח.

נתינת צדקה בשביל נר חנוכה

ד. והנה הבה"ל בר"ס תרע"א כתב בשם החמד משה וז"ל: ולפ"ז נראה דהגבאים מחוייבים ליתן לו נרות להדליק כמו בד' כוסות, מיהו אם לא נתנו לו צריך לעשות כמו שכתוב בשו"ע וכן הדין בד' כוסות, מיהו נראה דאין צריכין ליתן לו כי אם נר אחד בכל לילה דהיינו נר איש וביתו, דיותר הוי מן המהדרין ואין חיוב ליתן לו (עכ"ל).

ולכאורה נראה דס"ל להחמד משה והמשנ"ב דבכל המצות יש חיוב על גבאי צדקה ליתן לעניים מעות שיוכלו לקנות בהם את חפצי המצוה.

ואולם הגאון רבי יצחק יעקב רבינוביץ זצ"ל מפוניבז' בעל הזכר יצחק פקפק בזה בדברי המשנ"ב, דיתכן שכספי צדקה מיועדים רק עבור צרכי הגוף כמאכל ומשתה וכדומה, אבל לא לצרכי מצוה, - ובעל הזכר יצחק שלח את הגרי"ש כהנמן זצ"ל לשאול את החפץ חיים על כך, בעת שלמד בישיבתו, אכן למעשה לא אסתייעא מילתא.

והגר"י הוטנר זצ"ל הוסיף לבאר בזה שאין להוכיח ממה שצריך ליתן לעני מעות לד' כוסות של יין דשאני ד' כוסות שהם כחלק מן הסעודה של ליל פסח, והובא כל זה בספר רשימות לב (פסח עמוד קפ"ב). [א]

ובקובץ והאר עינינו (גליון ח') הביא בשם חכ"א שליט"א ראיה לסברא זו דהד' כוסות נחשבים כחלק מן הסעודה, ממש"כ הקרן אורה בנזיר (כ"ד ע"א) שאין הבעל צריך להקנות לאשתו את הכזית מצה בליל פסח כיון שהוא משועבד לה למזונותיה, והרי הבעל מחוייב לאשתו רק במזונות ולזה סגי במצה רגילה, וממילא אינו מחוייב ליתן לה מצה שנאפתה לשמה שדמיה מרובים, וע"כ שבליל פסח זה נחשב לחלק מן הסעודה, וממילא ה"ה לד' כוסות – וי"ל.

והנה באמת יתכן כי גם החמד משה והמשנ"ב מודים לזה שאין נותנים צדקה עבור שאר חפצי מצוה,

א. ויש לציין כי הגר"י הוטנר זצ"ל הוסיף להסתפק בזה כלפי הסכם של יששכר-זבולון האם הזבולון חייב ליתן לישששכר מעות לקנות בהם חפצי מצוה, ואכמ"ל.

ונ״ח שאני שיש בו פרסומי ניסא וס״ל דכשם שהחמירו בו שחייב למכור כסותו וכנ״ל, כך החמירו גם לענין זה שחייבים ליתן לו מקופה של צדקה וכפי שמצינו בד׳ כוסות.

וכפי הנראה דהזכר יצחק ס״ל דלא שייך לחז״ל להחמיר בזה כיון שכספי צדקה אינם מיועדים לכך, וע״כ דד׳ כוסות שאני שהם מיועדים לשתיה והם חלק מהסעודה.

דעת הסוברים שיש חיוב צדקה לצרכי מצוה

ה. והנה הפמ״ג באו״ח סימן ל״ז (א״א סק״ד) כתב להעיר על מש״כ הרמ״א שם שאין מחנכים את הקטן להניח תפילין, עד שיהא בן י״ג שנה, וז״ל: ואיני יודע אם הוא י״ג שנים איזה חיוב יש על אביו, דאיש בפני עצמו הוא. ואם הוא עני כל ישראל מצווין להחיותו.

והובא בבה״ל שם (בד״ה וי״א) וז״ל: נראה פשוט דלדעת המחבר אם מאיזה טעם לא קנה אביו עבורו תפילין כגון שלא היה יכול לשמרם בטהרה וכה״ג ונעשה בנו בן י״ג שנים ויום אחד שוב אין על אביו מצות חינוך דאיש הוא וחייב מעצמו בכל המצות ואם איש עני הוא כל ישראל חייבים בזה וכמו שכתב הפרי מגדים בס״ק ד׳ (עכ״ל).

ומשמע מדבריהם דפשיטא להו שנותנים צדקה לעני לקנות לעצמו תפילין, ולפי״ז המשנ״ב כאן בשם החמד משה אזיל לטעמיה.

ו. ובשו״ת חתם סופר (קובץ תשובות סימן מ״ו) כתב בתוך דבריו כלפי חיוב הקדמת עניי ארץ ישראל לשאר עניים, וז״ל: ועוד אני אומר, עניי ארץ ישראל הם הדרים בה מעולם או המתישבים שם בעשרה והענו שם, אז מחוייבים להקדים פרנסתם לעניי מדינה אחרת, אבל עניים הנוסעים מחו״ל להתישב שם ויודעים שאין להם כדי חיותם רק סומכים על הצדקות המובאים לשם ממקומות אחרים, אין אנחנו מחוייבים להקדימם לעניי חו״ל, כי אף על פי שישיבת ארץ ישראל מצוה ושקולה כנגד כל המצות (ספרי ראה י״ב כ״ט), מ״מ הגע עצמך אם [לפנינו] עניי מחוסרי לחם וכסות, ועני א׳ רוצה לזכות במצוה אפילו תפילין וציצית ולולב וכדומה, פשוט שהחסירי לחם קודם למצותו של זה, והכי נמי עניי חו״ל הצריכים פרנסה למה נקדים את זה כדי שיוכל לקיים מצות ישיבת ארץ ישראל, וכי על עניי חו״ל מוטל לעזרו ולסייעו לקיים מצות ישיבת ארץ ישראל (עכ״ל).

ולמדנו מדבריו דמיפשט פשיטא ליה כי אכן יש מצות צדקה ליתן לעני מעות לתפילין ציצית ולולב, אלא שעני מחוסר לחם קודם לו.

ושוב מצאתי שכן מבואר באשל אברהם להגאון מבוטשטאש זצ״ל באו״ח סימן כ״ה (ס״א), וז״ל: מ״ש בירושלמי דפיאה שאין צריך לחזור על הפתחים בשביל לקנות תפילין, אין נראה

שהטעם בזה משום שמצות צדקה שנצטווינו בתורה הקדושה עיקרה היא בהצטרכות להחיות את עצמו בעוה"ז, שהרי בכלל די מחסורו אשר יחסר לו הוא גם עבד לרוץ לפניו, והצטרכות שלו כדי לישא אשה וכדומה, ופשיטא דלא גרע אהבת המצוות מעבד לרוץ לפניו, והרי מי שאומרים לו הנח תפילין ואינו מניח מכין אותו עד שתצא נפשו ופשיטא שזה נוגע יותר אל הנפש מעבד לרוץ לפניו שהמשמעות הוא גם מה שהוא רגילותו שלא מצד הכרח להורות לו הדרך או לשמרו ומשמע שהוא מהתורה הקדושה, והרגיל לאכול פטומות אחז"ל (כתובות ס"ז ע"ב) להאכילו פטומות, גם אם ידוע שלא יסתכן כשיוחסר לו רק שיצטער בניגוד רגילותו, וכ"ש במצות אשר אם יתן איש את כל הון בית באהבת מצות בוז יבוזו לו, והרי אין בודקין לכסות משום בושה,[ב] והרי אחז"ל (קידושין פ"א ע"א) מוטב דליכסוף בעוה"ז מדליכסוף בעוה"ב הנצחי, ואם אחז"ל (ברכות י"ח ע"ב) הבושה שע"י קבורה במחצלת, ובשוה שע"י חרסון רגל בשלחנו (תענית כ"ה ע"א) כ"ש שיש ע"י חסרון מ"ע בושה בעלמא דקשוט, ונהי די"ל דהירושלמי איירי כשהוא בינו לבין עצמו ואין לו שום בושה בעוה"ז בין הבריות בחסרון שלו מ"מ בעוה"ב ודאי בושתו מרובה עי"ז, לזה נראה שיש בזה בודאי קיום מצות עשה דהצדקה ע"י שנותנים למי שאינו בהישג יד לקנות תפילין.

עוד כתב שם האשל אברהם (במוסגר):

ונראה שגם הנותן כדי שיוכל לקיים מצוה דרבנן כגון קידוש ונר חנוכה וכדומה ג"כ שכרו אתו כקיים מצות צדקה מהתורה הקדושה כיון שחביבים דברי סופרים בעיני השם יתברך ביותר, ונצטווינו לא תסור וכו', ועכשיו קבוע חובה הרי זה משלים מחסור של מלבוש וכדומה כנ"ל, וגם שמצות צדקה שהוא דרבנן לבד ג"כ חביבה ביותר, מ"מ נ"מ ממה שיש בהנ"ל מצות צדקה מהתורה הקדושה ודחי מדרבנן כידוע כי כן קבעו חז"ל מעיקרא, ונ"מ ג"כ לגבי ספק וכדומה (עכ"ל). [וע"ע בדבריו בהלכות שבת (בר"ס רמ"ב) שחזר וכתב כן כלפי נתינת צדקה לעני בשביל צרכי שבת, דהגם שאמרו חז"ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, מ"מ פשיטא שיש בזה משום צדקה וזה עדיף מנותן לו מאכל לימות השבוע].

ז. ובשו"ת שאלת שלמה (ווטהיימר, סימן ק"ד) דן ג"כ בזה, ודחה מכל וכל את דברי השואל דס"ל שמצות צדקה לא חייבה התורה רק למי שאין לו לאכול, ולא למי שאין לו לקנות תפילין ושאר מצוה עוברת, ודעתו

ב. ויש להעיר כי דין זה תלוי בפלוגתא דאמוראי בב"ב (ט' ע"א), ואנן קיי"ל כאידך מ"ד שם

דאדרבה בודאי יש בזה חיוב, ועוד דהא מקרא מלא דיבר הכתוב די מחסורו אשר יחסר לו, ודרשו חז"ל אפילו עבד לרוץ לפניו וא"כ ק"ו לחיי עולם, ובוודאי יותר תדאב הנפש כשלא יוכל לקיים מצוה עוברת, והביא ראיה לזה ממה שחייב אדם ליקח מן הצדקה בשביל צרכי סעודת שבת (עיין לעיל אות ב') וגם ביאר שם באיזה אופן אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

עוד ראיה הביא שם ממש"כ הב"י ביו"ד (סו"ס רנ"ה) בשם הסמ"ג (עשין קס"ב ר"ח ע"א) וז"ל: ובירושלמי אומר כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל כאילו שופך דמים פירוש כגון זקן או חולה או בעל יסורין או יש לו בנות רבות ואינו יכול להשיאן ולפרנסן אלא אם כן יטול (עכ"ל), והרי לנו שבשביל המצוה להשיא בתו מוטל עליו ליקח צדקה, ושוב דחה זה דשאני התם שיש בזה צער הגוף לבנותיו שהגיעו לפרקן. - ובסו"ד הביא את דברי הפמ"ג הנ"ל גבי תפילין שמפורש בדבריו שיש בזה חיוב צדקה.

דעת הסוברים שאין בזה חיוב צדקה

ח. ואולם לאידך גיסא יש לציין כי כמה וכמה מחכמי זמנינו שדנו בשאלה יסודית זו האם יש מצות צדקה ליתן לעני שיוכל לקיים בהם מצות, נמנו וגמרו שאין זה שייך למצות צדקה.

דהנה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סו"ס קמ"א ד"ה ופירוש) הביא הא דאיתא במדרש רבה פרשת נשא (פרשה י"ד אות ב') מי הקדימני ואשלם וגו' א"ר תנחום ב"ר אבא מי שאין לו נכסים ועושה צדקה וגמילות חסדים, מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרים ומשנים, מי שאין לו בית ועושה מזוזה, מי שאין לו טלית ועושה ציצית, מי שאין לו בנים ומוהל, ועושה ספרים ומשאילן לאחרים, אמר הקדוש ברוך הוא זה הקדים וקיים מצותי עד שלא נתתי לו במה לקיימן צריך אני לשלם, ליתן לו ממון ובנים שיהיו קוראים בספרים, הוי מי הקדימני לעשות מצוה ואשלם לו שכרה.

וכתב ע"ז האגרות משה: ופירוש המדרש רבה (נשא פי"ד פיסקא ב') דאמר ר' תנחום ב"ר אבא מי שאין לו בית ועושה מזוזה נראה פשוט שהוא הדר בפונדקאות, בכל פונדק רק איזה ימים ועושה מזוזה לזכר המצוה כדעשו מונבז ובית מליון, וכן הוא בעושה ציצית ואין לו טלית אלא שהולך בטלית שאולה פחות משלשים יום, דאם דר שלשים יום בבית וכן בטלית אחד ל' יום הרי חייב מדרבנן, דלא מסתבר לפרש בעושה מזוזה וציצית בבתי אחרים ובטליתות אחרים, שלא שייך כלל למצות המזוזה והציצית, וגם מצד מצות צדקה הא אין עיקר מצות צדקה,

שבודקין לכסות, וכמבואר בשו"ע יו"ד סימן רנ"א (סעיף י').

אלא בעניני אכילה ושתיה ומלבושים ולא בקניית דברים הצריך למצוה חוץ מד׳ כוסות בלילי פסחים ונר חנוכה, וכן לשלם שכר למלמד לבני עניים או חולה וליתן מעות לעני לקנות תפילין ומזוזה וציצית אינו ענין צדקה, אלא דבר גדול הוא במה שעושה שיוכל העני לקיים מצות השם, ונמצא שגמ״ח דנקט תחלה הוא יותר עדיף מגמ״ח דנותן לאחרים שיקיימו המצות׳, לכן יש לפרש דהוא כשעושה מזוזה וציצית אף כשפטור כדי שיהיה לו זכר למצוה, ול״ד למוהל בנים של אחרים שיש לו מצוה גם כשמל בנים של אחרים, וכן משאיל ספרים לאחרים ללמד בהן הוא מצות צדקה כדאיתא בכתובות דף נ׳, ׳אבל למצות אחרות אף החמורות כתפילין הוא ודאי גמ״ח אבל לא כגמ״ח לצרכי הגוף׳ (עכ״ל).

והרי לנו שגם הוא נקט בהדיא שאין בזה חיוב צדקה, רק גמילות חסדים, ומ״מ כלפי ד׳ כוסות ונר חנוכה מודה שנותנים ממעות של צדקה, ובוודאי מקורו מדברי החמד משה והבה״ל הנ״ל וס״ל שזהו דוקא בשתי מצות אלו ומשום פרסומי ניסא.

ט. ובספר הלכות והליכות בר מצוה (פי״ד ס״ג) העתיק להלכה את דברי הפמ״ג הנ״ל כלפי כפיית האב ליתן צדקה לבנו הגדול שיקנה בהם תפילין.

ובסוה״ס שם הביא מכתבו של הגר״ב זולטי זצ״ל מה שהעיר לו על זה, ושוב נדפסו הדברים בספרו משנת יעב״ץ (או״ח סימן ז׳ אות ג׳), ותמצית דבריו הוא דס״ל כי אין חיוב מצות צדקה על קיום מצות, ובנה יסודו על הא דאיתא בכתובות (ס״ז ע״ב) ת״ר יתום שבא לישא, שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה, שנאמר (דברים ט״ו ח׳) די מחסורו אשר יחסר לו, די מחסורו זה הבית, אשר יחסר זה מטה ושלחן, לו זו אשה, וכן הוא אומר (בראשית ב׳ י״ח) אעשה לו עזר כנגדו. - ולכאורה למ״ל קרא מיוחד שחייבים להשיאו אשה והרי זהו בכלל כל המצות, וע״כ שבשאר מצות אין בזה חיוב וכאן קמ״ל שזהו בכלל די מחסורו הגופני.

ועפי״ז השיג שם גם על הבה״ל הנ״ל בשם החמד משה שיש חיוב על הגבאים ליתן לעני נרות חנוכה, ודעתו שאין בזה חיוב, ואין זה דומה לד׳ כוסות שהם חלק מהסעודה, וכמבואר ברמב״ם (חו״מ פ״ז ה״ז).

והוסיף עוד להוכיח כן עפ״י מה שנקטו הרבה פוסקים דבשאר כל המצות אין חיוב על האדם לחזור על הפתחים, וכפשטות דברי הירושלמי במסכת פאה [וענין זה מבואר בהרחבה להלן בסימן כ״ט], ודעתו כי הא בהא תלויא דכיון שאין מצות צדקה ממילא אין צריך לחזור על הפתחים.

ושוב הביא דברי המשנ״ב בסימן תרע״א (סק״ג) שביאר דמש״כ

שם השו״ע שואל היינו שואל על הפתחים, ודעתו דליתא דלא עדיף משאר מצות שאין בהם חיוב לחזור על הפתחים, וגם אם יחזור הרי אין חיוב ליתן לו, רק הכוונה שלווה מחבירו, וזהו ג״כ כוונת הרמב״ם בהלכות שקלים (פ״א ה״א) שכתב שואל מאחרים והיינו הלואה.

י. ובשו״ת להורות נתן (ח״ו סימן פ״ט) צידד ג״כ שאין חיוב ליתן צדקה כדי שיוכל העני לקיים מצות, והוכיח כן גם מסוגיית הגמרא בפסחים (קי״ב ע״א) דמשמע דרק בד׳ כוסות נותנים לעני, והיינו לפי שחיוב שתייתם הוא כדי להראות דרך חירות וזה נחשב כצרכי הגוף, ולפי״ז יתכן דה״ה בכל המצות שיש בהם הנאת הגוף כאכילת מצה ומרור דהני לא גריעי מאכילה ושתייה של שבתות וימים טובים וכדומה, ומשא״כ חפצי מצוה גרידא אין חיוב מטעם מצות צדקה ליתן לו.

ובמועדים וזמנים (ח״ב סו״ס ק״נ) רמז ג״כ לטענת הזכר יצחק הנ״ל דאולי רק לד׳ כוסות מותר ליטול מן התמחוי, כיון שמצותו בשתיה, ומשא״כ בנ״ח שהוא מצוה גרידא.

ובספר אורה ושמחה על הרמב״ם הלכות חמץ ומצה (פ״ז ה״ז אות ח׳) ובהלכות חנוכה (פ״ד הי״ב סקע״ט) העלה ג״כ שקופה של צדקה אינה חייבת לספק לעני צרכי מצוה כתפילין ומזוזה ולולב אלא מזונות דוקא, וא״כ באמת אינן נותנין לו לנר חנוכה, והוכיח כן מדברי הרמב״ם דרק כלפי ד׳ כוסות כתב שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מד׳ כוסות, דכיון דהוא בכלל מזונות מוטל הדבר על הגבאים, אבל בהלכות חנוכה לא כתב שגבאי צדקה נותנים לו נר חנוכה מקופה של צדקה, לפי שנר חנוכה אינו אלא כתפילין ומזוזה ולא אמר אדם מעולם שגבאי צדקה חייבים ליתן לו למצוות, ודלא כדברי הבה״ל הנ״ל בשם החמד משה דס״ל דשוין הם.

יא. ושוב ראיתי שכבר הקדימם בכל זה בשו״ת חתן סופר (סימן צ״ב) שהעלה להלכה שמצות צדקה הוא רק לקיום הגוף וצרכיו הגופניים של העני, והוסיף שכן משמע מלשון הפסוק וחי אחיך עמך דהכוונה להחיות גופו ולא יותר, ומה שכללו חז״ל גם סוס לרכוב עליו היינו דכיון דהיה רגיל בזה הרי זה כלפי דידיה כאכילה ושתייה.

יב. אכן בספר צדקה ומשפט (פ״ג ס״א) להגרי״י בלוי זצ״ל פסק להלכה כי יש מצות צדקה גם ליתן לענין חפצי מצוה, ובהערות שם (סק״ד) הביא בתחילה את דברי החתן סופר הנ״ל שאין בזה מצוה, ושוב כתב דמדברי החתם סופר הנ״ל (אות ו׳) מוכח שיש בזה צדקה, ודעתו שכ״ה העיקר והוכיח כן מהא דקיי״ל במצות ד׳ כוסות ונרות חנוכה ונרות שבת שצריך לחזור על הפתחים, ולדעת הבה״ל חיוב זה הוא

בכל המצות, וע"כ שיש בזה משום צדקה אפילו עבור מצוה דרבנן.

עוד כתב שם דאפשר שאם רגיל לקיים מצוה בהידור מצוה לסייעו גם בכך, אלא שנראה שאין לעני לעשות כן. - ויש להעיר דהרי בדברי הבה"ל הנ"ל מפורש להדיא שהגבאים נותנים לעני רק בשביל נר אחד ולא יותר.

ומיהו באמת צ"ב מ"ש מסוס לרכוב עליו דהוי בכלל די מחסורו, וממילא לסוברים שגם חפצי מצוה בכלל צדקה א"כ אם היה רגיל לפני כן לקיים מצוה בהידור מדוע רגיל מעניניו הגופניים שנותנים לו כפי מה שהיה רגיל לפני כן, ויש ליישב. – וע"ע מש"כ להכריע בזה להלן אות ט"ו. ועיין גם לעיל סימן כ"ב (אות י"ד) כלפי אלמנה הניזונת מנכסי יתומים אם נותנים לה גם עבור נרות ההידור.

עוד כתב שם בעל הצדקה ומשפט שיש להסתפק אם היה אם היה רגיל ליתן צדקה אם גם זה בכלל די מחסורו אלא שפשוט שאין זה מן ההגיון שיחלק צדקה על חשבון אחרים, ואע"ג דכלפי הנותן אין חילוק דסו"ס מעותיו הולכים לצדקה, מ"מ יש בזה נפק"מ כלפי הטובת הנאה (עכ"ד).

האם מותר ליתן לקטן איסור דרבנן לצורך קיום מצוה

יג. ומענין לענין יש לציין דכעין ספק דידן מצינו גם בדיני ספית איסור לקטן, דהרי כבר נודע דלדעת הרשב"א מותר להכשיל קטן באיסור דרבנן באופן שהקטן נצרך לאיסור, וכגון להאכיל לקטן הרעב מאכל האסור מדרבנן, וכן להכשילו בחילול שבת דרבנן כטלטול בכרמלית כשהדבר הוא להנאתו ולטובתו.

ודנו האחרונים האם להרשב"א יש להתיר גם להכשיל קטן באיסור דרבנן לצורך מצוה, וכגון לומר לו לטלטל סידור בכרמלית כדי שיוכל להתפלל בו בבית הכנסת וכדומה. – ויסוד הספק הוא האם להרשב"א ההיתר הוא בצרכים גשמיים כאכילה ושתייה או דה"ה וכ"ש לצורכי מצוה, - וראה בספרי תורת הקטן פרק כ"ח (סעיפים ט'-י"ב) ששם הובא כל דיעות האחרונים בזה לכאן ולכאן.

והנה בשו"ת חקרי לב (או"ח סימן ס"ט) האריך בשיטת הרשב"א דליכא איסור ספייה לקטן במילי דרבנן, והעיר עליו מסוגיית הגמרא בר"ה (ל"ג ע"ב) כלפי התעסקות על הקטן בתקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, ובתוך דבריו (קי"ט ע"א בד"ה ומעתה) כתב בזה"ל: ומעתה יש לתמוה לסברת הרשב"א והר"ן הלזו, למה יהיה אסור להתעסק לומר לו תקע לדבריהם דס"ל דלצרכו של תינוק שרי לספויי ליה בידים, והרי הכא עדיף טפי מלצרכו כיון דאיכא סרך מצוה בתקיעה זו, ואין הדעת סובל לומר דצרכו של תינוק בהבל מהבלים עדיף מצורכו לדבר מצוה, כי ע"כ

מסוגייא זו קשה טובא לסברא זו (עכ"ל) [ובהמשך דבריו שם (בד"ה ואולם) כתב ליישב דאדרבה אנו מעדיפים לחנכו באיסור שבת יעו"ש].

מדוע אין חפצי מצוה נכללים בגדר של "די מחסורו אשר יחסר לו"

יד. והנה לכאורה יש לתמוה על כל האחרונים הנ"ל שהעלו להלכה דכל מצות צדקה היא אך ורק ליתן לעני את צרכי גופו כאכילה ושתיה ולינה וכדומה, אבל אין בזה חיוב ליתן לו מעות לקיים בהם מצות, והאיך יתכן לומר כן והרי מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים ט"ו ח') די מחסורו אשר יחסר לו, ומכאן דרשו חז"ל (כתובות ס"ז ע"ב) שהכוונה אפילו אם חסר לו עבד שירוץ לפניו. וא"כ ה"ה וכ"ש ליתן לו מעות לצורך קיום מצוה.

ובאמת בשו"ת שאילת שלמה הנ"ל הוכיח מכאן שבודאי יש מצות צדקה בשביל חפצי מצוה שזהו ק"ו מעבד לרוץ לפניו, וכ"ה באשל אברהם הנ"ל.

ועל כרחך צריך לומר לשיטתם דשאני צרכי מצוה שאינו נצרך להם מחמת עצמו רק מפני ציווי השי"ת, וכיון שכל זמן שאין לו הרי הוא אנוס ופטור מן המצוה, שוב אין זה בגדר מחסורו.

ובשו"ת להורות נתן הנ"ל הוסיף לבאר בזה עוד עפ"י הא דאיתא במסכת ברכות (ו' ע"א) שאם חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, וה"נ כיון שהוא אנוס מלקיים המצות מחמת חוסר ממון הרי זה נחשב כאילו עשאה וממילא אין זה בגדר של די מחסורו אשר יחסר לו.

ויש לציין דלפי"ז יתיישב מדוע ד' כוסות ונ"ח שאני משאר כל המצות, וכבר נתקשינו בו לעיל דאף שיש בהם חומרא של פרסומי ניסא סו"ס איך מתקיים בזה מצות צדקה, - אבל לפמשנ"ת דהא דחפצי מצוה אינו בגדר מחסורו הוא משום דהוי כאילו עשאם כיון שנאנס, הרי כבר כתב האבני נזר (או"ח סימן תק"א סק"ג) דהטעם דבכל מצוות אינו מחוייב למכור כסותו. שהרי חישב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו' ע"א) מה שאין כן פרסומי ניסא לפרסם לאחרים ומה לאחרים במחשבתו (והובא להלן בסימן ל' סק"ח וסקט"ו).

ומיהו בעיקר סברא זו יש לפקפק עפ"י משנ"כ כמה אחרונים דהוי רק כאילו עשאה, אבל אין זה כעשאה ממש, וא"כ סו"ס הרי הוא חסר בכך. - וראה בשו"ת להורות נתן שכבר העיר בזה והביא סתירות בענין זה בדברי החת"ס אם מקבל ממש שכר כאילו עשאה או שיש הפרש ואינו כעושה ממש.

יש עני שזהו בגדר מחסורו ויש עני שאין זה בגדר מחסורו

טו. והלום ראיתי בפתיחה לשו"ת משנת יוסף (חלק שלישי) שדן בנידון דידן אם יש חיוב ליתן צדקה לצרכי מצוה, והעלה בזה חילוק נחמד, ואלו דבריו: וז"ל: וא"כ בחפצי מצוה כאלה הנוגעים לו בגדר "אשר יחסר לו" ודאי אנו חייבים לתת לו, שאם לא נקנה לו תפילין, ולא יוכל להכנס לבית הכנסת להתפלל בצבור, אלא ישב וידום או יתפלל ביחידי או בלי תפילין, ה"ז בזיון גדול לו, שלעיני כל ייחשב כארחי פרחי שאפילו טלית ותפילין אין להם, ואין כאן המדובר על שכר המצוה, אלא שבלי המצוה הרי הוא חסר, גברא ערטלאי, ואין לך "אשר יחסר לו" גדול מזה, וכמו כן בארבע מינים בחג הסוכות צריך לתת לו שיוכל לנענע ולהקיף בבית הכנסת יחד עם הקהל כראוי, ולא ישב בצד כאבל בין החתנים. [ודבר בלתי מצוי הוא שבלי סוס ועבד הוא ייחשב חסר, ולא בלי חפצי מצוה הנ"ל, אא"כ הוא מקלי הדעת].

ורק במצוה שעושה אותה לבדו בביתו, בזה שייך לומר שאונס רחמנא פטריה, וא"כ אין קופת הצדקה חייבת להשלים לו המצוה, כיון שגם כך כלפי שמיא נחשב כאילו עשאה ממש. —

אבל גם בזה תלוי, שאם העני יכול להשלים עם זה, ניחא. אבל אם ידאב לבו, ונפשו עליו תאבל שאינו יכול לקיים המצוות שבהן חפץ מאד פשיטא שזה בכלל "אשר יחסר לו", דכי נוכל להניחו לגור בלי מזוזה, או בלי טלית קטן, או אפי' בלי בשמים להבדלה או בלי סוכה. — אלא מאי נאמר קנינו לו סוס ועבד, ימכרם אם במצוות ה' חפץ, א"כ מה הרווחנו שהרי נצטרך להשלים הסוס והעבד שנית, אם מכרם לקנות בדמיהם צרכי מצוה, ולכן פשיטא שבעני כזה צריכים לתת לו מהצדקה חפצי שמים כמו חפצי עצמו (עכ"ל).

מצות גמ"ח ליתן לעני חפצי מצוה

יז. ודע דאף לסוברים שאין בזה חיוב צדקה, מ"מ גם הם מודים שיש בזה גמילות חסדים דסו"ס הוא עושה בזה טובה גדולה לחבירו שיוכל לקיים מצות התורה ולא יהא בגדר אונס רחמנא פטריה, אלא שהם סוברים שאין זה שייך למצוה המיוחדת של צדקה שזו נאמרה כלפי צרכי הגוף בלבד.

וכן העלה בשו"ת חתן סופר הנ"ל דאף שאין בזה בכלל צדקה, מ"מ ישנו בגדר גמ"ח שהוא מצוה כללית לעזור לחבירו בכל מה שיחסר לו, והוסיף דמצד אחד חמור זה ממצות צדקה, שעל הצדקה אין כופין מפני שהוא מ"ע שמתן שכרו בצידו,[ג] ומשא"כ בשאר גמ"ח שאין מתן שכרו בצידו כופין עיי"ש ראייתו.

ג. ויש להעיר כי הראשונים נחלקו בזה האם כופין על הצדקה, וכמבואר בדברי התוס' במסכת

יח. ויש ללמוד כן גם מדברי החכם צבי בתשובה (סו"ס ע') וז"ל: וכיון שלמדנו שקרוב קודם לת"ח מכ"ש שקודם למכירי כהונה שאינו קרובו, וכיון שכן ממילא משמע דבכל מצוה שיכול לזכות את קרובו או את אחרים קרוביו קודמין, וכאותה שאמרו בפרק חזקת (דף מ"ג ע"א) הכל אצל ס"ת עניים הן, וכי היכי דלענין עוני ממון הקרוב קודם, ה"ה לענין עוני מעשים טובים הקרוב קודם, ורואה אני הדברים ק"ו מה אם לחיי שעה הקרוב קודם לחיי עולם לא כ"ש ואל תשיבני ממ"ש בפ"ק דקדושין (ל' ע"א) לענין ת"ת להקדים בנו לבן בנו וב"ב לבן חברו, ואילו אחיו ושאר קרוביו לא נקיט, די"ל דאורחא דמילתא נקיט, וממילא משמע דה"ה לשאר קרוביו דמאי שנא (עכ"ל), והובא בקצרה בפת"ש ביו"ד סימן רמ"ה (סק"א).

וראיתי בשו"ת להורות נתן הנ"ל (סק"א) שכתב דמדברי החכ"צ משמע שיש בזה מצות צדקה לדאוג לעני שיוכל לקיים צרכי מצוה, ולענ"ד אין זה מוכרח כלל בדעת החכ"צ ויתכן מאוד שכוונתו משום המצוה הכללית של גמילות חסדים, וס"ל דלא רק בצדקה יש להקדים את קרובו, רק ה"ה בשאר עניני גמ"ח.

ותדע שהרי הנידון שם בחכ"צ הוא במי שבא לבחור לאיזה מוהל ליתן לקיים מצות מילה, ואטו יש בזה מצות צדקה לכבד מוהל למול, אתמהה, וע"כ כוונתו משום גמ"ח דסו"ס עושה בזה חסד עם המוהל שמזכהו במצוה, וממילא כל הקרוב קרוב קודם.

אכן בדברי האגרות משה ה"ל מבואר דמצות צדקה לצרכי הגוף גדולה ממצוה זו לזכות העני בקיום מצוה, ומדברי החכ"צ משמע איפכא דצרכי מצוה חמירי טפי מצרכי הגוף, וי"ל.

ובמשנת יעב"ץ הנ"ל כתב שהנותן מעות לעני כדי שיוכל לקיים מצות הרי זה בגדר מסייע לדבר מצוה, אבל אין זה מדין צדקה, ונפק"מ שאם נדר ליתן צדקה לעני אינו יוצא בכך ידי נדרו.

יט. והנה בתנא דבי אליהו רבה (פרשה כ"ה) איתא: דבר אחר הלא פרוס לרעב לחמך, אין לחם אלא דברי תורה, שנאמר הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב וגו' (עמוס ח' י"א), מיכן אמרו, יש בו באדם דברי תורה יפרנס לאחרים, כדי שתרבה חכמתו בידו, ומוסיפין לו עליה, כל העושה כן אינו נמנע מטובה העתידה לבוא עליהן לישראל לימות המשיח וכו'.

עוד איתא שם: כי תראה ערום וכיסיתו, כאי זה צד, אם ראיתה אחד ממי שאין בו תורה, הכניסהו בביתך ולמדיהו קריית שמע ותפילה, ולמדיהו פסוק אחד או הלכה אחת, זרזיהו במצוות, לפי שאין ערום בישראל אלא מי שאין

בו דברי תורה, ודומה למי שעומד ערום.

ובשו"ת להורות נתן הנ"ל כתב דגם מזה משמע שיש בזה מצות צדקה שהרי עיקר פסוקים אלו של 'כי תראה ערום' ו'הלוא פרוס לרעב' מדברים במצות צדקה, וכיון שהתנא דבי אליהו הסמיך לכאן הענין ללמד את חבירו תורה ולזרזו במצות – ולענ"ד גם זה אינו הכרח גמור, והבוחר יבחר.

ויש לציין כי עיקר החיוב ללמד תורה לאחרים, מפורש להדיא ברמב"ם בהלכות ת"ת (פ"א ה"ב), ובשו"ע יו"ד סימן רמ"ה (ס"ג), וילפינן זה מקרא וכמבואר שם, וא"כ זהו חיוב מיוחד שם, אכן בביאור הגר"א שם (סק"ה) הביא מקור לזה גם מדברי התנא דבי אליהו הנ"ל. [וע"ע בספר אהבת חסד לבעל החפץ חיים (ח"ג פרק ז') מש"כ בזה].

האיך מותר לשאול על הפתחים

כ. והנה לסוברים שאין בזה חיוב צדקה יש לדון האיך מותר לו לחזור על הפתחים, וכפי שמצינו בהלכות חנוכה ובעוד מקומות, והרי הנותנים סבורים שהוא מחזר אחר הצדקה, ונותנים לו כדי לקיים מצות צדקה, וע"כ צ"ל לדבריהם דאה"נ שהוא צריך לומר שהוא אוסף את הכסף לצרכי מצוה ולא לצרכי צדקה, וכ"ה בקונטרס והאר עינינו הנ"ל בשם הגרא"צ סילבר שליט"א.

אכן בספר משנת יעבץ הנ"ל נקט כי הא בהא תליא,[ד] והיות שאין בזה מצות צדקה ממילא ג"כ אינו מחוייב לחזור על הפתחים, ומה שכתבו הרמב"ם והשו"ע כלפי חנוכה שואל היינו לוה מאחרים ולא חוזר על הפתחים עיי"ש.

האם מדין חיוב ערבות חייב ליתן ממון לחבירו כדי שיוכל לקיים המצוה

כא. והנה כל האחרונים הנ"ל דנו בזה מצד מצות צדקה האם מצוה זו נאמרה רק כלפי צרכי הגוף, או דה"ה וכ"ש לצרכי מצוה, ולכו"ע יש בזה עכ"פ משום גמ"ח.

אכן מה אעשה כי לענ"ד יש כאן תמיהה גדולה עד מאד, דלכאורה גם לולי חיוב צדקה בודאי מחוייב ליתן מעות לחבירו לקיים בהם מצוה, מדין חיוב ערבות שהרי כל ישראל ערבים זה בזה, וכדאיתא בשבועות (ל"ט ע"א) וביתר אריכות במסכת סוטה (ל"ז ע"ב) יעו"ש.

ב"ב (ח' ע"ב בד"ה אכפיה) ובשאר הראשונים שם, ולהלכה קיי"ל דכופין, וכמבואר בשו"ע יו"ד סימן רמ"ח (ס"ב).

ד. ויש לציין כי באשל אברהם הנ"ל רמז כ"כ לזה, אלא שהוא כתב דאין לומר דמטעם זה אין חיוב לחזור על הפתחים בכל המצות מפני שאין בזה צדקה דבאמת יש בזה צדקה, וק"ל.

וכיון שהוא ערב שחבירו יקיים מצוה בודאי שהוא מוכרח לדאוג לכך שחבירו יקיים המצוה עכ״פ באופן שהדבר תלוי בידו, וא״כ בנידו״ד שחבירו רוצה לקיים המצוה וכל מניעתו הוא רק מפני חסרון ממון א״כ כל מי שיש לו ממון כשם שהוא מחוייב להוציא ממונו כדי לקיים בעצמו מצות כך הוא מחוייב לכאורה גם ליתן לחבירו מעות כדי לקיים מצות, שהרי חיוב קיום המצוה של חביריו מוטל גם עליו מדין ערבות.

וגדולה מזו מצינו בדברי האחרונים באופן שיש לאדם שתי אפשריות או שהוא יקיים מצוה מן המובחר וחבירו לא יקיים כלל המצוה, או ששניהם יקיימו עיקר המצוה ולא מן המובחר, דיתכן שהוא מחוייב להתחלק עם חבירו מכח חיוב הערבות המוטל עליו אף שיפסיד עי״ז לקיים את חלק ההידור שבמצוה, והארכנו בענין זה להלן בסימן ל״ג-ל״ה, וא״כ כ״ש וק״ו כששניהם יכולים לקיים מצוה מן המובחר מדוע לא יהא מחוייב ליתן מממונו לחבירו.

והבט וראה מש״כ המשנ״ב בסימן תרנ״ה (שעה״צ סק״ה) לגבי אם רשאי אם לומר לנכרי לעבור שבות כדי שחבירו יקיים מצות ד׳ מינים, דלדעת כמה אחרונים אסור משום דהוי בכלל אין אומרים חטא כדי שיזכה חבירך, וז״ל: ואיני יודע מה שייך בזה חטא, דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חברו בן ישראל יעשה מצות התורה, ואם יחסר לו הרי הוא כאילו חסר לי, ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחברו בקידוש וכדומה, כמו שכתב הרא״ש בברכות פרק ג׳, ונהי דחטא חברו מתחלה בזה שלא קנה הד׳ מינים מערב יום טוב כדי שלא יצטרך ביום טוב לעבור על שבות של דבריהם, מכל מקום בדיעבד שלא קנה הלא הוא מחוייב בעצמו לשלוח סביביו על ידי עכו״ם להשיגו, וממילא כשם שהוא מחוייב להשיגו, כן אני מחוייב להמציא לו [ואך שהוא ישלם עבור השליח], ואיך שייך בזה חטא, ויש ליישב קצת, מכל מקום צריך עיון בדבר (עכ״ל).

והן אמת כי אם יש לחבירו מעות ואינו רוצה להוציאם למצוה, ומוכן לקיים המצוה רק בממון חבירו מסתברא שאין חיוב ליתן לו, וכן נרמז בדברי השעה״צ הנ״ל. [ועיין במסכת כתובות (ס״ז ע״ב) לגבי מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו, ובשו״ע יו״ד סימן רנ״ג (סעיף י׳)], וגדולה מזו מבואר בשו״ת חות יאיר (סימן קפ״ז) כלפי קהל החייבים לשכור שופר או בעל תוקע וכדומה, וחלק מהקהל מתחמקים שלא ליתן מעות לזה שרשותם בידם לכוין להוציא רק את מי ששילם בעד המצוה, וכן בד׳ מינים הרשות בידם שלא ליתן לנענע למי שלא נשתתף בקנייתם עיי״ש, אבל בנידו״ד הרי אין לו משלו ואנוס הוא, וא״כ בודאי שחל

החיוב על כל ישראל שהם ערבים לסייע לו.

ואם כנים אנו בזה לא שייך כלל לדייק מלשון הרמב"ם ושו"ע שהשמיטו צרכי מצוה במצות צדקה, דבאמת לא הוצרכו לכך דצרכי מצוה חמורים לענין זה שהם בגדר חיוב ערבות על כל איש ואיש מזרע בית ישראל.

כב. אכן שוב התבוננתי שיש לדחות את כל הטענה הנ"ל, דאפשר שבאמת אין בזה חיוב ערבות, דחיוב ערבות הוא רק במי שמחוייב לקיים איזה מצוה, ואינו יכול לקיימה, וכגון הצריך לתקוע בשופר בר"ה ואינו יודע לתקוע בעצמו שאז יש עליו חיוב לילך לבעל תוקע ולבקש ממנו שיתקע עבורו, וממילא גם התוקע מחוייב לתקוע עבורו ואינו רשאי להתחמק ממנו, כיון שיש עליו חיוב ערבות, וכן כל כיו"ב.

משא"כ בנידו"ד שאדם זה אין לו מעות לקיים מצוה זו, הרי יתכן שאינו מחוייב כלל במצוה זו, ואם הוא עצמו אינו מחוייב לא שייך לומר שיש לאחרים בזה חיוב ערבות, דלא שייך ערבות כשהבעל דין בעצמו אינו מחוייב, ואף שיש אפשרות בידם להקפיע את פטורו ולדאוג שיתחייב ויקיים, מ"מ לא מצינו חיבו כזה כיון שסו"ס לעת עתה הוא פטור ואינו עובר בביטול מצוה עשה.

ובאמת דבמשנת יעב"ץ הנ"ל נרמז כבר ענין זה קצת דכל הפטור ליתן לו נובע מפני שהוא עצמו אינו מחוייב, יעו"ש, וע"ע בסמוך (אות כ"ה) בשם החתן סופר.

ודאתאן להכי יוצא שנידון דידן דומה למש"כ לדון בהרחבה להלן בסימן כ"ט בעני שאין לו מעות האם הוא פטור מכל המצות שאין לו אפשרות לקיימם מחמת חסרון ממונו, או שמא אין זה פוטר אותו והוא מחוייב לטרוח ולשאול על הפתחים וכדומה עד שיזדמנו לו כל חפצי המצוה.

דלסוברים שאינו מחוייב לחזור על הפתחים וכפשטות דברי הירושלמי בריש פאה דכיון שאין לו הרי הוא פטור, שייך למר סברא הנ"ל דממילא אין בזה ערבות, ואולי אפילו צדקה אין בזה כיון שאינו מחוייב, ואין זה בגדר מחסורו וכנ"ל.

אבל לסוברים שבכל המצות חייב לחזור על הפתחים, אי נמי באותם המצות שהכל מודים בהם שיש בהם לחזור על הפתחים – יהיה מאיזה טעם שיהיה – ממילא חייבים ליתן לו כי חל על הכל חיוב ערבות לדאוג שיוכל עני זה לקיים מצוה זו שהוא מחוייב לקיימה, ודו"ק היטב.

ליתן צדקה להציל אדם מעבירה

כג. ודע דבשו"ת חתן סופר הנ"ל העלה דאף אם אין חיוב צדקה ליתן לעני מעות כדי לקיים מצות תפילין ושאר מצוה, מ"מ אם הוא נצרך למעות כדי

להנצל מן החטא הרי זה בגדר מצות צדקה, וביאר בזה טעם הדין שחייבים להשיא אשה לעני ממעות צדקה (עיין כתובות ס"ז ע"ב, ושו"ע יו"ד סימן רנ"ג), דזה אינו בגדר צרכי הגוף, וע"כ כדי להצילו מן החטא, ומטעם זה גם פודים את השבויים ממעות צדקה אף באופן שכל הפדייה הוא כדי שלא יטמע בחטא.

וטעם החילוק בין צדקה לקיים מצוה לצדקה להמנע מן החטא, ביאר שם, כי במצות כיון שאין לעני מעות הרי הוא פטור ושוב אין זה בגדר צרכיו, משא"כ בל"ת שחייב למסור כל ממונו, ונמצא שלעולם אינו נפטר ומשו"ה אנו מחוייבים לסייעו, וגם מדבריו יש סעד לדברינו הנ"ל (אות כ"א) דאם איתא שהעני חייב לחזור על הפתחים לא שייך לומר שאין חייבים ליתן לו, אלא שלדברינו הוא מדין ערבות, ולשיטת החתן סופר יוצא דבכה"ג הרי זה בגדר צדקה דכיון שאינו פטור הרי זה בגדר די מחסורו.

לעבוד בחוה"מ כדי שיהא לו מעות לצרכי מצוה

כד. יש להסתפק בהא דקי"ל בהלכות חול המועד סימן תקמ"ב (סעיף ב') דפועל שאין לו מה יאכל רשאי לעבוד בחוה"מ בשכר כי התירו לו לצורך פרנסתו – מה הדין מי שיש לו ככל הנדרש לו לכדי מחייתו אבל אין לו לצורך קיום איזה מצוה, האם גם לזה הותר לו לעסוק במלאכה.

ונפק"מ למשל בחג הסוכות כשיש לו את כל צרכי החג אבל אין לו מעות לקנות ארבע מינים.

ואולי גם זה תלוי ביסוד הנ"ל, דבאלו המצוות שחייב להשכיר עצמו כדי שיוכל לקיימם, ממילא רשאי גם להשכיר עצמו בחוה"מ, דלא גרע צרכי מצוה מצרכי גופו, אבל במצות שהוא פטור מהם מפני שאין לו אפשרות לקיימם יש לדון אם הותר עבורם לעבוד בחוה"מ כדי שישתכר ושוב יתחייב בהם ויקיימם.

והנה באמת בחוה"מ גם לולי ההיתר של פועל שאין לו מה יאכל יש עוד היתר של צרכי מצוה, אך התם מיירי שהעשייה עצמה היא לצורך מצוה, וזה הותר באופנים מסויימים, כמבואר באו"ח סימן תקמ"ה, אבל בנידו"ד אין מלאכתו לצורך מצוה, אלא שמטרתו הוא כדי להרויח מעות שיוכל לקיים בהם מצוה, ועיין.

לאיזה עני יתן השמן - לזקוק למזון או לצורך מצוה

כה. כתב בספר חשוקי חמד (שבת כ"ג ע"ב): שאלה. לראובן יש בקבוק קטן של שמן ולפניו ב' עניים, אחד זקוק למזון כדי להטביל את פתו בשמן ואין לו מזון אחר חוץ מהלחם, והעני השני זקוק לשמן לנר חנוכה למי יתנו.

תשובה. יתנו לצורך נר חנוכה, מאחר ועליו העני יברך, וגם מוכר

כסותו לצורך זה, כמבואר בשו"ע (סימן תרע"א ס"א) והוא משום פרסום הנס, ואילו העני הצריך את השמן להטביל בו פתו, אין זו מצוה שמוכרים כסות (גם לא בשבת) וגם לא מברכים עליה. וגם הרי מסתבר שאדם מישראל צריך למכור את השמן שמטביל בו את הפת כדי לקנות שמן לנר חנוכה, ובפרט למה שכתב החתם סופר[ה] שלכן מוכר כסותו משום שחז"ל עשו אותנו לבעלי חוב, ואם דבר זה נכון שצריך למכור שמנו העומד לאכילה, לנר חנוכה, אם כן זה שצריך את השמן לנר חנוכה קודם, ואם כן כל שכן לנר שבת שעדיף מנר חנוכה. - אמנם הביאור הלכה (סימן תרעא ד"ה ואפילו) מביא ראיות שחייבים הגבאים לתת לעני כסף, כדי לקנות נר חנוכה, ואילו שמן להטביל פת היא הצדקה הפשוטה, וא"כ לכאורה שמן להטביל בו פת עדיף, בכ"ז אפשר לומר שלאחר שלמדנו שיש בזה צדקה, עדיפה צדקה זו משמן לאכילה.

נימוק נוסף שעדיף לתת את השמן

עבור הנר חנוכה הוא שהתורה קראה לשמן 'יצהר' שנאמר: "ואספת דגנך ותירושך ויצהרך" לשון זה על שם המאור הוא, כמו שכתוב צהר תעשה לתיבה שהוא מלשון אור, וגם השמן נקרא אור הרי שעיקר חשיבותו הוא האור, ולכן יתכן שהוא קודם. וטעם זה גם בימות החול כששני עניים מבקשים שמן זה להאיר וזה לשרות בו פתו, יש מקום להעדיף את מי שזקוק לשמן בשביל אור, וצ"ע (עכ"ל).

והנה בעיקר הנידון מה עדיף טפי האם

ליתן צדקה לצרכי מצוה של עני או לצרכי מחייתו הרי בדברי החת"ס הנ"ל מפורש כי מחוסר לחם קודם למחוסר תפילין, ואולי דוקא מחוסר לחם נקט דהוי ממש בגדר להחיותו ולא שאר צרכיו, וצ"ע

עוד יש להעיר בעיקר טענת החשוקי

חמד דכיון שהעני עצמו צריך למכור חפץ זה עבור המצוה, ממילא פשוט שהמצוה קודמת, יש להעיר דלפי"ז תיקשי על כל האחרונים הנ"ל שסוברים שאין חיוב ליתן צדקה לעני לצרכי מצוה, והרי סו"ס העני מקבל צדקה ולכל מחסורו אשר יחסר לו, ואטו אינו מחוייב למכרם ולהחליפם בחפצי מצוה, ובשלמא לסוברים שבשאר מצות אינו חייב למכור כסותו י"ל דכיון דכל מה שנותנים לו הוא בגדר דברים הנצרכים לו וממילא לאינו מחוייב לוותר עליהם בשביל מצוה, אבל באלו המצות שהוא מחוייב למכור כסותו [אי נמי לסוברים שכ"ה בכל המצות], א"כ סו"ס ישתמש במעות שנותנים לו לכסות וכדומה עבור חפצי המצוה ושוב יתנו לו פעם שנית עבור כסותו.

ה. א"ה. לא מצאתי ענין זה בדברי החת"ס רק בדברי תלמידו המהר"ם שיק (סימן של"א), וכפי שהובא להלן בסימן ל' (אות כ"ט) יעו"ש.

וצ"ל דלשיטתם כיון שאין בזה מצות צדקה ליתן לו חפצי המצוה, ממילא אין העני מחוייב להחליף את מה שנתנו לו בשביל חפצי מצוה כיון שלא ניתן לו אדעתא דהכי, וזה דומה להא דקיי"ל בשו"ע יו" סימן רנ"ג (סעיף י"ב) דמי שצריך לבריות ושט אחר פרנסתו ונתנו לו צדקה, אין בעלי חובות יכולים להפרע ממה שגבה בצדקה.

ומיהו כ"ז שייך לומר שאינו מחוייב, אבל עדיין יל"ע אם העני רשאי לשנות מה שנתנו לו לצרכי גופו להשתמש בהם לצרכי מצוה, וזה תלוי בעיקר מצות צדקה האם העני רשאי לשנות מה שנתנו לו למטרה אחת בשביל מטרה אחרת, וראה בספר צדקה ומשפט (פ"ט ס"ט) כמה פרטי דינים ודיעות בזה.

היוצא לדינא

טז. והנה בעיקר מחלוקת זו נראה לענ"ד שיש לנו להכריע כדברי רבותינו גדולי האחרונים ה"ה הפמ"ג והחת"ס והאשל אברהם והבה"ל שהבינו בפשיטות שיש בזה מצות צדקה, ומה גם כי מסברא נראה ברור כי קשה להבין שאין זה בגדר מחסורו, דלמה יגרעו חפצי מצוה מחפצי רשות.

ומ"מ נראה לי כי אף לסוברים שלעולם יש חיוב צדקה בשביל חפצי מצוה, דלא גרע משאר צרכי העני, מ"מ עדיין יש להכריע עפ"י הסברא הנ"ל כלפי הידור מצוה, והיינו האם יש מצות צדקה ליתן לעני חפץ מהודר, או שמא די במה שיקיים את עיקר המצוה כדי שיצא יד"ח בלא הידור, וראה מה שהבאתי בזה לעיל (אות י"ב) בשם הבה"ל והצדקה ומשפט, ומסתברא לי כי זה תלוי בכל עני ועני לפי הרגילו שאם מימיו לא היה רגיל לקיים מצוה בהידור רק היה די לו בעיקר הדין, ממילא אין נותנים לו יותר מזה, ואפילו אם היה רגיל להדר במצות אבל אין זה כואב לו במה שיקיים עתה את המצוה כעיקר הדין, א"כ שוב אין זה בגדר מחסורו שהרי הוא מסתפק בכך, אבל אם יש לו צער וכאב וגעגועים לקיים את המצות בהידורם, שוב הוי זה בגדר מחסורו, וק"ל.

האם חייב האדם לחזור על הפתחים ולמכור כסותו כדי שיוכל לקנות חפצי מצוה

מי שאין לו מעות האם נחשב כאנוס לקיום מצות או שהוא מחוייב לטרוח כדי להשיג את הממון הזקוק לו למצוה

א. מצות רבות יש לנו בתורה שאינם ביד האדם לעשותם רק ע"י שיהא מזומן בידו החפץ של המצוה, וכגון ד' מינים ותפילין וכדומה, ויש לברר מה

הדין במי שהוא עני ואביון ואין ידו משגת להשיג צרכי המצוה, עד כמה הוא מחוייב לטרוח ולחזור אחריהם.

והנה גם במי שאינו עני כל כך ויש לו מעות גם כן יש לדון עד כמה הוא מחוייב להוציא מממונו עבור צרכי מצוה, וכבר דנו בזה רבותינו הראשונים והאחרונים עפ"י סוגיית הגמרא בב"ק (ט' ע"א), וראה פרטי הדינים בזה בטור וב"י ושו"ע בסימן תרנ"ו ובאחרונים שם.

אכן מה שאנו דנים כאן הוא כלפי מי שאין לו כלל מעות, האם אף על פי כן הוא מחוייב לטרוח ולהשיג מעות כדי שיוכל לקנות את חפץ המצוה.[ו]

שיטת הירושלמי ופירושו

ב. והנה בירושלמי במסכת פאה (פ"א ה"א) איתא: דתני רשב"י אומר גדולה היא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקדוש ברוך הוא יותר מכבודו, נאמר (שמות כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך, ונאמר (משלי ג' ט') כבד את ה' מהונך, ממה את מכבדו ממה שיחננך מפריש לקט שכחה פיאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה, ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים, אם יש לך אתה חייב בכולן, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן, אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו אתה מסבב על הפתחים.

ודברי הירושלמי הובאו בדברי התוס' בקידושין (ל' ע"א ד"ה כבד, ל"ב ע"א ד"ה אורו) ובראי"ש שם (פ"א סימן נ'), וכן בהגהות מיימונית בהלכות ממרים (פ"ו ה"א),[ז] ומפשטות דברי הירושלמי משמע להדיא דבכל המצות שבתורה [מלבד מצות כיבוד או"א] כל שאין לו מעות הרי הוא פטור דאונס רחמנא פטריה.[ח]

וכן העתיקו להלכה העולת תמיד בסימן כ"ה (סק"ב) והא"ר שם (סק"א)

ו. ואף שלכאורה יש לטעון שאם נאמר שיותר מחומש אינו מחוייב להוציא מנכסיו, א"כ כ"ש שאין לו להוציא יותר ממה שיש לו, אבל זה אינו דראשית כל השיעור של חומש אינו ברור וכבר נאמרו בזה הרבה דיעות וחילוקים באיזה אופן נאמר שיעור זה כאשר יראה המעיין שם בסימן תרנ"ו, ועיין גם להלן בסימן ל"א דמשכח"ל מצוה שאין מוציאים עליה יותר מחומש, ואפ"ה כשאין לו חייב למכור כסותו ולחזור על הפתחים.

ז. ומכאן יש להעיר על מש"כ בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן ק"פ) בזה"ל: אך גוף דברי הירושלמי לענין שאר מצות צל"ע דלא הובא בפוסקים (עכ"ל), דהרי כמה וכמה ראשונים הביאוהו, וגם הרדב"ז (סימן תרס"ג) דן בזה, אך כל אלו הביאו זאת בעיקר כדי לדון כלפי מצות כיבוד או"א.

ח. וראה בשו"ת חות יאיר (סימן קפ"ו) שדייק מן הירושלמי דמ"מ כל מה שיש לו חייב ליתן למצוה, וזהו דלא כמבואר בגמרא דילן במסכת ב"ק (ט' ע"א) שאפילו שליש מנכסיו אינו מחוייב

שמי שאין לו מעות לקנות תפילין אינו חייב לחזור על הפתחים, ומקורם מדברי הירושלמי הנ״ל, וכן סתם שם המשנ״ב (סק״ב) להלכה, וכן העתיקו האחרונים בכמה וכמה מקומות, וביניהם הגאון מבוטשטאש באשל אברהם (שם וכן בר״ס רמ״ב), וכן בספרו עזר מקודש על שו״ע אבה״ז (סימן ע׳ ס״ג), ועיין גם בשד״ח (מערכת מ׳ כלל קצ״ח).

ג. ואולם בסימן תרנ״ו בבה״ל (בד״ה אפילו) חזר המשנ״ב לדון בענין זה באריכות, ושם נתקשה טובא בדעת הע״ת והא״ר הנ״ל ועיקר טענתו דא״כ מדוע בנר שבת חייב לחזור על הפתחים, ומכח זה רצה לחדש דבאמת יש עליו חיוב בכל המצות לחזור על הפתחים, וכתב שם לפרש כוונת הירושלמי באו״א וז״ל: ומה שהביאו ראיה מירושלמי הנ״ל לכאורה לאו ראיה היא בשנדקדק על לשון הירושלמי דקאמר ׳ועושה סוכה ולולב שופר ותפילין וציצית׳, מאי לשון ועושה דקאמר היה לו לומר ויושב בסוכה ונוטל לולב ותוקע בשופר ולובש תפילין וציצית, וע״כ נלענ״ד דהירושלמי אזיל לשיטתו דאיתא שם בברכות פ״ט הלכה ג׳ העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה, נכנס לישב בה אומר ברוך אקב״ו לישב בסוכה, העושה לולב לעצמו אומר ברוך אקב״ו לעשות לולב, כשהוא נוטלו אומר על נטילת לולב, העושה תפילין לעצמו אומר ברוך אקב״ו לעשות תפילין, כשהוא לובש אומר על מצות תפילין וכן חושב שם מזוזה וכמה מצות, הרי דסובר הירושלמי דעשיית המצות הוא מצוה בפ״ע מדמברך עליה (ועיין במנחות דף מ״ב ע״ב בתוספות דהירושלמי חולק בזה על הגמרא שלנו) ואינו יכול לפטור עצמו במה שיקנה תפילין או סוכה מחבירו במעותיו, ולזה קאמר הירושלמי דענין זה לא חייבתו התורה לעשות בעצמו הסוכה, וכן ליקח קלף ולעשות מזוזה ובתים ופרשיות כי אם כשיש לו, אבל אם אין לו לא חייבתו התורה בזה לחזור אחר עצים לסוכה וקלף לתפילין וכה״ג, אלא קונה במעותיו תפילין ומזוזה שעשו אחרים וכן בסוכה וכל המצות דהעשייה אינה אלא הכשר, אבל עצם המ״ע ללבוש תפילין וכן כה״ג בקיום שאר המצות מזה לא פטרתו התורה כלל שהוא חוב המוטל על גופו, ולא גרע מנר של שבת ונר חנוכה וד׳ כוסות דמוכר כסותו כדי להשיגם (עכ״ל).

ליתן בשביל מצוה, וראה מש״כ בזה באריכות, ועיין להלן סימן ל״א (אות כ״ד) מש״כ בזה בשם הרדב״ז, וע״ע בספר אהבת חסד להח״ח (ח״ב פ״כ אות ג׳ בהג׳ה) שהוכיח מכאן כשיטתו שיש אופנים שאין שיעור חומש, ורמז לזה גם בבה״ל בסימן תרנ״ו.

דיעות האחרונים הסוברים שאינו מחוייב

ד. והיוצא לנו מכל זה דלדעת העולת תמיד והא"ר אין חיוב לחזור על הפתחים לקנות חפצי מצוה,

וראה להלן בסימן ל"א (אות ב') ששם כתבנו דמדברי המהרש"ל ורעק"א והערוך השלחן ועוד הרבה אחרונים מוכח כן בפשיטות כי בשאר כל המצות אין חיוב לחזור על הפתחים, וכ"ש למכור כסותו, משום דקיי"ל שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש.

וכן נראה מפשטות המגיד משנה בהלכות חנוכה (פ"ד הי"ב) שהוצרך ליתן טעם מדוע עבור נ"ח צריך לחזור על הפתחים משום פרסומי ניסא, ומשמע דבלא"ה אינו מחוייב [ומיהו י"ל דכוונתו כלפי שאר מצות דרבנן], וכן נקטן הרבה אחרונים בפשיטות שחיוב זה הוא רק בנ"ח וד' כוסות משום פרסומי ניסא, וכ"ה בשו"ת אבני נזר (סימן ת"ק).

וכן נקט בשו"ת מחנה חיים (ח"ג או"ח סימן י"ט) וז"ל: בירושלמי דפאה דאין מחוייב לחזור על הפתחים כדי לקנות תפילין, ויש לדחות דגדול כבוד הבריות שדוחה בשב ואל תעשה קיום מצות עשה, הגם שאין כבוד הבריות דוחה ל"ת דאורייתא בקום ועשה, אבל ביטול עשה בשב ואל תעשה נדחה ודו"ק (עכ"ל).

דעת הסוברים שיש חיוב בכל המצות לחזור על הפתחים

ד. ואולם לדעת המשנ"ב אין הלכה זו ברורה ויתכן שחיוב זה הוא בכל המצות.

ובספר מור וקציעה (סימן תרנ"ו) על מה שהביא הב"י שם בשם הרא"ש כי אין אדם מחוייב לבזבז ממון רב אפילו בשביל מצוה עוברת, כתב בזה"ל: ולי צ"ע – אך מדוע לא תהא מצוה דאורייתא חמורה בכך כארבעה כוסות ונר חנוכה דרבנן אף שיש בהן פרסומי ניסא, ועוד אם בל"ת חייב אדם להוציא כל ממונו ולא יעבור, עשה לא כל שכן (עכ"ל). ועיי"ש מש"כ עוד בזה, ויש לדון בטענותיו, וכבר העיר בזה בשו"ת שבה"ל (ח"ד סימן ס"ט), ואכמ"ל.

והרי לנו שאף הוא נוטה לומר כי מסברא אין לחלק בין נ"ח וד' כוסות לשאר כל המצות אלא שנשאר בקושיא על משמעות הפוסקים שלא נקטו כן, והיינו משום דס"ל דהכלל שלא לבזבז הון רב על מצות סותר חיוב זה לחזור על הפתחים ולמכור כסותו, וראה להלן סימן ל"א, מש"כ כמה דרכים בזה לשיטת הבה"ל מדוע אין שני כללים אלו סותרים זה את זה.

וכן צידד גם בשו"ת שאילת שלמה (סימן ק"ד) וכתב שם לדחות את ראיית הא"ר מדברי הירושלמי דמיירי רק כלפי אם צריך לבזבז על מצוה יותר

מחומש, ובזה חילקו כיבוד או״א חמירי משאר מצות, וכתב שכן פירש הרדב״ז (עיין להלן סימן ל׳ אות כ״ד) ועוד שאין למדים הלכה מאגדה.

ושוב הביא דבספר תיקון משה (הלכות חנוכה) הביא ראיה מסוגיית הגמרא בקדושין (כ״ט ע״א) שאין חיוב לחזור על הפתחים להביא עולת ראיה וה״ה שאר מצוה, ודחה שם ראייתו עיי״ש.

אינו מחוייב אבל יש בזה מידת חסידות

ה. ויש לנו בזה שיטה חדשה והיא שיטת המהר״י אסאד בשו״ת יהודה יעלה (סימן ר״ב) שהביא שם בתחילה הא דמבואר במגילה (כ״ז ע״א) מעשה רב מגדולי האמוראים שמכרו ומשכנו בשביל יין לצורך קידוש והבאתי ענין זה להלן בסימן ל׳ (אות י״ג), וכתב דמכאן למד הרמב״ם כלפי נ״ח ונ״ש שחייב ג״כ למכור כסותו ולחזור על הפתחים כיון שהם חמורים מקידוש היום, ואף שי״ל שהאמוראים עשו כן ממידת חסידות, מ״מ ראה הרמב״ם לקבוע להלכה שראוי לכל אדם לעשות כן.

והוסיף וכתב: ובאמת ודאי גם במצוה דאורייתא ראוי כך לבזבז עליו ממדת חסידות לבד אבל הרמ״א סימן תרנ״ו מעיקר הדין קאמר לחלק בין קיים עשה לבין לעבור הל״ת, דאף דגבי ל״ת בעינן בכל מאודך בכל ממונך ואין אונס הממון פוטרו, מ״מ במ״ע הקלה ובשב ואל״ת התורה חסה על ממונם של ישראל ושלא לבא לידי עוני כו׳ עשה שבתך חול כו׳ ואל יבזבז יותר כו׳ מדינא, ולא הוצרך הרמ״א לפרש דמ״מ מידת חסידות הוא לוותר כל ממונו גם לקיים מ״ע, דק״ו הוא ממצות דרבנן הנ״ל קידוש היום ונר חנוכה ונר שבת וממילא שמעינן ליה כנ״ל (עכ״ל).

והיינו דלשיטתו באמת אין חילוק בין נ״ח ונ״ש לשאר מצות ובכולם אינו מחוייב מדינא רק חומש וכדומה, וממידת חסידות לחזור על הפתחים ולמכור כסותו וכדומה. – אכן מסתימת שאר הפוסקים משמע דכל היכא שהוזכר שצריך למכור כסותו או לחזור על הפתחים הוא חוב ולא מידת חסידות.

האם חייב למכור כסותו ולהשכיר עצמו או לעבוד לצורך חפצי מצוה

ו. והנה מצינו כמה וכמה סוגי טרחא שחייבו חז״ל את האדם במצוות מסויימות, ואלו הם: א׳ למכור כסותו, ב׳ ללוות והיינו שילוה את החפץ ואח״כ יטרח להשיב אחר לבעלים, ג׳ לחזור על הפתחים, ד׳ להשכיר את עצמו. – וראה להלן בסימן ל׳ ששם ביארנו מהו חייבו בכל מצוה ומצוה.

ויש לברר לשיטת המשנ״ב וסייעתו דבכל המצות חייב אדם לטרוח כדי להשיגם מה נכלל בכלל החיוב.

והנה מדברי המשנ"ב משמע דס"ל שאין מסתבר כ"כ להחמיר בפרסומי ניסא וא"כ ס"ל שדין כל המצות כדין ארבע כוסות ונרות חנוכה, וממילא יש בהם את כל דרגות החיוב הנ"ל.

וראה להלן בסימן ל"א (אות ג') מה שהבאתי בשם המנחת אשר שצידד דגם הבה"ל החמיר רק כלפי לחזור על הפתחים, ולענ"ד אף שהמשנ"ב נקט בלשונו ענין זה כיון שבזה הוכיחו העו"ת והא"ר לפטור עפ"י הירושלמי, מ"מ הוא הדין לשאר טרחות הנ"ל.

אכן מהמשך דברי המשנ"ב משמע דמנ"ח וד' כוסות י"ל דשאני משום פרסומי ניסא, ועיקר הכרחו הוא ממצות נר שבת, ולפי"ז זה תלוי בגדר הטרחא עבור נרות שבת, וראה בזה להלן בסימן ל' (אות י"א).

וכל זה לדעת המשנ"ב וסייעתו, אבל לשאר האחרונים הנ"ל דס"ל שאינו מחוייב לחזור על הפתחים בשביל קיום מצוה, משמע דה"ה שאינו מחוייב למכור כסותו, וכ"ה משמעות הבה"ל הנ"ל כי הא בהא תליא.

איברא דהגאון מבוטשטאש בספרו עזר מקודש על שו"ע אבן העזר (סימן ע' ס"ג) כתב בזה"ל: וכן יש להסתפק לגבי מצות עשה אם מחויב להתיגע במלאכות של עבדות שהרי גבי חיוב שאר וכסות כתב בש"ע הק' שיש אומרים שחייב להשכיר את עצמו מצד שמספר כתובה נלמד שכתוב בה ואנא אפלח ואוקיר כו' שמשמע שלולי זאת היה פטור גם בחיוב שעל ידי מצות לא תעשה ויהי' בכל מצות עשה ומצות לא תעשה פטור מזה.

גם שפשיטא שגם לקיים דקדוק קלוש מדקדוקי סופרים בדברי חז"ל חלילה להתרשל מלעשות בכל אשר תמצא ידו לעשות בכחו באומניות ומשא ומתן ומלאכה וגם לא שייך לומר בזה פחיתות הכבוד לפעמים כמו שאמרו חז"ל פשוט נבילתא כו' לגבי סגנון פרנסה שבידו לבחור איזה סגנון שירצה, וכל שכן לגבי דרא של מצוה, - אך הספק הוא לגבי להשכיר את עצמו בסגנון עבדות שהוא צער וזלזול יותר משארי מלאכות שבעולם בזה אולי בכל מצות עשה ומצות לא תעשה הוא פטור מזה כיון שגם גבי מצות לא תעשה דשאר וכסות הוא רק מצד לשון הכתובה ויש פלוגתא שם בזה אך יש לומר לפי מ"ש החמ"ח והב"ש ז"ל שם שהכוונה היא לגבי סגנון הפרנסה בכבוד כלשון אפלח ואוקיר ולפי זה יש לומר באולי שלגבי גוף המצות לא תעשה כ"ע מודו שחייב בזה בלי לשון הכתובה וצל"ע (עכ"ל).

והנה מדבריו למדנו דכל הספק הוא רק כלפי למכור כסותו, או להשכיר עצמו למלאכת עבדות שזהו עבודה בזויה, אבל שאר מלאכות ודאי מחוייב

לעבוד כדי שיוכל לקנות צרכי מצוה, שזהו דרך העולם לעבוד לפרנסתם.

אכן באשל אברהם באו"ח (סימן כ"ה ס"א) נסתפק בזה , וז"ל: ולגבי אם מחוייב למכור כסותו או לקבל על עצמו עול מלאכה בכדי לקנות תפילין במה שאין בו נגד כבוד, צל"ע בזה כעת במלאכה אחז"ל (פסחים קי"ג ע"א) פשוט נבילתא בשוקא ולא תאמר כהנא אנא וכו', וכן בכסות שאין בו פחיתות כבוד אם ימכרנו י"ל שמחוייב למכרו, ואין זה כסדר בעל חוב או כקבלת צדקה שלא חייבתו התורה הקדושה למכור מטלטליו, וצל"ע בכ"ז. – וע"ע בדבריו בר"ס רמ"ב לענין אם יש חיוב לעבוד מלאכה או עבודה בזויה כדי שיהיו לו צרכי שבת.

ואגב יש להעיר כי מלשונו משמע דבאופנים שיש חיוב למכור כסותו, אזי החיוב הוא גם כשישאר בלא כסות כלל, וראה להלן סימן ל"ב (אות ב').

עוד כתב שם בסימן רמ"ב?

דיעות הראשונים בענין זה

ז. והנה בעיקר סוגיא זו דנו רבותינו האחרונים עפ"י הירושלמי הנ"ל במסכת פאה וכמו שנתבאר.

אבל באמת נראה שכבר נחלקו בזה הרשב"א והטור. דהנה הטור בסימן תפ"ג כתב בזה"ל: כתב בעל העיטור מי שאין לו יין עבר אדרבנן דאמרי ולא יפחתו לו מד' כוסות, וצריך למכור מה שיש לו לקיים מצות חכמים ולא יסמוך על הפת, שאם קיים כוס אחד לא קיים הג' לכן ימכור מה שיש לו ולהוציא הוצאות עד שימצא יין או צמוקים כמו שאדם צריך לחזר אחר לולב ואתרוג (עכ"ל), ומשמע להדיא שד' כוסות שוין לשאר מצות, ואין בזה שום חומרא מיוחדת. וכבר רמז לראיה זו במועדים וזמנים (ח"ב סימן ק"נ).

ויש לציין כי הלבוש שם בסימן תפ"ג (ס"א) הביא בזה את דברי הטור, וז"ל: צריך אדם לחזור אחר יין לארבעה כוסות שתקנו חכמים, כמו שצריך לחזור אחר לולב ואתרוג שהוא מן התורה, שהחזיקו חכמים דבריהם כשל תורה, ואפילו אין לו צריך למכור מה שיש לו לקיים מצות חכמים, וכ"ה בחק יעקב שם (סק"א), ובפמ"ג (א"א סק"א).

ולעומת זה בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תע"ב) כתב לגבי מצות מילה וז"ל: שאלת מוהל שהיה מוהל כל ימיו בחינם, ועכשו חזר ואמר שלא ימול עד שיתן לו אבי הבן ופסק שכר לעצמו מה שיטול בשכירותו, אם אין כח באבי הבן ליתן לו מה שבקש ממנו מקום שאין שם מוהל אלא זה, מי אמרינן שישאל האב על הפתחים ויתן לו מה שביקש ממנו או בית דין כופין המוהל למולו.

ולאחר שהאריך הרשב"א בגנות מוהל זה, סיים וכתב: וזה שיש לו אב

ואין ידו משגת ליתן שכרו הרי הוא כמי שאין לו אב ובית דין מחוייבין למולו, וזה שהוא יודע למול ואין אחר שיודע עליו חל החיוב יותר, ואם אינו רוצה בית דין כופין אותו (עכ"ל), ועיקר תשובה זו של הרשב"א הובאה בבית יוסף ביו"ד סימן רס"ד, וכ"ה ברמ"א שם בסימן רס"א (סעיף א'), וז"ל: האב שאינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחנם, רק בשכר, יש לב"ד לגעור במוהל זה, כי אין זה דרכן של זרע אברהם, ואדרבה מוהלים מהדרין שיתנו להם למול. ואם עומד במרדו, ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי שאין לו אב שב"ד חייבים למולו, ולכן ב"ד היו כופין אותו, מאחר שאין אחר שימול (עכ"ל).

ומשמע להדיא מדברי הרשב"א דכיון שאין לאב מעות לקיים מצוה זו נפקע ממנו חיובו, וכבר העיר בזה בהגהות טל תורה על הירושלמי שם בפאה.

וראיתי בשבט הלוי (ח"ד סימן ס"ד) שדחה דברי הטל תורה, וז"ל: באמת לא ראיתי בזה שום משמעות דבאמת פטור לחזור עה"פ - דלעולם י"ל דחייב לחזור עה"פ אבל מכ"מ מידי דגנאי גדול הוא, ומי שגורם זה לחבירו אף שנימא שמחויב בדבר מכ"מ בזיון הוא לו וראוי לגעור בו בנזיפה זה כונת הרשב"א (עכ"ל), ולענ"ד צדקו דברי הגר"מ אריק והוכחתו היא מסיום דברי הרשב"א שכתב דכיון שאם אין יד האב משגת חל החיוב על הב"ד, ואמאי לא נשאר על האב ויחזור על הפתחים, והבוחר יבחר.

ובשו"ת הריב"ש (סימן קי"א) איתא בנוסח השאלה: ידוע הוא, שכל אחד מישראל חייב במצות נר חנוכה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור כסותו, יען המצוה חביבה (עכ"ל), ומשמע ג"כ שהוא חיוב מיוחד רק בנ"ח מפני חביבות המצוה.

ביאור שיטת הירושלמי והאם הבבלי חולק בזה

ח. וראיתי בביאור הגרח"ק על הירושלמי הנ"ל בפאה שכתב שם לפרש כונת הירושלמי עפ"י דרכו של הבה"ל הנ"ל, ולענ"ד קשה לקבוע כן כדבר המוחלט בביאור הירושלמי כי אף המשנ"ב לא הכריע בעצמו כדבריו כאשר יראה המעיין בדבריו שם, ובפרט שאין זו פשטות הירושלמי.

ושו"מ בשו"ת שבט הלוי הנ"ל (ח"ד סימן ס"ד) שכבר פקפק בביאורו של הבה"ל בדברי הירושלמי, וז"ל: ובעניותי הוא פירוש שא"א לאומרו בירושלמי דמדקאמר מפריש פאה וכו' ומ"ע וחלה ועושה סוכה ולולב וכו' מאכיל העניים והרעבים וכו', אם יש לך אתה חייב בכל אלו, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן משמע להדיא דלענין עיקר חיוב קאי דבאין לו פטור דומיא הפרשת תרומה ולהאכיל העניים, ואף דיש לחלק דשאני אלה

דתלויים בסיבה אם יש לו תבואה או שדה דא"צ להכניס עצמו, משא"כ לולב וסוכה ותפילין דאקרקפתא דגברא מונח אולי צריך להכניס עצמו לחיוב מכ"מ, - אבל שיטת הירושלמי לא משמע כן אלא בכל אופן א"צ לחזור עה"פ (עכ"ל).

וע"ע בספר מנחת אשר להגר"א וייס שליט"א (חנוכה סימן י"ג) מה שהוסיף לתמוה ולהשיג על פירושו של הבה"ל בדברי הירושלמי.

ולו"ד המשנ"ב היה אפשר לומר עפ"י דרכו דכיון דבש"ס שלנו יש לנו מקורות כלפי כמה וכמה מצות שחייב לחזור על הפתחים וכנ"ל, ממילא ילפינן מינה לכל התורה כולה, אך כ"ז בדעת הבבלי, אבל הירושלמי אולי חולק באמת וס"ל שאין בזה חיוב, והלכה כתלמוד דידן – אך לפי"ז צריך לבאר כוונת המשנה בפסחים שלא יפחתו לו מארבע כוסות ואולי זהו הוראה לגבאי צדקה, אבל לא חייבו את העני עצמו לטרוח עבור כך.

ואפשר עוד דגם לדעת הירושלמי זהו רק שיטת רשב"י שהוא בעל מימרא זו, ואולי חכמים חולקים עליו בזה, ובפרט לפמש"כ בשו"ת הרדב"ז (סימן תרס"ג) דהך ברייתא אתיא דלא כהלכתא, דס"ל לרשב"י כיבוד אב משל בן ולדידן הלכה משל אב, וא"כ יתכן דכולה שלא כהלכתא, והבוחר יבחר.

והנה אם נאמר שלדעת הבבלי באמת יש בזה חיוב בכל המצות, יתבאר לנו היטב לשון הגמרא בברכות (נ"ג ע"ב) שאין מחזרים על האור כדרך שמחזרים על שאר מצות, וכ"ה ברמב"ם (הלכות שבת פכ"ט הכ"ו) ובטוש"ע או"ח סימן רח"צ (ס"א), דאולי הכונה לחזור על הפתחים, וא"כ משמע דבשאר כל המצות יש חיוב לחזור, [אך לפי"ז יוצא לכאורה כי בטרחא כל דהו חייב גם בשביל אור למותאי שבת, וכאן באו לאפוקי רק באופן שאין לו כלל], והבוחר יבחר

היוצא לדינא כלפי שאר מצות

ט. והנה בהגיע לדבר הלכה האיך יש להכריע במחלוקת האחרונים הנ"ל, האם חייב אדם לחזור על הפתחים ולמכור כסותו בשביל קניית חפץ של מצוה, צריך לעיין בו טובא, דמחד גיסא יש לנו את פשטות הירושלמי שאינו מחוייב, וכן נקטו להלכה רוב האחרונים, ולמדו כן מפשטות ההלכה שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וא"כ כ"ש שאין לו לחזור על הפתחים ולמכור כסותו, וכמבואר להלן סימן ל"א.

ולאידך גיסא הרי מצינו בהרבה מצות שיש בהם חיוב למכור כסותו ולחזור על הפתחים, וכמבואר להלן סימן ל', וקשה מאד לחלק דמצות אלו חמורים, ובפרט שחלק מהם הם מצות דרבנן, וגם אין לנו צד השוה בכולם ליתן בזה כלל ברור.

ואף שתהלה לקל אין זה כ"כ נוגע למעשה כי בזמנינו מצויים חפצי מצוה לרוב בכל המקומות אשר יושבים בהם אחינו בני ישראל, וגם עניים מרודים רח"ל אין עיקר הקושי שלהם בהשגת חפצי המצוה כידוע, ועוד דהרי בהרבה חפצי מצוה יש אפשרות לשאול מאחרים ובזה מחוייב לכו"ע כמבואר להלן בסימן ל"ב (אות י"ג), מ"מ ראוי לברר את מסקנת ההלכה בסוגיא עמומה זו.

ובחפשי בספרים ראיתי בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן ס"ד) שהכריע להלכה דלא כבה"ל רק כשיטת הא"ר וסייעתו שאין אדם חייב לחזור על הפתחים בשביל קיום מצות, משום דכן הוא פשטות הירושלמי, וכן משמע ביו"ד סימן ר"מ (סעיף ה') דלא רק בכיבוד אב ואם אין חייב לחזור על הפתחים רק ה"ה בשאר מצות,[ט] וחזר וכתב כן בעוד תשובות שם (ח"ב סימן קי"א, ח"ד סימן קכ"ט, ח"ה סימן ק"מ), וכן נקט בספר מנחת אשר הנ"ל.

אכן בספר מועדים וזמנים (ח"ב סימן ק"נ) העלה שהחיוב לחזור על הפתחים הוא בכל המצוות, וכתב דכן משמע מפשטות הגמרא בפסחים (קי"ב ע"א) שהקשו על המשנה דלא יפחתו לו 'פשיטא' ותירצו לא נצרכא וכו', ואם איתא שזהו דין מיוחד רק בד' כוסות משום פרסומי ניסא א"כ מהו הפשיטות אדרבה חידוש גדול יש בדבר שבשאר מצות אינו מחוייב לחזור על הפתחים משא"כ כאן, ומסקנתו שחיוב זה הוא בכל המצוות דאורייתא, אי נמי במצות דרבנן שחיובן משום פרסומי ניסא. [ואולם בתשובה אחרת שם (ח"ח סימן ק"נ) נקט שחיוב זה הוא רק במצות של פרסומי ניסא יעו"ש].

ובספר אורה ושמחה על הרמב"ם הלכות שבת (פ"ה ה"א ד"ה שזה, פ"ל ה"ז ד"ה ואם) ובהלכות חנוכה (פ"ד הי"ב סק"פ) כתב דאף שרק בג' מקומות כתב הר"מ שאם אין לו חוזר על הפתחים הראשון ה"ה נר שבת ונר חנוכה ומחצית השקל, מ"מ נראה דלאו מפני שבשאר מצוות אינו חייב לחזר על הפתחים אלא קמ"ל נר שבת ונר חנוכה דאינו אלא מצוה דרבנן וכ"ש שאר מצוות דאורייתא, ושקלים קמ"ל דסד"א דשקלים לא הויא אלא כשאר מתנות שהאדם אינו חייב בהם אא"כ יש לו כגון תרומות ומעשרות ושאר מתנות

ט. ולענ"ד אין זה הכרח דהתם קיי"ל משל אב, ולא רק לחזור על הפתחים אינו מחוייב רק אפילו פחות מזה אינו מחוייב, ומיהו מדברי הרא"ש שם משמע שגם למ"ד משל בן אינו חייב לחזור על הפתחים, ולשיטתו שפיר יש להוכיח דא"כ ה"ה בשאר מצות, וכפי שיתבאר להלן סימן ל' (אות כ"ג) עיי"ש היטב.

כהונה, וכן צדקה אין אדם חייב לחזר על הפתחים כדי ליתן צדקה, קמ"ל, אבל לכאורה לכל המצוות חייב לחזור על הפתחים ואפילו מצוות שהן מדרבנן, וכפשטות לשון הר"מ בריש פי"א מהלכות ברכות שכתב שם שעל מצוות חובה כגון תפילין סוכה לולב ושופר "חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה", ואין סברא לומר שחזרה אחר הפתחים אינו בגדר השתדלות, שהרי במקום שאין לו באמת אין שום צד איסור אפילו מצד חסידות למנוע עצמו מלחזר על הפתחים, והרי אפילו לחיי גשמי כתב הרמב"ם בסוף הלכות מתנות עניים שאם אין לו לאדם כלום וא"א לו לצמצם חיי דחקות הרי חובה עליו ליטול מן הצדקה, כ"ש על מצוה, ומאיזה טעם יהיה פטור מלבקש על הפתחים, וע"ע ברמב"ם (שבת פכ"ט הכ"ו) שעל כל המצות צריכים לחזר אחריו, ולמה נימא דלחזר על הפתחים יוצא מכלל שאר מיני השתדליות, ואולי יש לומר דמשום כבוד הבריות אינו מחוייב בהשתדלות בזויה כחוזר על הפתחים אלא בנר חנוכה, אבל לא מסתבר שיהיה בזה חילוק בין נר שבת ונר חנוכה לשאר מצוות, ואם כבוד הבריות דוחה לחזור על הפתחים בשאר מצוות, א"כ ה"ה בנר חנוכה (עכתו"ד).

והנה אף שאין בידי להכריע במחלוקת זו התלויה באשלי רברבי רבותינו הראשונים והאחרונים וכמשנ"ת, מ"מ יש לצדד ולמר כי כלפי מצות דרבנן [מלבד נ"ח וד' כוסות ושאר מצות שהובאו להלן בסימן ל'], בוודאי יש לסמוך על רוב האחרונים שתפסו בזה לקולא, וגם מסברא י"ל שלא העמידו חכמים דבריהם כלפי מי שהוא אנוס.

אכן כלפי מצות דאורייתא ראוי להחמיר בזה, ובפרט אם בלא"ה הוא רגיל לחזור על הפתחים לשאר צרכי מחייתו, והגם כי משום זה לחוד אין לנו לחייבו, וכפי שיתבאר להלן סימן ל"ב (אות י"ב), מ"מ כיון דלדעת מקצת אחרונים חייב בכך מדינא קשה להקל באדם כזה אשר אינו חוסך מאמצים להשיג את כל הצרכים הגשמיים לו ולמשפחתו, ולא תהא כהנת כפונדקית, אך אם אדם זה חי בצמצום רב אם בשביל שלא ליהנות מן הציבור (עיין יו"ד סימן רנ"ה), ואם מחמת שקשה לו עד מאד לחזור על הפתחים ושאר טרחות הנ"ל נראה שאין כח בידינו לכופו לחייבו גם עבור מצות דאורייתא כיון דלדעת הרבה אחרונים הוי בגדר אונס רחמנא פטריה, אכן יש מצוה רבה לסייע בעדו שלא ימנע מקיום מצות, אי מצד מצות צדקה ואי מצד גמ"ח, וכמשנ"ת לעיל בסימן כ"ח.

באילו מצות יש חיוב לכו"ע לחזור על הפתחים ולמכור כסותו

א. בסימן הקודם הבאנו מחלוקת גדולה בין הראשונים והאחרונים כלפי עני או אביון שאין מעות בידו לקנות צרכי מצוה וכגון תפילים וד' מינים וכדומה, האם מחוייב לטרוח עבורם על ידי שיחזור על הפתחים, או ישכיר את עצמו, או ימכור כסותו, או שמא כיון שאין לו הרי הוא אנוס ופטור.

וכעת נבאר באילו מצות לכו"ע גם מי שאין לו ממון משלו אינו פטור מן המצוה וחייב לחזור ולהשיג את הממון הנדרש לו לצורך המצוה, ולסוברים שבשאר כל המצות אין חיוב זה צריך לבאר מה נשתנו מצות אלו משאר כל המצות שבתורה.

והנה במצות אלו דלכו"ע אין האדם נפטר אעפ"י שאין לו מעות, מצינו כמה וכמה סוגי טרחא שחייבו חז"ל את האדם, ואלו הם: א' למכור כסותו, ב' ללוות והיינו שילוה את החפץ ואח"כ יטרח להשיב אחר לבעלים, ג' לחזור על הפתחים, ד' להשכיר את עצמו. ויש לברר האם יש חילוק בין כל אלו הדרגות או לא. – [וראה להלן סימן ל"ב כמה פרטי דינים בביאור הגדר של מוכר כסותו, וכן בגדר של לחזור על הפתחים].

שתיית ארבע כוסות

ב. במסכת פסחים (צ"ט ע"ב) שנינו במשנה ולא יפחתו לו מארבע כוסות ואפילו מן התמחוי, וכתב שם הרשב"ם: ולא יפחתו לו. גבאי צדקה המפרנסין את העניים כדתנן (פאה פ"ח מ"ז) אין פוחתין לעני העובר ממקום כו' אלמא לישנא דלא יפחתו אגבאי צדקה קאי, והוא הדין נמי אם לא יתנו לו שצריך 'שיחזר בכל כוחו אחריו', אלא אורחא דמילתא נקט שרגילין ליתן לו ארבע כוסות. ואפילו הוא מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עני שבעניים דתנן במסכת פאה (פ"ח מ"ז) מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי, אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה 'ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות' (עכ"ל).

וכ"ה בשו"ע בסימן תע"ב (סעיף י"ג) אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו בשביל יין לד' כוסות.

מהו מחוייב בשביל יין לד' כוסות

ג. והנה ברשב"ם הנ"ל מבואר שצריך למכור את מלבושו או ללות או להשכיר את עצמו. וכ"ה ברבינו מנוח על הרמב"ם (פ"ז ה"ז) [אכן הרמב"ם שם לא העתיק דין זה וכתב רק שהגבאים לא יפחתו לו מד' כוסות] וכן העתיק השו"ע שם – ולא נתפרש להדיא אם צריך לחזור על הפתחים בשביל יין לד' כוסות.

הטעם שד' כוסות חמורים משאר מצות

ד. והנה הטעם שהחמירו בזה כלפי ד' כוסות יותר משאר מצות כבר נרמז בדברי המגיד משנה שיובא להלן (אות ה') שזהו מפני שיש בהם חומרה מיוחדת של פרסומי ניסא, וא"כ י"ל דמשו"ה חמירי לענין זה משאר כל המצות שבתורה, וכן נקטו רוב האחרונים בפשיטות, וע"ע בסמוך (אות ח') מה שהבאנו בזה תוספת ביאור בשם השבות יעקב והאבני נזר מדוע יש להחמיר בפרסומי ניסא יותר משאר מצות. [ועיין גם במועדים וזמנים (ח"ח סימן קע"ז)].

אכן יש מן האחרונים וביניהם המור וקציעה בסימן תרנ"ו וכן הבה"ל שם שנתקשו בזה דלא מסתברא שפרסומי ניסא חמור משאר מצות דאורייתא, ורק כלפי שאר מצות דרבנן יתכן שיש להם חומר מפני סברא זו.

ובשו"ת מהר"י אסאד (סימן ר"ב) הוסיף השואל ה"ה בעל המהר"ם שיק זצ"ל, להקשות דהרי איפכא קיי"ל בסימן תרפ"ז (סעיף ב') שאין שום מצוה דאורייתא נדחית מפני מקרא מגילה יעו"ש, וכתב ליישב בזה"ל: לענ"ד ליישב - אף דבמצוה דאורייתא פטור ע"י אונס ממון רק החמירו במצוה דרבנן ועשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה לחייבו גם באונס מדוחק ממון דהפקר ב"ד הפקר, והרי גדולה מזה מצינו לר"ע שלא פטר א"ע ממצות דרבנן אפילו במקום אונס סכנת נפשות בערובין כ"א וע"ז אמרו שם הזהר בני בד"ס יותר מד"ת שד"ת יש בהן עשה ול"ת בלא חיוב מיתה וכל העובר על ד"ס חייב מיתה, ואף על גב שע"י אונס סכנת נפשות לא מקרי עובר ולא העמידו במקום פיקוח נפש ור"ע מחמיר על עצמו היה כמ"ש שם, אבל במקום אונס ממון העמידו דבריהם (עכ"ל). ויש להעיר דלפי"ז יוצא שכלל זה הוא בכל המצות דרבנן.

ובהמשך דבריו שם כתב עוד המהר"י אסאד לבאר עפ"י המבואר שם בסימן תרנ"ו שעל לאו יש חיוב למסור כל ממונו, ודעת הריב"ש (סימן שפ"ז) חיוב זה הוא גם בלאו שעוברים עליו בשוא"ת, והנה בתשובת חות יאיר (סימן ח') הובא דעת השואל דמניעת קריאת מגלה איסורה הוא בלא תסור, עוד הביא שם בעל החות יאיר (סימן י' וי"א) קושיא בשם הראב"ד דפ"פ למה ליה לריב"ל הטעם על חיוב נשים במגילה וכיו"ב שאף הן היו באותו הנס ות"ל היכן ציונו מלא תסור ומצות ל"ת שהז"ג גם נשים חייבות יעו"ש, וא"כ כל הני מצות דרבנן נ"ח ונר שבת וקידוש היום וד' כוסות, בכלל מצות ל"ת הם לא תסור, ואת כל הון ביתו יתן במצות ל"ת שאין בו מעשה נמי להריב"ש הנ"ל, משא"כ במ"ע דאורייתא (עכ"ד), ואולם בהמשך דבריו חזר בו מזה עיי"ש.

ויש לציין דבשו"ת מהר"ם שיק (סימן של"א) חזר לדון בקושיא זו, ושם הביא בשם השואל שתירץ כעין הנ"ל דכיון שיש בזה לא תסור הוי כעובר ל"ת שמוסר כל ממונו, והמהרמ"ש דחה דבריו דא"כ בכל דרבנן נאמר כן וע"כ שלא החמירו בזה יותר מדאורייתא עיי"ש. – וראה להלן (אות כ"ח) מה שהבאנו בזה שיטת המהר"ם שיק עצמו מדוע פרסומי ניסא חמור משאר כל המצות שבתורה. [וע"ע בתשובה אחרת שם במהר"ם שיק (אבהע"ז סימן פ"ט)].

ובספר חלקת יואב (ח"א דיני אונס ענף ז') כתב דאה"נ כשיש לפניו עשה ופרסומי ניסא עשה עדיף, אבל כשיש רק פרסו"נ לחוד החמירו בו חכמים יותר מעשה.

והלום ראיתי בעזר מקודש על שו"ע אבן העזר (סימן ע' ס"ג) שגם הוא רמז לטעם זה שצריך לחזור על הפתחים דהוי כמצות ל"ת, אלא שלדבריו הוי בכלל הל"ת של שביתת יו"ט, וז"ל: שהרי כתוב בריש הלכות תפילין שאין צריך בשביל לקנות תפילין ובמק"א כתבתי בזה. אך שם עסקינן במצות עשה מה שאין כן בזה שכתיב בלשון מצות לא תעשה ובאו"ח תרנ"ו כתוב חילוק בין מצות עשה למצות לא תעשה לגבי פיזור כל הון ביתו שלגבי מצות לא תעשה חייב ולגבי מצות עשה פטור לפעמים מלבזבז, ונראה שכן הוא בזה שהרי המבזבז כדי שלא לעבור על מצות לא תעשה כשאיננו יכול לפרנס את עצמו על ידי מלאכה הרי פשיטא שהוא רק על סמך שיקבל מבריות ולפעמים הרי זה על ידי חזרה על הפתחים דוקא שהרי פקוח נפש דוחה כל מצות לא תעשה חוץ הג' חמורות ומה שנותן כל הון ביתו בשביל מצות לא תעשה כשאינו יכול לפרנס את עצמו מיגיעו מבואר שמוטל לחזור על הפתחים כדי לקיים מצות לא תעשה. ולזה תקנו חז"ל גבי ד' כוסות לחזור על הפתחים ותיקנו בזה כעין דאורייתא גבי מצות לא תעשה כיון שביו"ט במילי שנצטווינו בו בשביתה מהתורה הק' יש גם כן מצות לא תעשה (עכ"ל), וכנראה כוונתו דרבנן כעין דאורייתא תיקון ולכן תקנו שמצות יו"ט יהיה ג"כ כעין ל"ת דומיא דשביתה שבתורה, ועדיין צ"ב.

נר חנוכה

ה. כתב הרמב"ם בהלכות חנוכה (פ"ד הי"ב) מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הקל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק. וכ"ה בשו"ע בסימן תרע"א (סעיף א').

וראה במגיד משנה שם שביאר מקורו של הרמב"ם בזה"ל: נראה שלמדו ממה שנתבאר פרק ז' מהלכות חמץ ומצה שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות והטעם משום פרסומי

ניסא וכ״ש בנ״ח דעדיף מקדוש היום כמו שיתבאר בסמוך (עכ״ל), וכן נקטו רוב האחרונים שטעם החומרא בנ״ח הוא משום פרסומי ניסא.

ובלחם משנה שם העיר על לשון המ״מ משכ״כ דזהו ׳כל שכן׳ מד׳ כוסות, והרי תרווייהו שוים זה לזה שהם בגדר פרסומי ניסא, וא״כ הו״ל למימר הוא הדין ולא כ״ש.

וראה בא״ר בסימן תרע״א (סק״א) וכן במאמר מרדכי שם (סק״א), ובמעשה רוקח ובמרכבת המשנה על הרמב״ם (שם), ובשד״ח (מערכת חנוכה אות כ״א), בשם שו״ת כנף רננה (סימן פ״ד), ובשו״ת מהר״י אסאד (שם), ובמועדים וזמנים (ח״ב סימן ק״נ) ובספר רץ כצבי (חנוכה סימן ד׳) משכ״כ ליישב בזה בכמה וכמה אופנים. - וע״ע להלן (אות ח׳) משכ״כ בזה בשם השבו״י והאבנ״ז.

ויש לציין דבשו״ת הריב״ש (סימן קי״א) בנוסח השאלה איתא: ידוע הוא, שכל אחד מישראל חייב במצות נר חנוכה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור כסותו, יען המצוה חביבה (עכ״ל), וכפי הנראה למד כן מלשון הרמב״ם הנ״ל שטעם החומרא בנ״ח הוא מפני שהיא מצוה חביבה, אך יתכן כי דא ודא אחת היא דהטעם שהיא חביבה היא מפני פרסומי ניסא וכפי שכתב הרמב״ם בהמשך דבריו.

מהו מחוייב בשביל נר חנוכה

ו. והנה ברמב״ם ובשו״ע הנ״ל מבואר ששואל ומוכר כסותו, ולא נתפרש האם חייב להשכיר את עצמו, ונחלקו בזה האחרונים דדעת העולת שבת (סק״א) שאינו חייב להשכיר עצמו, ולא דמי לד׳ כוסות משום דהכא אית ליה היכר נס כשרואה נרות בבית חבירו (עכ״ד), וכ״ה בבאר היטב שם (סק״א), ולמדנו מדבריו דס״ל דיותר אפשר לחייב איש למכור כסותו מלהשכיר א״ע. [ובספר מועדים וזמנים (ח״ז סימן קע״ח) כתב סברא לחלק בין נ״ח לד׳ כוסות, שהד׳ כוסות הם מעיקר הסדר בליל פסח שיסודו דאורייתא לכן מחמרינן בזה שחייב להשכיר עצמו, עיי״ש].

ואולם הא״ר (סק״א) והמאמר מרדכי שם (סק״ב) דחו דבריו ודעתם דכיון שדין זה נלמד מד׳ כוסות וכנ״ל (אות ה׳) ממילא לא שייך לחלק ביניהם, וגם כאן מחוייב להשכיר עצמו, ובמאמ״ר הוסיף דכיון דמוכר כסותו ק״ו שצריך להשכיר עצמו, ובא״ר הוסיף דאולי סמך השו״ע על מש״כ דמיירי במתפרנס מן הצדקה, והרי איתא בגמרא (ב״ב ק״י ע״א) לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות, ודו״ק, – וכן פסק המשנ״ב שם (סק״ג). וע״ע בענין זה בשו״ת כנף רננה (סימן פ״ד), ובשד״ח (מערכת חנוכה אות כ״א, ח״ט עמוד

222), ובספר דברי שלום (מהדו"ת ח"א סימן י"ז).

ז. עוד כתב הא"ר להעיר על השו"ע שאמר שואל ומדוע לא אמר לוה כמו בד' כוסות וביאר דשואל היינו שואל על הפתחים, וכ"ה בביאור הגר"א ובמשנ"ב שם, וכ"ה בבה"ל ברס"ג (ד"ה אין לו) – ומ"מ משמע שגם הם מודים שצריך ללוות אם אפשר לו וזה פשוט מסברא דודאי שזה קיל מלמכור כסותו. (וע"ע להלן סימן ל"ב אות י"ג).

אכן בספר משנת יעבץ הנ"ל כתב לחלוק בזה על דברי המשנ"ב, ודעתו כי מש"כ הרמב"ם שואל אין הכוונה שואל על הפתחים כי בזה אינו מחוייב כלל דלא עדיף משאר מצות, וגם אם יחזור על הפתחים הרי אין חיוב ליתן לו דלשיטתו אין בזה מצות צדקה ליתן לעני מעות לקיים בהם מצות [וענין זה נתבאר בהרחבה לעיל בסימן כ"ח], ולא שייך בכה"ג לחייבו לחזור על הפתחים, רק הכוונה ללות מאחרים ואח"כ יחזיר להם, והחידוש הוא רק שהוא מחוייב אף ביותר מחומש כיון שיש משום פרסומי ניסא.

ויש לציין כי בספר שקל הקודש על הרמב"ם הלכות שקלים (פ"א ה"א בבה"ל בד"ה אפילו) העיר ג"כ על הבה"ל מלשון הרמב"ם שם שכתב שואל מאחרים ומשמע דהיינו לוה. וראה להלן (אות י"ד) שהכוחנו שכן הוא ג"כ שיטת המהר"י אסאד.

הטעם שנר חנוכה חמור משאר מצות

ח. והנה הטעם שהחמירו בזה כלפי נר חנוכה כבר נרמז בדברי המגיד משנה שיש בהם חומרה מיוחדת של פרסומי ניסא, ומשו"ה חמירי לענין זה משאר כל המצות שבתורה, וראה מש"כ בזה לעיל (אות ד') כלפי ד' כוסות.

ובשו"ת אבני נזר (הובא לשונו להלן סקט"ו) הוסיף לבאר בזה עפ"י מה שכתב שם לחדש דהא דקי"ל אונס רחמנא פטריה, הוא רק במצוות שבין אדם למקום, דע"ז השי"ת פוטר האדם בשאינו יכול לקיים, אך מצוה הנוגעת לחבירו, מה יועיל פטור האונס, הא מ"מ לא קיים ונתן לחבירו המגיע לו, וכתב שם, דלפי"ז במצוות שיש בהם ענין דפרסומי ניסא שזה בין אדם לחבירו - שהשני יראה, פשיטא שלא יועיל הפטור דאונס, דמ"מ הרי לא היה פרסומי ניסא לשני, וביאר שם דזה הענין בד' כוסות, דבעי פרסומי ניסא לבני הבית לא מועיל שהוא אונס, דמ"מ הרי אין הפרסומי ניסא, ולכן ע"כ חייב לשאול ולמכור כסותו, ולפי"ז א"ש דבנר חנוכה הפרסומי ניסא אינו רק לבני הבית כמו בד' כוסות, רק הוא לכל העולם שמניח על פתח ביתו בחוץ, וזה שכתב המ"מ דבנ"ח הוא כ"ש מד' כוסות. [ועיקר ענין זה הובא בשמו גם בספר שיח שרפי קודש (חנוכה אות ל"ג), ועיין גם בשו"ת משנת יוסף (ח"ט סימן קע"א) תוספת ביאור בזה].

ט. ויש לציין כי בספרי האחרונים מצינו עוד כמה נימוקים להחמיר בזה כלפי חנוכה, ונעתיקם כאן בקצרה, דבספר ויברך דוד (להגאב״ד דפיעטרקוב בשבת בסוגיא דכבתה) ביאר בשם החידושי הרי״מ שענינים שבאו על ידי נס שלא כדרך הטבע, יש חיוב לקיימם גם כן בדרך של נס ושלא כדרך הטבע, דהיינו שגם אם אין לאדם כסף, עליו לשאול ולמכור כסותו כדי לקיימם. ומעתה, בנס חנוכה שהיה שלא כדרך הטבע, וכן בשתיית ד׳ כוסות שנתקנו כנגד ארבע לשונות של גאולת מצרים שהיתה שלא כדרך הטבע, בזה יש להתאמץ לקיימם שלא כדרך, ולכן יש חיוב של שואל ומוכר כסותו. וכעי״ז הובא בשם החידושי הרי״מ בספר שיח שרפי קודש (חנוכה אות י״ג) יעו״ש.

ובספר שיטות בהלכה (רייזמן ח״א סימן י״א) הובא מכתבו של בעל הפני מנחם וז״ל: ואני בחידושי רציתי לתרץ דהנה בגמ׳ סוכה (מ״ו ע״ב) ושבת (כ״ג ע״א) אמרו היכן ציוונו [בנר חנוכה] ותירצו מלא תסור, והנה הדין הוא הגם שבמצוות עשה אין צריך ליתן כל ממונו, מכל מקום כדי שלא לעבור על לא תעשה חייב ליתן כל ממונו כדכתיב בכל מאדך (עיין בשו״ע יו״ד סימן קנז ס״א ברמ״א, והוא מדברי הר״ן בסוכה ל״ג ע״א), ואם כן מתורץ שפיר למה בנר חנוכה צריך לתת כל ממונו ואפילו שואל ומוכר כסותו [ועיין משנה ברורה (סימן כה סק״ב) דבתפילין ובציצית א״צ לחזור על הפתחים אם אין לו], ובזה גם יתורץ קושיית הר״ן (פ״ב בשבת) דנר חנוכה קודם לקידוש היום, והרי קידוש היום מהתורה ונר חנוכה מדרבנן, ולפי הנ״ל אתי שפיר, דקדוש היום מ״ע (זכור את יום השבת) ואילו נר חנוכה ל״ת בלא תסור (עכ״ל). [וכן הטבא בשמן בספר דף על הדף ע״מ שבת (כ״א ע״ב)].

ובעל השיטות בהלכה העיר על זה: ״לפי חידושו הנ״ל יוצא לנו דין מחודש שבכל מצוות דרבנן צריך למכור כסותו, שהרי הרמב״ם בהלכות ברכות (פי״א הל״ג) כתב: וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים מברך עליהן אשר ציוונו, ואם כן למה לא פוסק הרמב״ם הדין של מוכר כסותו בכל מצוות דרבנן, ועיי״ש מש״כ עוד בזה.

ויש לציין כי עיקר סברת הפני מנחם כבר נמצאה בשו״ת מהר״י אסאד, ודחייתו של בעל השיטות בהלכה כבר נמצא בשו״ת מהר״ם שיק, וכנ״ל (אות ד׳).

וראה להלן (אות כ״ח) מה שהבאנו בזה שיטת המהר״ם שיק עצמו מדוע פרסומי ניסא חמור משאר כל המצות שבתורה.

הדלקת נר שבת

י. כתב הרמב״ם בהלכות שבת (פ״ה ה״א) אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו

אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה בכלל עונג שבת. וכ"ה בשו"ע בסימן רס"ג (סעיף ב').

ובאור שמח שם כתב לבאר מקורו של הרמב"ם וז"ל: מהא דאמרו פסחים קי"ב ע"א דאף על גב דאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, בכ"ז בד' כוסות משום פרסומי ניסא לא יפחתו לעני יעו"ש, ואמרו (שבת כ"ג ע"ב) דנר ביתו עדיף מנר חנוכה, אף על גב דבנר חנוכה הוי פרסומי ניסא, שלום ביתו עדיף, כ"ש דמשום שלום ביתו שואל על הפתחים, וברור. - וע"ע להלן (אות ט"ז) מש"כ בזה בשם הגר"א.

מה מחוייב בשביל נר שבת

יא. והנה ברמב"ם ובשו"ע הנ"ל מבואר רק שצריך להיות שואל על הפתחים – אכן המג"א שם ציין לעיין בסימן תרע"א וביארו הפמ"ג והמחצית השקל שכוונתו דכשם ששם מוכר כסותו ה"ה כאן, וכן העתיק הבה"ל (בד"ה שואל), ובמחצית השקל הוסיף דזהו כ"ש דהרי נר שבת עדיף מנר חנוכה. – ולדבריו יש ללמוד דה"ה כלפי החיוב להשכיר את עצמו לפי הסכמת האחרונים הנ"ל שיש בזה חיוב כלפי נ"ח.

אכן הגרא"ב פינקל זצ"ל (הו"ד בישורון חי"ח עמוד תרעד) כתב לדון בדעת הרמב"ם, דכל הטעם שחידשו חכמים במצות נר חנוכה דשואל ומוכר כסותו הוא רק משום שהיא מצוה חביבה עד מאוד, א"כ במצות נר שבת שלא נאמר בה שהיא מצוה חביבה עד מאוד, מהיכי תיתי לחדש חומר זה, ומשמע שהוא בכלל שאר מצוות האמורות בתורה שאין צריך לבזבז עליהם יותר מחומש נכסיו, וכן נראה מדוקדק ממה שהביא הרמב"ם דין מוכר כסותו רק בהלכות חנוכה ולא בהלכות שבת, דמשמע דס"ל דכלפי מצות נר שבת לא נאמר הדין שצריך למכור את כסותו כדי לקיים מצוותה. וכן נקט הגרי"ש כהנמן זצ"ל וכמובא בספר שלמי תודה (סימן כ"ז אות ב'), וכ"כ בהגהות מעט צרי על הרמב"ם (שנדפס בסוף הספר ישועות מלכו). ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תכ"ב אות ו').

ובספר סוכת חיים העיר דסו"ס הרי הרמב"ם כתב דמי שאין לו מה לאכול חייב לשאול על הפתחים כדי לקיים מצות נר שבת, ואם נאמר שאין חיוב למכור כסותו משום שאין צריך להוסיף יותר מחומש, ה"ה נימא שאין חיוב לשאול על הפתחים. וצ"ל דשאני מוכר את כסותו שהכסות היא שלו לצרכיו הפרטיים, לכן נחשב יותר מחומש ממה שיש לו, משא"כ בשואל על הפתחים שקיבל את הכסף רק עבור המצוה ולא לצרכיו הפרטיים, אין זה יותר מחומש ממה שיש לו.

וסיים שלפי"ז נמצא דיש ג' חילוקי דינים, דבכל המצוות אין לו שום חיוב לא לשאול על הפתחים ולא

להוסיף יותר מחומש, ואילו בנר שבת משום עונג שבת חייב לשאול על הפתחים, אך עדיין אין צריך למכור את כסותו שהוא יותר מחומש נכסיו, ובנר חנוכה וד׳ כוסות צריך גם לשאול על הפתחים וגם למכור את כסותו, כי משום פרסומי ניסא וחביבות המצוה החמירו שאין בה פטור ביותר מחומש כלל.

ובספר משנת יוסף (או״ח ח״ב סי׳ ל״ה) נקט ג״כ דבנרות שבת אינו מחוייב למכור את כסותו, וביאר דהטעם דנר שבת עדיף משאר מצות הוא משום צערו מלישב בחושך, ולולי זאת לא היה נר שבת עדיף משאר מצות, וא״כ דמשום צערו אתינן עלה, הא תינח לגבי לשאול על הפתחים, הגם שזה צערו הוא לו, מ״מ מחוייב להצטער בערב שבת כדי שלא יצטער בשבת, אבל למכור את כסותו אין אנו יכולים לחייבו, דא״כ הרי יצטער בשבת בלי כסותו, ומה עדיף צערו בחושך שהוא צער זמני לשבת זו, מצער יותר גדול כשהוא בלי כסות, לכן לא חייבוהו חז״ל בנר שבת למכור את כסותו.

ודע דלדיעה זו יש לחקור באופן שאין לו מעות לא לנר שבת ולא לנר חנוכה, והרי רק לנר חנוכה חייב למכור כסותו ואם ימכור כסותו ויהיו בידו מעות שוב יהא צריך להקדים נר שבת וממילא יהא מוכח למכור שוב את כסותו לנר חנוכה, וא״כ היכי לידינו דיינא להאי דינא, ועיין מש״כ בזה להלן בסימן ל״ב (אות ט׳).

מדוע נר שבת חמור משאר מצות

יב. ויש להבין מה נשתנה נר שבת משאר כל המצות, וכבר נתקשה בזה הבה״ל בסימן תרנ״ו, וז״ל: ואגב אעורר פה במה שהיה קשה לי על מה שהעתיקו הע״ת והא״ר בסימן כ״ה ראיה מירושלמי שאין מחוייב לחזור על הפתחים כדי לקנות תפילין וכדומה שאר מצות והלא קי״ל דעל נר חנוכה וד׳ כוסות צריך לשאול על הפתחים כדי לקיימם אף שהם רק מצות דרבנן וכ״ש בענינינו, ואפילו אם תאמר דמשום פרסומי ניסא תקנו רבנן כן, מה יענה בהא דקיי״ל לעיל בסימן רס״ג ס״ב דלנר שבת שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק הנר שזה בכלל עונג שבת הוא והלא עונג שבת הוא רק מ״ע מדברי קבלה כמו שנאמר וקראת לשבת עונג ותפילין ושופר וכה״ג הוא הכל מ״ע של תורה, וחפשתי ומצאתי קושיא זו בספר מור וקציעה ע״ש שהאריך ונשאר בקושיא (עכ״ל).׳

וראה בהגהות טל תורה על הירושלמי הנ״ל בפאה שאף הוא נתקשה בזה על שיטת הא״ר מה נשתנה נר שבת

י. ויש לציין דבמו״ק שם לא העיר בפרטות על נר שבת רק נתקשה בעיקר הפטור של המבזבז אל יבזבז יותר מחומש דמ״ש מנ״ח, והבאתי את לשונו לעיל בסימן כ״ט (אות ד׳).

שיש חיוב לחזור על הפתחים משום זה, ועיין גם בספרו שו"ת אמרי יושר (סימן ק"פ).

ועל כרחך צ"ל דכיון דקיי"ל נר שבת ונר חנוכה נר שבת קודם משום דהוי שלום בית, ממילא גם לענין זה כיון שהחמירו כלפי נ"ח מכח פרסומי ניסא, ממילא כ"ש כלפי נר שבת דעדיף טפי. – וכן תירץ התהלה לדוד בסימן כ"ה (סק"ה), וכ"ה גם בשקל הקודש (פ"א ה"א בבה"ל בד"ה ואפילו), וכ"כ גם המנחת אשר (סו"ס י"ג) ועיי"ש מה שהוסיף עוד לבאר בזה.

מצות קידוש בליל שבת

יג. במסכת מגילה (כ"ז ע"ב) איתא: שאלו תלמידיו את רבי זכאי, במה הארכת ימים, אמר להם - ולא ביטלתי קידוש היום. אמא זקינה היתה לי, פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה לי קידוש היום. תנא כשמתה הניחה לו שלש מאות גרבי יין, כשמת הוא הניח לבניו שלשת אלפים גרבי יין. רב הונא הוה אסר ריתא וקאי קמיה דרב, אמר ליה מאי האי, אמר ליה לא הוה לי קידושא, ומשכנתיה להמיינאי, ואתאי ביה קידושא. אמר ליה יהא רעוא דתיטום בשיראי.

וכתב בספר צפנת פענח על הרמב"ם (הלכות חנוכה שם) דמכאן משמע שצריך למשכן או למכור כסותו כדי להשיג יין לקידוש, וביאר בזה את דברי המגיד משנה הנ"ל שלמד דין מוכר כסותו ק"ו מקידוש היום, דהרי נ"ח וקידוש היום נ"ח עדיף.

ואולם לענ"ד אין משם ראיה כלל דיש חיוב לעשות כן דאדרבה מפשטות הגמרא משמע שזה היה לפנים משורת הדין.

ושו"ר בשו"ת מהרי"א (סימן ר"ב) שאף הוא כתב בתחילה להביא מכאן מקור לשיטת הרמב"ם, וז"ל: לכן נ"ל מקור דברי הרמב"ם לקוחים מעובדא דמס' מגילה כ"ז ע"ב ר' זכאי ואימיה זקינה מכרה כיפה שבראשה בשביל יין קידוש ועי"ז וכו' זכו לעושר ואריכת ימיה, ור"ה מישכן חגורו על קידוש היום וברכיה רב יהא רעוא דתיטום בשיראי כו', והרי"ף העתיק האי עובדא דר' זכאי או ר' ינאי ואימיה כו' בהלכות הרי בהדיא בגמרא שתי אלו עצות דהרמב"ם, א' מכר כסותו וא' מישכן כסותו בשביל יין לקידוש, וכיון דנר חנוכה עדיף מקידוש היום בודאי, מכ"ש דראוי לעשות כן על חיבוב מצוה דנר חנוכה וכדברי הרמב"ם. ומכ"ש לנר שבת דעדיף גם מנ"ח וכדברי הרמב"ם פ"ה משבת.

ושוב כתב: ולפי"ז הני עובדא דמגילה משמע רק ממידת חסידות עשו כן ולא מדינא ולפי שעלתה בידם שכר גדול על חיבוב המצוה באופן זה קבעום הרי"ף והרמב"ם וטוש"ע להלכה. [והמשך דבריו שם הבאתי לעיל בסימן כ"ט אות ה').

אכן גם מדברי הגר"א שיובא בסמוך יוצא שיש חיוב לחזור על הפתחים ולמכור כסותו בשביל יין לקידוש דזה עדיף ממצות עונג שבת עיי"ש.

ולפי"ז צ"ב הסוגיא במגילה מה היה הרבותא, וי"ל. אכן ראה בדמשק אליעזר שם וכן במועדים וזמנים הנ"ל (הערה ג') מש"כ לדון ולפקפק בזה בדברי הגר"א.

מהו מחוייב בשביל קידוש

יד. והנה בשני הסוגיות הנ"ל מצינו שתי דוגמאות, א' שמכרה את הכיפה שלה, וזהו בגדר של למכור כסותו, ב' שמשכן את המיינו וזהו בגדר הלואה, וכ"ה בשו"ת מהר"י אסאד הנ"ל דמכאן לקח הרמב"ם בהלכות חנוכה את שתי הדוגמאות הנ"ל של שואל ומוכר כסותו, שהרי לעולם דרכו לתפוס רק פרטי דינים שהוזכרו בהדיא גמרא, רק כוונתו לשתי העובדות הנ"ל שמצינו כלפי קידוש היום וס"ל דכ"ש נ"ח דעדיף מקידוש היום (עכתו"ד), אך לא מצינו להדיא שצריך לחזור על הפתחים.

ולפי דרכינו למדנו כי גם המהר"י אסאד הבין דכוונת הרמב"ם שואל היינו לוה ולא לחוזר על הפתחים, ועיין בזה לעיל (אות ז').

מדוע מצות קידוש חמור משאר מצות

טו. ולא נתפרש בדברי האחרונים הנ"ל מהו הטעם שקידוש היום חמור בזה משאר מצות, ולענ"ד נראה לבאר עפ"י מש"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן מ"ט) ליישב קושית הלח"מ הנ"ל (אות ה') וז"ל: דהא דאמרינן בש"ס דנר חנוכה עדיף מקידוש היום דפרסומי ניסא עדיף קשה, הא גם בקידוש היום איכא זכרון נס יותר, שמעיד שהקב"ה ברא עולמו ונח ביום השביעי, ואין לך נס גדול מזה שברא כל הבריות מאין בדיבור בעלמא וכו', אלא צ"ל בהא עדיף נר חנוכה שמדליק הנר מבחוץ ואיכא פרסום נס לציבור ברה"ר כדאיתא בש"ס, משא"כ קידוש היום הוא רק בביתו, וא"כ מכח זה נר חנוכה הוא כ"ש מד' כוסות, ולהכי דקדק לומר פרסומי ניסא כלומר שמפרסמין הנס וכו' (עכ"ל).

וכעין זה כתב גם בשו"ת אבנ"ז (או"ח סימן תק"א סק"ב וסק"ג) וז"ל: ועל דבר הקל וחומר של הרב המגיד (עיין לעיל אות ה') נראה לי לפרש דהנה צריך להבין מאי טעמא קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא הלא שבת הוא עדות על חידוש העולם כמו שאומרים זכר למעשה בראשית וחידוש העולם יש מאין יותר פלא מנסים של יציאת מצרים, ואין לומר שאני נסים שביציאת מצרים שהם עניני בני ישראל, הלא חידוש העולם גם כן עבור ישראל שקיבלו התורה בראשית ואין ראשית אלא ישראל, אין ראשית אלא תורה, וכל מעשה בראשית היו תלויין ועומדין עד יום ו' בסיון שקיבלו ישראל התורה

(עיין שבת פ"ח ע"א), ואם כן כיון דבארבע כוסות חשובים פרסומי ניסא שמתפרסמים יציאת מצרים שבת נמי יחשב פרסומי ניסא שמפרסם חידוש העולם.

וצריך לומר שאני המצוות שבליל פסח הם לפרסם לבניו ובני ביתו כדכתיב והגדת לבנך, מה שאין כן שבת שהוא רק לעצמו, והדבר מובן על פי מה שאמרתי כבר בטעם הרמב"ם דכל מצוות אינו מחוייב למכור כסותו, שהרי חישב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו' ע"א), מה שאין כן פרסומי ניסא לפרסם לאחרים ומה לאחרים במחשבתו, ועל כן קידוש היום שהוא לעצמו, שוב דומה לשאר מצוות, ובזה מובן היטב הקל וחומר כיון דנר חנוכה קודם לקידוש, על כרחין דתלוי בפרסום לאחרים דוקא, ואם כן נר חנוכה שמניחה על פתח ביתו מבחוץ שמפרסם לכל, ודאי קל וחומר מארבע כוסות שאין הפרסום רק לבניו ובני ביתו לבד (עכ"ל).

והיוצא מדבריו שיש ג' מיני פרסומי ניסא, פרסומי ניסא לאדם עצמו כקידוש היום, פרסומי ניסא לבניו ובני ביתו כד' כוסות, ופרסומי ניסא לרבים כנרות חנוכה, והוא עדיף מכולהו.

ועפ"י דרכם י"ל דבאמת גם קידוש הוי בגדר פרסומי ניסא כלפי חיוב זה לחזור על הפתחים, וזה דומה לארבע כוסות בליל פסח, אך מה נעשה שזו סברא מחודשת, דלא מצינו בשום מקום שמצות קידוש יש בו שייכות לפרסום הנס.

מצות עונג שבת

טז. במסכת פסחים (קי"ב ע"א) איתא: תנא דבי אליהו אף על פי שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו. מאי נינהו, אמר רב פפא כסא דהרסנא.

ולמדנו מזה דכדי לקיים עיקר מצות עונג שבת ע"י פת וכסא דהרסנא לא אמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וכן מבואר להלכה בדברי המג"א בסימן רס"ג (סק"ה). וע"ע בבה"ל שם (ס"ב בד"ה אין לו) כמה פרטי דינים בזה.

וראה בביאור הגר"א בסימן רס"ג שם שכתב שכל המקור שלנר שבת חייב למכור כסותו הוא מכח כ"ש מדין עונג שבת וז"ל: אפילו. כ"ג ב' א"ר פשיטא לי כו', וקידוש קודם לכבוד היום בע"פ ק"ה א' ב', וכבוד היום דבר מועט שוה לד' כוסות כמ"ש שם קי"ב א' פשיטא כו' תנא דבי אליהו כו'.

ובסימן תרע"א חזר הגר"א להביא מכאן סמך לנר חנוכה, וז"ל: ואפילו עני כו'. דאמרינן בפרק ע"פ ולא יפחתו כו', ואפילו מן התמחוי, ופירש

רשב״ם שואל או כו׳ ואמרינן בגמ׳ מן התמחוי פשיטא לא נצרכה אלא לר״ע כו׳ תנא דבי אליהו אף על פי שאמרו עשה כו׳, אלמא דבר מועט לכבוד שבת צריך לשאול על הפתחים שואל או מוכר כנ״ל, ואמרינן שם דקידוש קודם לכבוד היום וכבוד לילה ואמרינן בשבת שם דנ״ח קודם לקידוש היום ש״מ דמוכר כו׳ (עכ״ל).

ועכ״פ למדנו מדבריו דמיפשט פשיטא ליה שגם לצורך עונג שבת נאמר כלל זה שחייב לחזור על הפתחים ולמכור כסותו וכו׳.

מהו מחוייב בשביל עונג שבת

יז. והנה בפרטי החיוב בזה לא מצאנו דברים ברורים מלבד שצריך ליקח מן הצדקה, ולגבי חיוב הלואה הרי אמרו במסכת ביצה (ט״ו ע״ב) מאי כי חדות ה׳ היא מעזכם, אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע. אבל מ״מ לא מצינו שחייב ללוות, אמנם במ״ב סימן רמ״ב (סק״ג) כתב דצריך ללוות, אבל עיין בשה״צ שם (סקי״ב) שאין זה פשוט, וע״ע בשאל אברהם שם להגאון מבוטשטאש (מהדו״ת) שכתב בזה כמה חקרי הלכות בענין החיוב לחזור על הפתחים או לעבוד מלאכה בשביל צרכי שבת, ודעתו שאין חיוב ללות רק רשות.

אכן לפי דברי הגר״א הנ״ל יוצא לכאורה שדין זה דומה לד׳ כוסות לכל הלכותיו.

מדוע עונג שבת חמור משאר מצות

יח. והטעם שהחמירו בזה כלפי עונג שבת יותר משאר מצות, אולי י״ל דכיון שזהו צרכי סעודה והרי לעולם הוא ניזון מן הצדקה מפני עניותו ממילא אין לו למנוע א״ע מליקח מן הצדקה.

מצות מחצית השקל

יט. כתב הרמב״ם בריש הלכות שקלים (פ״א ה״א) מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב, ושואל מאחרים או מוכר כסות שעל כתיפו ונותן מחצית השקל כסף שנאמר (שמות ל׳, ט״ו) העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט וכו׳. – והרי לנו חידוש מיוחד במצות מחצית השקל שגם מי שאין לו מעות חייב לטרוח להשיג ממון כדי לקיים מצוה זו.

מהו מחוייב בשביל מחצית השקל

כ. והנה ברמב״ם הנ״ל מבואר שהחיוב הוא ללות מאחרים או למכור כסותו, ולא נתפרש האם צריך לחזור על הפתחים, אכן לפי ביאורו של המהר״ם שיק שיובא להלן (אות כ״ח) משמע שחייב גם לחזור על הפתחים דומיא דכיבוד אב ואם יעו״ש.

מדוע מחצית השקל חמור משאר מצות

כא. והטעם שמחצית השקל חמור בזה משאר מצות ביאר בספר משנת יעב"ץ (או"ח סימן ז' אות ג') דכיון דכתיב הדל לא ימעיט ילפינן שיש חיוב אף ביותר מחומש, ולא דמי לשאר כל המצות דגזירת הכתוב הוא.

ובמועדים וזמנים (ח"ב סימן ק"נ) כתב ג"כ דכיון שמפורש בתורה והדל לא ימעיט ולדעת הרמב"ן עה"ת הרי זה לאו, לכן לעולם מחוייב לטרוח אחר מעות לקיים מצוה זו, ואף אם בשאר מצות אינו מחוייב לחזור על הפתחים באופן שהוא בזיון בשבילו (ראה להלן סימן ל"ב אות י"א), כאן חייב לעולם ולכן צריך למכור אף כסות שעל כתיפו.

ובשקל הקודש שם (בבה"ל ד"ה ואפילו) וז"ל: כתבו האחרונים שרבינו למד זה מדכתיב הדל לא ימעיט משמע דל שאין לו מ"מ לא ימעיט וחייב ליתן מחצית השקל והיינו ללוות מאחרים ולמכור כסותו וכ"כ הסמ"ג מ"ע מ"ה והחינוך מצוה ק"ה אפי' דל שבדלים חייב בו שנא' והדל לא ימעיט וכן מהא דתנן בפ"ק דשקלים השוקל ע"י עני פטור מקלבון ואם הלון חייב משמע דעני חייב במחה"ש וגם צריך ללוות עבור זה ובאמת אין מכ"ז הכרח די"ל דבאמת מי שאין לו פטור והפסוק קמ"ל דהו"א שיתן כמה שיש לו קמ"ל דהדל לא ימעיט ואם אין לו י"ל דפטור לגמרי וכן מהמשנה אין ראי' שצריך לעשות כן אלא שרוצה לזכות בהמצוה ולכן מלוה או שאחר נותן עבורו וזה נקרא שיש לו כבר ויוכל לקיים המצוה אבל יתכן שאין עליו חיוב בזה (עכ"ל).

אכן החזו"א (יו"ד סימן קס"ז סק"א) כתב בזה"ל: ואמנם בעיקר הדבר נראה דפדיון בנו שאני מכל מצות כיון דיש כאן שעבוד נכסים, והרי שמכר נכסיו ואין לו ציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ותפילין בראשו אינו מוציא נכסיו מלקוחות לקנות תפילין, ובפדיון הבן הוי מלוה הכתובה בתורה ובזה לא מיפטר במה שאין נכסיו מרובין – ואפשר דדינו כהשג יד דמסדרין אבל בכל ענין חייב יותר מחומש וכן חייב עני במצות מחצית השקל כדתנן שקלים פ"א מ"ז השוקל ע"י עני, ובר"מ הלכות שקלים פ"א ה"א אפילו עני וכו' (עכ"ל).

והרי לנו דס"ל דהטעם שמחצית השקל חמור משאר מצות הוא משום דאיכא שיעבוד נכסים, והרי זה דומה לפדיון הבן, וכוונתו לישב בזה את סוגיית הגמרא בקדושין (כ"ט ע"ב) כלפי מי שיש לו רק ה' סלעים האם פדיון הבן עדיף או עליה לרגל, ומשמע שאף אם זה כל ממונו הרי הוא מחוייב, וראה להלן סימן ל"א ששם הבאנו עוד תירוצים בזה.

והנה החזו״א בעצמו נתקשה בהמשך סוגיית הגמרא משמע שעלייה לרגל שוה לזה, והרי שם לא שייך סברא זו וראה מש״כ ליישב בזה בכמה אופנים, ובמה שדן בדבריו בשו״ת שבט הלוי (ח״ד סימן ס״ד).

ואולם בכל זה נתיישב מדוע הוא מחוייב אפילו ביותר מחומש, אבל אכתי תיקשי מדוע מחוייב למכור כסותו ולחזור על הפתחים וכבר העיר בזה בשקל הקודש שם וז״ל: ובאמת גם בפדה״ב לא מצינו שחייב ללוות וגם מש״כ שחייב למכור כסותו צ״ע אמאי עדיף מכל הקדש שמסדרין לו ונותנין לו כסותו, ורק בנר חנוכה מצינו דצריך ללוות או למכור כסותו כמש״כ רבנו בפ״ד מחנוכה וכן בד׳ כוסות כמבואר באו״ח סי׳ תע״ב סי״ב והוא משום פרסומי ניסא וכן בנר שבת כתב רבנו ברפ״ה משבת אפי׳ אין לו מה יאכל שואל על הפתחים וכ׳ הגר״א באו״ח סי׳ רס״ג ס״ב שלמדה מד׳ כוסות ע״ש, וי״ל ג״כ שלמדה מנ״ח דהא נר ביתו קודם לנ״ח - אבל בשאר דברים לא מצינו זה ואפילו בעל חוב לא מצינו שחייב ללוות בשביל לשלם עי׳ רמב״ם פ״ב ממלוה ה״א וגם מה שאמרו בשבת לוו עלי ואני פורע לא מצינו שחייב ללוות אמנם במ״ב סי׳ רמ״ב סק״ג כ׳ דצריך ללוות אבל עי׳ בשה״צ שם סקי״ב שאין זה פשוט ואולי למדה רבנו ממ״ש בזבחים ד׳ א׳ אין שינוי בעלים בצבור משום שלכולם יש חלק בקרבנות צבור ואם נימא שמי שאין לו ממון אין שוקל א״כ אין לו חלק בק״צ ושייך שינוי בעלים אך יש לדחות דהא נשים אין שוקלות ויש להן חלק בק״צ כמו שהוכיח בס׳ זרע אברהם ממ״ש בשבועות ח׳ א׳ אימא יולדת אלמא דק״צ מכפרין על נשים וגם מכאן הוא מוכרח דאם אין מתכפרין מצינו שינוי בעלים שחשב לשם אשה ויש לדחות דנשים ועבדים וקטנים שאני שאין חייבין כלל בשקלים נתנה להן תורה כפרה שיתכפרו אגב האנשים משא״כ מי שמחויב והוא אנוס לכאו׳ כיון שחייב ולא הביא אין לו חלק בק״צ וכ״ת א״כ משכחת לה שינוי בעלים במי שלא השיג ללוות ואין לו כסות למכור י״ל דזה דוחק דאטו בגברא ערטילאי עסקינן וכמ״ש בב״מ מ״ו א׳.

וסיים: אמנם י״ל כמש״כ בשקל הקודש דבאמת אין חייב ללוות אלא למכור כסותו, ומש״כ רבנו שואל מאחרים היינו אם אין רוצה למכור כסותו וכדמסיים או מוכר כסותו –

ושוב כתב: ואולי גם בנ״ח הכוונה שואל אם אין רוצה למכור כסותו, וכן לשון השו״ע גבי ד׳ כוסות ימכור מלבושו או ילוה (עכ״ל).

והיוצא מדבריו הוא כי באמת אינו מחוייב יותר ממה שיש לו, ולמכור כסותו היינו כסות מיותר, ולחזור על הפתחים הוא כשאינו רוצה למכור כסותו. אכן ראה להלן (אות)

מה שהבאנו בזה בשם המהר"ם שיק דס"ל דגם כלפי פדיון הבן וכדומה חייב לחזור על הפתחים

זכר למחצית השקל

כב. ואגב יש לציין דבשו"ת שיח יצחק (סימן שע"ג) כתב דכלפי מנהג נתינת מחצית השקל בזמן הזה אינו חייב לשאול או למכור כסותו כדי שיוכל לקיים את המנהג, אף שהוסד המנהג לזכר נתינת השקלים, מ"מ לא החמירו בו כל כך.

מצות כיבוד אב ואם

כג. ועתה נבוא לדון כלפי מצות כיבוד או"א והנה כבר העתקנו בתחילת דברינו את דברי הירושלמי דמבואר שם דכיבוד או"א חמור לענין זה משאר כל המצות שבתורה, וגם כשאין לו במה לכבד חייב לחזור על הפתחים, והתוס' בקידושין (ל' ע"א בד"ה כבד) העתיקו את דברי הירושלמי האלו בשלימותם.

אכן בהמשך הסוגיא שם בקידושין (ל"א ע"ב, ל"ב ע"א) נחלקו האמוראים האם כיבוד אב הוא משל בן או משל אב, ולענין הלכה הסכימו הראשונים דהלכה כמ"ד משל אב, ולפי"ז צריך להבין דברי הירושלמי האיך יתכן לחייבו לחזור על הפתחים. [ויש לציין דהתוס' שם (ל"ב ע"א בד"ה אורו) הביאו ראיה מדברי הירושלמי האלו דאע"ג דקיי"ל משל אב, מ"מ אם אין לו לאב ולבן יש מפרנסו משלו. אך לא העתיקו סיום לשון הירושלמי].

אכן הרא"ש שם (פ"א סו"ס נ') כתב בזה"ל: הא דקא אמרינן ואפילו הוא מחזר על הפתחים, לא שיכבדיהו משלו ויחזור הוא על הפתחים, דהא קי"ל משל אב, אלא בגופו מכבדו ובטל ממלאכתו, ומתוך כך צריך לחזר על הפתחים.

וכן נפסק להלכה בדברי השו"ע ביו"ד סימן ר"מ (סעיף ה') וז"ל המחבר שם: זה שמאכילו ומשקהו, משל אב ואם, אם יש לו. ואם אין לאב, ויש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול. ואם אין לבן, אינו חייב לחזר על הפתחים להאכיל את אביו, אבל חייב לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזר על הפתחים, ודוקא דאית לבן מזונות לאיתזוני ההוא יומא, אבל אי לית ליה, לא מיחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים (עכ"ל).

כד. ויש לציין דבשו"ת הרדב"ז (סימן תרס"ג) דן בארוכה בכוונת הירושלמי בענין זה, ותמצית דבריו הוא דמלבד ביאורו של הרא"ש שם יש לבאר בעוד שני אופנים.

(א) י"ל דהירושלמי ס"ל כמ"ד משל בן ואין הלכה כן. - ויש לציין דלפי"ז יש כאן חידוש דאף אם אין לבן צריך לחזור על הפתחים, ולא דמי לשאר

מצות דאף שחייב לקיימם מממונו מ״מ א״צ לחזור על הפתחים.

(ב) כיון דחזינן שהתוספות בקידושין (ל״ב ע״א) הביאו זה הירושלמי והשמיטו סוף הלשון דקתני ואפילו הוא מחזר על הפתחים משמע דלא גרסי ליה, א״נ דלא קי״ל הכי, והכי מתפרש הירושלמי לפי שיטה זו כבד את ה׳ מהונך אם יש לו ממון חייב לתת מממונו לה׳ ולא כולו כדאמרינן המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ואם אין לו אלא כדי פרנסתו פטור, ובכיבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך בין יש לו הון הרבה בין אין לו אלא כדי פרנסתו מתפרנס אביו עמו ואפילו לפי שיטה זו אפשר לקיים גירסת הספרים ואפילו הוא מחזר על הפתחים ואפילו שיצטרך אחר שיכלה פרנסתו לחזר על הפתחים, ולכל הפירושים אין הבן חייב לחזר על הפתחים או לשכור עצמו לפרנס את אביו וכ״ש לפרוע עליו המס אלא הרי הוא מוטל על הצבור (עכ״ל), והיינו דכלפי כיבוד או״א חייב אף ביותר מחומש [אף שיש חשש שיעני ויהא צריך לחזור על הפתחים], אבל אינו מחוייב יותר ממה שיש לו.

והנה הט״ז שם בסימן ר״מ (סק״ז) כתב בזה״ל: לא מחייב לבטל. הטעם דגמרינן מכבוד המקום שאינו חייב לבטל ממלאכתו כדי לנחם אבלים ולבקר חולים ולחזר על הפתחים (עכ״ל), ולמדנו מדבריו דמיפשט פשיטא ליה כי בשאר כל המצות אינו מחוייב לחזור על הפתחים, וזהו כדעת העו״ת והא״ר, וכפשטות הירושלמי, אלא דמפשטות הירושלמי משמע דהא מיהת בכיבוד אב ואם חייב לחזור על הפתחים, ולהלכה קי״ל שגם בזה אינו מחוייב, כיון דאנן נקטינן שכיבוד אב משל אב.

מהו מחוייב בשביל כיבוד אב ואם

כה. והנה בירושלמי הנ״ל למדנו רק כלפי הענין של לחזור על הפתחים, ולא נתפרש לפי צד זה מה הדין כלפי מוכר כסותו או שואל מאחרים או משכיר את עצמו, ואולם לפי דברי המהר״ם שיק שיובא להלן (אות כ״ח) שכתב דפרסומי ניסא וכיבוד או״א דמיין אהדדי עיי״ש טעמו, א״כ יוצא דאם איתא שחייב לחזור על הפתחים ממילא ה״ה כלפי שאר כל החיובים הנ״ל.

אכן להלכה אין בזה נפק״מ דאנן קיי״ל שגם אינו מחוייב לחזור על הפתחים דכיבוד אב משל אב, וחייב רק לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזר על הפתחים, וא״כ פשוט שאינו מחוייב גם למכור כסותו ושאר חיובים הנ״ל.

ורק למ״ד כיבוד אב משל בן דלדידיה חייב לחזור על הפתחים, וכמבואר ברדב״ז הנ״ל, ממילא יתכן לחייבו גם בשאר חומרות הנ״ל עפ״י דרכו של המהר״ם שיק.

אכן יש להעיר דמלשון הרא"ש הנ"ל משמע שלחזור עיל הפתחים אינו מחוייב לכו"ע, וכבר העיר בזה בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן ס"ה) וז"ל: ובר מן דין הא כתב הרא"ש בקדושין ל"ב ע"א בהאי ירושלמי דמחזיר על הפתחים בשביל כבוד אב ואם דאינו ר"ל דיכבדו בממון שלו ועי"ז יחסר לו ויצטרך לחזור על הפתחים בשביל עצמו דזה רק למ"ד כבוד או"א משל בן, אבל למ"ד משל אב וכן קיי"ל אינו חייב לכבדו רק בגופו אלא דהירושלמי ר"ל דחייב לכבדו בגופו אף על פי שעי"ז יתבטל ממלאכתו ויצטרך לחזור עה"פ, אבל לא עלה ע"ד הרא"ש שאם אין לו כסף למצות כבוד או"א שיחזור עה"פ לקבץ ממון כדי לכבדו דזה לא עלה על הדעת כלל דבזה כבוד או"א ככל המצוות שאם אין לו אפשרות לקיים המצוה שאינו חייב לחזור על הפתחים (עכ"ל), ולפי"ז יוצא לכאורה דה"נ ליכא חיוב לכו"ע בכיבוד או"א למכור כסותו וכדומה, ועיין.

ועדיין יש לברר האם להלכה יש חומרא בכיבוד אב ואם יותר משאר מצות, ולכאורה מדברי הירושלמי הנ"ל משמע להדיא שיש בזה חילוק, אבל לפי מש"כ הרא"ש דכוונת הירושלמי רק לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזר על הפתחים, קשה לכאורה דא"כ מה חילק הירושלמי בין כיבוד או"א לשאר מצות דאטו בשאר מצות אינו צריך להיות בטל ממלאכתו כדי לקיים מצות תפילין וכדומה אף שעי"ז יהא צריך לשאול על הפתחים, וצ"ע.

ושו"מ בשבט הלוי שם שכבר העיר בזה, וז"ל: ודע דמירושלמי הנ"ל לפי פי' הרא"ש מוכח נמי דתפילין וציצית כה"ג לא מבעיא דלא חייב לחזור עה"פ כדי לקיימן אלא גם אם ע"י בטול מלאכתו לצורך המצוה יצטרך אח"כ לחזור עה"פ מכ"מ פטור דהא דומיא מה שחייב בכבוד או"א קאמר בשאר מצוות דפטור (עכ"ל), ולענ"ד זהו חידוש גדול כי מניעת ריוח פוטרו ממצוה כיון שלולי ריוח זה יהיה מחוייב לחזור על הפתחים. - אכן הרי בשו"ע הנ"ל מבואר כי אפילו כלפי כיבוד או"א אם אין לו מזונות לאותו היום אינו מחוייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים, ועיין.

ואגב יש להעיר באופנים שכיבוד או"א חמור משאר מצות, האם הוא הדין כלפי כבוד רבו, ומצאתי בשו"ת דברי יציב (יו"ד סימן רמ"ד סק"ז) שכבר עמד בזה, וז"ל: ויש לעיין בדין כבוד רבו האם מוטל עליו ג"כ להאכילו ולהשקותו, וכן לחזור על הפתחים כדי לזון את רבו, דלכאורה הכי מסתבר לפי מה דאמרינן בב"מ ל"ג ע"א שבכל הענינים הרב קודם לאב. אך לפלא שלא הוזכר הדבר בשו"ע ובפוסקים וצ"ע (עכ"ל).

מדוע כיבוד אב ואם חמור משאר מצות

כו. ויש לעיין מדוע כיבוד אב חמור בזה יותר משאר מצות, והנה מפשטות דברי הירושלמי משמע דילפינן לה מקרא דהכא כתיב כבד את אביך ולא חילקה תורה בין יש לו בין אין לו, ובשאר מצות כתיב כבד את ה׳ מהונך ומשמע רק אם יש לו, אבל יתכן שהוא רק אסמכתא גרידא.

ומדברי המהר״ם שיק שיובא להלן (אות כ״ח) משמע דס״ל שהוא נלמד מסברא כיון שהוא חוב בינו לחבירו יעו״ש. - וכבר נתבאר לעיל (אות כ״ה) דלהלכה אין זה ברור כ״כ אם יש חומר בכיבוד או״א יותר משאר מצות. וע״ע בשו״ת דברי יציב הנ״ל (אות ה׳) מש״כ בזה בביאור דיעות הראשונים אם יש חיוב לחזור על הפתחים בשביל כיבוד או״א.

חייב איניש לבסומי בפוריא

כז. בשו״ת משנה שכיר (סימן מ״ד סק״ב) עלה ונסתפק כלפי מה שחייב אדם לבסומי בפוריא מה הדין במי שאין לו יין למצות היום האם מחוייב להשכיר עצמו או למכור כסותו או להלוות כדי לקיים מצוה זו דומיא דד׳ כוסות בליל פסח או לא.

ומסקנתו שהוא חייב לטרוח בכל אלו כדי להשיג יין לד׳ כוסות ובנה יסודו על לשון הב״ח בסימן תרצ״ד שכתב כלפי מתנות לאביונים, בזה״ל: חייב כל אדם וכו׳. כלומר כל אדם אפילו עני המקבל צדקה חייב לתת ממה שנתנו לו לשאר אביונים בפורים דאין דין מתנות לאביונים בפורים כדין שאר צדקה דהכשר מצות פורים כן הוא לתת מתנות לאביונים וכדין ארבע כוסות בפסח (פסחים צט ב) ואפילו משלוח מנות חייבים בו העניים אף על פי שלא יספיק להם בסעודתם לאכול לעצמם ולשלוח גם לאחרים וכדמשמע מרב חנינא בר אבין ואביי בר אבין לפי פירוש רבינו לקמן בסימן תרצ״ה אם כן הוא הדין למתנות לאביונים בפורים, וכ״ה בט״ז שם (סק״א) וז״ל: כתב מו״ח ז״ל אפילו עני המתפרנס מהצדק׳ כמו בד׳ כוסות של פסח (עכ״ל), והרי לנו שהשוו שתייה זו לד׳ כוסות.

עוד סמך הביא לזה ממש״כ בהקדמת ספר יוסף לקח על מגילת אסתר לבעל מעשי ה׳ שכתב בזה״ל: וכרוזא קרי בהקבץ לשתות יין, גבורים יבואו ברינה, פתחי שערים אל יחסר המזג יין ושכר, וכל הקודם זכה וזריז ונשכר ואם אין לו ונמכר - והרי שאם אין לו הרי הוא מחוייב למכור עצמו בשביל יין לשתייה בפורים.

ושוב הביא ראיה לזה ממש״כ הרמב״ם בהלכות שבת (פ״ה ה״א) וז״ל: הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה כגון עירובי חצרות או נטילת ידים

לאכילה אלא חובה, ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת (עכ"ל), והרי לנו דכיון דנקטו חז"ל (שבת כ"ה ע"ב) כי הדלקת נר בשבת חובה ממילא חייב לטרוח אחר זה וא"כ ה"ה הכא שאמרו חז"ל חייב איניש לבסומי בפוריא (עכתו"ד).

והנה לפי ראייתו מדברי הרמב"ם יוצא שבכל המצות שהם חובה חייב האדם לטרוח אחריהם ולחזור על הפתחים כדי להשיגם – וכבר נתבאר בסימן הקודם דיעות האחרונים לכאן ולכאן.

והנה לסוברים כן שחיוב זה הוא בכל המצות ואפילו במצות דרבנן א"כ ה"ה באמת כלפי חיוב זה דמ"ש משאר מצות והיינו לסוברים שהוא חיוב גמור. [וראה במשנה שכיר שם דיעות הפוסקים בזה].

אבל לפמש"כ בתחילת דבריו לדמות זה לד' כוסות משמע שאף אם רק בד' כוסות יש חיוב זה מ"מ ה"ה כאן שהוא ג"כ משום פרסומי ניסא. – ולפי"ז יוצא דה"ה בכל המצוות של יום הפורים כיון שנקבעו להודות על הניסים יהא חיוב לכו"ע לחזור על הפתחים. ומה נעשה כי לא אישתמיט חד מן הפוסקים לכתוב סברא זו, וע"כ דנ"ח וד' כוסות שאני שבאו לפרסם הנס, וראה עוד בספר רץ כצבי (סימן ד') שכבר עמד בזה מ"ש מצות הפורים מנ"ח וד' כוסות.

האם בשביל לפרוע חוב חייב לחזור על הפתחים

כח. ודע דבשו"ת מהר"ם שיק (סימן של"א) כתב יסוד גדול בסוגיא דידן באיזה מצות חייב אם לחזור על הפתחים, ובנה יסודו על הירושלמי הנ"ל שהקיל בזה בכל המצוות מלבד כיבוד או"א, וז"ל: אמנם מבואר שם דדווקא במצוה שאינה כנגד אחרים אבל במצוה שהוא כנגד אחרים הו"ל כבעל חוב ומיניה אפילו מגלימא דעל כתפיה, וזה הוא הטעם דכיבוד אב ואם צריך להחזיר על הפתחים משום דהוי כפריעת חוב עיי"ש, ומזה אנו למדין ליישב מ"ש מעלתו על הא דאמרינן בקידושין צריך לפדות את בנו, התם שאני משום דשם חייביה רחמנא ליתן לאחרים היינו לכהן בשביל פדיון בנו, והו"ל כפריעת חוב ואם לא נתן נשתעבדו נכסיו ע"כ מחוייב לשלם חובו בכל מקום שיהא, וכן במחצית השקל ובחייבי עולות ושלמים דממשכינן אותו ג"כ הטעם הנ"ל שנתחייבו נכסיו בשביל חוב שעליו, וע"כ צריך להחזיר אפילו על הפתחים ולשלם מה שהוא מחוייב.

ואמרתי דיש להסביר מדוע מה שחייב לעשות נגד אחרים אמרינן דצריך להחזיר אפילו על הפתחים, הוא משום דבשלומא המצוה שהוא חייב

ביצווי הקב״ה אמרינן חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, אבל במצוה שהוא מחוייב נגד אחרים א״א לומר כן דמחשבתו הטובה לא יועיל לאחרים.

והנה הטעם דפרסום נס הוא לפרסם כבוד ה׳ ית״ש, וגם להראות חשיבות ישראל כדאמרינן גבי מנורה שנר המערבי היא עדות לישראל שהשכינה שרויה ביניהם והוא כדבר שחייב נגד אחרים ע״כ אמרינן בזה דאפילו כסותו צריך למכור ולעשות המצוה, ואפילו מגלימא דעל כתפו וכנ״ל, ומיושב בזה קושיא שהובא בתשובת מהרי״א זצ״ל דוודאי מצוה דאורייתא חמיר טפי ואפי״ה אם אין לו אין צריך למכור כסותו כיון דבאמת חישב לעשות וכו׳, אבל בנר חנוכה דהדלקת נר חנוכה לפרסם וכל כיוצא בזה הלוא זה הוא נגד אחרים, ע״כ פסק שפיר הרמ״א דחייב למכור אפילו כסותו כדי לקיים את המצוה.

ואולם בשו״ת שבט הלוי (ח״ד סימן ס״ד) כתב להשיג על עיקר יסודו של המהר״ם שיק וז״ל: וגם עצם הדין דפשיטא ליה להגאון מהר״ם שיק דהנך מצות שנוגעות לאחרים הו״ל כפריעת בע״ח מצוה וע״כ צריך להחזיר על הפתחים לשלם מה שהוא מחויב, - לדידי זה צע״ג דגם עיקר פריעת בע״ח מצוה דממון אינו חייב לחזור על הפתחים לשלם חובו דמכולא ש״ס ושו״ע חו״מ סימן צ״ז מבואר דאם אין לו פטור ולא מחייבינן ליה לבזות עצמו לחזור על הפתחים, ועדיפא מיניה מבואר חו״מ סימן צ״ז סט״ו דאין כופין אותו להשכיר עצמו ולא לעשות שום מלאכה כדי לפרוע והיינו באינו רגיל לעשות מלאכה כמש״כ הפוסקים שם, ומכ״ש לחזור על הפתחים, ואפילו למה דצידד בשער המשפט בחו״מ שם דהוא מצד עצמו חייב להשכיר עצמו, אבל פשיטא דאינו חייב לחזור על הפתחים - ומה דאיתא ביו״ד סימן רנ״ג סי״ב בשו״ע ורמ״א אם יכולים לפרוע בע״ח ממה שחזר על הפתחים, היינו אם כבר חזר וישנו הכסף בעין, אבל לחייבו לחזור על הפתחים לא שמענו (עכ״ל), וחזר וכתב כל זה בתשובה אחרת שם (סימן קכ״ט, ובח״ה סימן ק״מ).

וחזר וכתב כ״ז בקצרה בתשובה אחרת שם (סימן קכ״ט), וע״ע בדבריו שם (סימן ס״ד) מה שהעיר על דברי המהר״ם שיק מעיקר סוגיית הגמרא בקדושין כלפי פדיון הבן דמשמע שם שעלייה לרגל שוה בזה לפדיון הבן. [וע״ע שם ח״ה סימן ק״מ], ועיין לעיל (אות כ״א) מש״כ בזה בשם החזו״א.

כט. ויש לציין דבספר מנחת פתים שם בחו״מ סימן צ״ז כתב להדיא שאינו מחוייב לחזור על הפתחים בשביל לפרוע את חובותיו, והוכיח כן מדברי השו״ע הנ״ל ביו״ד סימן רנ״ג דמשמע שאין כח בבע״ח לכופו שיגבה בשביל כך. והובא דבריו להלכה בספר פתחי חושן דיני הלואה (פ״ב הערה

ל"ב) ושם נקט כן בסתמא, אכן בספרו צדקה ומשפט (פ"ב סקנ"ב) הביא מה שנחלקו בזה המהר"ם שיק והשבט הלוי הנ"ל. [וע"ע בזה בתשובות והנהגות (ח"א סימן רפ"ד)].

ואם יש חיוב על האדם להשכיר עצמו עבור מזונות אשתו ורפואתו, עיין ברמ"א באבן העזר סימן ע' (ס"ג), ואם חייב בזה לחזור על הפתחים או למכור כסותו או ראה בעזר מקודש שם, וכלפי בניו הקטנים אן חייב לחזור על הפתחים כדי לזונם ראה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סימן ק"נ), ובצדקה ומשפט (פ"ב סק"נ).

וראה בתשובות והנהגות (ח"ב סימן שמ"ב) שכתב מדנפשיה לבאר מדוע נ"ח חמורים משאר מצות, וז"ל: ונראה שפרסומי ניסא יסודה כעין חובה לבית ישראל שעשה להם הקב"ה נס ולכן חמור אף ממ"ע דאורייתא דהוי כעין מצות פרעון חוב, דכיון דשורש החיוב מפני חבירו לא נפטר אף אם צריך לחזור על הפתחים ולהשכיר עצמו כפועל כדי לשלם לחבירו, דדוקא בסתם מ"ע אמרינן דלא חייבה תורה בכעין אונס והיינו ביותר מחומש ממונו, וכ"ש לחזור על הפתחים דמתבזה טובא בכך וכו', זה בסתם מ"ע דכבד את ד' מהונך ממה שחננך ונתמעט שלא נתחייב בכעין אונס, אבל בכגון פרעון חוב ששורש החיוב מפני חבירו שהלוהו אין סברה לפטור וכו' אף שמצטער הרבה (וכעין מצות ל"ת), וה"נ בפרסום הנס על חסדו שהצילנו וזיכנו לשמור תורתינו הקדושה חל עלינו חובת הכרת טובו ואין לפטור מכך אף שצריך לחזור על הפתחים כיון שחמור טובא (עכ"ל), וכיון בעיקר דבריו לשיטת המהר"ם שיק הנ"ל.

האם חייב ללוות כשאין לו ליתן צדקה

ל. עוד יש לציין בענין זה למה שמבואר במהר"י קורקוס בהלכות מתנות עניים (פ"ז ה"א) שמי שאין לו מעות אינו צריך ללוות כדי ליתן צדקה לעניים, וכן משמע מדברי השטמ"ק בכתובות (ס"ז ע"ב) בשם הריטב"א יעו"ש, וראה כמה פרטי דינים בזה בספר דרך אמונה שם (סק"ח).

אכן מהתם אין ראיה דכ"ז שאין לו מעות אינו בגדר אנוס אלא שאין עליו כלל חיוב ליתן צדקה וכמבואר ברמ"א ביו"ד בסימן רנ"א (סעיף ג') עיי"ש, ועיין גם בשו"ת אגר"מ (יו"ד ח"א סו"ס קמ"ה).

החיובים של האב במצות הבן

לא. בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן קכ"ט) נשאל כלפי החיוב של האב ללמד את בנו תורה, וכן בשאר מצות הבן שעל האב עד כמה הוא מחוייב להוציא ממון עבורם, והביא את כל דברי המהר"ם שיק הנ"ל, וכתב: ואם נכון יסוד זה א"כ נפשוט עכ"פ הספק הראשון בענין חיוב מצות הבן

על האב כפה"ב ות"ת וכו' אם מחויב גם לחזור על הפתחים דהא מבואר ביו"ד סימן רמ"ה ס"ד ברמ"א והיו כופין לשכור מלמד ואם אינו בעיר ויש לו נכסים וכו' ואם לאו יורדים לנכסיו, וא"כ לשיטת המהרמ"ש הנ"ל פשיטא דגם יש חיוב יותר מחומש, - מכל מקום לא שייך זה רק בבנים זכרים לא בבנו שאינו מחויב בת"ת, ואף דמחויב לחנך אותן וללמדן המעט שהם צריכים לחיים של תורה וי"ש מכ"מ זה נכנס בגדר חינוך לא בגדר חיוב ת"ת, ופשיטא דאין לדמות הדברים, - ולענין בנים זכרים לת"ת משמע עוד כן בביצה ט"ז ע"א ונפסק באו"ח סימן רמ"ב דהוא כמו הוצאות שבת דלוו עלי ואני פורע משמע גם אם אין לו כלום (עכ"ל).[יא]

ולענ"ד אין זה ברור כלל גם לדעת המהר"ם שיק, דאף הוא לא מיירי רק בדברים שהם כעין פרעון חוב, כעין פדיון הבן לכהן, ומחצית השקל למקדש, ואפילו כיבוד או"א הרי הענין הוא שהוא חייב לזונו למ"ד משל בן - דבוודאי לא יחלוק המהר"ם שיק על הכרעת הפוסקים ביו"ד סימן ר"מ (ס"ה) כמ"ד משל אב עיי"ש, רק כוונתו דהירושלמי מיירי למ"ד משל בן, וא"כ זהו כפרעון חוב שחייבתו התורה לשלם לאביו ולפרנסו ולזונו, - משא"כ הכא שאין שום חיוב ממוני רק מצוה שבגופו, אלא שהוא רשאי לשכור מלמד וכדומה, והבוחר יבחר.

מצות תלמוד תורה

לב. בספר נשמת כל חי (ח"א סימן נ"ז) כתב דאף על גב דבכל המצות אינו מחוייב לחזור על הפתחים וכמבואר בירושלמי הנ"ל, מ"מ יתכן כי תלמוד תורה שאני כיון שהיא שקולה כנגד כל המצות, והובא בשדי חמד (מערכת מ' כלל קצ"ח סוד"ה ומי). [וע"ע להלן סימן ל"ב אות י"ח].

האיך יתכן שחייב לחזור על הפתחים והרי קיי"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש

שורש הענין

א. בסימן כ"ט נתבארו דיעות פוסקים האם בכל המצוות חייב אדם לחזור על הפתחים כדי להשיג חפצי המצוה, או שמא דין זה הוא רק במצות מיוחדות, וכן נתבאר שם לאיזה מצות צריך למכור כסותו.

והנה בעיקר ענין זה שיש מצות שחייב אדם לטרוח אחריהם כדי להשיגם, ואם אין לו ימכור כסותו – יש

יא. והוסיף עוד: ולענין חיוב בנים ובנות למצוות שאין חייב ליתן יותר מחומש, בודאי משמע שגם החינוך דרבנן לא עדיף מגוף חיוב מצוה דאורייתא שאינו חייב יותר מחומש. – ועיין מש"כ בזה בספרי תורת הקטן פרק י"ב (סעיף ב').

לתמוה לכאורה דהרי קי"ל שאין אדם צריך לפזר הון רב לצורך קיום מצות עשה, ונחלקו הפוסקים אם רק עד עישור מנכסיו חייב להוציא או חומש, ועפ"י פרטי הדינים שנתבארו באו"ח סימן תרנ"ו, ועכ"פ לכו"ע אין חיוב להוציא כל ממונו, וא"כ כ"ש שאין לחייבו להוציא יותר ממה שיש לו.

והן אמת כי מהא שצריך לחזור על הפתחים ולהשכיר עצמו יתכן לומר דזה אינו נחשב למבזבז יותר מחומש שהרי אין בידו מעות אלו, ועיין, אבל עכ"פ למכור כסותו ודאי הוי כיותר מחומש.

דיעות האחרונים האם בנר חנוכה צריך לבזבז יותר מחומש

ב. והנה לסוברים שבשאר מצות אינו חייב למכור כסותו ולשאול על הפתחים, ורק במצות נר חנוכה וד' כוסות חייבו בכך משום פרסומי ניסא, יתכן לומר דבאמת מכח פרסומי ניסא החמירו גם שחייב להוציא כל ממונו, אכן לפי זה יוצא דכלפי נרות חנוכה לא שייך כלל זה שאין לבזבז יותר מחומש, וכבר נחלקו בזה האחרונים.

דהנה הפרי מגדים בסימן תרע"א (א"א סק"א) כתב: ועיין סימן תרנ"ו [בהגה] באתרוג, מצות עשה בממון אל יבזבז יותר מחומש, והוא הדין נר חנוכה אם עונש ממון. ועיין מ"א שם אות ז' עישור נכסים (עכ"ל).

ואולם בחידושי רעק"א שם כתב וז"ל: ולענ"ד לא משמע כן דהא עני המחזיר על פתחים מוכר כסותו, ולעני כזה נראה דכסותו הוא בכלל הון רב, ואפשר יותר משליש שבנכסיו, אלא על כרחך דמשום פרסום הנס החמירו יותר חז"ל ממצות עשה, וכן משמע ממה שכתב המג"א סימן תרנ"ו ס"ק ז' בשם הרש"ל (יש"ש ב"ק פ"א סימן כ"ד).

וז"ל המהרש"ל שם: בודאי מי שחייו נדחקים, אפילו שליש א"צ להוסיף בעבור הידור מצוה, ואפילו אפשר המצוה עצמה א"צ לקנות אם חייו נדחקים ואף שעוברת דהו"ל כהון רב שא"צ לבזבז, לולי נר חנוכה וד' כוסות וכה"ג (עכ"ל).

ובערוך השלחן שם (ס"ב) כתב: וז"ל: ונראה דבנר חנוכה וד' כוסות אין שיעור להוצאתן דאע"ג דבכל המצות יש שיעור עד שליש במצוה, כמ"ש בסימן תרנ"ו לעניין אתרוג או חומש כמ"ש שם, מ"מ אלו שהם פירסומי ניסא וחייבו לעני למכור כסותו שוב אין שיעור לדבר, ויש מי שאומר דגם כאן אל יבזבז יותר מחומש [פמ"ג] ולא נראה כן [וכ"כ הגרע"א], רק באמת לא שכיח זה וההוצאה קטנה בזה, אך לדינא נראה כמ"ש (עכ"ל).

ומדברי המור וקציעה הנ"ל (סימן כ"ט אות ד') משמע ג"כ דס"ל דכל היכא שיש חיוב לחזור על הפתחים כ"ש שצריך לבזבז יותר מחומש עיי"ש,

וגם מדברי המהר״י אסאד (סימן ר״ב) משמע ששני כללים אלו סותרים זה את זה.

ודע כי מדברי כל אלו האחרונים דפשיטא להו שאי אפשר לחייב לחזור על הפתחים, ועכ״פ למכור הכסות, במצוה שאין לבזבז עליה יותר מחומש, מוכח דס״ל דבשאר כל המצות אין חיוב לחזור על הפתחים ולמכור כסותו, דהרי שם נאמר כלל זה שאין לבזבז יותר מחומש, וכבר כתבנו בענין זה לעיל בסימן כ״ט (אות ד׳).

ג. ומעתה לשיטת רעק״א וסייעתו אתי שפיר דבאמת שני כללים אלו סותרים זה את זה, ולא שייך לתפוס שניהם, אלא דבשאר כל המצות הכלל שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, וכלפי חנוכה שאני דלא מיבעיא שחייב לבזבז כל ממונו הרי הוא חייב אף יותר מזה, ואף שמצינו עוד כמה מצות שיש בהם חיוב לחזור על הפתחים ואולי גם למכור כסותו וכנ״ל בסימן הקודם, ע״כ צ״ל לדיעה זו דמצות אלו חמורים לענין זה משאר כל מצות התורה וציצית ותפילין בכללם שאינו מחוייב לקיים כשאינו יכול, וא״כ יתכן דגם כלפי זה חמורים שצריך לבזבז בהם יותר מחומש.

אבל לשיטת הפמ״ג שסובר כי גם בחנוכה גופיה שייך הכלל שאין לבזבז יותר מחומש, והרי שם נאמרה הלכה זו שחייב למכור כסותו ולחזור על הפתחים, וכן לדעת מקצת אחרונים שהסכימו דבכל המצות יש חיוב זה למכור כסותו ולחזור על הפתחים, יש לתמוה האיך זה מתיישב עם הכלל של המזבז אל יבזבז יותר מחומש,

וראיתי בספר מנחת אשר על המועדים (חנוכה סו״ס י״ג) שצידד דאף להבה״ל אין חיוב בשאר מצות רק לחזור על הפתחים, וזה לא שייך למבזבז יותר מחומש וכנ״ל, אבל אף הוא מודה שא״צ למכור כסותו. [וגם לפי״ז אכתי תיקשי להפמ״ג הנ״ל].

ולענ״ד אין זה ברור דהרי הבה״ל בנה יסודו על הא דקיי״ל דלצורך נר שבת חייב לחזור על הפתחים והרי שם קי״ל דגם מוכר כסותו ומינה דה״ה לשאר מצות לשיטתו דדמיין אהדדי, ועיין.

יש אופנים שלא שייך הכלל שאין לבזבז יותר מחומש

ד. אכן באמת נראה דלפי דבריהם צריך לומר שהלכה זו למכור כסותו ולחזור על הפתחים, דומה להא דאיתא בקידושין (כ״ט ע״א) לגבי פדיון הבן דאף אם אין לו רק ה׳ סלעים צריך לפדות עצמו וכן לענין לעלות לרגל ושם מיירי שאין לו נכסים כלל זולת אלו החמשה סלעים עי״ש.

וכבר עמדו בזה האחרונים האיך יתכן שמחייבים אותו להוציא כל ממונו בשביל מצות פדיון הבן ועלייה

לרגל, [והבה"ל בסימן תרנ"ו הוסיף עוד להעיר ממעשה דר"ג המובא בסוכה (מ"א ע"ב), דמאי רבותא שלקח אתרוג באלף זוז משום חבוב מצוה הלא אף מי שאין לו רק ה' סלעים מחוייב ליתן לכהן לפדות עצמו או לעלות לרגל, וכ"ש ר"ג שהיה עשיר ושיעור זה בודאי היה רק חלק מהונו].

והרבה תירוצים נאמרו בזה, וחלק מהם מועילים גם לתרץ הלכה דידן שחייב אדם למכור כסותו ולחזור על הפתחים בשביל חפצי המצות, ולעת עתה ראיתי בזה ארבעה תירוצים אשר על ידם מתיישב גם סוגיא דידן.

ויש להעיר המעיין היטב בדברי הבה"ל הנ"ל יראה כי בתחילה ביאר סתירה זו של בזבוז יותר מחומש עבור מצות, ואח"כ דן כלפי הסוגיא של לחזור על הפתחים, וכמדומני שהא בהא תליא, והיינו שאם היינו תופסים זה לכלל ברור לכל גווני שאין לבזבז יותר מחומש, שוב אין לדון האם צריך לחזור על הפתחים דפשיטא שאין בזה חיוב דהרי אפילו יותר מחומש אינו מחוייב – וכבר כתבתי לעיל בסימן ל' (אות ד') דלפיכך נקטו באמת רוב האחרונים שבשאר מצות אין חיוב למכור כסותו ולחזור על הפתחים, ורק הבה"ל לשיטתו שהכריח שאין זה כלל גמור ולפעמים צריך ליתן גם את מעט שיש לו בעבור איזה מצוה, שוב יש לומר דבאופן זה מחוייב גם יותר ממה שיש לו ע"י שיחזור על הפתחים, וכדומה, ודו"ק היטב.

(א) כשהמצוה נמכרת כפי שוויה האמיתי חייב לקנותה בכל אופן

ה. והנה הבה"ל שם בסימן תרנ"ו תירץ בתחילה בזה"ל: ולמען ליישב הסוגיות שלא יהיו סותרות, היה אפשר לכאורה לומר במעשה דר"ג דהרבותא היתה שם שפיזר הון רב יותר על שויה דאינו שכר המצוה ורק מפני ששם בספינה לא היה אפשר להשיג אתרוג ונתן לאחד הון רב שיתרצה למכרה לו וזה אין אנו מחוייבין מן הדין דכיון דאינו מוצא אותה כפי שויה הרגיל אנוס הוא ואין מחוייב ורק משום חבוב המצוה עשה זה ואפשר לפרש גם הסוגיא דב"ק דמירי בכגון זה דעלתה שכר המצוה הרבה יותר משויה וס"ד דהש"ס דעד שליש ביתו מחוייב וע"ז דחי דאינו מחוייב, אבל כל מצוה שיכול להשיגה בשויה חייבה התורה לכל ישראל אם יש לו אף מעט וכההיא דקדושין הנ"ל, ורק באין לו פטור וכההיא דירושלמי פ"א דפאה.

ולפי"ז ניחא גם כאן דמירי שלא נתייקרו הנרות, אלא שאדם זה אין מעות אפילו לקנותם כערכם האמיתי, וכלפי זה אין שום קולא של יותר מחומש.

ויש לציין דעיקר תירוץ זה של הבה"ל נמצא גם בספר חלקת יואב (דיני אונס ענף ז'), וכן הוא בשו"ת צבי

תפארת (סימן נ״ד) לבעל הדרכ״ת עיי״ש.

ואולם הבה״ל בעצמו חזר בו וז״ל: אכן זהו נגד סתימת כל הפוסקים דמשמע שתפסו בפשיטות מסוגיא דב״ק וממעשה דר״ג שאין מחוייב לפזר הון רב לשום מצוה בכל אופן ואף שיש לו עדיין הון ורק עד חומש לכל היותר כמו לענין צדקה.

(ב) רק כשיש חשש שיעני אין לבזבז יותר מחומש

ו. עוד תירץ הבה״ל במסקנת דבריו שם: וצ״ל דהם מחלקין מסוגיא דקידושין להא דב״ק וסוכה באופן זה דלפזר בהון רב אמנם אין מחוייב ומשום הטעם דשמא יעני ויצטרך לבריות וכמש״כ הראב״ד וזה לא שייך במי שאין לו רק חמש סלעים וכיו״ב ומתפרנס ממלאכתו ולא יגרע פרנסתו במה שיוציא זה על המצוה וכן להיפך לא יתחזק מצבו במה שלא יוציא, ומדברי הנ״י והרמ״ה מוכח ג״כ הכי דאף במי שחייו נדחקין צריך להוציא אף בשביל הידור וכ״ש למצוה עצמה, וזהו דלא כדעת רש״ל שחולק על הנ״י והרמ״ה בזה וכתב דאפשר דאף לגוף המצוה אינו מחוייב כיון שחייו בדוחק דאצלו הוא כהון רב אבל מסוגיא דקידושין הנ״ל לא משמע הכי, וכן מירושלמי הנ״ל מוכח ג״כ רק דאינו מחוייב לחזור על הפתחים בשביל מצות תפילין וציצית וכו׳ אבל אם יש לו כדי לקנות תפילין וציצית וכה״ג בודאי חייב ולא נחשב זה כהון רב, ועיין בספרי אהבת חסד ח״ב פרק כ׳ אות ג׳ (עכ״ל).

ותירוץ זה מתיישב ביותר בנידו״ד שבלא״ה הוא עני וצריך לבריות, וממילא לא שייך החשש שמא יעני.

אכן ראה בשו״ת אגר״מ (או״ח ח״ה סימן מ״א) שהשיג בזה על הבה״ל ודעתו שאף באופן זה אין עליו חיוב ביותר מחומש.

ז. ודע דבשו״ת מהר״י אסאד (סימן ר״ב) נתקשה ג״כ מדוע דוקא בנר חנוכה החמירו שחייב למכור כסותו ומ״ש משאר מצות שאין לבזבז יותר מחומש, והביא כמה דרכים ליישב (וכנ״ל בסימן כ״ט אות ה׳, ובסימן ל׳ אות ה׳), ובסוף התשובה כתב: לפי הטעם דכתב הראב״ד כדי שלא יבא לידי עוני כו׳ ואז״ל עשה שבתך כו׳ והמבזבז אל יבזבז כו׳ מפני שהעוני כמיתה כו׳ זהו שייך רק במי שהוא איש אמוד או בינוני שיש לו ר׳ זוז לכה״פ ועדיין אינו צריך לבריות, משא״כ מי שכבר הוא עני והגיע לידי מדה זו ליטול עני חשוב כו׳ ליתא להאי טעמא פשיטא מילתא דגם במ״ע דאורייתא לקיימו שואל או מוכר כסותו או מחזיר על הפתחים מק״ו ממצות דרבנן, ולרבותא נקטו הרמב״ם וטוש״ע להאי

דינא גבי נ"ח וד' כוסות ונר שבת ומכ"ש כדי לקיים מ"ע דאורייתא בכה"ג שהוא עני, אבל אמוד אין צריך לבזבז כל הונו רק חומש לבד אפילו במ"ע דאורייתא עוברת, וה"נ וכ"ש במצות דרבנן הנ"ל ושוים הם בזה כנ"ל ולק"מ (עכ"ל), וזהו ממש כדרכו של הבה"ל ביישוב זה.

אך המהר"י אסאד סיים: אלא דמשמעות הפוסקים אינו כן וכנראה ג"כ מדברי היש"ש במג"א סימן תרנ"ו ומחוורתא כדשנינן מעיקרא.

וראה בחזו"א יו"ד סימן קפ"ז שכתב בזה עוד שני תירוצים על סוגיית הגמרא בקידושין, אכן באלו התירוצים לא נתיישב נידון דידן כאשר יראה המעיין.

(ג) אין חיוב לבזבז אבל אם רוצה רשאי

ח. בשו"ת מהר"י אסאד (סימן ר"ב) כתב דהכלל שכתבו הפוסקים באו"ח סימן תרנ"ו שאין לבזבז הון רב על המצות, הכוונה שלא חייבו אותו כל כך, אבל בודאי אם רוצה להחמיר על עצמו הרשות בידו, ולאידך גיסא מה שאמרו כלפי נ"ח וד' כוסות שימכור כסותו ויחזור על הפתחים אינו בגדר חיוב, רק מידת חסידות וראוי לכל אדם לעשות כן, ונקטו כן במצות אלו שהם מדרבנן ומזה נלמוד דכ"ש לשאר מצות דאורייתא שראוי לעשות כן ממידת חסידות. [וכבר הבאתי את שיטתו בזה לעיל בסימן כ"ט אות ה'].

(ד) מיירי כשיש לו מעות במקום אחר

ט. בספר דרך אמונה על הרמב"ם הלכות ביכורים (פי"א ה"ג בבה"ל בד"ה ואם אין) תירץ על קושיית הבה"ל הנ"ל דהסוגיא בקידושין מיירי כגון שיש לו הרבה מעות אלא שעתה אינן בידו, כגון שהוא בדרך ואין בידו אלא ה' סלעים או שספינתו באה ברבואות אבל כעת אין בידו, דלא שייך כאן כלל הטעם שמא יעני ויצטרך לבריות, רק השתא מסופק איזה קודם להוציאו, ופשוט (עכ"ל).

וראיתי בספר מנחת אשר (חנוכה סימן ח' סק"ב) שתירץ בדרך זה את דברי הפמ"ג הנ"ל דס"ל דדין מוכר כסותו משכח"ל באופן שאין זה יותר מחומש מנכסיו וכגון שיש לו נכסים במק"א אלא שאינם מזומנים לפניו, ובכה"ג יש לדון אם חייבו אותו למכור כסותו, באופן שיהיה לו בזיון לישאר בלא כסות זה, וזה דומה לדרגת הבזיון של חוזר על הפתחים, ובזה יש חילוק בין נ"ח לשאר מצות, אך הוא עצמו כתב דפשטות הדברים משמע דמוכר כסותו מיירי בעני ממש.

חקרי הלכות והערות בענין החיוב למכור כסותו ולשאול על הפתחים בשביל מעות לנר חנוכה

א. כבר נתבאר בסימן הקודם כי כלפי נרות חנוכה הכל מודים שמי שאין לו מעות לקנות בהם לנרות חנוכה הרי הוא מחוייב לחזור על הפתחים, או להשכיר עצמו או למכור את כסותו, וכעת נבוא לבאר כמה פרטי דינים ועיונים בחיוב זה, ויש בזה נפק״מ גם כלפי שאר מצות לסוברים שגם בהם יש חיוב זה וכמשנ״ת שם.

מהו הכוונה 'מוכר כסותו'

ב. וראשית כל יש לברר מהו הגדר של מוכר כסותו, ואטו הכוונה שישאר לגמרי בלא כסות.

ומצינו במסכת בבא קמא (י״א ע״ב) כלפי פריעת בעל חוב, דאיתא שם: ואמר עולא א״ר אלעזר, הלכתא גובין מן העבדים. אמר ליה ר״נ לעולא אמר רבי אלעזר אפילו מיתמי לא, מיניה. מיניה, אפילו מגלימא דעל כתפיה.

וכתבו שם התוספות (בד״ה אפילו), וז״ל: אם יש לו שנים, דאם אין לו אלא אחד הא אמר בפרק המקבל (ב״מ קי״ד ע״א) דמסדרים לב״ח א״נ בטלית ששוה מאה מנה שמלבישין אותו בטלית הראוי לו, ולא כר״ע דאמר בפרק המקבל (שם קי״ג ע״ב) כל ישראל ראויין לאותו איצטלא, ור״ת פוסק הלכה דאין מסדרין.

והנה בשו״ת שבט הקהתי (ח״ב סימן רל״ב) כתב לבאר במה שצריך למכור כסותו בשביל נ״ח וז״ל: מסתבר דמדמין זה כמו דמסדרין לבע״ח דאיתא בחו״מ (סימן צ״ז סעיף כ״ג) דאם היה מלבושים שלו בגדי משי מעבירים אותה ממנו ונותנים לו כסות הראויה לו עיי״ש, והמקור הוא מסו״פ המקבל כדאיתא שם בב״י. ועיין בירושלמי (פ״א ה״ח ה״ז) וביור״ד (רנ״ג ס״א), וה״נ נראה דמוכר המלבוש היפה ומשאיר אצלו מלבוש הפחות, אבל ודאי לא ישאיר עצמו ערום (עכ״ל).

ושו״ר שכבר הקדימו בזה הגר״ח קניבסקי זצ״ל בספרו שקל הקודש על הרמב״ם הלכות שקלים (פא ה״א סקי״ב) בהא דמבואר שם שבשביל מצות מחצית השקל צריך למכור כסותו (וכנ״ל בסימן ל׳ אות י״ט), וז״ל: או מוכר כסותו. ולכאורה נראה שדינו כהקדש שמשאירין לו כסות י״ב חדש, כמש״כ רבינו [הרמב״ם] בפ״ג מערכין ה״א, ואך אם יש לו יותר מזה חייב למכור, וצ״ע (עכ״ל).

ובבה״ל שם (ד״ה ואפילו) כתב: וכן מש״כ מוכר כסותו י״ל דהיינו מלבד מה שמסדרין לו דלא עדיף מהקדש מיהו הלשון שעל כתפו שכתב רבינו משמע קצת שגם הכסות שצריך ללבישה חייב למכור, וגבי נ״ח וד׳

כוסות אין הלשון שעל כתפו, אבל אינו מוכרח עיין תוס׳ ב"ק י"א ב׳ ד"ה אפילו מן גלימא דעל כתפיה אם יש לו שנים או בטלית ששוה ק׳ מנה וכו׳ (עכ"ל).

ואולם בספר וישמע משה (ח"ב עמוד ק"פ) הביא בשם הגרי"ש אליישיב זצ"ל דמוכר כסותו הוא כפשוטו ואפילו יש רק לו כסות אחד צריך למוכרו משום פרסומי ניסא, ולשאול מחבירו כסות ללבישה. – וראה לעיל בסימן כ"ט (אות ו׳) ששם הבאנו שכן משמע מדברי האשל אברהם בסימן כ"ה שאין כאן דין מסדרין לבעל חוב.

ובספר אורה ושמחה על הרמב"ם (חנוכה פ"ד הי"ב סקפ"א) כתב דמלשון הרמב"ם בהלכות שקלים שכתב מוכר כסותו שעל כתפו ור"ל טליתו, יש לדייק דלא מתחייב למכור כסותו שעל גופו שהוא גנאי לו להיות עומד ערום, וכבוד הבריות דוחה ל"ת של דבריהם וה"ה נמי עשה דדבריהם עיין מג"א או"ח סימן י"ג (סק"ח), וצ"ע (עכ"ד).

האם חייב לחזור על הפתחים בשביל נרות ההידור

ג. כתבו האחרונים כי כל החיוב לעני לדאוג לעצמו שיוכל לקיים מצות נרות חנוכה הוא רק לנר אחד בכל לילה, ולא יותר מזה, כיון שאת עיקר המצוה אפשר לקיים בנר אחד, ומה שמוסיפים נר אחד בכל לילה הוא הידור.

ומקור דין זה הוא מדברי האליה רבה (סימן תרע"א סוף סק"א) וז"ל: ונ"ל דהא דמחוייב לשאול או למכור כסותו, היינו לנר אחד, מה שהוא מעיקר הדין, אבל מה שהוא מן המהדרין לא. וכ"ה ביד אהרן (הגה"ט), וכ"כ הפמ"ג (שם א"א סק"א), וכ"ה במועד לכל חי (סימן כ"ז אות מ"ח), ובמחזיק ברכה להחיד"א (יו"ד סימן פ"ז סקט"ז, הובא לעיל סימן י"ב אות ה׳), וכן פסקו החיי אדם (כלל קנ"ד אות ו׳), והמשנ"ב (שם סק"ו), והכף החיים (תרע"א סק"ג), ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג סימן מ"ב), ובספר סדר משנה על הרמב"ם (עמוד קפ"ד). וע"ע בשו"ת קנין תורה ח"ג (סימן צ"ח אות ג׳), ובאורה ושמחה (חנוכה פ"ד הי"ב סקפ"ב).

וכ"כ האמרי אמת זצ"ל במכתבי תורה (סימן י"ד) וז"ל: ונ"מ לשואל ומוכר כסותו, אשר בטח הוא רק לעיקר המצוה ולא לענין ההידור.

ד. ואולם בספר אור שמח (חנוכה פ"ד הי"ב) על מש"כ שם הרמב"ם ׳אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק׳, כתב בזה"ל: ולוקח שמן ונרות וכו׳, פירוש גם להההדור והתוספות, וזה שאמר להוסיף בשבח כו׳ (עכ"ל).

ויש שהביאו ראיה לדברי האור שמח דהרי נרות הוא הכלי של השמן ולא השמן, והרי כתב הרמב"ם "נרות" בלשון רבים, ולמה לא סגי בכלי אחד

לכל הימים. ומוכרח דהוא מוכר כסותו גם בשביל ההידור להדליק כמה נרות בכל לילה, ומבואר דחיוב גמור הוא שצריך למכור את כסותו להדלקה זו. [וראה עוד להלן אות ו'].

ושו"ר בפירוש נר למאור על מגילת תענית (דף עה ע"א) דלאחר שהביא דברי הא"ר הנ"ל, כתב דלכאורה לא נראה כן מלשון הרמב"ם שכתב, ואפילו נרות בלשון רבים. - אך שוב כתב, שבאמת לא שייך חיובא למכור כסותו לקנות שאר נרות ההידור, שהרי אם אינו רוצה להיות בכלל המהדרין, מי יוכל לחייבו, ואפילו אם כבר התחיל בימים הראשונים להדר, אינו מחוייב לגמור כן בשאר הלילות, שכל יום ויום חיוב בפני עצמו הוא, כמ"ש המהרי"ל (א"ה: ראה לעיל סימן י' אות ב' מה שציינתי בזה), ואין ההידור אלא ממידת חסידות (עכתו"ד).

והגאון רבי ניסן יהודה ליב חרל"פ זצ"ל בירחון המאסף (שנה י"ב סימן מח) כתב: וצ"ע אם יש לו נר לכל לילה, האם צריך למכור כסותו בשביל מה שמוסיפים המהדרין מן המהדרין, שמכיון דפרסומי ניסא עדיף מקידוש על היין, ועיקר פרסומי ניסא הוא במה שמוסיף בכל לילה, צריך למכור כסותו גם בשביל ההידור. וצ"ע (עכ"ל). ואשתמטיתיה דברי האחרונים הנ"ל שכתבו להדיא שאין לו למכור כסותו בשביל ההידור. אלא די לו בנר אחד שהוא עיקר הדין.

והנה באמת דברי האור שמח צ"ב האיך יתכן לחייבו לחזור על הפתחים לצורך ההידור והרי אפילו יש לו מעות אינו מחוייב בהם, שהרי מדינא סגי בנר איש וביתו, ובמעשה איש (ח"ה עמוד קע"ח) הביא בשם בעל הקה"י כי דברי האור שמח תמוהים, וראה בשו"ת דברות אליהו (ח"ד ס"ז) מש"כ בזה בדעת האור שמח.

ובפשוטו צ"ל דס"ל להאו"ש דאע"ג שזהו רק בגדר הידור היינו שבדיעבד מקיים את המצוה בנר אחד, אבל לכתחילה צריך להדר ולהיות מוסיף והולך [ובזה מיושב מדוע לא העתיק השו"ע דסגי בנר איש וביתו, דזהו רק דיעבד, או כשאין לו שום אפשרות להשיג יותר נרות], ואולי ס"ל גם דהמוסיף והולך כל הנרות הם מעיקר המצוה שבזה מתרבה באיכות ענין הפרסומי ניסא, וממילא דין נרות אלו כנר הראשון לכל דבר, ודו"ק, וכבר כתבנו לדון בזה בהרחבה לעיל בסימן כ"ד בגדר נרות אלו שמוסיפים והולכים בכל לילה יעו"ש. [וע"ע בספר דף על הדף (שבת כ"א ע"ב) מש"כ בזה].

האם לצורך נרות של חשד צריך לחזור על הפתחים

ה. יש לחקור בהא דקיי"ל בסימן תרע"א (סעיף ח') דחצר שיש לו שתי פתחים חייב להדליק נ"ח בשניהם, האם גם לצורך נרות אלו חייב לחזור על הפתחים.

ואין לדמות זה לנידון הנ"ל כלפי נרות ההידור, דיש לחלק דגם לדעת האור שמח שחייב להשיג כל הנרות שאני התם שכולם לצורך המצוה ופרסומי ניסא משא"כ הכא שהוא רק לסלק חשד בעלמא.

ולאידך גיסא אף לפי הסכמת האחרונים שהחיוב לחזור על הפתחים הוא רק בשביל הנר הראשון שאני התם ששאר נרות הם רק הידור, משא"כ נר של חשד אולי חמיר טפי שהוא חוב (ועיין לעיל פרק ה' סעיף ל"ג).

ויתכן שזה תלוי במש"כ לדון לעיל (פרק ה' ס"ק ל"ג וסקמ"א) האם הוא דין גרידא של סילוק חשד, דלפי"ז יתכן דלמצוה כזו אין חוב לחזור על הפתחים, ובפרט לדעת העו"ת והא"ר שבשאר מצות א"צ לחזור על הפתחים, או שמא מפני החשד תקנו חז"ל מצוה להרבות יותר בפרסומי ניסא בשתי הפתחים דלפי"ז כיון שסו"ס הוא פרסומי ניסא חייב לשאול על הפתחים, וצ"ע למעשה.

האם חייב לחזור על הפתחים כדי שלא להדליק בכלי חרס ישן

ו. יש לחקור מה הדין בעני שאין לו כלים להדליק בהם נרות חנוכה רק כלי חרס ישן ואין לו אפשרות ללבנם באור, האם צריך לחזור על הפתחים כדי להשיג מעות לקנות בהם כלים הראויים להדליק בהם נ"ח.

והנה באמת זה תלוי בעיקר האיסור להדליק נ"ח בכלי חרס ישן, דאם זהו לעיכובא גם דיעבד א"כ פשיטא שצריך לחזור על הפתחים דהרי בלא"ה אין לו אפשרות לקיים מצות הדלקת נ"ח, אך הספק הוא לפי משנ"ת לעיל בסימן ט' (אות ט') דבדיעבד או כשאין לו אחר רשאי להדליק בו, האם אעפ"כ לכתחילה צריך לטרוח כדי להשיג כלים הכשרים, שהרי אין זה בגר הידור מצוה רק איסור גמור לכתחילה משום הקריבהו נא לפחתך.

ומשכח"ל כעין ספק זה גם בשאר אופנים שאינו יוצא יד"ח לכתחילה רק דיעבד, וכן בשאר כל המצות שחייב לחזור על הפתחים עבורם מה הדין כשיש אפשרות בידו לקיימם דיעבד בלא לחזור על הפתחים, וצ"ע.

וראיתי בספר שלמי תודה (סימן כ"ז אות ג') שהביא לשון הרמב"ם הנ"ל שכתב 'שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק', וכבר כתבנו לדייק למה כתב הרמב"ם נרות בלשון רבים דהרי נר בלשון הש"ס והרמב"ם הוא כלי וסגי בכלי אחד לכל השמונה ימים, דהרי כבר הסכימו האחרונים שאין העני מחוייב לטרוח רק בשביל נר אחד, וכנ"ל (אות ד'), וכתב ליישב דסתמא דמילתא העני לוקח כלי חרס וכיון שצריך בכל לילה חדש לכן כתב נרות בלשון רבים, ושוב כתב לדחות דהרי הרמב"ם לא הזכיר כלל הלכה זו

של נ"ח ישן, ועוד דיתכן שאינו מחוייב למכור כסותו בשביל הלכה זו (עכ"ד).

עוד יש להעיר על דרך זה בכוונת הרמב"ם, דהרי גם בכלי חרס סגי במלבנו, והגם דמשכח"ל שאין לו אפשרות מ"מ סו"ס לא היה לו להרמב"ם לסתום כן.

האם חייב לחזור על הפתחים כדי לראות נרות חנוכה ולברך עליהם

ז. יש להסתפק בהא קי"ל בסימן תרע"ו (סעיף ג') דמי שאינו מקיים מצות נרות חנוכה, אזי כשרואה הנרות מברך שהחיינו ושעשה ניסים, מה הדין אם אין לו אפשרות להדליק נרות חנוכה, וגם לראותם אינו יכול רק אם יחזור על הפתחים, האם גם כלפי חיוב זה צריך לטרוח כולי האי וכן למכור כסותו וכדומה, או לא.

ופשוט דכל ספק זה שייך לסוברים שיש לו חיוב לראות ולברך, ועיין להלן סימן ל"ו (אות נ"א) דיעות הפוסקים בזה.

אכן אף אם נאמר שאינו מחוייב לטרוח כולי האי יש לעיין האם עכ"פ צריך להוציא על זה חומש מנכסיו כשאר מצות.

האם קטן חייב לחזור על הפתחים כדי לקיים מצות נ"ח

ח. כתב בשו"ת מחנה חיים (ח"ג אור"ח סימן נ"א) שקטן אינו מחוייב למכור כסותו או להשכיר את עצמו כדי שיהיה לו שמן לצורך הדלקת נרות חנוכה, וביאר הטעם לזה מפני שהקטן אינו מחוייב כלל במצות אפילו מדרבנן, שהרי אינו מצווה בלאו דלא תסור, ורק אביו מחוייב לחנכו, ויתום שאין לו אב פטור לגמרי (עכ"ד).

ויש להעיר דבאמת הראשונים נחלקו בזה האם הקטן עצמו מחויב מדרבנן וכפי שנתבאר בתורת הקטן (פרק ט'), ומיהו גם לסוברים שהקטן עצמו מחוייב אין זה ברור שהוא מחוייב להוציא ממונו לצורך קיום מצוה, ועיין מש"כ בזה בתורת הקטן פרק י"ב (סעיף ח'), ואף אם הוא מחויב מסתברא שאינו מחויב למכור כסותו ולהשאיל עצמו דכולי האי ודאי לא חייבוהו.

ופשוט שדין זה הוא גם כלפי שתיית ד' כוסות, וכן בשאר מצות לסוברים שיש בהם חיוב למכור כסותו ולחזור על הפתחים.

האם האב חייב לחזור על הפתחים כדי לחנך את בנו בד' כוסות ונ"ח

ט. והנה המחנה חיים דן בזה כלפי חיוב הקטן בעצמו, ועדיין יש לשאול כי שמא האב מחוייב לטרוח בכל זה עבור בנו הקטן כדי לחנכו במצות.

ואולם לקושטא דמילתא מסתברא דגם האב אינו מחוייב למכור כסותו ולחזור על הפתחים לצורך שמן לנרות חנוכה לבנו הקטן שהגיע לחינוך, והיינו

אפילו באופן שהקטן יש לו בית בפני עצמו ויש בזה חיוב מדינא, וה"ה כלפי יין לד' כוסות, דלא מצינו שיחייבו אותו בחומר זה רק על המצוה שלו ולא לצורך מצות חינוך.

ואף שהאב מחוייב להוציא ממון לצורך חינוך בניו וכמשנ"ת בתורת הקטן פרק י"ב, מסתברא דלא חייבוהו כ"כ לצורך זה. ובפרט אם ננקוט דחינוך הוא מצוה כללית ואינה מצוה פרטית לכל מצוה בפנ"ע (עיין תורת הקטן פ"א ס"י) דלפי"ז ודאי אין חומרא מיוחדת בחינוך למצות ד' כוסות או נ"ח יותר מחינוך לשאר מצות, ודו"ק. - וכבר נתבאר כל זה בספר חינוך הבנים כהלכתו פרק ע"ג (סעיף ל"ט), ופרק ק"ז (סעיפים י"ח-י"ט).

בשעת הסכנת שמדליקים נ"ח בפנים האם ג"כ יש חיוב לחזור על הפתחים

י. שמעתי מאחי הרה"ג רבי גמליאל שליט"א שיש לחקור בעיקר הדין הנ"ל שחייב לחזור על הפתחים כדי להשיג שמן לנ"ח, וכן למכור כסותו, האם הני מילי לאותם שמדליקים בחוץ או דהוא הדין באופנים שמדליקים בפנים בתוך הבית.

וצדדי הספק הוא מפני שי"ל שלא חייבו אותו רק משום פרסומי ניסא לרבים, ומיהו הרי גם בד' כוסות מצינו חיוב זה, והרי התם אינו פרסומי ניסא ברה"ר ומשמע דמ"מ חייבו אותו, ורק כלפי קידוש כתבו השבות יעקב (ח"ג סימן מ"ט) והאבנ"ז (סימן תק"א) שאינו כלל בגדר פרסומי ניסא לאחרים רק לעצמו ולכן לא חייבו אותו, ולפי"ז יתכן דיש חילוק אם עכ"פ יש היכר לבני הבית, או שהוא דר בפנ"ע דבכה"ג אולי זה דומה לקידוש, איברא דגם בקידוש גופיה יתכן שהוא מחוייב וכנ"ל בסימן ל' (אות ט"ו), אך אין זה ברור.

והנה הרמב"ם לא העתיק ענין זה של מוכר כסותו ושואל על הפתחים רק בנ"ח, ולדבריו יתכן שרק התם בלבד שייך ענין זה כיון שהוא משום פרסומי ניסא לרבים, מה שלא מצאנו כן בכל המצות.

ומיהו אפילו לפי"ז י"ל דסו"ס החמירו חז"ל בנר חנוכה לחייבו בכך ולא חילקו בכל פעם אם מתקיים כעת הפרסומי ניסא, ודו"ק.

והנה כבר נודע שבזמן הרמ"א נהגו להדליק בפנים ממש, ועפי"ז כתב הרמ"א בכמה מקומות בהלכות חנוכה על כמה וכמה הלכות שאינם נוהגים בזמנו מפני שמדליקים בפנים ה"ה בסימן תרע"א ס"ח ובסימן תרע"ז ס"ב לגבי החשד, ובסימן תער"ב ס"א לגבי זמן ההדלקה, ואילו בהלכה דידן בסימן תרע"א ס"ב שמוכר כסותו לא הגיה הרמ"א כלל ומשמע שאין בזה שום חילוק, וכמדומני שזהו ראיה שאין עליה תשובה. [וע"ע להלן סימן ל"ו אות ל"ה].

באופן שזהו בזיון בשבילו לחזור על הפתחים

יא. בספר מועדים וזמנים (ח"ב סימן ק"נ) כתב לחדש דכל החיוב לחזור על הפתחים, הוא רק בעני שהוא ניזון בלא"ה משל אחרים, אבל מי שמצומצם במזונותיו אם אינו נצרך לבריות אינו מחוייב לשנות את מצבו בשביל חפצי מצוה לחזור על הפתחים שזהו בזיון גדול, והרי מצינו כי כבוד הבריות דוחה איסור דרבנן, והוסיף להוכיח כן מלשונות הרמב"ם דרק עני שבלא"ה חוזר על הפתחים בשביל פרנסתו חייב להוסיף ולחזור גם בשביל צרכי מצוה, ורק כלפי מחצית השקל נקט שם שלעולם חייב לחזור על הפתחים עיי"ש טעמו. [ואולם במק"א שם (ח"ז סימן קע"ח) לא חילק בזה עיי"ש].

וכעי"ז כתב מדנפשיה בספר אורה ושמחה (חנוכה פ"ד הי"ב סקפ"ב): בהא דאמר דחוזר על הפתחים צ"ע במאן דלא רגיל לאהדר אפתחים כגון צורבא דרבנן אי מחייבין אותו בכך, או שמא אין מחייבין אותו בכך דכבוד הבריות דוחה, וצ"ב, וכמו כן העיר שם כלפי החיוב להשכיר עצמו דאפשר דצורבא דרבנן ואדם חשוב שאין דרכו בכך לא מחייבים אותו בכך, וצ"ע (עכ"ד), וע"ע בסמוך.

מי שהוא בלא"ה מסבב על הפתחים האם חייב להוסיף בשביל צרכי מצוה

יב. והנה בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן ק"פ) נשאל לפי שיטת הירושלמי הנ"ל דבכל המצות אין חייב לחזור על הפתחים כשאין לו צרכי המצוה, מה הדין במי שבלא"ה מסבב על הפתחים דאולי באופן זה הוא מחוייב להוסיף ולסבב גם בשביל צרכי מצוה, ויש לדמות זה להא דאיתא בב"ב (צ,ד ע"א) דביותר מרובע מנפה את כולו כיון דחד טרחא הוא, יעו"ש. ורק כשלולי צרכי המצוה יש לו כדי מחייתו בזה אינו מחוייב לחזור על הפתחים, ומסקנתו דלעולם אינו מחוייב לחזור על הפתחים בשביל מצוה לשיטת הירושלמי הנ"ל. וע"ע בדבריו שם שדן בזה גם כלפי כיבוד או"א ודעתו שבזה ודאי אינו מחוייב בכך עיי"ש טעמו ונימוקו. והובא להלכה בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן קי"א אות ג'). [וע"ע לעיל בסו"ס כ"ט].

ומצאתי כי גם האשל אברהם (בוטשטאש סימן כ"ה) נסתפק בזה בזה"ל: ולהנ"ל י"ל שמי שמחזיר אפתחי להתפרנס מחוייב לשאול בשביל תפילין, וצל"ע היטב (עכ"ל), וכפי הנראה כוונתו עפ"י מש"כ שם לעיל מזה כי הטעם שלא חייבו אותו לחזר על הפתחים הוא כי גדול כבוד הבריות, וא"כ אם הוא בלא"ה

מחזר י"ל שלא שייך טעם זה. [וע"ע בדבריו בסימן רמ"ב ששם חזר וכתב כן דאולי אם הוא בלא"ה מחזר על הפתחים לא שייך בו הכלל של עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות].

ויש לציין כי מדבריהם משמע דעכ"פ באופן שהוא מחוייב לחזור על הפתחים, אזי החיוב הוא גם אם לולי זה אינו חוזר על הפתחים, ומיהו עדיין י"ל דהיינו באופן שאין זה כ"כ בזיון בשבילו, וכגון שכבר עשה כן בעבר בשביל צרכי מחייתו וכדומה.

שאלה והלואה בשביל קיום מצות

יג. והנה לסוברים שבשאר כל המצות אין חיוב לחזור על הפתחים וכן למכור כסותו, יש לדון האם עכ"פ חייב להשיג את חפצי המצוה ע"י הלואה או שאלה, או שמא כיון שאין לו פטור לגמרי.

וכבר נתעורר לזה הבה"ל הנ"ל בסימן תרנ"ו, וכתב בסו"ד בזה"ל: ואפילו אם תימצי לומר דאין הדין שיצטרך לחזור על הפתחים להשיג מעות לקנות תפילין אבל עכ"פ מחוייב לחזור ולבקש מישראל שישאול לו תפילין לקיים המ"ע (עכ"ל), והרי לנו דפשיטא ליה דלשאול חפץ של מצוה באופן שיוכל אח"כ להחזירו לבעליו לכו"ע מחוייב שהרי אינו מפסיד בזה כלום מממונו, והטרחא של השאלה לא עדיפא משאר טרחות שטורחים בהכנת ותיקון חפץ המצוה, וזה פשוט.

ועדיין יש לעיין מה הדין כלפי הלאוה, וראיתי בספר אורה ושמחה (חנוכה פ"ד הי"ב סק"פ) שכתב שיש לעיין אי מחוייב ללוות דשמא כיון שאין לו לפרוע השתא אינו חייב להתחייב בממון שאין לו שיש לחוש אולי יעבור על איסור לוה רשע ולא משלם, ובגמרא ביצה (ט"ו ע"ב) אמר לוו עלי ואני פורע לענין עונג שבת, ולא פסקה הרמב"ם ועיין מ"ב (סימן רמ"ב סק"ג ובשעה"צ סקי"ב), וצעב"ז (עכ"ל).

איברא דאיהו מירי כלפי נר חנוכה, וס"ל דמש"כ הרמב"ם שם שואל היינו שואל על הפתחים וס"ל דהכונה לחזור על הפתחים ולא על הלאוה, וכדעת הא"ר וסייעתו (וכנ"ל בסימן ל' אות ז'), וס"ל דלפי"ז י"ל דהלואה גרע ולא החמירו שחייב ללות.

ואולם לענ"ד יש להעיר בזה דהרי כלפי ד' כוסות מפורש להדיא ברשב"ם ובשו"ע שחייב ללות (וכנ"ל בסימן ל' אות ב'), וא"כ מהי"ת לחלק בכך, דהרי כבר כתב המ"מ דתרווייהו חדא טעמא נינהו משום פרסו"מ.

וכן כלפי מחצית השקל כתב ג"כ הרמב"ם (שקלים פ"א ה"א) ששואל מאחרים ומשמע בהדיא שהכוונה להלואה, ומשמע מכל זה דכל היכא שהחמירו שצריך להשכיר עצמו ולחזור על הפתחים כ"ש שצריך ללות, ומש"כ הפוסקים הנ"ל כלפי חנוכה

שכוונה לשואל על הפתחים ולא להלואה, לא באו להקל שא״צ הלוואה רק אדרבה באו להחמיר שלא זו בלבד שצריך ללות רק אם אין לו הלוואה יחזור על הפתחים, ורק בשאר מצות לסוברים שאין חיוב לטרוח כולי האי שפיר יש לדון האם יש חיוב ללות או לא, - ולפי״ז אין גם ראיה מעונג שבת, אף אם נאמר ששם יש חיוב ללות, דהתם יש אופנים שחייב גם לחזור על הפתחים וכנ״ל בסימן ל׳ (אות ט״ז) ודו׳ק.

אכן בשקל הקודש שם בביאור ההלכה (ד״ה ואפילו) נתקשה טובא בטעם הדבר שיש חיוב הלואה כלפי מחצית השקל דמ״ש משאר מצות, ורק כלפי ד׳ כוסות ונ״ח א״ש שהחמירו משום פרסומי ניסא וכן בנר שבת דחמור מנ״ח, אבל לא בשאר מצות, ואלו דבריו: ובאמת גם בפדה״ב לא מצינו שחייב ללוות, וגם מש״כ שחייב למכור כסותו צ״ע אמאי עדיף מכל הקדש שמסדרין לו ונותנין לו כסותו, ורק בנר חנוכה מצינו דצריך ללוות או למכור כסותו כמש״כ רבנו בפ״ד מחנוכה וכן בד׳ כוסות כמבואר באו״ח סי׳ תע״ב סי״ב והוא משום פרסומי ניסא וכן בנר שבת כתב רבנו ברפ״ה משבת אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים וכ׳ הגר״א באו״ח סי׳ רס״ג ס״ב שלמדה מד׳ כוסות ע״ש, וי״ל ג״כ שלמדה מנ״ח דהא נר ביתו קודם לנ״ח - אבל בשאר דברים לא מצינו זה ואפילו בעל חוב לא מצינו שחייב ללוות בשביל לשלם עי׳ רמב״ם פ״ב ממלוה ה״א וגם מה שאמרו בשבת לוו עלי ואני פורע לא מצינו שחייב ללוות אמנם במ״ב סי׳ רמ״ב סק״ג כ׳ דצריך ללוות אבל עי׳ בשה״צ שם סקי״ב שאין זה פשוט, - וסיים: אמנם י״ל כמש״כ בשקל הקודש דבאמת אין חייב ללוות אלא למכור כסותו, ומש״כ רבנו שואל מאחרים היינו אם אין רוצה למכור כסותו וכדמסיים או מוכר כסותו –

ושוב כתב: ואולי גם בנ״ח הכוונה שואל אם אין רוצה למכור כסותו, וכן לשון השו״ע גבי ד׳ כוסות ימכור מלבושו או ילוה (עכ״ל).

לסוברים שרק לנ״ח חייב למכור כסותו ולא לנר שבת הרי נר שבת קודם ומה יעשה

יד. כבר הבאנו לעיל בסימן ל׳ (אות י״א) מה שנחלקו האחרונים האם לנר שבת יש חיוב למכור כסותו או לא.

והנה לסוברים שבנרות שבת אין חיוב למכור כסותו, יש לחקור חקירה נפלאה, מה הדין במי שאין לו מעות לא לנר שבת ולא לנר חנוכה, וגם במחיר כסותו לא יוכל לקנות אלא נר אחד בלבד, או נר שבת או נר חנוכה, דהשתא לצורך איזה מהם ימכור את כסותו, דאם נימא בשביל מצות נר שבת, הלא לשיטתם אין צריך למכור את כסותו לקיום מצות נר שבת, ואם נימא כדי

שיקנה בזה נר חנוכה, הלא קיי"ל דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם.

וכבר נסתפק בזה בהגהות מעט צרי על הרמב"ם (שנדפס בסוף ספר ישועות מלכו, להגר"י מקוטנא זצ"ל, בהגהות מנכדו) וז"ל: ויש להסתפק במוכר את כסותו לנר חנוכה, ואין לו מזה רק לנר אחד, מה ידליק, לכאורה מקדים נר ביתו, אבל לנר ביתו אינו מחויב למכור כסותו. ועיין זבחים צ' ע"ב, וע"ש בתוד"ה חטאת, ועיין ב"מ ל"ג תד"ה אבדתו מעין זה הספק (עכ"ל). וכן הסתפק בקובץ שיעורים וחידושי תורה להגרי"ש כהנמן זצ"ל (בחידושיו על הרמב"ם הלכות שבת עמוד ע'). ועיין בשו"ת שפת הים (להגרי"מ וואלפסון זצ"ל נדפס תרל"ה, או"ח סי' ח') שהאריך בזה, וציין שכעין זה נסתפקו התוס' בקידושין (ל"ב ע"א ד"ה ר"י) ע"ש, ועיין גם בקובץ ישורון (ח"ח מעמוד תרע"ד ואילך), ובשלמי תודה (סימן כ"ז סק"ב).

ודע כי בספק זה יש לומר ג' צדדים: (א) שאינו צריך כלל למכור את כסותו, כי אם ימכור ויקנה בזה נ"ח לא יוכל לקיים הדלקת נר חנוכה, מאחר והדין הוא דנר שבת קודם, והרי זה כמי שיודע דאם יקנה נ"ח יבוא ארי ויאכלנו דודאי פטור מלקנות נ"ח בכה"ג. (ב) דיקנה בזה נר חנוכה, ולא יהא בזה הדין דנר שבת קודם, משום דחל בזה הגבלה בעיקר חיובו שהוא רק בשביל נר חנוכה. (ג) שיקנה נר חנוכה, ולאחר שיקנה נ"ח, הדר דינא דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם, וכבר נחלקו בזה האחרונים.

טו. דהנה הגר"נ פרצוביץ זצ"ל נקט מסברא כצד האמצעי דבכה"ג יחול הגבלה בדינו ויתחייב לקנות נ"ח, ולא נאמר בזה דין נר שבת קודם.

וכ"ה בהליכות שלמה (חנוכה פי"ג, ט הערה 35) בשם הגרש"ז אויערבאך ז"ל שמסתבר שימכור וידליק לנ"ח, דנתחייב למכור רק לנ"ח, א"כ לגבי נ"ש הו"ל נר זה דחנוכה כרכושו וככסותו שאינו חייב לתתו לנ"ש.

וכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו תשובות והנהגות (ח"ה סימן רכ"ג אות ז'), וטעמו לפי שלא הותר ליקח כסף אחר שכבר מיועד לנר חנוכה ולהחליפו לנר שבת.

וכן נקט להלכה בשו"ת משנת יוסף (ח"י סימן קכ"ז) שגם לנ"ח בליל שבת ימכור וידליק נ"ח, אבל מכח סברא אחרת דכיון שסו"ס עי"ז יהיה הבית מואר ושוב לא יהיה חשש קלקול שלום בית, והיינו לאותם הנוהגים להדליק בפנים, ועכ"פ בחלון הבית, ומקורו ממש"כ המג"א בסימן תרע"ח (סק"ב) דבזה"ז שמדליקין בפנים אפשר שנ"ח קודם לנר שבת שהרי לא ישב בחושך, ואע"פ שאסור לאכול לאורה, מ"מ כיון דא"א בענין אחר הוי כשעת הסכנה דמניחו על שלחנו אע"פ שע"כ משתמש כמש"כ הר"ן ה"נ כן, וה"ה

בחול מי שאין לו אלא נר אחד (עכ"ל), וכבר דנו בזה האחרונים שם עיי"ש.[יב]

טז. ואולם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הכריע כצד השלישי, דחייב למכור את כסותו ולקנות בזה נר חנוכה, אך לאחר שקנה נ"ח, חוזר וניעור הדין דנ"ח ונר שבת נר שבת קודם. וכן נקט הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

ולכאורה יש להקשות לסוברים שבסופו של דבר ילכו המעות לנר שבת, דהרי מיירי בכה"ג אשר לולי הנ"ח לא הי' צריך לקנות נר לשבת, דהוי טפי מחומש, וא"כ מהיכי תיתי לחדש חיוב לנר שבת ע"י דין נ"ח, ובקובץ ישורון הנ"ל הובא לבאר דהנה כל הדין דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש שייך רק באופן שאם לא יבזבז ישאר הממון ברשותו, משא"כ בנידון דידן שאם לא יוציא הממון לנר שבת יצטרך להוציאו לנ"ח, הרי נמצא דבין כך ובין כך לא ישאר הממון ברשותו, א"כ כל כה"ג ליכא לדינא דאל יבזבז יותר מחומש, ולכן מעיקר הדין צריך למכור את כסותו עבור נר שבת.

ולענ"ד יראה דלכאורה משכח"ל תקנה שיקנה נר שאינו כשר להדליק בו נרות שבת, ומ"מ הוא כשר לנרות חנוכה, שהרי שמנים ופתילות שאינם ראויים לנר שבת כשרים לנר חנוכה, וכמבואר בסימן תרע"ג (סעיף א'). - ומיהו הני מילי בנרות שגם דיעבד באין לו נר אחר אסור להדליק בהם בשבת.

אכן כל זה מועיל רק אם תיכף כשימכור כסותו יקבל תחת זה נר כזה שאינו ראוי לשבת, והרי בשעת מכירה ודאי אין עליו חיוב בשביל שבת רק בשביל חנוכה, וממילא רשאי לקנות נר כזה, אבל כל שכבר מכר ויש בידו מעות והוא הולך לקנות בהם נרות שוב יש לדון דאולי כבר חל עליו החיוב שנר שבת קודם, ועיין.

אכן אם המעות עבור נר חנוכה זה שאינו כשר לנר שבת פחותים

יב. האם אפשר להדליק נר אחד גם לשבת וגם לחנוכה

עוד כתב בעל המשנת יוסף שם: ויש לעיין אם רשאי להדליק בנר הא' לנ"ח ולנ"ש, אי הוי מצוות חבילות חבילות, שי"א שרק בב' פעולות, ולא אם בפעולה אחת עושה ב' מצוות, וצע"ג, ואכמ"ל. וכאן הוי תרתי דסתרי דנ"ח הוא להאיר לפרסו"נ ולא להנות, ונ"ש דוקא להנות לאורו (עכ"ל).

וראה בדברי האחרונים שציינתי לעיל בסימן ג' (אות י' בהג'ה) שכבר דנו בזה האם שייך נר אחד לשבת ולחנוכה, או שמא הוי תרתי דסתרי. ומה שהזכיר המשנת יוסף בענין חבילות בפעולה אחת ראה לעיל סימן י"ב מאות י"ז ואילך, ושם בהג'ה הבאתי גם מדברי הרשב"א בחידושיו אם שייך להדליק נר אחד לשניהם יעו"ש. וע"ע בפרדס יוסף החדש (סימן תרע"ח אות תתמ"ה) מה שהובא בזה בשם הגר"א גנחובסקי זצ"ל.

ממעות עבור נר הכשר גם לשבת א"כ יש לו תקנה שיחזור על הפתחים רק בכדי שיהא לו מעות לנ"ח בלבד.

האם חתן בשבעת ימי המשתה צריך למכור כסותו

יז. יש לדון באופן שמחייבים את האדם למכור את כסותו, מה הדין כלפי חתן בשבעת ימי המשתה, ויסוד הספק הוא מכח המשנה בנגעים (פ"ג מ"ב) דאיתא שם: חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל, וכ"ה בסוגיית הגמרא בבכורות (ל"ד ע"ב), ועיין גם במו"ק (ז' ע"א וע"ב), וכן פסק הרמב"ם בהלכות טומאת צרעת (פ"ט ה"ח).

והנה כבר נתבאר לעיל דיעות האחרונים האם הכוונה של מוכר כסותו הוא רק ביש לו כסות מיותר או שמא בכל גווני, ועיקר הספק הוא לסוברים שאפילו את הכסות הבודד שיש לו צריך למכור, דבזה י"ל דכלפי חתן הקילו דומיא דנגע שעל כסותו, אבל בכסות אחר הרי גם כלפי חתן אין זה ברור שנמנעים מלטמאות אותו הכסות באופן שאינו משתמש בו בימות הרגל, וראה מש"כ בזה בספרי משנת הדעת על הרמב"ם שם (בבה"ל אות כ"ה).

באופן שאינו מחוייב לחזור על הפתחים האם רשאי להחמיר על עצמו

יח. כתב השדי חמד (מערכת מ' כלל קצ"ח סוד"ה ומי) שבספר נשמת כל חי (ח"א סימן נ"ז) נשאל אם מותר לת"ח לשאול מהבריות כדי לקנות ספרים ללמוד בהם ויהיו הקדש לעולם, והביא דברי הירושלמי הנ"ל כי בשאר כל המצות אין חיוב על האדם לחזור על הפתחים, ושוב דחה דתלמוד תורה שאני שהיא שקולה כנגד כל המצות, ועוד אפילו אם אינו מחוייב בכך יתכן שאין איסור אם רוצה להחמיר על עצמו, ושוב העיר שאולי זה בכלל הא דקיי"ל שכל הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט, וציין שם לכמה מ"מ בסוגיא זו.

אכן באשל אברהם בסימן כ"ה כתב להדיא שאין בזה חשש, וז"ל: ומה שהוא פטור מלחזור על הפתחים הוא מצד כבוד הבריות דוחה מצות עשה בשב ואל תעשה ועני חשוב כמת מצד הלבנת פנים שיש לו, וצדקה דאהדורי הפתחא הוא בושת הפנים, אך מי שמוחל על כבודו וממציא נפשיה לגבי גומל כדי שיתן לו שיוכל לקיים מצוות כראוי, פשיטא דלא שייך בזה הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט, כיון שהרי זה בכלל דחיה ע"י כבוד, והמרבה כבוד שמים סוף גם כבודו יתרבה ואין זה כפטור מצטער מסוכה שהפטור ועושה הוא הדיוט (עיין סימן

תרל"ט ס"ז) כי שם עיקר גבול המצוה הוא תשבו כעיו תדורו, ואין זה גדר דחיה רק בגדר סילוק מצוה בזה מעיקרא, משא"כ בהנדחה ע"י כבוד שהמרבה כבוד שמים על כבודו הוא מרבה צדקה ומביא להנותנים לו לזכות גדול ומרבה לעצמו זכיות במה שמסובב על ידו צדקה, ומה שמקיים מצות תפילין (עכ"ל), וחזר וכתב כן בסימן רמ"ב (מהדו"ת) כלפי חזרה על הפתחים בשביל צרכי שבת יעו"ש.

ועיין היטב בדברי הבה"ל שם בסימן תרל"ט (בד"ה וכל), וכן בדברי השו"ע הרב בסימן ל"ב (סעיף ח') ולפי דבריהם יוצא ג"כ דבנידון דידן לא שייך הכלל של הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט, ואכמ"ל.

מה עדיף יותר האם להיות מוסיף והולך או ליתן לחבירו שידליק בעיקר המצוה

שיטת המג"א שידליק נר אחד בכל לילה כדי שגם חבירו יוכל להדליק

א. כתב המג"א בסימן תרע"א (סק"א) וז"ל: אם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל מוטב שידליק בכל לילה אחד, ויתן גם לחבירו דהא מדינא אין צריך אלא אחד.'[ג]

וכתבו האחרונים ה"ה הא"ר (סק"ג) והפמ"ג (א"א סק"א) והמחצית השקל, והחיי אדם (כלל קנ"ד סכ"ה) שכוונת המג"א באופן שחבירו אינו מבני ביתו רק דר בפנ"ע, ונמצא שחבירו מחוייב מדינא בהדלקת נ"ח, ואם לא יתן לו לא יקיים כלל את המצוה, ולכן עדיף שיתן לו לקיים את עיקר המצוה, ממה שהוא יהיה מוסיף והולך שזהו רק בגדר הידור. אבל אם חבירו מבני ביתו הרי הוא ג"כ אינו מחוייב מדינא, כי רק המהדרין מדליקים

ג. והנה המשנ"ב שם (סק"ו) העתיק דין זה בזה"ל: ואם יש לו שמן בצמצום על כל השמנה ימים ולחבירו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחד.

ובקונטרס פירורים משלחן רבינו מהגר"א גנחובסקי זצוק"ל (עניני חנוכה אות ג') הובא להעיר דכיון דאירי ביש לו שמן בצמצום לכל הח' ימים, וזה ביחד ל"ו נרות, וכשנותן לחבירו ח' נרות עדיין נשאר לו כ"ח נרות, וא"כ יכול להדליק ו' ימים כמהדרין, ולמה אמרינן שידליק בכל לילה רק אחד.

ותירץ דאירי שבאו כמה אנשים שאין להם נרות עד שנשאר לו רק שמונה, א"נ י"ל דחבירו מוכרח להדליק מפלג המנחה, ולכך צריך כמות גדולה של שמן, ומשו"ה נשארו לו רק ח', וע"ע בהמשך דבריו שם מש"כ ליישב בזה, והובא בפרדס יוסף החדש (סימן תרע"א אות שע"ט).

נר לכל אחד ואחד, וכיון שממה נפשך נרות אלו יודלקו רק בשביל הידור, עדיף שהוא יהא מוסיף והולך, דהרי הנרות שלו ולמה יוותר לחבירו כששניהם שוים,[יד] וגם בלא"ה הרי לדעת השו"ע (שם ס"ב) כן הוא המצוה לכתחילה שמהדרין מן המהדרין רק בעה"ב מדליק והוא מוסיף והולך. וכ"ה במשנ"ב (סק"ו).[טו]

אכן הא"ר כתב עוד די"ל דמיירי כשחבירו אכסנאי אצלו [ואינו סמוך על שלחנו לגמרי באופן שפטור לגמרי], וא"כ הוא מחוייב להשתתף עמו בפרוטה, ועדיף שידליק בפני עצמו ולכן יוותר בעה"ב על ההידור של מוסיף והולך, אך שאר האחרונים הנ"ל לא העתיקו חילוק זה, ואפשר שהם חולקים וסוברים דבכה"ג ישתתף עמו חבירו ויהא הוא מוסיף והולך.

ועכ"פ למדנו מכאן חידוש גדול שחייב אדם לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה.

וראיתי בספר סוכת חיים שכתב שעדיין יש להסתפק בזה, לפי מש"כ השפ"א (דף כ"א ע"ב ד"ה בגמ' מעלין) דאם אין לו כל הנרות רק פחות כגון עשרים נרות, לפי הטעם של מעלין בקודש לא יוכל לקיים ההידור להיות מוסיף והולך בלילות הראשונות, דמכיון דבלילות האחרונות ידליק רק אחד נמצא שמוריד בקודש, אלא יניח ההידור ללילות האחרונות, ע"ש. וא"כ אם יתן לחבירו יהא צריך להיות מוריד בקודש, אם גם בכה"ג צריך לוותר כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה, או אפשר דאין לו להיות מוריד בקודש כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה (עכ"ד). – ואולם באמת מסתימת הפוסקים משמע שבכל גווני יש ליתן לחבירו.

והנה המג"א כתב דין זה מדעתא דנפשיה, אבל באמת עיקר יסוד זה כבר נתבאר בדברי רבותינו האחרונים כלפי מצות ד' מינים, וכמובא במג"א בסוף סימן תרנ"ח, - וכן מצינו בדברי הפוסקים בעוד מקומות, וכפי שיתבאר בהרחבה בעזרת השם יתברך בסימן הבא. – וכפי הנראה זהו מקורו של המג"א, וראה בהגהות החת"ס שם בסימן תרנ"ח שכבר ציין למש"כ המג"א כעי"ז בסימן תרע"א.

יד. וראה לעיל בסימן כ"ד (אות י') מש"כ לדון בזה אם כלפי בעל הבית יש חסרון הידור במה שאין כל בני הבית מדליקים כל אחד בפנ"ע, ועכ"פ לכו"ע ההידור של מוסיף והולך עדיף מהידור זה, ודו"ק.

טו. וראה בשו"ת משנה הלכות (חלק י"ג סימן צ"ח) שכתב להעיר על דין בזה"ל: ויש לעיין לפי מה שאנן בני אשכנז קיי"ל עכשיו ונוהגין דכל אחד מדליק לעצמו ואפילו אין לו רק נר אחד, והו"ל כאילו נפסק ההלכה דכל אחד ידליק לעצמו, אי כה"ג נמי יחלק לו ולא יעשה הידור, או דילמא כה"ג א"צ דסוף סוף מעיקר דינא אם אין לו יכול לצאת עם חבירו וכן נראה ודו"ק (עכ"ל).

שיטת החולקים על המג"א

ב. ואולם בשו"ת תורה לשמה (סימן קפ"ב) לבעל הבן איש חי פקפק בזה בדברי המג"א וז"ל: מיהו הלכה זו שחידש המג"א ז"ל בהלכות חנוכה הנז' עדיין לא פסיקא לי די"ל מאחר דאין כאן מצוה דרבים ורק עביד כן בשביל יחיד אין לו לעזוב הידור מצותו בשביל יחיד ומצוה דידיה קדים (עכ"ל). ואזיל לטעמיה דגם כלפי ד' מינים ס"ל דכל החיוב לוותר על שלו והוא יצא בשל קהל, הוא רק לצורך רבים, וכפי שיובא להלן בסימן ל"ד (אות ד').

והנה שם בסימן ל"ד (אות ג') הבאנו את שיטת הבית יעקב שחולק בעיקר דין זה כלפי ד' מינים ודעתו שאין חיוב על האדם לוותר על הידור מצוה שלו בשביל חבירו, ומירי כלפי הידור שהד' מינים יהיו שלו ולא יצא בשל קהל.

ולכאורה נראה דלשיטתו כ"ש בנרות חנוכה שאין צריך לוותר על נרות שלו שלא להיות מוסיף והולך וליתן לחבירו להדליק נר אחד בכל לילה, דלכאורה הידור זה של מוסיף והולך חמור יותר מההידור לצאת בד' מינים שלו.

ובאמת שכבר העיר בזה הא"ר בסימן תרע"א (סק"ג) וכתב שדוחק לחלק ביניהם, אך למעשה אין הלכה כדברי הבית יעקב וכפי שכתב בסימן תרנ"ח (עכ"ד).

האם יש חילוק בין נרות חנוכה לד' מינים

ג. אכן יש לציין דבספר חתן סופר (שער הטוטפות שער י"ח) כתב בזה חילוק נחמד מדוע נ"ח שאני משאר מצות, דבנ"ח הרי כל ההידור הוא בשביל פרסומי ניסא וא"כ בזה שהוא נותן שמן לחבירו הוא ג"כ מרבה בפרסומי ניסא, משא"כ בשאר מצות שמא אינו מחוייב לוותר על שלו בשביל חבירו.

ובשו"ת מחנה חיים (ח"א או"ח סימן כ"ט) כתב גם כן שיש לחלק בין נ"ח לד' מינים, והוצרך כן לשיטתו דס"ל דבד' מינים אינו צריך לברך על הידור שלו רק לצורך רבים ולא לצורך יחיד, [וכשיטת התורה לשמה הנ"ל], והרי בנ"ח מבואר במג"א שגם בשביל יחיד צריך לוותר, וכתב לחלק דד' מינים שאני שאינו מקיים כלל גוף המצוה בהידור [וגם לא יוכל לעשות הנענועים בהלל], ובזה יתכן שאינו מחוייב, משא"כ בנ"ח שנר אחד הוא לגמרי בשלימות אלא שאינו מוסיף להדר בכמות המצוה, ובזה י"ל שעדיף לוותר על תוספת הידור כדי שחבירו יקיים עיקר המצוה.

האם צריך לוותר על ההידור להדליק בשמן זית ולהדליק בשעוה כדי שיוכל חבירו להדליק

ד. אכן בתשובה אחרת שם במחנה חיים (ח"ג או"ח סימן י"ט) נשאל באחד שרגיל להדליק בכל שבת נר אחד גדול

המאיר לו כל הלילה, ויש בזה הידור וכמבואר בהלכות קטנות (סימן רמ"ז), ואירע שבא שכינו הדר עמו בכפר וסיפר לו שנגנב ממנו נרות של שבת וביקש שיתן לו לכל הפחות נר אחד, אך גם לאדם זה אין עוד נרות מלבד הנר הגדול הזה האם הוא מחוייב לחתוך מנרו הארוך וליתן חלק ממנו לשכינו אף שעי"ז לא ידלק הנר כל הלילה.

והשיב בזה"ל: נ"ל פשוט דאם אין לחבירו נר אפילו על שיעור סעודה יתן מנרו לחבירו שיהיה לכל אחד שיעור סעודה ולא יהיה לו נר כל הלילה – והזכיר דברי המג"א הנ"ל כלפי חנוכה – והוסיף ה"ה כאן טוב לזכות לחבירו בכדי שיעור סעודה וגם לו לא יהיה רק כשיעור סעודה שגם זה בכלל ערבות שקבלו כל ישראל שמי שיוכל לזכות חבירו במצוה שיעזור לו לעשות אותה, וזה בכלל מה שאמרו ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה הכוונה מה שנוגע לקיום המצות יאהב אותו לזכות גם לרעהו שיקח לעצמו כשיעור, וימכור או ילוה לחבירו כשיעור, כמו בחיי הגוף הגם שר"ע דרש חייך קודמין לחייב חבירך היינו שיקח מקודם כדי חיותו אבל לא שהוא יקח לשבוע מיתר מכדי חיותו וחבירו ימות כנגדו, וה"ה כן הוא במצות לא יהיה הוא מן המהדרין וחבירו לא יקיים המצוה כלל, ודו"ק (עכ"ל).

ושוב כתב לדון דיש לחלק דשאני התם בצרכי הגוף שחבירו נחסר בזה שאין לו כדי מחייתו, משא"כ הכא במצוה שהוא אנוס הרי אונס רחמנא פטריה, אבל באמת זה אינו דאע"פ שאינו נענש כשהוא אנוס סו"ס נחסר לו המצוה, ואף שמי שחישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מקבל עליה שכר, מ"מ אין שכרו גדול כ"כ כמו העושה ממש, ועוד דאפילו אם נאמר שהאנוס מקבל שכר ממש כעושה, מ"מ זה שמונע ואינו נותן לו את האפשרות לקיים את עיקר המצוה ענוש יענש על כך, כיון שהוא גרם לו שיהא אנוס בדבר (עכ"ד).

אכן בהמשך דבריו כתב לחלק דהתם בנידון המג"א בנ"ח שאני, וז"ל: ולא אמנע עוד מה שיש לחקור כנגד הראיה שהבאתי מדברי מג"א הלכות חנוכה שטוב ליתן לחבירו על נר אחד הגם שהוא לא יהיה מן מהדרין, נ"ל לחדש סברא אחת בעזהש"י בשלמא נר חנוכה שלא יוכל לעשות ההידור בגוף הנר שמדליק בתורת חיוב רק שיעשה הידור להדליק עוד נר אז אמרינן דחיוב של חבירו קודם מאשר הוא ידליק נר להידור מצוה, אבל אם יש לפניו לעשות הידור בעיקר קיום המצוה כגון להדליק נר אחד גדול שיאיר כל הלילה, א"כ כולל ההידור בקיום עיקר המצוה, אפשר דלא מחוייב להכחיש מצותו כדי לזכות חבירו, דהידור נכלל בעיקר קיום מצותו דהוא קודם לחבירו, דאטו מי שיש לו דמים להביא קרבן מהודר שהוא שור הכי נאמר שיביא רק כבש

ליתן לחבירו שצריך ג״כ כבש, או נימא מי שיש לו מעות על אתרוג מהודר יקח בחצי דמיו אתרוג שאינו מהודר ויתן חצי כספו לרעהו שיקח ג״כ עכ״פ אתרוג שאינו מהודר וכדומה, אלא ע״כ אם כולל ההידור בעיקר החיוב הוא קודם לחבירו, וה״ה שיוכל ליקח שמן זית לנר של שבת או בחנוכה שיקיים הוא ההידור מצוה הנכלל בעיקר החיוב ולא יקח לעצמו נר של חלב לזכות גם לרעהו נר של חלב וכדומה, והוא סברא ישרה בעזהש״י (עכ״ל). - וזהו כסברתו הנ״ל בתשובתו הראשונה.

אכן בסו״ד סיים שהאמת יורה דרכו שלעולם טוב למנוע מעצמו הידור מצוה כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה. – ולכאורה לפי מסקנתו כאן ה״נ בד׳ מינים יהא מחוייב לוותר על הידור מצוה גם בשביל יחיד ולא רק לצורך רבים, ועדיין צ״ב במסקנת המחנ״ח בזה להלכה.

אכן מדברי הרבה אחרונים שיובאו להלן בסימן ל״ד משמע שבכל מין הידור צריך לוותר לחבירו, ולפי״ז ה״נ ביכול להדליק או שמן זית ואז לא ידליק חבירו כלל, או שידליק שעוה ואז גם חבירו ידליק צריך לוותר על ההידור שלו בשביל חבירו.

וכעת ראיתי בספר מנחת אשר (סימן ז׳ אות ב׳) שדן בשאלה זו מדנפשיה והעלה שצריך לוותר לחבירו, והוכיח כן מהא דמבואר במשנ״ב בסימן תרע״א (סק״ז) דההידור של מוסיף והולך עדיף מההידור של שמן זית, וא״כ כיון שצריך לוותר ולא להיות מוסיף והולך כ״ש שצריך לוותר על שמן זית.

גדר ההידור בנ״ח להיות מוסיף והולך

ה. ודע דהשפ״א בשבת (כ״א ע״ב) כתב לדון בגדר הדין של מוסיף והולך למהדרין מן המהדרין, האם כל הנרות שהם מדליקים הם מעיקר המצוה, וכגון ביום ג׳ שמדליקים ג׳ נרות אז כל הג׳ נרות הם מעיקר המצוה, ואע״ג דמעיקר הדין הוי סגי בנר אחד, מ״מ כיון שהם מהדרין מה״מ ומדליקים ג׳ נרות, אז כל הנרות מעיקר המצוה, או דבאמת גם המהדרין מה״מ מקיימים את עיקר המצוה בנר הראשון שמדליקים, ושאר הנרות שמוסיפין זהו רק מדין ההידור. – ועיין מש״כ בזה בהרחבה לעיל בסימן כ״ה.

ובתוך דבריו כתב בזה״ל: יש לעיין דהמג״א כתב דמי שיש לו שמן על ב׳ נרות ולחבירו אין לו כלום מוטב שיתן לחבירו משיהי׳ לו הידור מצוה ע״ש א״כ נראה ג״כ דההידור אינו חשוב מצוה גמורה דפשיטא דאינו מחויב להיבטל מהמצוה בשביל לזכות חבירו, - אכן נראה לומר בזה דודאי הוי מצוה גמורה ההידור דכך היה התקנה שהמהדרין יעשו המצוה באופן זה, אך מ״ש המג״א דיתן לחבירו הטעם דאין ב׳ הנרות והג׳ חשובין ב׳ וג׳ מצות וזה

המהדר אינו עושה ג"כ אלא מצוה אחת כמו המדליק נר אחד רק המצוה שלו הוא באופן זה ונמצא דנחסר לו רק ההידור וההידור צריך לבטל בשביל שיקיים חבירו עיקר המצוה (עכ"ל).

שורש החיוב הוא מדין ערבות

ו. וכעת נבוא לבאר באופנים שהוא מחוייב לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה, מהיכן נובע שורש חיוב זה, ובפשוטו נראה שזהו מדין ערבות, דקיי"ל כל ישראל ערבים זה לזה, וכן מבואר בדברי המחנה חיים הנ"ל יעו"ש, וכ"ה גם בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן ק"ו) ובמשנה הלכות (חי"ג סימן צ"ח), והבאתי את דבריהם להלן בסימן ל"ד (אות י"ב ואות ט"ז).

והבט וראה מש"כ המשנ"ב בסימן תרנ"ה (שעה"צ סק"ה) וז"ל: דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חברו בן ישראל יעשה מצות התורה, ואם יחסר לו הרי הוא כאילו חסר לי, ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחברו בקידוש וכדומה, כמו שכתב הרא"ש בברכות פרק ג', ונהי דחטא חברו מתחלה בזה שלא קנה הד' מינים מערב יום טוב כדי שלא יצטרך ביום טוב לעבור על שבות של דבריהם, מכל מקום בדיעבד שלא קנה הלא הוא מחוייב בעצמו לשלוח סביביו על ידי עכו"ם להשיגו, וממילא כשם שהוא מחוייב להשיגו, כן אני מחוייב להמציא לו, ואך שהוא ישלם עבור השליח, - [ועיקר דבריו שם הובא להלן בסימן ל"ד (אות ז')].

ובשו"ת כתב סופר (או"ח סימן קל"ד) כתב בזה"ל: ועיין מג"א ריש סימן תרע"א אם יש לו בצמצום ולחבירו אין לו מוטב שידליק בכל לילה אחת ויתן לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחת, משמע הגם שכבר נהג להיות מן המהדרים אין חיוב עליו לעשות כן תדיר, - וגם בדינו של המג"א גופיה יש לעיין מה דפשיטא ליה דצריך ליתן לחבירו משיעשה הוא מצוה מן המובחר, דנראה מה דפשיטא ליה הכי, 'משום דגם במצוה שעושה חבירו יש לו חלק במצוה מצד ערבות דגם במצוה דרבנן יש ערבות כמבואר בש"ס ר"ה אעפ"י שיצא מוציא משום ערבות אפילו בדרבנן, [ודברי צל"ח ברכות גבי ינאי מלכא דחידש בדרבנן ליכא ערבות תמוהים ואכ"מ], וכאן שעל ידו עושה חבירו מצוה בוודאי יש לו שכר מצוה במשקל כמהדר במצוה', אבל מה דס"ל למג"א בפשיטות דאין עליו חיוב אחר שכבר נהג בתוספת מצוה להיות מן המהדרין יש לעיין בו, וי"ל דמעיקרא הכי קבל עליו שיהיה כאינו מצווה ועושה וברצונו תלייה בכ"ע שירצה וצ"ע (עכ"ל). [ועיין לעיל סימן כ"ה אות כ"ג].

אכן עדיין לא סגי בחיוב ערבות גרידא, דזהו רק באופן שלא יגרע בעצמו מעשיית המצוה, אז חייבתו התורה

לדאוג שגם חבירו יקיים המצוה, משא"כ הכא שמה שנותן לחבירו הרי זה וויתור על קיום מצוה שלו, וא"כ מהי"ת שגם באופן כזה יש להעדיף את מצות חבירו ממצוה שלו.

עוד יש לציין כי הפוסקים נחלקו בזה האם במצוה דרבנן יש חיוב ערבות, וראה בברכי יוסף באו"ח (סימן קכ"ד אות ג') מה שדן בזה באריכות, והרי נר חנוכה הוא מצוה דרבנן.

האם דין זה דומה לכלל של "ניחא ליה לחבר למיעבד איסורא זולא כדי שחבירו לא יעשה איסורא רבה"

ו. והנה בשו"ת שיח יצחק (או"ח סימן של"ה) כתב בזה"ל: מקור לדברי המג"א באם לאחד יש על ההידור ולשני אין כלום. - כתב המג"א או"ח שאם יש לו שמן בצמצום ולחבירו אין לו כלל, מוטב שידליק בכל לילה אחד, ויתן גם לחבירו, דהא מדינא א"צ אלא אחד, שעמד עליו במחנה חיים (ח"ג סימן י"ט) שמנ"ל למג"א זאת. לענ"ד המקור מגמ' דעירובין (דף ל"ב ע"ב) ניחא ליה לחבר דלעביד איסורא קלילא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה, [ואם] לענין עבירה אמרינן כן, ק"ו שראוי הוא לוותר על הידור מצוה, שלא יבוא חבירו מלעשות המצוה כלל ודו"ק (עכ"ל).

ויש לציין כי בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן ס"ב) האריך טובא בביאור סוגיא זו באיזה אופן אומרים חטא חטא קל כדי שיזכה חבירך ובאיזה אופן אין אומרים כן, ובסו"ד כתב בזה"ל: ודע דיש לי מקום עיון די"ל דהא דאמרינן חטא בשביל שיזכה חברך הוא משום דכל ישראל ערבים זה בזה, והא מה"ט בכל המצות אעפ"י שיצא מוציא כמ"ש רש"י בר"ה כ"ח וראש פ"ג דברכות, וכל אחד יש לו חלק בחיובא של חברו בקיום מ"ע ובעברו על מצות ל"ת, ולכן אומרים חטא בזוטא כדי שיזכה חברך, ואין לומר מה לי ולחברי דהא ערב בעדו, ויש להסביר עוד דאם לא קיים זה המצוה אשר עליו או בעובר עבירה יש לו ג"כ עבירה זוטא, אומרים מה לך לחטוא עבירה קלילה וחברך ברבה, עבור אתה בקלה ויהיה חברך ניצל מחמורה כנ"ל (עכ"ל), ושוב כתב דזה תלוי במחלוקת הראשונים, ויש שסוברים שגם בלא חיוב ערבות שייך כלל זה יעו"ש.

והנה זה ברור דלפי"ז יוצא שגם לצורך יחיד חייב לוותר על הידור מצוה בשביל עיקר המצוה, וזהו כדעת הא"ר וסייעתו שיובאו להלן בסימן ל"ד.

ואולם כבר נתבאר לעיל שהמחנה חיים נקט בפשיטות דרק לצורך רבים צריך לוותר על שלו, וכתב שם לבאר שאין זה דומה לסוגיא הנ"ל, וז"ל: שאין לדמות זאת לנידון הש"ס שחבר תורם שלא מן המוקף כדי שלא יאכל חבירו טבל, שאני התם שלא עושה המצוה כתקנה שלא יבוא חבירו לעבירה, אבל לבטל מהידור מצוה כדי

לזכות לחבירו מצוה, כי עבירה אין לו שיהיה אנוס בדבר, רק שמצוה אין לו כמובן, זה לא מצינו שאדם מחוייב לבטל עצמו מלהתנאות לפני ה' במצוה כדי שיזכה חבירו במצוה – וא"כ מסברא חיצונה נראה שאין עליו חיוב לשלוח האתרוג, וביותר כפי סברת הב"י בסימן ש"ו שדוקא אם יבוא לע"ה איסור ע"י החבר שם צריך לחטוא עבורו, אבל שאיש יעשה איסור בעבור להציל חבירו מן האיסור לא יעו"ש, אז בוודאי הסברא שה"ה במצוה אין איש צריך ליתן חפצו לזכות חבירו באתרוגו, והוא לא יוכל לקיים המצוה כאות נפשו (עכ"ל).

האם חייב לוותר על הידור שלו לטובת חבירו או שהוא רק זכות

ח. והנה בלשון המג"א וש"א הנ"ל איתא כי 'מוטב שידליק בכל לילה אחד, ויתן גם לחבירו', וראיתי בספר מנחת אשר (חנוכה סימן ז' סק"ד) שדייק כי באמת אין בזה חיוב מן הדין אלא שראוי ונכון לעשות כן, ושוב כתב לתלות זה במחלוקת המג"א והשעה"צ בסימן תרנ"ה (הובא להלן סימן ל"ד אות ז') כלפי שבות דשבות לצורך מצוה של אחר, דלדעצ המג"א ההיתר הוא רק משום דניחא ליה לחבר למיעבד איסור זוטא והנ"מ בלא פשע, ולדעת המשנ"ב הוא בכל גווני, והיינו דהמשנ"ב ס"ל שיש בזה חיוב ערבות והוי כמצוה המוטלת עליו ממש, אבל לדעת המג"א אין חיוב הערבות כמצוה המוטלת עליו ממש רק שיש עליו מצוה מסויימת לסייע לחבירו, ולפי"ז באופן שהוא נפסד על ידי זה וכגון שצריך לעבור על שבות דשבות שוב צריך לדון עפ"י הכללים של חטא קל בשביל חטא חמור של אחר, וה"נ בנידו"ד כיון שהוא מפסיד בזה הידור שלו שוב אינו מחוייב ורק שראוי לעשות כן (עכתו"ד).

איברא דמפשטות לשון הפוסקים בכמה וכמה אופנים אחרים שיובאו להלן בסימן ל"ד משמע שיש בזה חיוב, וגם בלשון המג"א הנ"ל י"ל דכוונתו להסביר מדוע עדיף חבירו עליו, וממילא נעשה בזה חיוב.

ומיהו יש לציין דלסוברים שנידון דידן שייך לכלל של ניחא ליה לחבר וכו', הרי זה תלוי אם כלל זה הוא רשות או חובה, דלדעת הריטב"א (שבת ד' ע"א, עירובין ל"ב ע"ב) הוא רק רשות אם הוא רוצה אבל אינו מחוייב בכך, ואולם מדברי שאר הפוסקים משמע שהוא חוב.

אכן לסוברים דכאן לא הוי בגדר חטא כיון שמחסר רק בהידור שאין בו חיוב ויש בזה משום ערבות משמע בפשיטות שיש בזה חיוב.

האם חייב אדם לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה

א. בסימן הקודם הבאנו את חידושו של המגן אברהם דמי שיש לו הרבה נרות להיות מוסיף והולך, ולחבירו אין כלום עדיף שיתן לחבירו להדליק נר אחד, כדי לקיים עיקר מצות הדלקת נר חנוכה, אף שעל ידי זה לא יוכל הוא להיות מהמהדרין.

ושם נתבאר גם האם צריך לוותר על הידור במין השמן וכגון להדליק נר שעוה ולא שמן זית, כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה, וכן כלפי נרות שבת אם צריך לוותר על נר ארוך שיש לו הדולק כל לילה, ולחתוך ממנו חלק לחבירו כדי שיהא לו נר דולק בזמן הסעודה כעיקר המצוה, יעו״ש.

וכעת נעתיק עוד כמה דוגמאות שדנו בהם הפוסקים כעין זה, אם יש חיוב על האדם לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה.

לשלוח לחבירו ד׳ מינים והוא יצא בשל שאול

ב. כתב המהרי״ל (הלכות לולב אות י״ג) אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם אתרוג כלל מוטב שישלחנו לשם כדי שיצאו רבים ידי חובתן, והוא יברך על של קהל. וכ״כ המטה משה (סימן תתקל״ט), וכ״ה במהרא״ק (סימן מ״ו הג״ה אות ג׳), ובמעגלי צדק (סוף דיני אתרוג), והובא דין זה בדברי המג״א בסו״ס תרנ״ח (סקי״ב).

ובמחצית השקל שם כתב דבזמן הזה דברוב פעמים אחר עבור איזה ימים מהחג ע״י רוב משמוש בני אדם אתרוג של הקהל מתקלקל, אפשר אינו צריך לשלוח לחבירו אתרוג שלו – והיינו שהרי יתכן שהוא יפסיד לגמרי מלקיים את המצוה, וזה ודאי אינו צריך דמאי חזית שחבירו עדיף ממנו.

והמשנ״ב שם (סקמ״ב) הוסיף על דברי המחצית השקל בזה״ל: וספיקו יכול להיות רק על שאר הימים דביום ראשון אינו מצוי כ״כ להתקלקל, גם יכול לברך עליו בבוקר קודם שיד הכל ימשמשו בו – ולא נתפרש בדבריו דסו״ס מה יעשה בשאר ימים, וכנראה כוונתו באופן שכל הנידון הוא רק על יום ראשון דבשאר ימים כבר יהיו לו ד׳ מינים אחרים. [ועיין להלן סימן ל״ה אות ג׳].

ועכ״פ מדברי כולם נלמד דכשיש לו אפשרות לצאת בשל הקהל חייב לשלוח את שלו לעיר אחרת שאין בה ד׳ מינים – וזה דומה לדין הנ״ל שצריך לוותר מהשמן שלו כדי שיוכל חבירו לקיים את עיקר המצוה, ובהגהות החת״ס שם בסימן תרנ״ח כבר ציין

למש"כ המג"א כעי"ז בסימן תרע"א וכנ"ל.

ג. אכן בשו"ת בית יעקב (סימן קי"ד) הביא דין זה בשם קובץ ישן שנכתב בשנת ק"ע, והקשה על זה מהא דאיתא בב"מ (כ"ח ע"ב) שהמוצא תפילין שם דמיהן ומניחן, והקשו הראשונים דהרי גם בלא"ה מותר לו להשתמש בהם בשאלה, דהרי קיי"ל דניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממונו, והדרכי משה בסימן י"ד תירץ דהתם כונת הגמרא שאם אינו רוצה להניח תפילין של אחרים ורוצה לקיים מצוה בשלו מותר לו לשום דמיהן ולהניחם, ולמדנו מזה שיש יותר מצוה והידור להניח תפילין שלו, והתירו משום זה את האיסור שבשאר אבידה אסור להשתמש, וא"כ כ"ש שאינו מחוייב לוותר על מצוה זו כדי שחבירו יקיים מצוה.

וכתב ליישב דע"כ הדין הנ"ל מיירי רק לצורך רבים, שלא היה להם ד' מינים, אבל לצורך יחיד באמת אינו מחוייב לוותר, ומצינו בכמה מקומות דמצוה דרבים שאני, ועיין גם בדברי התוס' בשבת (ד' ע"א) בסוגיא של אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך.

ושוב כתב הבית יעקב בזה"ל: ועוד נראה דאף ברבים אין היתר אלא אם יוכל לברך על של הקהל דיש לו ג"כ חלק בו, וא"כ עושה מצוה בממונו אף של הקהל, אבל אם שני יחידים דרים בעיר אחת ויש להם לכל אחד אתרוג ושלחו בני עיר אחרת לאחד מהם שישלח להם אתרוג, והוא יברך על אתרוג של יחיד אחר, אז אפילו ברבים אינו מחוייב לשלוח להם אתרוג שלו, כיון שאין לו חלק בהאתרוג של היחיד אחר ולא יעשה מצוה בממון שלו, וה"ה באתרוג של הקהל אם לא שיתף עמהם, ואין לו חלק בשל הקהל, מיהו אם אפשר לתקן עוד להשתתף עם היחיד או עם הקהל מחוייב לשלוח אתרוג שלו להוציא רבים י"ח, ואפשר עוד דאף בנתנו לו הקהל או יחיד לצאת בו במתנה הוי נמי כמו אם יש לו חלק בו (עכ"ל).

ואולם הא"ר שם בסימן תרנ"ח (סקי"ב) דחה ראייתו מההיא דשם דמיהן ומניחן, דהתם אין הבעלים מקפידים כיון שמצוי לקנותם וממילא אין בזה איסור כלל, וגם עיקר החומרא לצאת דוקא בשלו הוא סלסול בעלמא,[טז] וסיים: לכן נראה דאף משום יחיד הדר ביישוב שאין לו אתרוג ראוי לשלחו והוא יברך על אחר, ובלבד שאותו יחיד לא יפשע דוגמא דעירוב תבשילין (ביצה ט"ז ע"ב) (עכ"ל), והובא בבכורי יעקב שם (סקכ"ג).

ד. ואולם בשו"ת תורה לשמה לבעל הבן איש חי צידד דכל החיוב לוותר

טז. ומיהו יש להעיר דבשו"ת חות יאיר (סימן קפ"ו בד"ה האמנם) מבואר שחייב אדם להוסיף שליש כדי לקנות ד' מינים ולא לצאת בשל קהל דזהו הידור מצוה, יעו"ש.

על ההידור שלו בד׳ מינים הוא רק לטובת הרבים. [וכפי שנזכר באמת בדברי המהרי״ל והמטה משה], אבל לצורך יחיד אינו מחוייב בכך, ומכח זה פקפק בדברי המג״א הנ״ל כלפי נ״ח דכיון דהתם הוא רק לטובת יחיד י״ל שאינו מחוייב לוותר על הידור שלו כדי שחבירו יקיים עיקר המצוה.

ובשו״ת מחנה חיים (ח״א סימן כ״ט) נקט כן בוודאות כי לא לחינם נקטו המט״מ והמג״א דין זה כלפי קהל שאין להם ד׳ מינים כדי ללמדינו שחיוב זה הוא רק כלפי רבים ועיין לעיל סימן ל״ג (אות ג׳) מש״כ בשמו דא״כ מדוע בנ״ח צריך לוותר גם בשביל יחיד.

לוותר לגמרי על ד׳ מינים שלו לטובת רבים

ה. ודע דכל מש״כ לדון אם אדם מחוייב לשלוח ד׳ מינים שלו לקהל אחר שאין לה ד׳ מינים הוא רק באופן שהוא יוכל לצאת עכ״פ בשל קהל, ולזה הסכימו רוב הפוסקים שיש לו לוותר על הידור מצוה שלו, כדי שיוכלו רבים ואולי אפילו יחיד לקיים את עיקר המצוה.

אבל אם אין לו שום אפשרות לקיים מצוה זו אם ישלח את שלו לקהל לכו״ע אינו מחוייב בכך לוותר לגמרי על קיום מצוה זו אפילו לצורך מצוה דרבים, וכן מבואר להדיא בשו״ת תורה לשמה הנ״ל, וז״ל: מיהו ודאי אם הוא יושב בכפר לבדו ויש לו אתרוג וקהל גדול יש בעיר שאין להם אתרוג ולא אפשר לשלוח להם האתרוג ביום טוב אחר שיצא בו י״ח דאה״נ אינו מחוייב בעל האתרוג לשלוח אתרוגו לקהל והוא ישאר בלא מצוה כלל ואף על גב דהם רבים אינו מחוייב בזה.

וגדולה מזו כתב הבכורי יעקב שם (סקכ״ג) וז״ל: ונלענ״ד אם אותו של הקהל כשר מדינא אבל לא לכל הפוסקים, ואותו שלו כשר לכל השיטות אינו מחוייב לשלוח שלו לאחרים ולברך על של הקהל, דומה קצת למה דאמרינן אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, אבל אם גם אותו של הקהל כשר לכל השיטות רק דשלו הדר יותר, י״ל דעיקר מצוה של אחרים עדיף מהידור מצוה שלו וישלח (עכ״ל), [ובהמשך דבריו הביא את דברי המחצית השקל הנ״ל]. – וראה להלן (אות י״ג) מש״כ בזה בשם הדע״ק בספק שלו ודאי של חבירו איזה מהן עדיף.

ויש לחקור מה הדין איפכא והיינו שלו יש ד׳ מינים מהודרים, ולחבירו יש ד׳ מינים התלויים בפלוגתא אם הם כשרים, אם חייב לוותר על הידור שלו כדי שחבירו יקיים בוודאי עיקר המצוה.

והנה בשו״ת מחנה חיים כתב בתחילת דבריו בזה״ל: נשאלתי מאחד מבעלי בתים שקנה ד׳ מינים לכבוד מצוה שלא יצטרך לצאת יד״ח ע״י שותפות הקהל, ובעי״ט שלח אצלו גיסו

וביקש ממנו שישלח לו אתרוג שלו כי לא נמצא בגבולו רק אתרוג אחד אשר כשר רק על צד הדוחק – אם הוא מחוייב לשלוח לו אתרוגו כי קשה עליו הדבר לבטל הידור מצוה אשר חשב לעשות.

ובסיום התשובה כתב: אמנם בנידון שאלתינו שיוכל לצאת בכפר הסמוך בודאי אין הבעה"ב מחוייב לשלחו לגיסו (עכ"ל), ומשמע דכיון שסו"ס הד' מינים של חבירו כשרים אינו מחוייב לוותר על הידור שלו.

סיכום דיעות הפוסקים כלפי ד' מינים

ו. והיוצא לנו מכל זה דלעת רוב האחרונים - ה"ה: המהרי"ל והמטה משה והמג"א והא"ר והמחצית השקל והבכורי יעקב והמשנ"ב - אם הוא יכול לצאת בשל קהל הרי הוא מחוייב לשלוח ד' מינים שלו לאותו הקהל שאין להם ד' מינים, והא"ר הוסיף דזהו אפילו לצורך יחיד ולאו דוקא לצורך קהל שלם. והבכורי יעקב הוסיף עוד דזהו אפילו באופן שהד' מינים של הקהל אינם מהודרים ושלו מהודר.

ואולם אם יש חשש דהד' מינים של הקהל יתקלקלו ולא יוכל כלל לצאת יד"ח אם יוותר על שלו, וה"ה אם הד' מינים שלו כשרים לכו"ע, ושל הקהל אינו כשר לכו"ע אף שהוא כשר מדינא אינו מחוייב לוותר על שלו וכמבואר במחצית השקל ובכורי יעקב, והטעם לזה דרק על הידור מצוה שלו צריך לוותר לצורך אחר שיוכל לקיים עיקר המצוה, משא"כ כשיש ספק בעיקר המצוה שלו אעפ"י שחבירו ודאי הרי הוא קודם, ויש מי שחולק בזה (עיין להלן אות י"ג).

ולא מצאנו חולק בעיקר דין זה מלבד הבית יעקב שהוא סובר שלעולם אינו מחוייב לשלוח את שלו ולצאת בשל קהל, כיון שהוא מפסיד בזה את ההידור לברך על ד' מינים משלו, ומשמע לשיטתו שזהו אפילו באופן שהד' מינים של הקהל מהודרים כשלו, ואפילו כשמבקשים ממנו לוותר על שלו לצורך רבים, אכן אם הוא שותף בשל הקהל או שיכול להשתתף עמהם אף הוא מודה שצריך לוותר על שלו עכ"פ לצורך רבים, כיון שבזה אינו מחסר כ"כ בהידורו.

באופן שחבירו פשע במה שלא הכין לעצמו ד' מינים

ז. ואם חבירו פשע במה שלא דאג לעצמו שיהיו לו ד' מינים משמע בא"ר הנ"ל (אות ג') שלעולם אינו מחוייב לוותר על שלו לטובת חבירו, כיון שחבירו פשע, והובא בבכורי יעקב.

אבל המשנ"ב השמיט פרט זה, ויתכן דאזיל לטעמיה דהנה בסימן תרנ"ה (סק"ג) דן המשנ"ב כלפי ההיתר להביא ד' מינים ע"י גוי מחוץ לתחום משום דהוי שבות דשבות לצורך מצוה, וכתב שם שאם אין לחבירו לולב והוא

חוץ לתחום אם אין לו מעות לקנות לעצמו מותר לזה לשלחו אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, ומקור דין זה הוא מדברי המג״א והח״א.

ובשער הציון שם (סק״ג) העיר על בזה״ל: ואיני יודע מה שייך בזה חטא, דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חברו בן ישראל יעשה מצות התורה, ואם יחסר לו הרי הוא כאילו חסר לי, ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחברו בקידוש וכדומה, כמו שכתב הרא״ש בברכות פרק ג׳, ונהי דחטא חברו מתחלה בזה שלא קנה הד׳ מינים מערב יום טוב כדי שלא יצטרך ביום טוב לעבור על שבות של דבריהם, מכל מקום בדיעבד שלא קנה הלא הוא מחוייב בעצמו לשלוח סביביו על ידי עכו״ם להשיגו, וממילא כשם שהוא מחוייב להשיגו, כן אני מחוייב להמציא לו [ואך שהוא ישלם עבור השליח], ואיך שייך בזה חטא, ויש ליישב קצת, מכל מקום צריך עיון בדבר (עכ״ל).

יש לו ג׳ הדסים האם יתן לחבירו אחד מהם

ח. והנה בשו״ת מחנה חיים (או״ח ח״א סימן כ״ט) כתב בזה״ל: אבל בוודאי אם לאחד יש ג׳ בדי הדס, ולחבירו בכפר אין הדס כלל מוטב שיעכב לעצמו רק הדס אחד, ויתן לחבירו ג״כ הדס לכל אחד ואחד, דעיין בסימן תרנ״א סעיף א׳ שיוצא גם בהדס אחד יעו״ש, וא״כ טוב לעשות האיש המצוה בהדס אחד ויתן חלק לחבירו דאין כאן הידור באיכות המצוה רק בכמות המצוה ודו׳ק.

ולמדנו מדבריו חידוש גדול דאע״ג דס״ל שם בתשובה ההיא שאין אדם מחוייב לוותר על הידור מצוה שלו לצורך חבירו, הני מילי בהידור שהוא בגוף המצוה, אבל כשענין ההידור הוא תוספת על המצוה, וכגון בנרות חנוכה להיות מוסיף והולך, אי נמי כאן בהדס דמעיקר הדין סגי בהדס אחד, גם הוא מודה שחייב לוותר על ההידור בשביל חבירו. [וע״ע לעיל בסימן הקודם (אות ג׳) מש״כ עוד בדעת המחנה חיים בזה, ושם נתבאר שאין ברור מהו מסקנת המחנ״ח להלכה].

ויש להעיר דבאמת הראשונים נחלקו בכך האם להלכה צריך ג׳ הדסים או דסגי בהדס אחד, ולהלכה דעת השו״ע בסימן תרנ״א (ס״ג) שיש ליטול ג׳ הדסים, אכן הרמ״א שם כתב דבשעת הדחק סגי בהדס אחד, ונחלקו שם האחרונים האם בשעת הדחק יכול גם לברך או שיטול בלא ברכה, וכמבואר במשנ״ב שם (סק״ו).

ועכ״פ מבואר שלא הוכרע להלכה דסגי בהדס אחד ורק בשעת הדחק סומכים על זה, וא״כ לא מסתבר כלל שבאופן זה יוותר על הג׳ הדסים שלו

וישאר רק עם הדס אחד דהרי בהדס אחד יתכן שאינו מקיים כלל את המצוה, וכבר הבאתי לעיל (אות ה') דאם הד' מינים של הקהל כשרים מדינא אבל לא לכל הפוסקים שוב אינו מחוייב לוותר על שלו, דרק על הידור צריך לוותר ולא על חשש בעיקר המצוה.

אכן בבכורי יעקב בסימן תרנ"א (סק"ב) צידד דיתכן שהג' הדסים הם בגדר מצוה מן המובחר, ולכן למי שיש הדס אחד אין צריך לברך על של חבירו עיי"ש. וכפי הנראה כ"ה דעת המחנה חיים הנ"ל ולכן ס"ל שצריך לוותר וליתן לחבירו, אבל המשנ"ב שם (סק"ו) פקפק בדברי הבכור"י ודעתו שביום ראשון יברך על של חבירו, וא"כ לשיטתו דהוי ספק בעיקר המצוה שוב א"צ לוותר וליתן לחבירו.

לקנות לעצמו תפילין פשוטים וליתן לחבירו את הפרש המעות

ט. בספר שלחן מלכים (דף רע"ג ע"ד) נסתפק באדם העומד לקנות תפילין ולחבירו אין תפילין האם הוא מחוייב לקנות תפילין פשוטים, כדי שיוכל ליתן לחבירו את הפרש המעות שיוכל גם הוא לקנות לעצמו לתפילין, או שמא יקנה לעצמו תפילין מהודרים בכל המעות.

וכתב לדמות זה לנידון הנ"ל האם אדם מחוייב לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה.

ואולם לענ"ד נראה שיש חילוק גדול בין שאלה זו לשאר כל הדוגמאות הנ"ל, דהנה כבר נתבאר לעיל בסימן כ"ח שהאחרונים נחלקו בזה האם אדם מחוייב ליתן מעות לחבירו מעות כדי שיוכל לקיים בהם מצוות, או שמא אין בזה מצות צדקה.

ומעתה בשלמא בכל הדוגמאות הנ"ל י"ל דמיירי שלחבירו יש מעות ואינו נותן לו כלום במתנה, רק שמוכר לו את הד' מינים שלו ואת השמן שלו וכדומה, ובזה י"ל דכיון שחבירו מחוייב במצוה זו ואינו יכול לקיימה ממילא זה שיכול לו להמציא לו חפץ המצוה מחוייב בכך מדין ערבות, משא"כ הכא שהנידון הוא שלחבירו אין מעות, הרי דעת כמה וכמה מחכמי זמנינו שאין בזה חיוב צדקה ליתן לחבירו מעות למצוה, וכבר נתבאר שם בסימן כ"ח (אות י"ד) בביאור שיטתם דס"ל דכיון שחבירו אנוס ואינו מחוייב לחזור על הפתחים להשיג מעות לקנות לעצמו תפילין (וכדעת העו"ת והא"ר) ממילא אין בזה ערבות, א"כ בוודאי אינו מחוייב לוותר על הידור מצוה, והגם שאף לשיטתם יש בזה עכ"פ משום גמ"ח לזכות חבירו במצוה, וכמשנ"ת שם (אות ט"ז), מ"מ יתכן דהידור מצוה עדיף טפי בכה"ג.

ורק לדעת הבה"ל שחייב אדם לחזור על הפתחים בשביל מעות לקנות תפילין, וממילא יש על זה חיוב ערבות ואולי גם חיוב צדקה דהוי בכלל די

מחסורו אשר יחסר לו כיון שהוא מחוייב במצוה זו וכמשנ״ת כל זה שם, אזי יש לדון אם צריך לוותר על הידור מצוה שלו לטובת חבירו, ודו״ק.

ודאתאן להכי יש להעיר גם בדברי המחנה חיים שהובא בסימן הקודם (אות ד׳) שכתב באמצע דבריו בזה״ל: דאטו מי שיש לו דמים להביא קרבן מהודר שהוא שור הכי נאמר שיביא רק כבש ליתן לחבירו שצריך ג״כ כבש, או נימא מי שיש לו מעות על אתרוג מהודר יקח בחצי דמיו אתרוג שאינו מהודר ויתן חצי כספו לרעהו שיקח ג״כ עכ״פ אתרוג שאינו מהודר וכדומה, אלא ע״כ אם כולל ההידור בעיקר החיוב הוא קודם לחבירו (עכ״ל), ולפי משנ״ת אין כ״כ ראיה מזה על וויתור גרידא באופן שאינו מוותר מממונו לחבירו, רק מוכר לו את החפץ של המצוה, ודו״ק.

וכן מבואר בדברי השעה״צ הנ״ל (אות ז׳) שלעולם צריך המקבל לשלם את דמי חפץ המצוה יעו״ש, וראה גם להלן (אות י״ג) שהבאתי כדברים האלו בשם הדעת קדושים שאין חיוב לוותר ממונו כדי שיזכה חבירו, והיינו עכ״פ באופן שחבירו עשיר.

לשלוח טלית שלו לחבירו והוא ייצא בשל שאול

י. כתב המשנ״ב בסימן י״ד (ס״ד בבה״ל ד״ה מותר) וז״ל: שאלה אם מחוייב אדם להשאיל טלית שלו למי שדר בכפר כדי שהוא יצטרך לשאול טלית מאחרים בעירו, פסק בתשובת בית יעקב בסימן קי״ד דאין מחויב להשאיל טליתו לאחר והוא יברך על טלית שאולה עי״ש (עכ״ל). ומקורו מדברי הבאר היטב שם (סק״ו).

והנה כבר העתקנו לעיל את דברי הבית יעקב בשלמותן כלפי ד׳ מינים, והנה תחילת הענין שם בבית יעקב הוא כלפי שאלה זו של טלית, ודעתו שאינו מחוייב להשאילו כיון דיש יותר מצוה בשלו וכמו שהעתקתי לעיל בשמו, ושוב הקשה ע״ע מד׳ מינים, ומסקנתו דשאני התם שהוא מצוה דרבים וכנ״ל.

ומעתה יש לתמוה לכאורה על המשנ״ב דכיון דלענין ד׳ מינים העתיק בסו״ס תרנ״ח את דברי המהרי״ל והמטה משה ושאר אחרונים שם שחייב לשלוח את הד׳ מינים שלו לקהל שאין להם והוא יצא בשאול, א״כ האיך מזכה שטרא לבי תרי. ובשלמא על הבה״ט לא קשה כ״כ דאף שגם הוא בסימן תרנ״ח (סקי״ב) הביא את דברי המטה משה, אבל שוב ציין לעיין בבית יעקב, אבל המשנ״ב שם סתם בזה.

וע״כ צ״ל דס״ל כפי שחילק הבית יעקב בעצמו דשאני התם בד׳ מינים שהוא לטובת רבים, משא״כ הכא שהוא לטובת יחיד, ובאמת בשע״ת שם בסימן י״ד כתב בזה״ל: ומ״ש מתשובת בית יעקב ע״ש שהביא מדין אתרוג המבואר

בס"ס תרנ"ח שמוטב שישלחנו להקהל, וכתב כמה חלוקי דינים בזה (עכ"ל).

ויש לציין כי המשנ"ב שם בסימן תרנ"ה באמת לא העתיק הכרעת הא"ר שדין זה הוא אפילו לצורך יחיד [והשע"ת שם (סק"ד) הביא שנחלקו בזה הבית יעקב והא"ר], וא"כ שפיר י"ל דס"ל שזהו החילוק בין שני דינים אלו.

איברא דבהמשך דברי המשנ"ב שם הובא לשון המחצית השקל, ומלשון המחצית השקל משמע שאין חילוק בין רבים ליחיד, וי"ל.

ועוד קשה דסו"ס הו"ל למשנ"ב לבאר שם להדיא בסימן תרנ"ח שיש חילוק בזה בין רבים ליחיד. והיותר קשה דהרי בסימן תרע"א העתיק המשנ"ב דין המג"א לוותר משמן שלו לשל חבירו, והרי שם הוא לטובת יחיד, וכבר הבאנו לעיל בסימן ל"ג (אות ב') את דברי הא"ר שדין זה אינו מתיישב לשיטת הבית יעקב, ודוחק לומר דהמשנ"ב ס"ל כאחד החילוקים שם (אות ג') דנ"ח עדיף משאר מצוות.

חילוק בין ציצית לשאר מצות

יא. ואשר על כן נלענ"ד דהמשנ"ב סתם כאן כדברי הבית יעקב ולא מטעמיה אלא דס"ל דציצית שאני משאר כל המצוות, שהרי גם חבירו אינו מחוייב במצוה זו, שהרי אין לו בגד של ד' כנפות, והגם דענשינן על זה בעידן ריתחא, סו"ס הרי אנוס הוא ואין בכוחו לקיים מצוה זו, והעונש של עידן ריתחא הוא במי שמשתמט ברצון מלקיים איזה מצוה, משא"כ בכה"ג.

וכיון שגם אצל חבירו אין זה בגדר חיוב, הגם שאם יתן לו יקיים מצוה גמורה, י"ל שאינו מחוייב לוותר על הידור שלו לטובת חבירו, וחילוק זה נראה נכון בסברא.

יש לו ב' טליתות של מצוה האם חייב למכור אחת מהן לחבירו

יב. והלום ראיתי בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן ק"ו) בתשובתו שנכתבה בחודש אייר תש"ד, שכתב לדון בעת המלחמה האיומה שלא היתה אפשרות במדינות ההם להשיג ציציות, ויש בני אדם שנפסקו ונפסלו הציציות שבטליתותיהם הקטנות והגדולות ואינם מקיימים מצות ציצית כלל, וישנם בני אדם שיש להם ב' טליתות מצויצות כהלכתן אחת לימי החול ואחת לשבת ויו"ט וגם טלית קטן לכל היום כבשנים כתיקונן, האם מחוייבים אלה להסיר הציציות מאחת מטליתותיהם ולתנם לזה שנפסלו הציציות שבטליתו בעד כסף מלא, כדי שיהיה גם חבירו יכול לקיים מצות ציצית כתיקונה.

והנה בתחילת דבריו הביא ראיה לחיוב מדברי הבאר היטב הנ"ל בשם הבית יעקב דמשמע שדוקא היכא שאם ישאיל טליתו לאחרים יצטרך הוא לברך על טלית שאולה אז אינו מחוייב

להשאילה לאחרים. אבל אם גם אחר שישאיל טליתו לאחרים ישאר בידו עוד טלית לקיים מצות ציצית בשלו מחוייב הוא להשאיל אחת מהן לחבירו, וא"כ ה"ה בנד"ד כיון שחבירו רוצה לשלם לו עבור ציציות שבאחת מטליתותיו חייב הוא למכרן לו, או להשאילן לו כשאינו רוצה למוכרן.

והוסיף להוכיח כן מדברי המג"א הנ"ל בסימן הקודם (אות א') כלפי נרות חנוכה שחייב לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה, וכ"ה ממש גם בנד"ד, כי לו יש שתי טליתות א' לימי החול וא' לצאת בה מצות ציצית בהידור בשבתות ויו"ט, ואף שטלית זו אינה מיוחדת אצלו אלא משום כבוד שבת ולא משום הידור מצות ציצית, מ"מ ע"י שיש לו לצורך ימי החול טלית אחרת ואינו משתמש בהשני' רק לפרקים בשבתות וימים טובים ממילא שזו השניה תשאר חדשה ויפה ויש בה גם משום הידור מצות ציצית בשבתות וי"ט ולחבירו אין כלום, מוטב שיתן הציציות מטליתו של חול לחבירו ויצאו שניהם עיקר מצות ציצית.

ושוב כתב לפקפק בכל זה עפ"י דברי המחצית השקל הנ"ל (אות ג') כלפי ד' מינים דבזה"ז דברוב פעמים אחר עבור איזה ימים מהחג ע"י רוב משמוש בני אדם אתרוג של הקהל מתקלקל אפשר א"צ לשלוח לחבירו אתרוג שלו ע"ש, וא"כ גם בנד"ד אם יתן מציציותיו לחבירו ולא ישאר בידו רק טלית אחת מצויצת כהלכתה, אפשר כי באחד הימים ומה גם כי ברבות הזמן יופסלו הציציות שבטליתו ויתערטל ממצוה זו. ועיין מג"א (סימן ח' סקי"א) דשכיח הוא שיופסלו הציצית ועל כן צריך לבודקן כל יום ע"ש. ואף כי בודאי שאין זה שכיח כל כך כמו הקלקול בד' מינים, מ"מ ברבות הימים בודאי גם ציציות מתקלקלות, ועל כן אפשר שאינו צריך ליתן לחבירו שיש לחוש שע"י כך לא יוכל הוא בעצמו לקיים המצוה אחר זמן. - ושוב חזר בו שזה אינו, דנהי דשכיח הוא שברבות הימים יופסלו גם ציציותיו וגם אלו שיתן לחבירו, היינו לענין שיופסלו הציצית שבכנף זה או שבאחר, אבל בודאי שאינו שכיח כלל שלא ישארו כל כך חוטים כשרים שאם יצרף החוטים השלמים שישארו בשתי הטליתות לא יספיקו לצורך טלית אחת למשך שנים רבות, וא"כ יתנה עם חבירו שאם יפסלו ציציותיו יהא חייב להחזיר לו את מה שנתן לו.

ובסו"ד העלה בזה סברא חדשה כי דין מצות ציצית שונה בזה לגמרי משאר מצות, אפילו אם אפשר לו להשיג אחרות בכל עת אין עליו חובה ליתן לחבירו שאין לו כלל, דדוקא בשאר מצות כגון מצה ד' מינים ונר חנוכה דחובות הגוף נינהו ועל קרקפתא דגברא רמיא חיובא לקיימן ואם לא יקיימן ביטל מצות עשה, לכן מחוייב מצד חובת ערבות לדאוג שגם חבירו

יוכל לקיים מצות אלו, משא"כ בציצית אין חובה על האדם לקנות בגד של ד' כנפות אפילו לצורך עצמו כדי לקיים מצות ציצית, וא"כ מכש"כ שאין עליו חובה ליתן ציצית לחבירו שיוכל לקיים מצות ציצית.

ודבר זה ברור בסברא, שהרי טעמא דמילתא שאם חסר לחבירו חפץ לקיום המצוה חייב חבירו ליתן לו כדי לאפשר לו לקיים אותה מצוה הוא מטעם ערבות כמבואר באחרונים, והדבר פשוט שלא קבלו ערבות רק בדבר שהחובה לקיימה היא החלטית, אבל לא בדבר שאין חיוב כלל לקיימה וכנד"ד שאינו מחוייב ללבוש בגד של ד' כנפות אפילו לעצמו ומכש"כ שא"צ לדאוג בזה שיקימנה חבירו. וציין גם לפרש"י בר"ה (כ"ט ע"א) לענין ברכת הנהנין שכתב: ובזו אין כאן ערבות שאינו חובה על האדם לא לתהני ולא לבריך, הרי שאין ערבות אלא בדבר שבחובה. וא"כ מצות ציצית שאינה חובה אין בה משום ערבות.

ואע"ג דמבואר בגמרא (סוטה ל"ז ע"ב) שאין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עלי' מ"ח בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים עיי"ש, משמע דעל כל מצוה ומצוה מתרי"ג מצות איכא ערבות, והרי מצות ציצית מתרי"ג מצות היא ומוכח דגם עליה קבלו ערבות, התם מיירי אם רואה את חבירו לבוש בגד של ד' כנפות בלי ציצית, חובה עליו לדאוג שיטיל בו ציצית או שיסיר ממנו בגד זה כשאי אפשר לו להטיל בו ציצית. וזו היא הערבות השייכת במצות ציצית. אבל כשאין לו ציצית ואינו לבוש בגד של ד' כנפות בודאי שאין כאן חובה על שום אחד מישראל ליתן או למכור לו בגד של ד' כנפות עם ציצית כדי שיקיים מצות ציצית.

ולאחר שהמשיך להביא הרבה ראיות לכל זה סיים וכתב: אך הרי מתשובת בית יעקב מוכח להדיא דחייב להשאיל טלית לחבירו אם גם אח"כ ישאר בידו עוד טלית לברך על שלו, אם כי כל מה שכתבתי בזה נלענ"ד ברור וקילורין לעינים, מי ידין את שתקיף הימנו ומה גם כי הבאר היטב העתיק דבריו להלכה ואין הספר שו"ת בית יעקב תח"י לעיין בראיותיו, על כן אם כי הוכחתי דמעיקר הדין אין עליו חובה ליתן לחבירו ציצית כדי לקיים המצוה כל עוד הוא אינו לבוש בגד של ד' כנפות, נכון שיתן לחבירו אחת מציציותיו כדי לזכותו במצוה.

אכן בסוף התשובה שם כתב: העולה להלכה: (א) מעיקר הדין אין חובה לתת ציצית לחבירו כדי שילבש בגד של ד' כנפות לקיים מצות ציצית. (ב) היה חבירו לבוש בגד של ד' כנפות בלי ציצית חובה עליו להמציא לו ציצית לקיים מצות ציצית. (ג) אינו חייב למכור אחד מביתיו לחבירו כדי שיקיים גם הוא מצות מזוזה דאורייתא. (ד) דר

חבירו ביתו בלי מזוזה חייב להמציא לו מזוזה לקיים המצוה. (עכתו"ד).

וראה בספר מנחת אשר (חנוכה סימן ז') שאף הוא הביא סברא זו דציצית שאני שאין בה חיוב כלל, וכתב ליישב בזה את דברי המשנ"ב הנ"ל שסתם בזה להלכה כדברי הבית יעקב.

לא לקבוע מזוזה במקום שאין חיוב מן הדין כדי שחבירו יקבענו במקום חיוב

יג. כתב הדעת קדושים ביו"ד סימן רצ"א (סק"ב) וז"ל: כשיש לו מזוזה בחדר הפטור רק בשביל שמירה נכון להשאיל למי שחייב מזוזה ואין לו, וכ"כ האחרונים באתרוג שיגרע מעצמו הידור כדי שיזכה חבירו בגוף המצוה.

ולמדנו מזה דס"ל דגם כשמניח בשביל שמירה הוי בגדר הידור, [וזהו חידוש גדול ששייך שמירה גם באופן שאין חיוב, ואכמ"ל], ומ"מ צריך ליתנו לחבירו כדי שחבירו יוכל לקיים את עיקר המצוה, וס"ל שדין זה הוא גם כדי לוותר ליחיד.

עוד כתב שם בזה"ל: וכשיש לו מזוזה במקום שספק פטור, כגון בפלוגתא (סימן רפ"ו סי"ג) בקטן וארוך היה צד לומר שלתירוץ התוס' [בריש שבת וש"ד] שרק בפשע [חבירו] אין אומרים חטא בשביל שיזכה חבירך, דאף דקיי"ל דספק בדאורייתא מהתורה לחומרא [כרשב"א ור"ן דפליגי ארמב"ם דס"ל מדרבנן לחומרא, ואיני יודע מנ"ל להרב זצ"ל הכרעה בפלוגתא זו"], י"ל שידחה הספק מפני הודאי כיון שלא פשע, וגם לתירוץ ב' [דתוס'] שרק במצוה דרבים אומרים חטא בשביל שיזכה י"ל שמעליותא של ודאי על ספק עדיפא ממעליותא של רבים על דיחיד, אך אם אונס פטור כנ"ל [סימן רפ"ו ס"ק ל"א], פשיטא שאין לדחות ספק בשבילו [כיון דאותו שאין לו מזוזה אנוס הוא, וצ"ע דברי הרב ז"ל דהרי לכו"ע אונס רחמנא פטריה, רק י"א בסימן רפ"ו דמ"מ אסור לדור בהבית דעל זה אינו אנוס, וא"כ גם לדירתו למה יצטרך זה לעבור בספק עשה כדי שידור חבירו בהבית, ובפרט למ"ש הרי"ט אלגזי דספק עשה לכו"ע אסור מהתורה, ואכ"מ], אך הידור י"ל לדחות, וצל"ע, אך כל זה ברוצה להשאיל [וחוקרין אי שפיר דמי לעשות כן], משא"כ כשמצד ממון אינו רוצה ליתן משלו גם לפי שעה אין חיוב עליו [דא"צ לוותר ממון כדי שיזכה חבירו[יח]] (עכ"ל), [וההוספות במוסגר הם מדברי תלמידו בעל המקדש מעט].

יז. לא ידענא מאי קשיא ליה דהרי כן פסק הש"ך ביו"ד סימן ק"י (כללי ס"ס אות כ"ה ובנקודות הכסף שם סקט"ז) ועיין גם בפמ"ג שם (שפ"ד סקכ"ה).

יח. ענין זה כבר נתבאר לעיל באות ט' יעו"ש.

והנה מה שצידד הדע"ק דודאי של חבירו עדיף מספק שלו, לא כן דעת הבכורי יעקב הנ"ל (אות ה') דפשיטא ליה להיפך דאין לו לוותר על ספק חיובו עבור חבירו, והנה לשיטת הרמב"ם דכל ספק דאורייתא לחומרא רק מדרבנן, הרי זה תלוי במה שיש לדון בכל וויתור מצוה דרבנן עבור מצוה דאורייתא של חבירו, וראה מש"כ בזה להלן בסימן ל"ה.

אך הדע"ק ס"ל דאפילו להרשב"א וסייעתו שהוא מה"ת והכי קיי"ל מ"מ ודאי דחבירו עדיף טפי, וזה באמת אינו מסתבר דלמה לא נאמר בזה חייך קודמין כיון שהוא מחוייב, אחא דהדע"ק ס"ל שזהו בגדר איסורא זוטא ושל חבירו איסורא רבה, ולכן חבירו קודם, והנה באמת שהבכורי יעקב עצמו כתב דבאופן זה שלו קודם והרי זה דומה להא דקיי"ל שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, והרי לנו שגם הוא קישר ענין זה לכלל זה, וא"כ שפיר קאמר הדע"ק דבאופן שחבירו לא פשע, חבירו עדיף, וכפי הנראה דהבכו"י ס"ל שאין זה נחשב כחטא קל, כיון שסו"ס הוא מחוייב מכח ספק [ובפרט אם ספיקא דאורייתא לחומרא מדאוריית], והדע"ק פשיטא ליה להיפך דהוי כ"כ קל לעומת ודאי דאפילו בפשע חבירו יש לו לותר לחבירו.

אכן בדברי הדע"ק מבואר עוד דלסוברים שאנוס פטור לגמרי א"כ י"ל שבודאי אינו מחוייב לותר משלו על של חבירו, ובעל המק"מ נתקשה בכוונתו דהרי לכו"ע אנוס רחמנא פטריה, ולענ"ד ברור דהדע"ק רמז כאן מה שחקרו האחרונים (עיין אתוון דאורייתא כלל י"ג ועוד) בגדר זה של אנוס רחמנא פטריה האם הכוונה שהוא פטור לגמרי, או שמא לעולם הוא מחוייב אלא שאינו נענש, ומעתה מובנים דבריו עד מאד, כי לסוברים שבאמת יש חיוב אלא שאינו נענש א"כ מסתברא שיש חיוב ערבות על אחרים לדאוג שיוכל לקיים חיובו ולא יהא בגדר אנוס, אבל לסוברים שהוא פטור לגמרי א"כ י"ל שאין אנו חייבים להוציאו מידי פטורו, וכיון שחבירו מחוייב מכח ספק הרי זה עדיף ממנו דאף שיש חיוב ודאי הרי מחמת שהוא אנוס הוא פטור לגמרי, ועל זה סיים הדע"ק דמ"מ כלפי לוותר על הידור מצוה שלו לטובת חבירו י"ל שהוא מחוייב אפילו לצד זה שאנוס פטור לגמרי, וק"ל.

באופן שאינו מחוייב האם רשאי לוותר על שלו

יד. ואכתי יש לדון באופנים שאין אדם מחוייב לוותר על שלו לטובת חבירו האם גם איסור יש בדבר להפקיע עצמו מן המצוה, או שמא כיון שעי"ז יוכל חבירו לקיים את המצוה הרי זה מותר.

והנה בשו"ת מחנה חיים הנ"ל נשאל בזה בעובדא דידיה כלפי ד'

מינים האם נחשב זה לביזוי מצוה אם שולח לחבירו את אתרוגו, והשיב: אבל אם שולח לו קודם זמן חיוב המצוה כמו בערב יו"ט אין בזה בזיון למצוה, ודו"ק (עכ"ל).

אכן התם ודאי הכוונה שעכ"פ יוצא יד"ח בשל אחר, וה"ה לפי זה בשאר אופנים שמוותר על הידור שלו לטובת חבירו אף אם אינו מחוייב בכך [וכגון לגבי טלית וכנ"ל], אבל הספק שלנו הוא באופן שהוא יפסיד לגמרי עיקר המצוה כדי שאחרים יקיימוה, דבזה יתכן שאינו רשאי.

וכבר דנו בזה הפוסקים אם רשאי אדם להפקיע עצמו מן המצוה או שמא חייו קודמים, ועיין בענין זה בשו"ת לב חיים (ח"א סימן צ"א), ובחכמת אדם (בינת אדם שער איסור והיתר סימן י' אות י"ב), ובשפת אמת (סוכה מ"א ע"ב), ובתפארת ישראל (ברכות בועז פ"ד סק"ב), ובשע"ת (בסימן תפ"ב, ובסו"ס תרנ"ח), ובספר מנחת אשר (חנוכה (סימן ז' סק"ה), וקיצרתי כאן בזה.

שני בנ"א שלכל אחד מהם יש רק חצי זית מצה האם יוותר אחד לשני על חלקו

טו. כתב השערי תשובה בסימן תפ"ב (סק"א): ועין שו"ת בית יהודה סי' נ"ח שנים שהיו בבית האסורים או במדבר ולא נמצא להם אלא כזית מצה בצמצום מי קודם - אך עדיין יש להסתפק לפי מש"ל סימן תע"ה בשם מח"ב דעכ"פ קצת מצוה איכא בחצי שיעור וע"ש שהביא מהריטב"א ביומא גבי לחם הפנים שיש מגיעו כפול שנראה מדבריו שהוא מסתפק בדין ח"ש בקיום המצות, דלפי"ז י"ל שיהיה כל אחד עומד בשלו לקיים קצת מצוה עכ"פ ואין רשאי האחר לוותר לחבירו שהוא יקיים כל המצות ואיהו גופיה לא יקיים כלל, אך נראה דאפילו לפי דעת זו עדיף טפי שיטילו גורל ואם שיזכה האחד לקיים המצוה בשלימותה יהיה חלקו עמו בשכר המצוה שעל ידו נגמרה ולולא הוא לא היתה המצוה נעשית בשלימותה, ודמי להא דיששכר וזבולן וכה"ג טובא, שהמצוה בשלימותה הוא יותר גדול מאד מהשכר דקצת מצוה שיקיים בעצמו ולכשתתקיים בשלימותה ע"י האחד הרי הוא זוכה ומזכה אחיו עמו, ואין זה כמוותר המצוה שיש לו לעשות כיון שהוא עושה ע"פ גורל, וגם כשנותן לחבירו חלקו ע"י פיוס וריצוי נראה דלית לן בה כיון שזה גורם לקיום המצוה בשלימותה, ומכ"ש לפי מש"ל דעת השבו"י ח"ב ובני חייא דבח"ש אין קיום המצוה כלל ועמ"ש אא"ז בתבואת שור סימן כ"ח לענין לכבד חבירו במצות כסוי או מילה דמייתי עלה ממ"ש חז"ל ביומא שאחד אומר לחבירו בא ואמדוד אפרסמון ונתבסם אני ואתה ע"ש ומכ"ש בזה שהוא אין בידו כלל לקיים המצות כתיקונה ומזכה לחבירו

הנה שכרו אתו ומעלה עליו כאילו עשאם בעצמו.

ומכ"ש היכא שיש כאן כזית ומחצה מצה שמצוה שלא לחלק לחצאין רק לחלק כזית לבד וחצי כזית לבד ויטילו גורל או שיתרצה ויתפייס אחד מהם לחבירו להניח לו הכזית שלם ושפיר דמי כנלענ"ד (עכ"ל).

והרי לנו עוד דוגמא כעין הנ"ל שאדם מוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה, אלא שכאן הוא באופן שכל אחד יקיים רק הידור וסרך מצוה ולא את עיקר המצוה, וע"י שיוותר אחד לחבירו והוא לא יקיים כלום יוכל חבירו לקיים את כל המצוה בשלימותה, ודו"ק.

מה עדיף יותר לקיים מצוה אחת בהידור או שתי מצות בלי הידור

טז. כתב בשו"ת משנה הלכות (חי"ג סימן צ"ח): בדבר השאלה עוד במי שיש לפניו שתי מצות ויש לו מעות בצמצום מה עדיף, או לקיים מצוה אחת בהדור ובכל פרטיה ולא יוכל לקיים המצוה השניה או שיקיים תרוייהו בלי הידור.

ולפענ"ד פשוט דיקיים ב' מצות בלי הידור, דהידור אינו מעכב ואם אינו מקיים רק אחת חסר מצוה אחת לגמרי, וכבר דברו מזה הפוסקים, וגדולה מזו כתבו הפוסקים ז"ל דאפילו יכול הוא לעצמו לקיים המצוה עם כל ההידורים אלא שחסר לחבירו לקיים מצוה ואם יתן לחבירו לא יוכל לקיים לעצמו בהידור אפ"ה עדיף שיקיים המצוה כחיובה בלי הידור ויתן העודף לחבירו שיקיים הוא ג"כ עיקר המצוה עכ"פ, והטעם בזה דכל שחבירו לא קיים המצוה הרי הוא כאלו גם הוא לא קיים מטעם ערבות דישראל ערבים זה לזה ועיין רא"ש ברכות דף כ' נמצא דמה שנותן לחבירו לקיים עיקר המצוה הוה כאילו הוא בעצמו מקיים המצוה היינו עיקר המצוה, וכל זמן שיש לו לקיים עיקר המצוה אין עליו מצוה להדר במקום שלאחר לא יהיה על עיקר המצוה (עכ"ל).

האם צריך לוותר על מצוה דרבנן שלו כדי שרבים יקיימו מצוה דאורייתא

א. בסימנים הקודמים הבאנו מה שדנו הפוסקים בכמה מקומות האם חייב אדם לוותר על הידור מצוה שלו כדי שחבירו יקיים את עיקר המצוה.

וכעת נוסיף לדון מה הדין כשיש שתי אפשריות או שהוא יקיים בחפץ שלו מצוה דרבנן שהוא מחוייב בה, או שיוותר את החפץ לחבירו ואז יוכל

חבירו לקיים מצוה דאורייתא, מי אמרינן שחיוב ערבות שיש לו על חבירו כלפי המצוה דאורייתא עדיף על החיוב שלו שמדרבנן, או שמא החיוב שעליו הוא שהוא רק מדרבנן חמור עליו יותר, וגם בזה מצאתי בס״ד כמה דוגמאות ודיעות בדברי רבותינו האחרונים.

לשלוח לחבירו ד׳ מינים בשביל יו״ט ראשון ולא לו יהיה בחוה״מ

ב. דהנה בשו״ת תורה לשמה הנ״ל נשאל באחד שהיה לו אתרוג משלו ביום טוב ראשון ובירך עליו ואח״כ מזכה בו את הרבים לתת אותו במתנה ע״מ להחזיר לכל או״א מן הציבור כי לא היה בעיר אתרוג זולתו, אך להיות כי בן פורת יוסף הקהל הרבה, הנה ברור אצלו אם יתן אותו לכל הקהל כולם בודאי יתקלקל מרוב תפיסת יד, ולמחר שהוא יום טוב ב׳ לא יוכל לברך עליו כי יהיה בו שינוי מראה מרוב התפיסת יד שתופסים בו רבים. גם עוד על הרוב הקרוב לודאי יהיה בו חסרון מצפרנים של הידים מרוב הדוחק של הציבור שהם דוחקים זה בזה וכל אחד רוצה לזכות קודם והם רבים, על כן שואל אם מותר להצניעו אחר ברכתו וברכת איזה יחידים מן הקהל כדי שיברך עליו למחר ולא ישאר בלא ברכה, או דלמא צריך לזכות בו את הרבים ביום טוב ראשון שהוא דאורייתא ואף על פי שיתקלקל בודאי אח״כ.

והשיב: ודאי צריך לזכות בו את הרבים ביום טוב ראשון ואף על פי שיתקלקל אח״כ כי מצוה דרבים חמירא ובפרט שהיא מצוה דאורייתא, וכן מצינו בגמרא דברכות (דף מ״ז ע״ב) דמקשי על ר״א ששחרר עבדו והשלימו לעשרה היכי עביד הכי ומשני מצוה שאני והדר מקשי מצוה הבאה בעבירה היא ומשני מצוה דרבים שאני, הרי שרי ליחיד למעבר על ל״ת בשביל מצוה דרבים ועיין להפוסקים הראשונים ז״ל מה שהאריכו בד״ז, ועיין להרא״ש ז״ל (פרק אלו מגלחין ס״ג) מה שחילק בין מצוה דרבים שיש בה זיכוי לרבים ובין מצוה דרבים דהיינו שמחוייבים בה רבים ואין בה זיכוי לרבים, והכא בנ״ד תרתי הוי שהיא מצוה שמחוייבים בה רבים וגם בה זיכוי לרבים, ונ״ד כ״ש הוא מהך דהגמרא דזה למחר אם יתקלקל האתרוג לא עביד איסורא ורק דאינו יכול לברך עליו ויטלנו בלא ברכה ואפילו אם יהיה בו פסול גמור אין כאן רק ביטול מצוה, וכל זה אם נניח במונח שודאי יתקלקל, אך שמא לא יתקלקל, איך שיהיה יש להוורות לזה שצריך הוא לזכות את הרבים ביום טוב ואף על פי שודאי יתקלקל אח״כ האתרוג כי מצוה דרבים עדיף (עכ״ל).

ולמדנו מדבריו שחייב לוותר על מצוה דרבנן שלו כדי שיוכלו הרבים לקיים מצוה דאורייתא.

ואכתי יש לדון מה הדין בכה״ג לצורך יחיד, והנה בעל התורה לשמה לשיטתו כי גם על הידור מצוה שלו אין צריך לוותר רק לצורך רבים ולא לצורך

יחיד, וא"כ כ"ש כאן, אבל לפי הסכמת שאר כל האחרונים כי על הידור חייב לוותר גם בשביל קיום מצוה של יחיד, א"כ י"ל דה"נ כלפי מצוה דרבנן שלו לעומת מצוה דאורייתא של אחר, וצ"ע.

ג. ואולם מדברי המחצית השקל והבכורי יעקב והמשנ"ב הנ"ל בסימן הקודם (אות ב') משמע להיפך דגם באופן זה אינו מחוייב לוותר על שלו, שהרי המחצית השקל כתב כלפי ד' מינים דבאופן שיש חשש שיתקלקל ע"י הרבים אינו מחוייב לוותר על שלו, ומשמע שכוונתו דהחשש הוא שבשאר ימים לא יוכל לקיים המצוה כהלכתה, ממילא אינו מחוייב לשלוח לאלו שבקשו ממנו אף שלהם אין ד' מינים אפילו בשביל יו"ט ראשון, וי"ל.

לאכול כורך או ליתן לחבירו כזית אחד לעיקר המצוה

ד. והנה בשו"ת מחנה חיים (ח"א סימן כ"ט) נסתפק במי שיש לו ב' כזיתים מצה משומרת, האם יתן לחבירו אחד והוא יצא יד"ח רק באחד, וכן במרור כשיש לו ב' כזיתים האם יוותר לחבירו על כזית אחד, והוא לא יקיים מצות כריכה (עכ"ד).

ולפמשנ"ת הרי זה תלוי לכאורה במחלוקת התורה לשמה ושאר האחרונים, אכן גם התורה לשמה לא החמיר בזה רק כלפי רבים, והרי בנידון המחנה חיים הרי זה וויתור ליחיד, וק"ל.

לאכול מצה ומרור ביו"ט שני או ליתנם לחבירו ביו"ט ראשון

ה. בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן ל"ח) נשאל במי שיש לו שני זיתי מרור, ולחבירו אין כלל מרור, האם יתן לחבירו כזית אחד בליל יו"ט ראשון כדי שיקיים עיקר מצות מרור, או שמא ישייר את הכזית השני לעצמו.[יט]

והוסיף שם דכעין זה יש לדון במצה כשיש לו ב' כזיתים. האם יתן לחבירו כזית אחד ביו"ט ראשון כדי לקיים מצות מצה מה"ת, או שמא ישייר לעצמו בשביל יו"ט שני ויקיים הוא עצמו דרבנן.

ודעתו שזה דומה לכלל של אין אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, וה"נ אין אומרים לו לוותר על מצוה דרבנן כדי שיזכה חבירו במצוה דאורייתא, אך כיון דקיי"ל דהני מילי כשפשע חבירו, אבל בלא"ה אמרינן ליה לחבר חטא חטא קל כדי שיזכה חבירו, וא"כ ה"נ אם לא פשע חבירו במה שלא הכין לעצמו מצה ומרור וכגון שלא היתה לו אפשרות להכין, שפיר יש לו

יט. והנה המנחת אלעזר שם לא העיר מה יעשה עם כורך ביו"ט ראשון, ומשמע שזה היה פשוט לו דעיקר מצות מרור בליל יו"ט שני עדיפא ממרור לכורך ביו"ט ראשון, כיון שהוא רק אליבא דהלל והוי רק מצוה מכח ספק.

לוותר על מצוה דרבנן שלו כדי שיקיים חבירו מצוה דאורייתא, משא"כ כשפשע חבירו.

ושוב כתב המנח"א דלכאורה גם בפשע י"ל שצריך לוותר לו כיון שהוא מצוה דרבים והיינו שרבים מצווים בו, ובמצוה דרבים לעולם אומרים חטא חטא קל כדי שיזכה חבירך, ומיהו זה תלוי במחלוקת הט"ז (תרנ"ה סק"א) והמג"א (תמ"ו סק"ב) האם מצוה כזו נחשבת למצוה דרבים, ומיהו גם לדעת הט"ז דזהו מצוה דרבים סו"ס למה יוותר הוא מלקיים בעצמו מצוה זו שהיא מצוה דרבים, דהחיוב לזכות חבירו במצוה דרבים הוא באופן שהוא אינו מפסיד מצוה דרבים, ואף שלו היא מצוה דרבנן ושל חבירו דאורייתא מ"מ עדיין ליכא ראיה דבשביל זה צריך לוותר כשפשע חבירו.

ו. והנה מרהיטת לשון המנח"א משמע דבאופן שחבירו לא פשע צריך לוותר לו גם על מצות מרור דהרי המנח"א הזכיר שם בכל התשובה את ב' האכילות הנ"ל של מצה ומרור בהדדי [אם כי בגוף הכרעתו לא הזכיר להדיא מרור], וצ"ב דהרי במרור תרווייהו דרבנן וא"כ למה יוותר לחבירו, דרק חטא קל צריך שלא יכשל חבירו בחטא חמור.

וצ"ל דכלפי דידיה הוי כתרי דרבנן דמרור בזה"ז דרבנן ויו"ט שני דרבנן, וכלפי חבירו הוי רק חד דרבנן, ומיהו מצינו דיעות בין הראשונים אם יש חילוק בין תרי דרבנן לחד רבנן (עיין חינוך הבנים כהלכתו הלכות בהמ"ז פרק כ"ט, ובהלכות חנוכה פרק ק"ח, ובהלכות פורים פרק קי"א), ואפשר דהכא בלא"ה גרע כיון דאנן בקיאים בקיעא דירחא.

ובין כך ובין כך יש בזה חידוש דהפרש זה של החומר בין שני המצוה דרבנן גורם כבר להכניסו לכלל שיחטא חטא קל כדי שיזכה חבירו.

האם מצוה דרבנן עכשיו עדיפה ממצוה דאורייתא שלאחר הזמן

ז. עוד יש להעיר בעיקר הנידון של המנח"א די"ל דאף אם בעלמא אינו חייב לוותר על מצוה דרבנן שלו כדי שחבירו יקיים מצוה דאורייתא, הני מילי כשהוא מחוייב כבר כעת במצוה דרבנן, משא"כ הכא שהוא רוצה לשייר את המצה לעצמו ליו"ט שני והרי כעת לא חל עליו חיוב מצוה זו, י"ל דבודאי צריך לוותר לחבירו.

ובאמת דשאלה זו משכח"ל באדם אחד בעצמו שיש לו שני כזיתי מרור האם יאכל את הכזית השני למצות כורך ביו"ט ראשון, או שישיירנו לעיקר מצות מרור ביו"ט שני, ועיין בענין זה בשו"ת כתב סופר (סימן פ"ו).

ומצינו עוד הרבה דוגמאות כעין זה בדברי הפוסקים ונציין כאן כמה מ"מ בענין זה, עיין במג"א בסימן

רע"א (סק"ב) ובלבושי שרד שם (סק"ד) ביו"ט הסמוך לשבת ויש לו רק כוס אחד לקידוש, ובפמ"ג שם (א"א סק"ב), ובמג"א בסימן תע"ג (סקי"ד) לענין שתיית ד' כוסות בליל ראשון של פסח או בליל שני, וכן בא"ר בסימן תפ"ג (סק"א) ובחק יעקב שם (סק"ב), ובשו"ע הרב שם (ס"ו).

והפמ"ג בסימן תע"ה (א"א סקט"ז) דן מה עדיף מרור לליל א' או מצה לליל ב', ועיין גם בשו"ת כת"ס (סימן פ"ו) אם עדיף אכילת כורך בליל ראשון, או אכילת מרור בליל שני, וע"ע בשע"ת סימן תרפ"ז (סק"א) ובערוך השלחן שם (סעיף ג') לגבי קריאת המגילה של לילה או של יום.

ובמטה אפרים (תרכ"ה סקכ"ב) ובאלף למטה שם (סקל"ג) דן במי שיש לו אפשרות לקיים או מצות סוכה או מצות ד' מינים, שהרי מצות סוכה מתחלת מבערב.

ובשו"ת חלקת יעקב (ח"א סימן צ"ו) כתב לדון מה הדין בקטן שנעשה בן י"ג שנה בליל יום טוב שני של גליות ויש לו רק כזית אחד של מצה, האם יאכלנו בליל יום טוב ראשון, או בליל יום טוב שני, וראה מש"כ בזה בספרי חינוך הבנים כהלכתו פרק ע"ג (סעיף מ"ח).

חינוך הקטן במצוה או חיוב ערבות הי מינייהו קדים

ח. והנה בספר הקטן והלכותיו (פכ"ט ס"ח) כתב לדון לגבי קטן שהגיע לחינוך ויש לאביו אורח ואין מקום לסוכה בשניהם למי יעדיף הבעה"ב לתת לישון בסוכה, והביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שפסק כעי"ז לענין ארבעת המינים שבנו עדיף מגדול אחר, משום דזהו המצוה שהוא על האב עצמו, ואף דהוי דרבנן ה"ז עדיף על מצותו של אחר אף שהיא מצוה מדאורייתא.

והגר"ח קניבסקי זצ"ל כתב לי בתשובה כלפי סוכה בזה"ל: בשם הגר"ח אומרים שהקטן קודם שחיובו על אביו.

ואולם בספר חוט שני (שבת ח"ד פרק צ"ה עמוד ש"ז) נקט דכיון דגם כלפי בנו הגדול יש עליו חיוב ערבות, וכדאיתא בסוטה (כ"א ע"א) ובשבועות (ל"ט ע"א) ממילא אף שחיוב חינוך מוטל עליו יותר, אזלינן בתר התוצאה, וכיון שהגדול יקיים מצוה דאורייתא הרי זה עדיף, ומצינו כעי"ז בקדושין (כ"ט ע"ב) לענין מצות ת"ת דאזלינן בתר התוצאה דאמרינן שהאב קודם לבנו ללמוד, אבל אם הבן חכם יותר הבן קודם יעו"ש. [וכן נוטה דעת הגרי"י בלוי זצ"ל].

עוד כתב החוט שני דבאופן שגם הגדול יקיים רק מצוה דרבנן י"ל דחינוך בנו הקטן עדיף, ולענ"ד לפי שיטתו גם זה אינו ברור דלעולם קיום מצוה ע"י גדול חשוב יותר דהרי קיי"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה

ועושה [ועיין תורת הקטן פרק ל״ו ס״ד], ועוד דהקטן הוא תרי דרבנן והגדול רק חד דרבנן, ועיין. – וראה עוד מש״כ בזה בספר חינוך הבנים כהלכתו פרק ק׳ (סעיף י״ז).

והיוצא מדבריהם כי ענין זה תלוי בגדר מצות חינוך, האם הוא חיוב ממש על האב וא״כ זה עדיף, או שמא גם מצוה זו היא כעין ערבות וא״כ ערבות לדאורייתא עדיפא.

אכן לפי משנ״ת כאן יש לדון ולומר דאף אם נדון את מצות חינוך כחיוב דרבנן המוטל על האב ממש, סו״ס יתכן כי עדיף לוותר לחבירו כדי שחבירו יקיים מצוה דאורייתא, אף שעל ידי זה הוא יתבטל ממצוה דרבנן, וכבר נחלקו בזה האחרונים וכמו שנתבאר, וכבר הערתי בזה בחינוך הבנים כהלכתו שם (סקל״ז), ודו׳ק.

ואשר על כן נראה לענ״ד דלמעשה באופן זה יש להעדיף את הגדול דיש בזה כעין ס״ס שמא אין זה ממש חיוב דרבנן עליו, ושמא גם חיוב דרבנן ממש צריך לוותר כדי שאחר יוכל לקיים מצוה דאורייתא, ובפרט לפי המבואר ברשב״א במסכת מגילה (י״ט ע״ב) כי החיוב דרבנן של חינוך קיל משאר חיובים דרבנן, והעתקתי את דבריו בספר תורת הקטן פרק א׳ (סעיף ד׳), וא״כ י״ל דבכה״ג ודאי מצוה דאורייתא עדיפא.

על איזה נרות יכול הרואה לברך שעשה ניסים ושהחיינו

מקור הענין

א. כתב השלחן ערוך בסימן תרע״ו (סעיף ג׳) מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו הלילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה נסים, ובליל ראשון מברך גם שהחיינו, ואם אח״כ בליל ב׳ או ג׳ בא להדליק אינו חוזר ומברך שהחיינו.

ומקור דין זה שהרואה מברך הוא מדברי הגמרא במסכת שבת (כ״ג ע״א), ובמסכת סוכה (מ״ו ע״א).

והנה מצינו בדברי האחרונים הרבה חקרי הלכות על איזה מיני נרות אפשר לברך ברכת הראייה, ועל איזה אי אפשר, וזה תלוי גם במין הנר, ומי הדליקו, ובזמן הדלקתו, ועוד, וראיתי לנכון לקבץ את כל הספיקות שמצאתי בענין זה לפונדק אחד, והבאתי בכל אחד מהם דיעות רבותינו האחרונים וחכמי זמנינו לכאן ולכאן, וגם הוספתי כמה ספיקות חדשות בענין זה שלא דנו בהם עדיין האחרונים וכתבתי בהם את הצדדים שיש לדון בהם לענ״ד.

וזאת למודעי כי לא באתי בסימן זה להכריע להלכה על כל השאלות, כי לא עסקתי כעת בעיון הראוי בסוגיא זו, ובפרט כי כל דין ברכת הרואה אינו מצוי כלל למעשה לפי מה שהכריע

המשנה ברורה שם בסימן תרע"ו (סק"ו) ובסימן תרע"ז (סקי"ד) כי אין לברך רק מי שאינו מקיים כלל מצוה זו בזה הלילה וגם אין מדליקים עליו בביתו.

ויש לציין כי בספר צפנת פענח (פ"ג ה"ג) כתב כי בזמן הזה אין כלל דין ברכה לרואה נרות חנוכה, וטעמו כי ברכה זו היא ברכת הודאה על הנס שניצלנו בימים ההם מן הגוים וכלפי זה אמרינן שבטלה מגילת תענית יעו"ש, אבל מסתימת כל הפוסקים מוכח שהוא הלכה למעשה, וכבר העירו עליו המועדים וזמנים (ח"ב סימן קמ"ה), והפסק"ת (תרע"ו הערה 17).

מפתח העניינים

ב. לתועלת העיינים הבאתי כאן בתחילת דברינו את כל השאלות והחקירות שהובאו להלן בסימן זה, וחילקתי אותם לחמשה קבוצות ואלו הם:

[א]. סוג הנרות שמברכים עליהם: רואה רק את נרות ההידור - כבה הנר הראשון ורואה את נרות ההידור - הרואה נרות חנוכה ממנורת עלעקטרי - נר חנוכה ונר של חול המעורבים - כשאין בו שמן שידלק חצי שעה - האם כלפי רואה יש דין מהדרין (והיינו שיברך על מי שמדליק באופן של מוסיף והולך) - הרואה נ"ח הדולקים בכלי חרס ישן האם יכול לברך - הרואה נר חנוכה הדולק באופן של מצוה הבאה בעבירה - נר חנוכה הדולק משמן תרומה טמאה.

[ב]. מי הדליק נרות אלו: נרות של בני הבית שמהדרין להדליק נר לכל אחד - נר חנוכה שהודלק ע"י קטן שהגיע לחינוך - נר חנוכה שהודלק על ידי חרש או שוטה או קטן שלא הגיע לחינוך.

[ג]. הזמן שיכול הרואה לברך: נר חנוכה הדולק אחר החצי שעה - הרואה נר חנוכה מפלג המנחה עד השקיעה – הרואה נר חנוכה משקיעת החמה עד צאת הכוכבים - הרואה בלילה נרות שהודלקו מפלג המנחה - הרואה נר חנוכה בערב שבת לפני השקיעה - הרואה נרות חנוכה בליל שבת – הרואה נ"ח בערב שבת אחר שקיבל עליו הרואה שבת

[ד]. מקום ההדלקה וסיבת החיוב: נר חנוכה שבבית הכנסת - בשעת הסכנה שמניחו על שלחנו - נר חנוכה שהודלק מפני החשד - נר חנוכה שכבה והדליקו אותו שוב

[ה]. אופן ראיית הנרות: הרואה רק את השלהבת של נר חנוכה - הרואה נרות חנוכה על ידי בתי עיניים (בריליין-משקפיים)– הרואה נ"ח ע"י משקפת - הרואה נרות חנוכה במראה (שפיגל) – הרואה נרות חנוכה במחיצה של זכוכית - הרואה נרות חנוכה ולא בירך מיד האם יכול לברך אחר כך.

רואה רק את נרות ההידור

ג. יש לדון במהדרין שמוסיפים והולכים נר אחד בכל לילה ולילה, מה הדין במי שרואה רק את נרות ההידור ואינו רואה את הנר הראשון האם יכול לברך.

וכבר נחלקו בזה חכמי זמנינו דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פי"ז סעיף א') שיכול לברך, וכ"ה בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' צ"ח אות א'), [אך כתב דבדאיכא תרתי שהוא גם נרות הידור וגם אחר חצי שעה אין לברך], וכן העלה להלכה בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' נ"ג) וז"ל: דהרי כך היתה עיקר התקנה של חז"ל, שהמהדרין יוסיפו נרות, וזה עדיף מהידור מצוה דעלמא, דהכא כשעושה בהידור הרי זה נעשה עיקר המצוה (עכ"ל). וכ"ה בחזו"ע (עמוד ק"מ ד"ה כתבו), ובשו"ת באר שרים (ח"ב סי' נ"א אות ג'),

וכן השיב לי הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאפשר לברך, ושוב שאלתי אותו דמ"ש ממה שהסכימו הפוסקים שאין מברכים על נרות ההידור (עיין לעיל סימן כ"ה אות ז'), והשיב לי בזה"ל: אם כבר יצא לא תקנו ברכה על הידור לבד, אבל בודאי גם הם נרות חנוכה. [וע"ע בשלמי תודה (סימן כ"ו סק"ד)].

ד. ואולם בספר יומין דחנוכה (סי' ט"ו) כתב שאין זה ברור ולכן לא יברך על נרות אלו אלא בהרהור, ע"ש.

וראה לעיל בסימן כ"ה מש"כ לדון בזה בהרחבה בגדר הנרות שמוסיפין והולכים בכל לילה, האם כל הנרות שהם מדליקים הם מעיקר המצוה וכגון ביום ג' שמדליקים ג' נרות אז כל הג' נרות הם מעיקר המצוה, ואע"ג דמעיקר הדין הוי סגי בנר אחד, מ"מ כיון שהם מהדרין מן המהדרין ומדליקים ג' נרות, אז כל הנרות מעיקר המצוה, או דבאמת גם המהדרין מן המדרין מקיימים את עיקר המצוה בנר הראשון שמדליקים, ושאר הנרות שמוסיפין זהו רק מדין ההידור, ושם נתבאר כי נידון זה תליא במחלוקת השו"ע והרמ"א ועוד פוסקים שנחלקו בכמה וכמה עניני חנוכה התלויים בחקירה זו, וכבר כתבתי שם (אות י') דגם נידו"ד תלוי בזה, דאם הכל נחשב כעיקר המצוה פשיטא דאפשר לברך, אבל אם רק הראשון מצוה וכל השאר הידור יתכן שאין שייך על זה ברכה.

והנה לשיטת המחמירים בזה יש לדון אף כשרואה את כל הנרות סו"ס מהיכן ידע איזה נר הודלק ראשון, שהרי יש בזה כמה שיטות בדברי הפוסקים מהו הסדר הנכון להדלקה [וראה בזה לעיל בסימן כ'], וע"כ צ"ל דסו"ס כיון שנר העיקר מעורב כאן רשאי לברך (וראה להלן אות ז').

כבה הנר הראשון ורואה את נרות ההידור

ה. והנה כל מה שנתבאר באות הקודם הוא באופן שכל הנרות דולקים

עדיין אלא שאדם זה רואה רק את נרות ההידור,[כ] - אבל עדיין יש לעיין מה הדין באופן שכבה הנר הראשון ונשארו רק נרות ההידור האם גם באופן זה יכול עדיין לברך למקילים הנ"ל.

וראיתי בשו"ת עמק התשובה (ח"ו סי' רס"ז) שכתב דרק כל זמן שהנר הראשון דולק שייך הידור מצוה והכל נטפל לנר הראשון ורשאי לברך, משא"כ כשכבה הנר הראשון כיון שבטלה העיקר בטל הטפל, דמה שייך הידור אם העיקר כבר איננו, וממילא אין לברך ע"ש [וע"ע שם בסימן ער"ב סק"ו], וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סימן רל"א אות ב') דכשכבה הנר הראשון אין הרואה יכול לברך. [ולא ביאר דעתו בלא כבה ורואה רק שאר הנרות].

ואולם ראה לעיל בסימן כ"ה (אות י"ט) מש"כ לדון האם נר ההידור יכול ליהפך ולשמש תחת נר הראשון, ואם נאמר כן א"כ יוצא דאדרבה בכבה עדיף טפי לברך על נר הנוסף, ודו"ק.

וראה בעמק התשובה שם שכתב להסתפק בזה לפי שיטתו מה הדין בכבה אחד מנרות המהדרים ועדיין הנר הראשון דולק והוא רק רק נר הידור הדולק האם יכול לברך – ולענ"ד זה תלוי במה שנחלקו האחרונים (עיין באריכות בפרדס יוסף החדש סימן תרע"א אות שע"ד-שע"ו) האם שייך הידור בחלק מנרות הנוספים והיינו כשאין לו כל הנרות שמוסיפים ביום זה האם ידליק עכ"פ מה שיש לו, ולפי הכרעת המשנ"ב (תרע"א סק"ה) שאין בזה הידור לחצאין א"כ כבר בטל כאן ההידור, ועיין.

הרואה נרות חנוכה ממנורה עלעקטרי

ו. יש לדון מה דין הרואה מנורת חשמל שהודלקה לשם נרות חנוכה האם יכול לברך אז שעשה ניסים ושהחיינו, וראיתי בספר הליכות יוסף (סימן תרע"ו ס"ג עמוד תל"ח) וכן בספר סוכת חיים (עמוד שי"ד) שהביאו בזה שני דיעות דבשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א סימן ז') דאין מברכים ברכת הרואה על נרות חנוכה ממנורה עלעקטרי, שהרי אין יוצאים בו ידי מצות הדלקת נרות. וכ"כ הגר"ח קניבסקי זצ"ל (אור ישראל עמוד רמ"ד), ואולם בשו"ת בית מרדכי (סימן מ') כתב דיש לברך.

ולכאורה אין בזה כלל מקום לדון שהדבר ברור שזה תלוי אם אפשר לצאת ידי חובת נרות חנוכה

כ. ומשכח"ל באופן שאחר מעיד לו שגם הנר הראשון דולק, אי נמי לסוברים להלן (אות ל"ט) דלא סגי בראיית שלהבת, דלפי"ז מיירי ברואה שלהבת נר ראשון ויודע שהוא דולק, ושאר נרות רואה בשלימות, אי נמי ברואה רק האור הנובע מן הנר הראשון שעל זה א"א לברך לכו"ע (עיין להלן אות מ').

במנורה כזו או לא, וכבר דנו בזה הפוסקים באריכות - ראה בפסק"ת (תרע"ג אות א'), ובפרדס יוסף החדש (שם אות תקע"ה-תק"פ), ובהליכות יוסף (שם עמודים ש"ה-ש"ז), ובסוכת חיים (עמודים ע"ה-ע"ז), דלסוברים שמנורה כזו כשירה לנר חנוכה ממילא גם הרואה יכול לברך דמאי שנא רואה ממדליק, אבל אם לפי הסכמת רוב הפוסקים כי אי אפשר כלל לצאת יד"ח הדלקת נ"ח במנורה כזו ממילא פשוט שאין הרואה יכול לברך שהרי אין כאן נר חנוכה, וכן נקט בפשיטות בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ה) שא"א לברך על מנורת חשמל.

נר חנוכה ונר של חול המעורבים

ז. כתב הגאון רבי דוב לנדאו שליט"א וז"ל: הרואה ב' נרות ויודע שאחד מהם נ"ח ואחד נר של חול ואינו יודע איזהו נ"ח, אפ"ה יכול לברך ברכת הרואה דסו"ס רואה נ"ח ואיכא פרסומי ניסא (עכ"ל).

ולכאורה לפי זה הוא הדין במוצאי שבת אם הוא רואה יחד ב' נרות ואחד מהם שבת ממלאכת עבירה, ואחד לא שבת, רשאי לברך על שניהם אף שאינו יודע איזה נר שבת.

ונסתפקתי מה הדין אם יש שתי נרות של חול ונר אחד חנוכה מעורב ביניהם, וכן כלפי מוצ"ש בנר אחד ששבת המעורב בהרבה נרות שלא שבתו, האם באופן כזה הוי כבר ביטול ברוב ושוב אינו רשאי לברך, ועיין.

הרואה נר חנוכה שהודלק באופן שאין בו שמן שידלק חצי שעה

ח. מבואר בשו"ע בסימן תרע"ה (סעיף ב') דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו.

ולפי זה נראה שאם בעל הבית הדליק משום מה נר כזה אין הרואה רשאי לברך עליו שהרי אי אפשר לקיים בו מצות הדלקת נ"ח, וממילא אין זה נר של מצוה.

ואע"ג דמבואר שם במשנ"ב (סק"ח) דבדיעבד צריך לכבותה וליתן בה שמן כשיעור ולחזור ולהדליק בלא ברכה, והיינו משום דכל דין זה דנ"ח טעון שיעור הוי ספק דתלוי בשני התירוצים בגמרא (שבת כ"א ע"ב) וכמבואר בפמ"ג בסימן תער"ב (א"א סק"ו) ובבה"ל שם (ס"ב ד"ה כזה), מ"מ סו"ס אין לברך מספק

ואולם ראיתי להגאון רבי ישראל שוורץ שליט"א שכתב לדון בשאלה זו, וצידד דכיון דהוי רק ספק אם נ"ח צריך שיעור וכנ"ל, והרי איכא מרבותינו הראשונים והפוסקים דס"ל דברכת שעשה נסים ושהחיינו נתקן על עצם היום, - עיין בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג

(דפוס פראג סימן נ"ז), ובמאירי שבת (כ"ג ע"א), ובשו"ת התשב"ץ (ח"ב סימן ר"ד), ובמור וקציעה סימן תרע"ו, ובמשנ"ב שם (סק"ג) [וע"ע במשנ"ב סימן תרצ"ב (סק"א) ובביאה"ל שם], - וא"כ י"ל דיכול לברך מכח ספק ספיקא, ספק אם מברכים על עצם היום ואפילו אם תמצא לומר דאין מברכין מ"מ ספק הוא אם בעינן שיעור, ובספק ספיקא נקטו הפוסקים דיכול לברך (עכ"ד).

והנה אם נקבל דברים אלו יוצא דה"ה בעוד הרבה אופנים שהבאנו בסימן זה שיש לדון האם אפשר לברך עליהם, דאפילו אם ננקוט שזהו בגדר ספק שוב יוכל לברך מכח ס"ס, איברא דלדעת הרבה פוסקים אין מועיל ס"ס לענין ברכה, וכמבואר במשנ"ב בסימן רט"ו (סק"כ) יעו"ש, וצ"ע למעשה.

ושו"ר בשו"ת קנין תורה (ח"ז סימן נ"א סק"ב) שדן כלפי ברכת הרואה אחר חצי שעה (עיין להלן אות י"ט) והעלה להקל וצירף לזה את שיטת המאירי הנ"ל.

ט. ואגב יש לציין למש"כ בקונטרס פירורים משלחן רבינו (עניני חנוכה) בשם הגר"א גנחובסקי זצ"ל, וז"ל: יש לעיין לשיטות שאין שיעור דחצי שעה, ומספיק שדולק לרגע אחד, א"כ היאך שייך ברכת הרואה, הרי ודאי עבר איזה זמן מהדלקת הנרות, ותמיד נחשב כאחר זמן המצוה.

וצ"ל לשיטות דלא בעי שיעורא, דכמה שידלק זה יהיה השיעור, ואם ידלק ב' שעות הרי"ז כולו נרות דמצוה, דכמו שליכא שיעור למטה ה"ה דליכא שיעור למעלה, [ומה שקיי"ל שלאחר חצי שעה מותר להשתמש לאורה ולא חוששין לשיטות הנ"ל, היינו מחמת דהוי ספיקא דדינא וספיקא דרבנן לקולא]. (עכ"ל).

והנה להלן (אות כ') הבאנו דיש שסוברים דאפילו אם צריך שיעור של חצי שעה מ"מ כל שמוסיף הוי הכל בכלל המצוה, אך סברא זו אינה מוכרחת די"ל דחז"ל קבעו שיעור חצי שעה לא פחות ולא יותר, ומשא"כ לסוברים שלא תקנו שיעור לפי"ז מוכרח שהכל בכלל השיעור, עכ"פ כל שעה שיש עוברים ושבים ושייך פרסומי ניסא, וק"ל.

האם כלפי רואה יש דין מהדרין

י. נסתפקתי מה הדין הרואה בליל שני או שלישי של חנוכה נר אחד של מי שהדליק כעיקר המצוה ואינו מוסיף והולך, האם רשאי לברך על זה לכתחילה, או שמא כשם שלמדליק עצמו יש הידור של מוסיף והולך, ה"נ כלפי הרואה יש יותר הידור לברך כשיראה כל הנרות שמדליקים בזה הלילה, אך אולי כלפי הרואה לא שייך ענין זה של מוסיף והולך.

והנה הב"י בסו"ס תרע"ו כתב בזה"ל: כתב ה"ר דוד אבודרהם (סדר הדלקת נ"ח עמוד ר' ד"ה כתב) בשם ה"ר יונה שבליל ראשון מברך שלש

ברכות אלו קודם ההדלקה דכל המצות מברך עליהם קודם עשייתן ובליל שני מברך קודם ההדלקה להדליק ושעשה ניסים מברך לאחר שמדליק נר ראשון קודם שידליק נר שני שהוא נס אותו היום וכן בליל שלישי קודם שידליק נר שלישי וכן ברביעי וכן על כולם (עכ"ל). - ומשמע מלשון זה דיש הידור לברך שעשה ניסים על הנר הנוסף, וא"כ ה"ה לכאורה כלפי המברך ברכה זו אף מדין רואה, ואף דאנן לא נהיגנן הכי מ"מ יתכן שיש ללמוד מיהת שיש בזה יותר הידור, ועיין.

הרואה נ"ח הדולקים בכלי חרס ישן האם יכול לברך

יא. עוד יש לחקור כלפי הא דקיי"ל בשו"ע סימן תרע"ג (סעיף ג') שאסור להדליק נר חנוכה בנר חרס ישן אם אינו מלבנו, מה הדין אם רואה נ"ח הדולקים בכלי חרס ישן, האם מותר לו לברך.

והנה אם נאמר שגם דיעבד א"א לצאת בזה ידי חובה ודאי לא שייך לברך שהרי אינם נרות חנוכה, אבל לפמשנ"ת לעיל בסימן ט' (אות ט') דלכאורה דיעבד יצא, א"כ ה"נ יוכל הרואה לברך.

אך עדיין יש לעיין אם עכ"פ לכתחילה אסור לו לברך על נרות אלו וכגון שיודע שבהמשך הלילה יראה שאר נרות, או שמא כלפי הרואה אין בזה שום חילוק שהרי אינו מקיים כעת מצות הדלקת נ"ח, ורק במי שמקיים מצוה נאמרה בו ההלכה של הקריבהו נא לפתחך, וצ"ע.

הרואה נר חנוכה הדולק באופן של מצוה הבאה בעבירה

יב. יש לחקור במי שהדליק נרות חנוכה באופן של מצוה הבאה בעבירה האם מותר לרואה לברך על נרות אלו.

והנה במדליק שמן גזול כבר דנו הפסוקים אם יצא יד"ח או לא, וכמבואר במשנ"ב בסימן תרע"ג (סק"ב) בשם השואל ומשיב (מהדו"ג ח"א סימן שמ"ט), וזה תלוי במחלוקת הפוסקים האם במצוה דרבנן יש פסול של מצוה הבאה בעבירה, ועיין בענין זה בשו"ע או"ח סימן תרמ"ט (ס"ה).

והנה דעת השו"ע שם דבמצוה דרבנן יצא יד"ח, וכתב שם המשנ"ב (סקל"א) דמ"מ אסור לו לברך משום בוצע ברך.

ומעתה יש לדון האם ה"ה שלהרואה אסור לברך, או שמא זהו רק במי שמקיים המצוה בעצמו כיון שמקיימה בעבירה, משא"כ הרואה שאין לו שייכות לא בעבירה ולא במצוה.

והנה באמת גם כלפי המדליק בעצמו יש לדון דאולי רק ברכת להדליק אינו יכול לברך, משא"כ שעשה ניסים ושהחיינו, דלא גרע מרואה, אך אפילו אם נאמר דהכל נחשב כברכה על מעשה

המצוה וכיון שהיא באה בעבירה אסור לו לברך, אכתי יש להסתפק כלפי הרואה.

והנה דעת הרמ"א שם שלא יצא כלל יד"ח ולשיטתו נראה שבודאי א"א לרואה לברך שאין כאן כלל נרות של מצוה שהרי המדליקם לא יצא יד"ח.

אכן גם לדיעה זו יש להסתפק באופן שכבר קנאו לפני כן על ידי שינוי מעשה דבאופן זה לכו"ע יצא בדיעבד ידי חובתו גם ביום הראשון וכמבואר שם בסימן תרמ"ט (סעיף א'), אלא דמ"מ אסור לו לברך בכה"ג. וראה במשנ"ב שם (סק"ו) מחלוקת הפוסקים באופן דאיכא גם יאוש אם רשאי לברך או לא, וא"כ גם באופן זה יל"ע האם הרואה עכ"פ יכול לברך כיון שלו אין שום סרך ושייכות לעבירה, וצ"ע.

נר חנוכה הדולק משמן תרומה טמאה

יג. כהן שהדליק נרות חנוכה בשמן של תרומה טמאה (עיין לעיל סימן י"ז), אף לסוברים שישראל אסור להדליק בכה"ג (עיין לעיל סימן ט"ז), מ"מ הדבר ברור שיכול הישראל לברך על זה ברכת הראייה, דסו"ס יש כאן נרות הדולקים למצותם שהרי לעולם אין אם רשאי להדליק נרות של חבירו ואפילו הכי מברך עליו, ומה לי איסור גזל ומה לי איסור הנאה.

נרות של בני הבית שמהדרין להדליק נר לכל אחד

יד. יש לדון האם ברכת הרואה הוא דוקא ברואה את הנרות שהדליק בעה"ב, או שמא סגי ברואה נרותיו של אחד מבני הבית הנוהגים כמהדרין שכל אחד מדליק בפני עצמו.

וראה לעיל בסימן כ"ד שהבאנו מה שנחלקו האחרונים בעיקר דין המהדרין שמדליקים בפנ"ע האם הם יוצאים יד"ח בהדלקת בעה"ב ומדליקים בפנ"ע משום הידור, או שמא מתכוונים שלא לצאת יד"ח בהדלקת בעה"ב וממילא הם מדליקים כדי לקיים את עיקר המצוה.

וכבר כתבנו שם (אות ח') דלכאורה נידון דידן תלוי בזה, דאם אינם יוצאים בשל בעה"ב אין בזה שום חילוק איזה נרות רואה דכל אחד מקיים את עיקר החיוב בנרותיו.

אבל אם כל הדלקתם בגדר הידור, יתכן שאינו יכול לברך רק על הנרות שהדליק בעל הבית, דהנרות של שאר בני הבית שהם רק נרות של הידור. – וזה דומה למש"כ לעיל (אות ג') כלפי הנרות שמוסיפים והולכים.

ומיהו מסתימת כל הפוסקים מוכח שגם הרואה נרות של אחד מבני הבית רשאי לברך וכן בדין שהרי בני הבית עצמם מברכים על הדלקתם, יהיה מאיזה טעם שיהיה (עיין שם אות ב'), וממילא גם הוא יכול לברך, וק"ל.

נר חנוכה שהודלק ע"י קטן שהגיע לחינוך

טו. יש לדון מה הדין ברואה נרות חנוכה שהדליק קטן שהגיע לחינוך האם יכול לברך על זה, או שצריך לברך דוקא על נרות חנוכה שהדליקם גדול.

וראה בספר אשל אברהם להגאון מבוטשטאש (סימן תרע"ט במהדו"ת) שכבר נסתפק בזה וז"ל: ומ"מ הייתי מסופק אם לברך שעשה נסים ושהחיינו על הנרות שהדליק הקטן בן י"ב, כיון שיש אומרים שאין יוצאין יד"ח ע"י קטן, וספק ברכות להקל, וכו', ולדיעה ראשונה שם אולי אין לברך גם שעשה נסים ושהחיינו, כי הרואה מברך היינו כשראה נרות שהודלקו ע"י בר חיובא, והגם דלפמש"כ שם בהג"ה מוכרע שידליק קטן שהגיע לחינוך לכולי עלמא, וא"כ הוי להו נרות שהם מודלקים על ידי מצוה לברך עליהם עכ"פ שעשה ניסים ושהחיינו, על כל זה כיון שאין נוהגין להדליק נ"ח לכל אחד ואחד קודם נשואין, ועכ"פ קודם י"ג שנים, א"כ הדר לא הוה ליה נר חיוב מצד מצוה וכו', אך לשיברך גדול על ראיית נר שהדליק קטן אין זאת כי אם החינוך חיוב שאי אפשר למונעו, וצל"ע עתה (עכ"ל).

אכן בשו"ת מנחת דוד (ח"ד סימן ז') כתב דיכול לברך. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן תמ"ה). וכן הוא דעת הגר"ש וואזנר שליט"א (קובץ מבית לוי חנוכה ופורים עמוד י"ג).

טז. ואולם הגר"ח קניבסקי זצ"ל השיב לי שלא לברך, וכ"ה בשמו בספר שיח התורה (עמוד שי"ט) דיתכן שאינו יכול לברך, ואולם בספר אור ישראל (פכ"ה סי"ב) כתב בשמו שרשאי לברך, וצ"ע.

ובשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ה סק"ו) כתב: בברכת ראייה על נר שהדליק קטן שהסתפק בזה האשל אברהם (סימן תרע"ט) ונוטה לומר שלא לברך עליהן, כיון שהודלקו על קטן שאינו בר חיובא. יל"ע הרי מדינא דגמ' המהדרין מדליקין נר לכל אחד ואחד, ובשלמא להרמב"ם (רפ"ד דחנוכה) בעה"ב מדליק עבור כל א' מב"ב, אבל להרמ"א (תרע"א ס"ב) שכל אחד מדליק, א"כ זו תקנת חז"ל במהדרין, והקטן המדליק אמנם אינו בר חיובא, אבל בבית הזה צריך להדליק כמנין אנשי הבית, וא"כ למה לא יברך על ראייתן, צ"ל דנר לכל אחד דתקנת חז"ל היתה על בני מצוה, ולא על קטנים, שעליהם יש רק חובת חינוך, ולכן לא נקרא נר חיובא בחנוכה (עכ"ל).

יז. ולענ"ד נראה שזה תלוי במחלוקת הראשונים (עיין בספר חינוך הבנים כהלכתו פרק ק"ח) האם קטן שהגיע לחינוך מוציא אחרים ידי חובתם בנרות חנוכה, דלסוברים שהוא יכול להוציא אפשר לברך על נרותיו, דהרי לדבריהם אין חילוק בין חד דרבנן לתרי דרבנן, אך לסוברים שאינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם יתכן שאי אפשר לברך גם

על נרותיו, דלגבי גדול אינו נחשב בר חיובא, ומיהו אפשר דמכל מקום אפשר לברך כיון דסוף סוף הדליקם בר חיובא והרי הם נרות של מצוה, וצ"ע לדינא.

ומסתברא לענ"ד דקטן שהגיע לחינוך שצריך לברך ברכת הרואה, [וכגון שיש לו בית בפנ"ע ולא הדליקו עליו שם וגם אינו עתיד להדליק באותו הלילה] יכול לברך כן על נ"ח שהדליקם קטן אחר שהגיע לחינוך כיון דהוי בר חיובא דכוותיה, ועיין. - ועיקר דין חינוך הקטן לברכת הרואה ראה להלן אות נ"ב.

והנה אליבא דהסוברים שאין לברך על נרות שהודלקו ע" קטן יש לברר מה הדין באופן שאינו יודע מי הדליק את הנרות, וכבר העיר בזה המשנת יוסף הנ"ל, וז"ל: וא"כ יוצא להלכה לפ"ז שהרואה נ"ח שיכול לברך, ה"ז רק כשיודע שגדול הדליקו, ואם יש נרות בכמה חלונות, והקטנים מתפזרים ומדליקים כל א' בחלון אחר, ה"ז ספק אם לברך על ראיית סתם נרות [כשיש כמה חנוכיות], שמא של קטנים הם [כדמספק"ל להג"ר הירש שמא אחר הזמן הם (ראה להלן אות י"ט)], וצריך לדייק לראות מנורה שניכר שהדליק בה בעה"ב (עכ"ל).

והנה באמת באופן זה יתכן שאין לסמוך על הרוב ולומר שהודלק ע"י גדול, דאין זה ברור כ"כ שזהו הרוב, דאדרבה בהרבה בתים יש יותר קטנים מגדולים וקשה לשער בזה.

ומיהו מסתברא שיש לילך בזה אחר אומדנא, והיינו שאם רואה נרות צבעוניים וכדומה הרגילים ליתנם לקטן להדליק ודאי לא יברך עליהם, ולהיפך אם רואה נ"ח הדולקים במנורת כסף יקרה וכדומה מסתברא שרשאי לברך דמסתמא הודלק ע"י גדול, וה"ה אם רואה את הנרות על פתח הבית מבחוץ וכדומה, אך אם הוא ספק השקול לכתחילה יש לו לברר, ואם א"א לברר יש לדון האם יכול לסמוך על ס"ס שמא הודלק ע"י גדול, ושמא גם נר של קטן כשר לברכה [דקטן שלא הגיע לחינוך המדליק הוא בודאי מיעוט], ועיין לעיל (אות ח') שיש עוד ספק שמא הברכה היא על עצם היום, אך אין זה ברור דמהני ס"ס כלפי ברכה וכמשנ"ת שם.

אכן אם רואה במקום אחד כמה וכמה נרות שהודלקו ע"י כל בני הבית וברור לו שחלק מהם הודלקו ע"י גדול הרי הוא רשאי לברך על ראיית כולם יחד וכנ"ל (אות ז').

נר חנוכה שהודלק על ידי חרש או שוטה או קטן שלא הגיע לחינוך

יח. כל מה שנתבאר באות הקודם הוא דוקא לגבי נרות חנוכה שהדליק קטן שהגיע לחינוך, אבל אם הדליקם קטן שלא הגיע כלל לחינוך, מסתברא שאי אפשר לברך עליהם ברכת הרואה, דאינם נחשבים כלל לנרות של מצוה. – וגדולה מזו נראה שמותר גם להשתמש לאורם, וכמש"כ בספר חינוך הבנים כהלכתו פרק ק"ז (סעיף כ"ב), עיי"ש.

והוא הדין לפי זה לגבי נרות חנוכה שהודלקו ע״י חרש ושוטה, שהרי הם גם כן לאו בני חיובא בכל המצות, וכן בנרות חנוכה וכמבואר בפמ״ג בסימן תר״ע (משב״ז סק״ה) ובמשנ״ב שם (סקי״ב).

נר חנוכה הדולק אחר החצי שעה

יט. בשו״ת רעק״א מכתב יד (שי״ל שנת תשכ״ה, סימן מ״ב) נדפס קטע מבן אחיו של הגאון רעק״א זצ״ל, וז״ל: שמעתי מקשים בשם הגאון רבי הירשל ז״ל אבדק״ק פיורדא, כיון דספק ברכות להקל, אמאי מברך כאן [ברכת הראיה כשאינו מדליק, ואין מדליקין עליו] ודילמא כבר דלק הנר כשיעור וצ״ע (עכ״ל), ומוכח מדבריו שעכ״פ אם יודע ודאי שעבר חצי שעה אינו רשאי לברך.

ובחידושי מהרצ״א לבעל הבני יששכר (שבת שם) כתב וז״ל: הרואה נר של חנוכה לא אמר נר חנוכה וכו׳, בא להורות דוקא שדולקת למצותה, משא״כ אחר זמנה (עכ״ל).

ובשדי חמד (ח״ט מערכת חנוכה סי׳ ט׳ אות ג׳) הביא מהגר״ש מווילנא וז״ל: ולפיכך נ״ל דאם רואה נר חנוכה לאחר שדלק חצי שעה, דכבר נעשית מצוותה אינו מברך (עכ״ל).

ובשו״ת התעוררות תשובה (ח״א סימן ס״ז) כתב וז״ל: הא דרואה נר חנוכה דמברך על הניסים ושהחיינו, נראה לע״ד היינו ברואה אותו כל עוד שדולק חצי שעה שיעור מצותו, אבל אח״כ לא יברך, ואם מסופק אם עודנו דולק בתוך שיעור מצותו לא יברך כשרואה אותו, אלא משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (עכ״ל). [וע״ע שם בסימן קנ״ד ששם חזר ונסתפק בזה], וכן מבואר בשו״ת מנחת אלעזר (ח״ב סימן ל״ח).

וכ״כ במקראי קודש (סימן י״ח), וכן כתב לי הגר״ח קניבסקי זצ״ל דמסתבר שאי אפשר לברך אחר חצי שעה (וכ״ה בשמו בדולה ומשקה עמוד רל״ט), וכן נקט בספר יומין דחנוכה (ס״ז עמוד כ״ז), ובשבט הקהתי (ח״ב סימן רל״א סק״א). [וע״ע בשלמי תודה (סימן כ״ו סק״ד)].

ואולם בגליוני הש״ס (שבת כ״א ע״ב ד״ה א״נ) העלה שגם אחר חצי שעה אפשר לברך. [והובא במקראי קודש הנ״ל ודחה דבריו].

ובשו״ת משפטיך ליעקב (סימן נ״ו) כתב וז״ל: לא ידענא מה ספק יש בזה, למה לא יברך על נר שהודלק למצות חנוכה, ולא מיבעיא אם עדיין בני אדם עוברין ושבין, פשיטא דאיכא פרסומי ניסא, רק אפילו אם כבר ישנים, הלא הוא מברך ברכת שבח והודיה, ואינו דומה למש״כ המג״א (סימן תרע״ב סק״ו) שאם ב״ב ישינים לא יברך, התם משום דברכת להדליק הוא ברכת המצות, וכיון דחכמים לא תיקנו מצות נר חנוכה רק לפרסומי ניסא לא

שייך לברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק, דהלא כעת לא ציוונו, אבל ברכת שבח שעשה ניסים היה ראוי לברך אפילו ביום, אלא דלא שייך לברך רק בשעת הדלקה וכו', וה"נ דכוותיה כיון שרואה עכ"פ נר חנוכה שנתקיים המצוה, אף שכעת כבר עבר זמן המצוה שפיר דמי לברך ולתת שבח להבורא ית"ש שעשה ניסים לאבותינו וכו' (עכ"ל).

וכ"כ בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' נ"ב) וז"ל: והשתא אתי שפיר הא דהרואה נר חנוכה צריך לברך, ולא חיישינן שמא כבר עבר זמן מצותו, שכל זמן שהוא דולק אף שהוא יותר מחצי שעה ורשאי לכבותו, מ"מ כל שלא כיבהו הוי ליה עדיין נר של מצוה, ושפיר מברך עליו (עכ"ל).

וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ז סימן נ"א סק"ב) [וע"ע שם בח"ג סימן צ"ז סק"ג, וסימן צ"ח סק"א ששם נסתפק בזה], ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סימן י"ט-כ'), ובשו"ת באר שרים (ח"ב סי' נ"א אות ג') דנר חנוכה שכבר עבר זמן מצותו דהיינו חצי שעה, גם אז הרואה אותו יברך. וכן הוא דעת הגר"נ קרליץ שליט"א (לקט דיני חנוכה פ"ד סעיף ה') והגר"ש ואזנר שליט"א (קובץ מבית לוי חנוכה ופורים עמוד י"ג), ועיין גם בספר ברכת רפאל (סימן נ"ז אות ז').

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נ"א בהערה) כתב וז"ל: מסופקני ברואה נר חנוכה לאחר שכבר דלק כשיעור שהמדליק רשאי לכבותו, וגם מותר מעיקר הדין ליהנות ממנו, דאפשר שאין לברך בזה ברכת הרואה (עכ"ל), וכן נסתפק בזה במועדים וזמנים (ח"ב סימן קמ"ה). וע"ע בספר מצות נר איש וביתו (ס"ב ס"ג).

ובספר הלכות חג בחג (פ"י סי"ח) סתם להלכה כדברי הבנין שלמה הנ"ל שאין לברך אחר חצי שעה כיון שאינו נר של מצוה, ואולם בהערות שם כתב דכיון דלדעת כמה אחרונים יש הידור במוסיף שמן יותר מכשיעור, א"כ י"ל דבמדליק עד שתכלה רגל מן השוק בזמנינו רשאי לברך אבל לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה, ומ"מ בדיעבד אם בירך יצא יד"ח (עכ"ד).

נר חנוכה הדולק אחר חצי שעה הוי הכל בכלל המצוה

כ. וראיתי לכמה מחכמי זמנינו שכתבו להכריע כי הרואה נרות חנוכה אף אם רואה אותם לאחר שכבר דלקו חצי שעה מכל מקום יכול לברך עליהם, והטעם לזה דאע"פ דלאחר חצי שעה רשאי לכבותן, מ"מ כיון דסו"ס משאירן דלוקין הרי דתוספת זו חשיבא מכלל המצוה כולה, ולא אמרינן שכבר נעשית מצותה ואין עליה שם נרות חנוכה כלל ועיקר.

וכבר נמצא סברא זו בשו"ת ויען יוסף להגר"י גרינוולד זצ"ל (אור"ח סימן ת"ג) שכתב להוכיח דשייך הידור

מצוה במה שדולק יותר משום פרסומי ניסא, וא"כ אף שאין חיוב שידלוק יותר, מכל מקום כל זמן שדולק שם נר חנוכה עלה ושייך לברך עליו ברכת שעשה נסים, דהא נר זה מזכיר את הרואה הנסים שנעשו לאבותינו, "וכמו בתרומה דאף דחטה אחת פוטרת כל הכרי מכל מקום אם מפריש יותר וקורא עלה שם תרומה חל על הכל שם תרומה מן התורה, הכי נמי אף דאינו מחויב שידלוק יותר, מכל מקום כיון שהוא מהדר שידלוק יותר איכא עלה שם נר חנוכה ושייך לברך עלה", דבזמן הזה שההיכר הוא לבני בית, כל זמן שבני ביתו נעורים הוא כמו בזמן הש"ס כל זמן שלא כלתה רגל מן השוק. [וסיים, שכן נראה להלכה, אך למעשה עדיין צ"ע].

ועיקר יסוד זה שאף כשנתנו חז"ל שיעור, היינו רק שלא לפחות אבל אם מוסיף הכל בכלל, כבר הרחבנו בו לעיל בסימן כ"ו כלפי הנרות שמוסיפים והולכים בכל לילה יעו"ש.

וראה בשו"ת משפטיך ליעקב (סימן נ"ו אות ב') במכתבו לבנו בעל הויען יוסף (ונדפסה תשובה זו גם בשו"ת ויען יוסף שם סימן ת"ד) שהסכים עמו להלכה כי אף אחר החצי שעה אפשר לברך דאכתי איכא פרסומי ניסא, והעתקתי את דבריו לעיל (אות כ').

האיך משערים חצי שעה

כא. וכעת נבוא לבאר מהו השיעור של חצי שעה לסוברים שאי אפשר אחר כך לברך על נרות אלו, והנה בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ה) כתב: ובעניי לא הבנתי, הרי חצי השעה של כלתה רגל אינה נמדדת בכל אחד מעת הדלקתו, אלא "משתשקע החמה" זמן ההדלקה הוא עד שתכלה רגל, שפירשה הרמב"ם (פ"ד ה"ה) שהוא כחצי שעה ויותר, וחצי השעה היא קבועה לכו"ע. וכמ"ש הפר"ח (מובא במשנ"ב סימן תערב סק"ה) שאם הדליק זמן מה אחר השקיעה א"צ ליתן שמן לחצי שעה, רק עד שתכלה רגל מן השוק, וזה מדין התלמוד שהדליקו בחוץ, אבל האידנא שההיכר רק לב"ב לעולם בעי שיעור חצי שעה מזמן שהדליק עיי"ש.[כא]

וא"כ במה אירי הגאון ר' הירש ז"ל הנ"ל, אם לדין התלמוד, ואפילו האידנא שמדליקים כלפי רשות הרבים בדלתות וחלונות, הרי חצי השעה קבועה [אא"כ לנוהגים בשקיעה כר"ת].

ואם למה שנהגו בחו"ל שמדליק בפנים ממש ויש היכר רק לבני הבית, וזה

כא. וראה בספר יומין דחנוכה (סימן ז') שאף הוא כתב דלדעת הרמב"ם שזמן ההדלקה מוגבל ועומד רק לחצי שעה זו, ואח"כ א"א להדליק, ניחא מאד דין ברכת הרואה דלעולם אפשר לידע מתי הנר דולק למצותו.

איירי שאחד ראה נרות אלו, והקשה איך מברך הרואה, דילמא כבר דלק הנר כשיעור. דנהי שדלק חצי שעה מההדלקה, אבל עדיין מדליקים בפנים, וזמן נרות שבפנים לא עבר, וא"כ אינו תלוי בנר זה דוקא, שכלה זמנו אחרי חצי שעה, אלא כל זמן שמדליקים אנשי הבית אפשר לברך על ראייתם.

חזינן דס"ל דברכת הראייה היא רק כשהנר דולק למצותו ממש, ואם נר זה נגמר זמנו, ל"ש לברך על ראייתו, אפילו דולקים עדיין נרות תוך חצי שעה של כל א' מהם, וא"כ בכל רואה נר דולק הו"ל ספק ברכה ולהקל (עכ"ל).

וכפי הנראה מסקנת הדברים הוא כי כל שכבר דלק נר זה חצי שעה אף שעדיין מותר להדליק מ"מ אדם זה שהדליק נר זה לפני חצי שעה כבר נגמרה מצותו, שהרי שיעור ההדלקה גם בזמן הזה הוא רק לחצי שעה, הגם כי הזמן של כלתה רגל מן השוק מאוחר יותר, וממילא אי אפשר לברך.

ומיהו עדיין יש מקום להכריע ולומר כי אף שבזמן חז"ל כל שעבר החצי שעה שהוא זמן ההדלקה אי אפשר לברך, כיון שכבר אינו זמן המצוה לסוברים שאי אפשר להדליק אחר הזמן שכלתה רגל מן השוק [וראה בסימן תער"ב ס"א], מ"מ בזמן הזה שהזמן של תכלה רגל הוא מאוחר וא"כ שייך עדיין פרסומי ניסא, ולכן אף אם נר זה כבר דלק חצי שעה סו"ס הרי כעת הוא עדיין זמן המצוה, וכפי הנראה זהו טעמם של המקילים הנ"ל לברך אחר חצי שעה דכוונתם בזמן הזה, וכן משמע מדברי המשפטיך ליעקב והויען יוסף הנ"ל, וכן נרמז סברא זו ביומין דחנוכה הנ"ל, ואולם דעת החמירים דאזלינן כלפי דידיה וכיון שכבר דלק ח"ש נגמרה מצותו.

כב. ודע שגם אם באנו לחוש לחומרא שאי אפשר לברך אחר חצי שעה וכן לחוש שמא נר זה כבר דלק חצי שעה, מ"מ בחצי שעה הראשונה שאחר השקיעה אפשר לכו"ע לברך, וכן מבואר בדברי ההתעוררות תשובה הנ"ל, והטעם דבזו החצי שעה לא שייך כלל מציאות שכבר דלקו הנרות חצי שעה, ואף אם הדליקם מפלג המנחה סו"ס מצותם שיהיו דולקים לפחות חצי שעה בזמנו וממילא רשאים אז לברך. (וראה להלן אות כ"ו).

אך יש לחוש בזה לסוברים שמצות ההדלקה היא בתחילת השקיעה וממילא יוכל לברך רק בחצי שעה שמתחילת השקיעה, ומיהו אם בא לברך אחר חצי שעה מתחילת השקיעה תוך חצי שעה שמסוף השקיעה, יש בזה כעין ס"ס, שמא הלכה כהסוברים שגם אחר חצי שעה אפשר לברך, ושמא הלכה כהסוברים שזמנו מסוף שקיע דלשיטתם בהדליק בתחילת השקיעה יש להקפיד שידלק חצי שעה אחר סוף שקיעה, [וכן יש לצרף את הסוברים

שאפשר לברך על עיצומו של יום, ראה לעיל אות ח'],

מדוע לא חיישינן מספק שמא כבר דלק חצי שעה

כג. ויש לציין כי בקונטרס פירורים משלחן רבינו להגר"א גנחובסקי זצ"ל כתב לדון ולייישב הקושיא הנ"ל של רבי הירש זצ"ל מדוע אפשר לברך בלא לברר שמא כבר עבר חצי שעה, וז"ל: ויש ליישב שחזקת הגוף של השמן שלא נשרף תכריע שזה עדיין בתוך חצי שעה, ואי נימא שהנידון בברכת הרואה הוא שמסתפקים כמה שמן דלק, אם שמן של חצי שעה או של פחות מחצי שעה א"כ פשוט דשייך לומר בזה חזקת הגוף שהשמן שהיה נשאר, ונשרף רק קצת שמן, ברם לכאורה הנדון בברכת הרואה הוא בנר, כמה זמן הנר דלוק, וא"כ יל"ע אם חזקת הגוף של השמן יכול להכריע מתי הדליקו הנר.

ובשב שמעתתא (שמעתתא ד' פ"ד) דן האם אמרינן חזקה כשאינו בנידון גופיה, ויש ליתן דוגמא, כגון שיש חבית חלב, ונזרק לתוכה בשר, ואין ששים בחלב, ומזגו חלב מהחבית דרך ברזא שבחבית, ולא יודעים אם בשעה שמזג החלב כבר נזרק הבשר לתוך החבית, אלא יודעים שהבשר נזרק דרך חלון זכוכית שנשבר בזריקת הבשר, האם אומרים שמחמת חזקת הגוף של הזכוכית שנשברה ככל המאוחר, נתיר החלב שמזגו בזמן המסופק.

ובשמעתתא מביא הוכחה מחזקת האם דמהני לבת, כגון בספק אם האם נאנסה ע"י ממזר או ע"י כשר, דהחזקת כשרות של האם שמותרת לכהונה מכריע שנאנסה ע"י אדם כשר, ומכח החזקה מכשירים הילד ואינו ממזר.

והגרע"א ביו"ד סימן ט"ו (בד"ה נשאלתי), כתב שאם מסתפקים אם הבהמה היא בת שמונה או לא, א"א להכריע מפאת החזקת מעוברת שילדה ככל המאוחר, ובכרתי ופלתי סוף סימן ק"י (בבית הספק ד"ה וגם), הקשה דבספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון נימא מכח חזקת ריקנית שנתעברה ככל המאוחר, ונשאר בקושיא, ולרע"א א"ש דליכא חזקה כיון שאין זה הנידון, [ולפי"ז מה שהגרע"א מביא השמעתתא בהגהותיו לטהרות פ"ה שדבר אחד מכריע את השני, איהו גופיה לא ס"ל כן, אלא דיל"ע מדברי רע"א בגליון ליו"ד סימן כ"ו שכתב דבספק שחיטה דיינינן ליה מכח חזקת הבני מעיים, ועיין].

והשתא לשמעתתא א"ש דאמרינן דחזקת הגוף של השמן שלא נשרף תכריע שזה עדיין תוך החצי שעה, אך להגרע"א תיקשי.

וכתב עוד שיש לדון דגם הגרע"א מודה דהנידון בנר אם דלק חצי שעה

חשיבא חזקה על גוף הנידון, דהנה התוס׳ בכתובות (ט׳ ע״א ד״ה לא צריכא) מקשים למה האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאסור באשת כהן, נוקמה בחזקת כשרות לכהונה ונימא דלאו תחתיו זינתה, ומתרצים התוס׳ דבבתולה יש חזקת הגוף ואומרים שזינתה ככל המאוחר, וקשה דלכאורה זה דומה לבשר שנזרק דרך החלון לתוך חבית חלב, שהרי החזקת הגוף הוא בגופה ולא בחזקת כשרות לכהונה, ולרע״א בכה״ג לא אומרים חזקה.

ואע"כ מוכרחים לומר דזה בגוף הנידון טפי, ובכה״ג לכו״ע אומרים חזקה, וא״כ ה״ה בנידון אם דלק מחצית השעה.

ועוד יש לומר שיש חזקת קדושה על נרות חנוכה, וכמו שיש חזקת חיים, ואומרים שע״כ הקדושה עדיין נמצאת, איברא יל״ד בזה שעל כרחך הקדושה נגמרת חצי שעה אחרי שהדליקו.

ובהמשך דבריו הוסיף לדון עפי״ז בסוגיית הגמרא בברכות (נ״ג ע״א) דמבואר שם שברוב ישראל מברכים בורא מאורי האש, אבל במחצה על מחצה דיינינן שספק ברכות להקל, וקשה הרי הטעם דאין מברכים על נר של עכו״ם הוא מכיון שדלק בשבת, נמצא דהספק הוא מתי הדליקו את הנר, וא״כ אוקמה אחזקת הגוף שהדליקו ככל המאוחר עיי״ש.

הרואה נר חנוכה מפלג המנחה עד השקיעה או מהשקיעה עד צאת הכוכבים

כד. דנו האחרונים מה הדין ברואה נרות חנוכה אחר פלג המנחה, וכמבואר בשו״ע בסימן תער״ב (סעיף א׳) דיש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק. – האם הרואה אז יכול לברך שעשה ניסים ושהחיינו.

ויש שרצו לתלות שאלה זו במחלוקת הפוסקים האם בכבתה אז זקוק לה – וראה בענין זה בדברי השו״ע בסימן תרע״ג (ס״ב) ובט״ז ובש״א שם – דלסוברים שגם אז כבתה אין זקוק לה א״כ הוי כבר כהתחיל המצוה ורשאי לברך, אבל לסוברים שכבתה אז זקוק לה א״כ עדיין אי אפשר לברך דלא התחיל עדיין המצוה.

ובשו"ת קנין תורה (ח״ג סימן צ״ח סק״ג, ובח״ז סימן נ״א סק״ב) דן בזה והעלה להלכה דמי שלא יוכל לראות נרות חנוכה בלילה, יכול לברך ברכת הרואה לאחר פלג המנחה.

והגר"ח קניבסקי זצ״ל השיב לי בזה כי ״יתכן׳ שיכול לברך. וראה עוד בסמוך כלפי ערב שבת.

ומיהו יש לציין כי כל זה הוא לפי הכרעת המשנ״ב דבאופן שהוא טרוד ומדליק מפלג המנחה הרי הוא

יכול ג״כ לברך על ההדלקה, אבל יש מן האחרונים שחולקים בזה, ולשיטתם לעולם אי אפשר לברך על הדלקה לפני שקיעת החמה, ולפי״ז פשוט דהרואה לא עדיף וגם הוא אינו יכול לברך.

והנה איתא במסכת סופרים (פרק כ׳ ה״ב): מצות הדלקתו, משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. ׳ואם הדליקו ביום, אין ניאותין ממנו, ואין מברכין עליו, שכך אמרו, אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו׳ (עכ״ל), והובא במג״א בסימן תער״ב (סק״א), וכבר העיר הברכי יוסף שם (סק״א) דמדברי המ״ס משמע שבמדליק מפלג המנחה אינו רשאי לברך, ונשאר בצ״ע, וע״ע בפירושו כסא רחמים על המסכת סופרים מש״כ בזה, אכן בפירוש שמחת יהודה שם כתב דכונת המ״ס במדליק מבעו״י לפני פלג המנחה, וע״ע בדברי הפמ״ג שם (א״א סק״א) ובסימן תרע״ג (א״א סק״א, משב״ז סק״ט) מש״כ בזה.

אכן בשו״ת שבט הלוי (ח״ג סימן פ״א) כתב בזה״ל: אבל עוד י״ל דאין מס׳ סופרים מדברת כלל מברכת הדלקה על הנרות דזה להשו״ע מותר לצורך עכ״פ, אבל מדברת מברכת שעשה נסים דראיה דזה ודאי אי אפשר רק לאחר הזמן דשרגא בטיהרא ליכא פרסומא ניסא, ולפ״ז גם בע״ש נהי דהותר להדליק מ״מ ברכת הראיה לא שייך ביום, איברא לדעת הט״ז סימן תרע״ג אות ט׳ דמקבלת שבת ואילך גם עיקר חיוב דהמשך זמן הדלקה יוצא, י״ל דמברך גם אראיה, אמנם אכתי י״ל דמ״מ עדיין יום וצ״ע בזה (עכ״ל). [וע״ע שם בח״א (סימן קפ״ח), ובח״ד (סימן ס״ו) מש״כ עוד בזה].

ולא נתפרש בדבריו האם המדליק עצמו כן מברך ברכת שעשה ניסים, ורק הרואה אינו מברך, שכן תקנת חז״ל שהרואה מברך הוא רק באופן שיש לו אפשרות ליהנות, ואף שנ״ח אסור בהנאה, מ״מ בעינן שיהא ראוי ליהנות, וכמו שמצינו כעין בברכת מאורי האש במוצ״ש שאין מברכים עליו עד שיאותו לאורו אם כי אין זה דומה כי התם אנו מודים על הנאת האש והאור משא״כ הכא דאדרבה הרי אור זה אסור בהנאה, ואפילו להך מ״ד שמותר להשתמש לאורה הרי אינו עומד לכך. – ומשא״כ המדליק שאצלו הכל ברכת המצוה ורשאי לברך כיון שהוא מקיים אז את המצוה.

או שמא אין לחלק בכך, ולפי זה גם המדליק עצמו לא יוכל לברך רק ברכת להדליק ולא ברכת שעשה ניסים, ועיין.

הרואה נר חנוכה לפני צאת הכוכבים

כה. והלום ראיתי בספר מועדים וזמנים (ח״ו סימן ר״פ) שכתב לדון בבירור שיטות הראשונים והפוסקים האם זמן ההדלקה הוא בשקיעת החמה

או בצאת הכוכבים, והביא ג"כ את דברי המסכת סופרים הנ"ל, וכתב דלכאורה מכאן מוכח שבתחילת השקיעה אינו זמן הדלקה רק בצאת הכוכבים שאז הוא הזמן של נאותין לאורו, ושוב כתב ליישב דכאן לא מיירי במדליק רק ברואה נרות חנוכה והוא באמת אינו רשאי לברך רק בצאת הכוכבים ולא לפני כן דשרגא בטיהרא מאי אהני, וכיון שאז אין שייך בו הנאה ממילא אינו יכול לברך. – וגם בדבריו לא נתפרש האם הני מילי לרואה או שמא גם המדליק אינו רשאי לברך ברכת שעשה ניסים לפני צאה"כ.

אכן מסתימת כל הפוסקים משמע דלסוברים שזמן ההדלקה הוא בתחילת השקיעה א"כ ה"נ הרואה מאז נרות חנוכה יכול לברך עליהם, ורק לסוברים שזמנה רק מצאת הכוכבים ממילא גם הרואה לפני כן אף שהוא לאחר שקיעה אינו רשאי לברך - מלבד אם נאמר שיכול לברך מפלג המנחה וכנ"ל.

וגם על עיקר דיוקו מלשון המ"ס, יש לציין דבערוך השלחן שם בסימן תער"ב (סעיף ד') כתב להיפך כי מדברי המסכת סופרים משמע שתיכף בשקיעה אפשר להדליק כי אז כבר ניאותין לאורו (עכ"ד).

הרואה בלילה נרות שהודלקו מפלג המנחה

כו. וכל זה ברוצה לברך אז, אבל הרוצה לברך על נרות חנוכה לאחר השקיעה, אלא שנרות אלו הודלקו ע"י בעל הבית בזמן פלג המנחה, מסתברא דלכו"ע רשאי לברך, דכיון שהמדליק יוצא בהם ידי חובתו הרי נרות אלו הם נרות של מצוה, ומיהו יש לפקפק שהרי גם למדליק אינם כנרות של מצוה רק בשעת הדחק אבל לא לכתחילה, וא"כ מהי"ת שהרואה יכול לברך עליהם לכתחילה, והבוחר יבחר.

הרואה נר חנוכה בערב שבת לפני השקיעה

כז. כתב בשו"ת התעוררות תשובה (סימן תס"ח ס"ק ב'): נסתפקתי - האם ברואה נר חנוכה בערב שבת אחר שהודלק למצוותו אם מברך עליו, כיון שעיקר מצוותו הוא בלילה, ובאמת צריך ליתן בו שמן כדי שידלוק חצי שעה בלילה, ועוד דהרי הא דמברך עליו קודם זמנו הוא משום הכשר מצוה כדאיתא בט"ז סימן תרע"ג (ס"ק ט') בשם התרומת הדשן (סימן ק"ג), ועדיין איננו מצוה גמורה א"כ לא יוכל לברך עליו בערב שבת, או די"ל דיוכל לברך עליו דהרי מסקינן בש"ע דאם כבתה בערב שבת אינו צריך להחזיר ולהדליק, משום דהדלקה עושה מצוה ויוצא בזה, א"כ באותו שעה הויא נר חנוכה ממש (עכ"ל)

ובקונטרס שערי ציון (גליון נ"א) הביא בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל שהרואה נ"ח בערב שבת קודם השקיעה, אף דהוי קודם זמנו יכול לברך עליו ברכת הרואה.

כח. ובשו״ת בצל החכמה (ח״ד סימן נ״ז) הביא את דברי ההתעוררות תשובה הנ״ל, ובהשמטות שם הביא לפשוט ספק זה מדברי הפרמ״ג (סימן תרע״ט א״א סק״א) כלפי הדליק נר שבת וקבל שבת בפירוש איך יאמר לאחר להדליק בשבילו נ״ח, הא כל דאיהו לא מצי עביד לא מצי משויא שליח, ותירץ דלאו שליחות ממש הוא כיון שממונו הוא ואחר מעשה עביד, ומ״מ ברכות איך מברך אחר ואף שומע כעונה צ״ע וכו׳, והנה ב׳ ברכות שהחיינו ונסים ובליל ב׳ נסים יוכל לברך בעצמו כמו הרואה וכו׳ (עכ״ל), הרי דמיירי בע״ש בשעת הדלקה וכ׳ דמברך שהחיינו ונסים כמו הרואה, הרי דהרואה בע״ש מברך אף שלא הגיע עדיין עיקר זמן המצוה, וכן הוכיח משם בשו״ת קנין תורה הנ״ל. – וראה להלן אות ל״ב.

כט. ולענ״ד נראה כי בער״ש קיל טפי משאר כל ימות השבוע, כי בשאר הימים הרי עיקר זמן ההדלקה היא בערב, אלא שבשעת הדחק צריך להדליק מפלג המנחה כדי שלא ייבטל כלל מהמצוה, וא״כ צריך ראיה שקולא זו נאמרה גם כלפי הרואה ולא רק כלפי המדליק.

אבל בער״ש הרי אז הוא זמן ההדלקה לכתחילה, ומעיקרא כשתקנו מצות הדלקת נרות חנוכה נתקן על אופן זה שבערב שבת ידליקו מבעוד יום, וא״כ י״ל שאז כיון שהוא זמנו יכול גם הרואה לברך.

אכן באמת גם בער״ש אין זה ברור כלל וכלל, די״ל דכלפי המדליק כיון שחייבו אותו שיהיה הנר דולק עד חצי שעה עד לאחר צאת הכוכבים, הרי באמת יקיים עיקר המצוה בזמנה, ולהרבה פוסקים באופן זה בכבתה קודם הלילה זקוק לה להדליקה שנית, והקולא היא רק שמעשה הדלקה היא מבעו״י, משא״כ כלפי הרואה הרי אז הוא כל ברכתו ושוב אין לה המשך וא״כ יתכן שכלפי זה לא הקילו כלל לפני צאה״כ, ואע״ג דמצינו בעוד דברים שהקילו מפלג המנחה וכגון קריאת המגילה באופנים מסויימים וכמבואר באו״ח סימן תרצ״ב (סעיף ד׳), ועיין גם בסימן תפ״ט (סעיף ג׳) כלפי ספירת העומר מפלג המנחה, אבל סו״ס הרי בנידו״ד לא הקילו שיהיו הנרות דולקים רק מפלג המנחה עד השקיעה, [ועיין בבה״ל בסימן תער״ב ס״ב ד״ה ובלבד ודו׳ק], ואולי משום דשרגא בטיהרא לא מהני, ואולי לפי שאין בזה כ״כ צורך שלא להניח שם שמן כשיעור, ועכ״פ לפי״ז צריך ראיה שכלפי הרואה הקילו יותר מן המדליק עצמו.

עוד יש להעיר כי מדברי המקילים הנ״ל משמע דהקילו בזה גם לכתחילה בער״ש, וטעמא בעי דאולי אין להקל רק בשעת הדחק שלא יוכל לברך אח״כ, דומיא דשאר ימות השבוע דשם ודאי מסתברא דלא עדיף רואה ממדליק, ואף

שבער"ש כולנו מדליקים אז, היינו משום דא"א אח"כ, וי"ל.

הרואה נרות חנוכה בליל שבת

ל. כתב בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קל"א) נסתפקתי - מהו הדין ברואה נ"ח בשבת בלילה אי מברך, אי אמרינן דדוקא ברואה בשעה הראויה להדליק דהרי הדלקה עושה מצוה, או דלמא ברכות אלו לא תליין בשעת הדלקה, אלא בזמן שנעשה בו הנס.

ואיכא למיפשט לה דאין תלויות בהדלקה אלא דחז"ל אסמכו להו אראייה, דהרי כתב המאירי (הובא בפת"ע שם סק"ז) דמי שא"ל להדליק ואינו במקום שאפשר לו לראות, י"א שמברך לעצמו שעשה ניסים ושהחיינו בלילה הראשונה ושעשה ניסים בכל הלילות והדברים נראים (עכ"ל), הרי דברכות אלו על הזמן נתקנו אלא דלפ"ז היה לנו לומר דבשכח בשעת הדלקה לברך שע"נ ושהחיינו יוכל לברך גם אחר הדלקה, - והביא דיעות הפוסקים בזה האם רשאי לברך שלא בשעת הדלקה, וסיים בצ"ע (עכ"ל). [ומשמע דבער"ש פשיטא ליה שיוכל לברך].

והנה בשו"ת פני מבין (סימן רכ"ז) העלה דאין לברך אז כיון דבליל שבת אינו רשאי להדליק. וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ג סימן צ"ז סק"ג).

לא. ואולם מדברי ההתעוררות תשובה הנ"ל (אות כ"ח) משמע להדיא שבליל שבת אפשר לברך, ורק כלפי ערב שבת נסתפק, וכ"ה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סימן י"ט וכ"ה).

וכן העלה להלכה בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נ"ז אות ח' ט') וז"ל: מעתה בנידון דידן לא מיבעיא להמג"א שאפילו נוסח להדליק מותר לברך בשעה שאסור להדליק, ומכ"ש להרואה נר חנוכה ליל שבת שמותר לו לברך על הנסים ושהחיינו, כאשר ביארתי הדברים באר היטב, אלא גם להחולקים ואסורים ליל שבת לברך להדליק על נר שבת, יודו דעל הנסים ושהחיינו שפיר מברך על ראיית נרות חנוכה בליל שבת, כיון שאינו מזכיר הדלקה בנוסח הברכה וכו', וא"כ מכ"ש שמברך שעשה ניסים ושהחיינו כשלא בירך קודם שהדליק ועדיין רואהו תוך זמן חיובו (עכ"ל). וכ"כ בשו"ת חקי חיים (ח"ה סי' ק"כ אות ג'). וכן פסק הגר"ח קניבסקי זצ"ל וכמובא בספר אור ישראל (עמוד רמ"ב), ובספר דולה ומשקה (עמוד רל"ט) כי יתכן שמברך.

ובשו"ת משנת יוסף (ח"ט סימן קע"ב) כתב: ובספק החדש שהעלית אם לברך על ראיית נ"ח בליל שבת, יש סברות לכאן ולכאן. י"ל שהמצוה שהנרות יבערו לתוך ליל שבת, ועל סמך זה בירך בע"ש. וא"כ שפיר מברך גם על הראיה בליל שבת, שאז עיקר מצוותן ופירסו"נ, וי"ל דעכ"פ עתה כבר אינו זמן הדלקה, וכל שאינו רשאי להדליק עכשיו אינו מברך. וראיתי

בפסקי תשובות (תרע״ו, סוף הערה 17) בשם שו״ת פני מבין (סימן רמ״ז) לא לברך כיון שאסור להדליק אז, ובשו״ת שרגא המאיר (ח״ה סימן י״ט וכ״ה) כתב שיכול לברך, ויש לבדוק ולראות ראיות לזה (עכ״ל).

ערב שבת אחר שקיבל עליו הרואה שבת

לב. בספר מכתבי תורה להגה״ק האמרי אמת מגור (סימן ט״ז) כתב וז״ל: נסתפקתי בשבת העבר, הרואה נ״ח בליל שבת, להפוסקים שצריך ליתן שמן בע״ש כדי שידלק גם בלילה, א״כ יוכל לברך גם בלילה ממש בש״ק, או דלא עדיף ממדליק.

ושוב כתב: דבר הספק ברואה אחר קבלת שבת, והוסיף בני מ׳ ישראל שי׳ [ה״ה בעל הבית ישראל זצ״ל] להסתפק את״ל שהרואה מברך גם בלילה באשר צריך שתדלק בתוך הלילה כמבואר בש״ע, א״כ י״ל דהרואה צריך להמתין דוקא עד הלילה בעש״ק וביום לא יברך (עכ״ל).

והנה מלשון האמרי אמת משמע שדין ברכה לאחר קבלת שבת כדין ברכה בלילה, ולכאורה יש לחלק ולומר כי אף אם בלילה א״א לברך לפי שאינו זמן הדלקה, אבל לאחר שקיבל שבת כיון שהוא עדיין זמן הדלקה לאחרים שלא קבלו עליהם שבת, ואף לו בעצמו דעת הרבה פוסקים שרשאי להדליק ע״י שליח, ועיין במה שציינתי בזה לעיל בסימן ג׳ (אות י׳ בהג׳ה), וא״כ י״ל דדינו כמברך בער״ש.

ושו״ר בהערות על המכתבי תורה שם שהביא בשם הגרח״ז גרוסברג ז״ל שהעיר ממש״כ הפמ״ג בסימן תרע״ט (סק״א) שמי שקיבל עליו שבת ומצוה לאחר להדליק רשאי לברך שעשה ניסים ושהחיינו והרי שגם אחר קבלת שבת יכול לברך. ושוב דחה זה דהפמ״ג מיירי בשעה שעדיין מותר לאחרים להדליק ובכה״ג פשיטא שרשאי לברך, והאמרי אמת מיירי בזמן תו״ש מעיקר הדין שכבר אינו זמן הדלקה ואז הוי כשבת לענין זה.

נר חנוכה שבבית הכנסת

לג. כתב באשל אברהם להגאון מבוטשאטש (סימן תרע״ו ס״ג) וז״ל: בראיית נרות שמדליקין בבית הכנסת ובית המדרש הקדוש, צריך לי עיון אם לברך ע״ז שעשה ושהחיינו מי שלא הדליק ולא ידליק ולא הדליקו בשבילו, כי כיון שהדלקה זו קבוע בכל תפוצות הגולה ע״י חז״ל האחרונים אחר חיתום הוראה בש״ס הקדוש, ראוי לברך ע״ז, ומ״מ צל״ע (עכ״ל).

ויש לציין דבספר המכתם (פסחים דף ק״א) כתב בזה״ל: נהגו הראשונים להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת וכו׳, שיצאו ידי חובתם הרואים שאין להם בית לברך שם (עכ״ל). ומבואר להדיא שהרואה נרות חנוכה בבית הכנסת מברך עליהם – ומיהו אולי כתב

כן בזמנו שהיו אורחים הדרים בבית הכנסת שיצאו לגמרי יד"ח בהדלקה זו, וא"כ ממילא גם הרואה יכול לברך, משא"כ כשאין מי שיוצא, ועיין.

ובשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן ק"ג) כתב וז"ל: דנהגו להדליק בבית הכנסת, דאולי יש הרבה שאין להם מקום להדליק ואין רואין נר חנוכה, בפרט לדידן שמדליקים בפנים ממש ואין רואים הנרות רק ממי שיש לו חלון ברה"ר וכו', לכן מדליקים בבית הכנסת, ומוציאם השליח ציבור בברכה ורואים הנרות (עכ"ל). וכ"ה בשבט הלוי (חנוכה פסקי הלכה פ"ט הי"ג).

וכעי"ז מבואר גם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן ס"ח) שזהו הטעם למנהג ההדלקה בבית הכנסת.

לד. ואולם בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' ק"צ ד"ה וצ"ל) כתב: ויתחדש מזה דכשאינו עתיד להדליק שצריך לברך על הראיה, לא יברך על ראיית נרות דבית הכנסת.

וכ"כ בספר יומין דחנוכה (ח"א סו"ס ל"ח, ח"ב סימן י"ד (עמוד ר"ט): שעל ראיית נרות אלו אין לברך, ודעתו דמש"כ הראשונים שאין אדם יוצא יד"ח בנרות ביהכ"נ קאי גם על ענין זה של ברכת הרואה, יעו"ש. וכן פסק הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ בית אהרן וישראל שנה י"א גליון ב').

יא. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נ"א בהערה) וז"ל: ומסופקני להלכה דיתכן דעל נר חנוכה של בית הכנסת אין יכולים לברך ברכת הרואה, שאין זה כרואה נר חנוכה אלא כסתם נר, ואם מטעם מנהג הרי לא נזכר שנהוג גם לברך בזה ברכת הרואה (עכ"ל). [והגר"ח קניבסקי זצ"ל השיב לי 'אולי'].

ובשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ה) כתב: הרי הב"י כתב טעם להדלקה בביהכ"נ מפני האורחים שאין להם בית, וכמו שמקדשים להם בליל שבת (עיין שו"ע סימן רס"ט), ושכ"כ הכל בו, אלא שהכלבו הוסיף עוד טעם כדי לברך ה' במקהלות (עיין בזה בשו"ת משנ"י ח"ה סימן קיב). — וא"כ מה הספק אם לברך על ראייתן, הרי דולקים למצוה להוציא האורחים, שהצבור מקנים חלק בשמן ופתילות (במקום שישתתפו בפרוטה). וכמו דלא הוי ברכה לבטלה כשמברך הש"ץ אפילו אין אורחים, מפני שכן הותקן לאורחים [וגם כיום יש ארחי פרחי הישנים על ספסלי ביהכ"נ], כמו"כ אפשר לברך על ראייתן. וכן נוטה הא"א כנ"ל אלא שנשאר בצ"ע, וספק ברכות להקל (עכ"ל), וע"ע בשלמי תודה (סימן כ"ו סק"ד).

ויש להתבונן לשיטתם האם גם בבית הכנסת שייך הזמן של חצי שעה ושלא לברך אחר כך למחמירים בזה לעיל (אות י"ט), ועיין.

ויש לציין כי גם למקילים לברך על נרות בבית הכנסת הני מילי בעיקר

המנהג להדליק בלילה, אבל הנרות שמדליקים ביום בבית הכנסת אף שגם למנהג זה יש מקורות וטעמים (עיין פרדס יוסף החדש אות תצ"ז ותצ"ח), מ"מ אין זה מעיקר המנהג שהרי אין זה זמן המצוה וא"כ ברור שאי אפשר לברך עליהם, ותדע שהרי גם על עצם ההדלקה בבית הכנסת מברכים רק בלילה ולא ביום.

בשעת הסכנה שמניחו על שלחנו

לה. יש לדון כלפי שעת הסכנה המבואר בחז"ל (שבת כ"א ע"ב) ובשו"ע (סימן תרע"א ס"ה) שמניחה על שלחנו, וכן בזמן הזה שנהגו רבים להדליק בפנים, האם גם באופן זה יש דין ברכת הרואה.

והנה בספר בד קודש (ח"ב ס"י) כתב להוכיח שברכת שעשה נסים היא ברכת המצות (עיין להלן אות נ'), והוסיף דלפי"ז לא שייך ברכת הראייה רק במדליק בחוץ שאז גם הרואה שייך בה, ויש לו חלק בנ"ח, שעבור ראייתו הודלק, ולא כן במונח על שלחנו, שלא יכירו האויבים ויחשבו שלצרכו הדליקה, הרי זה לא הודלק לשום רואה, כי אם לעצמו ולבני בית.

ודייק כן מרש"י (סוכה מ"ו ע"א) שכתב הרואה נ"ח קאי על שלא הדליק בביתו, ועובר ברה"ר ורואה אותה בפתחי ישראל, שמצוה להניח על הפתח, צריך לברך על ראיה הראשונה (עכ"ל). ומאריכות לשונו משמע שרק ברואה נ"ח בפתח מברך על ראייתו, כיון שהודלק בשביל ראייתו, ולאפוקי בשעת סכנה שמניח על שלחנו, כיון שזו תקנה מיוחדת לשעת הסכנה. [וראה בדבריו שם עוד ביאורים בזה בכוונת רש"י].

ואולם בשו"ת משנת יוסף הנ"ל העיר עליו כי יתכן דתקנת חז"ל בנ"ח לפרסומי ניסא לא זזה ממקומה, וגם כשמדליק בשעת סכנה על שלחנו, נוהגת ההלכה (שבת כ"ג ע"ב) דמי שיש לו פרוטה לנ"ח או ליין לקידוש, שנ"ח עדיף משום פרסו"נ. וגם במדליק על שלחנו ה"ז פירסו"נ לבני ביתו, ואפילו רק לו לעצמו. - וא"כ מי שנכנס לביתו ורואה נ"ח על השלחן, או אומר לו בעה"ב אלה הם נ"ח, הגם דהוי רק פרסו"נ זעירא, יכול הרואה לברך ברכת הראייה, וכמו שלא מצאנו בפוסקים שחילקו בזה (עכ"ל).

ויש לציין כי מדברי ההתעוררות תשובה והמנחת אלעזר הנ"ל (אות ל"ג) משמע ג"כ דאף כשמדליקים בפנים יכול הרואה לברך. - וראה עוד לעיל בסימן ל"ב (אות ח') מש"כ בזה כלפי החיוב למכור כסותו לצורך נ"ח האם זה נוהג גם במקום שמדליקים בפנים.

נר חנוכה שהודלק מפני החשד

לו. כתב בשו"ת שיח יצחק (סימן של"ה סק"ב): המברך על הראיה, כגון שנכנס לעיר ורואה נ"ח דולק שם אצל החצירות, והוא אינו יודע אם הנר

שרואה דולק אם הוא נר דחיובא, או שמא זה שרואה הוא הדולק מפני חשדא, ואינו רשאי לברך עליו, דחילוק רב יש בין נר החיוב ובין נר השני שאינו מדליק אלא מפני חשדא, עיין שו"ת בית שערים (או"ח סימן ש"ס בד"ה ועוד השני), וז"ל: הנרות של שני הפתחים הם שני מינים, הא' הוא זכר לנס, והשני לקיים מצות והייתם נקיים שלא יחשדוהו, עיין שם, - או כיון, דעכ"פ שם נר חנוכה עליו, אף שאינו דולק רק מפני חשדא, אין קפידא בדבר אם מברך עליו ברכת שעשה נסים לאבותינו (עכ"ל).

ונחלקו בזה חכמי זמנינו להלכה, דבשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נ"ח אות מ"ג) כתב וז"ל: בנר של חשד כיון שחייב בכך שלא יהא עליו חשד, וכולם יחשבו שזה למצוה, אפשר שפיר להורות ולברך ע"ז שעשה ניסים, כי זה באמת מזכיר (עכ"ל).

ואולם דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קובץ בית אהרן וישראל שנה י"א גליון ב', פניני חנוכה עמוד צ', קונטרס מחשבת איש גליון 12) דרק על נרות שהדליקו ממש למצוה מברכין. והגר"ש וואזנר שליט"א (קובץ מבית לוי חנוכה פורים עמוד י"ג) נסתפק בזה, ובספר שיח התורה (עמוד קנ"ו) הובא בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א דמסתברא שא"א לברך ברכות אלו על נר שהודלק מפני החשד, וכ"ה בשמו בספר אור ישראל (עמוד רמ"ד).

לו. ובשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן ק"ל) נשאל ג"כ בדין זה, אם אפשר לברך על הנר שבפתח השני, שהודלק לא לעיקר מצוה, אלא מפני החשד, ומסקנתו שרשאים לברך על פתח זה ובנה יסודו על שיטת המכתם לדוד הנ"ל (הובא לעיל סימן ג' אות ב') שסובר דגם הדלקה זו נחשבת כהדלקה לכל מילי ושייך לברך עליה, ואי מהא לא איריא דהרי כבר נתבאר שם שיש הרבה חולקים על הכרעת המכתם לדוד כלפי הברכה, וכן עיקר להלכה, אך עדיין י"ל דהנ"מ כלפי המדליק עצמו שכיון שכבר יצא יד"ח אינו חוזר ומברך על זה, אבל מ"מ דינם כנרות חנוכה וממילא יוכל הרואה לברך, וצ"ע למעשה. [וע"ע בספר ברכת רפאל (סימן כ"ז את י') מש"כ בזה].

נר חנוכה שכבה והדליקו אותו שוב

לח. עוד יש לדון כלפי נר שכבה והרי קיי"ל כבתה אין זקוק לה, ועיין במשנ"ב (תרע"ג סקכ"ז) דמכל מקום ראוי להחמיר ולחזור ולהדליקה, ומקור דין זה הוא מדברי המהרש"ל בתשובה (סימן פ"ה), ויש לעיין אם בנר כזה רשאי הרואה לברך, שהרי הדלקה זו אינה מדינא.

וראיתי בספר יומין דחנוכה (סימן ז') שכבר העיר בזה, וכתב בפשיטות שאין לברך באופן זה.

וכ"ה בקונטרס שערי ציון (גליון נ"א) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאי

אפשר לברך בנר כזה, וכ״ה בשו״ת שבט הקהתי (ח״ב סימן רל״א אות ג׳).

וכ״כ הגאון רבי דוב לנדאו שליט״א וז״ל: הדליק נ״ח וכבה אין זקוק לה, ואם רצה להדר וחזר והדליקה, שוב א״א לברך ע״ז ברכת הרואה דאין לזה דין נ״ח, ושמא יש לדמותו לברכה על נר דחשד (עכ״ל). ולכאורה זה גרע מנר חשד דבחשד יש בזה חיוב מדינא, ומיהו י״ל לאידך גיסא דכאן עדיף שחוזר למצבו הראשון טרם שכבה.

והנה בספר יומין דחנוכה שם העיר דא״כ האיך אפשר לברך על נר חנוכה סתמא באופן שאינו מברר שמא כבה והודלק שוב, וכתב דמכאן ראיה דגם לענין ברכה סמכינן ארוב ולא מחזקינן איסורא, ושוב כתתב לדון מדוע אין בזה משום קבוע יעו״ש.

הרואה רק את השלהבת של נר חנוכה

לט. כתב בספר אהליך באמיתך (פל״ט אות ח׳) דהרואה נרות חנוכה דולקים מרחוק, ואינו רואה אלא שלהבת, והפתילות והשמן אינו רואה, יכול לברך, שהרי יש פרסומי ניסא גם בראיית השלהבת. וכ״כ הגר״ח קניבסקי זצ״ל (אור ישראל עמוד רל״ט).

ואולם בשו״ת עני בן פחמא (מגדולי חכמי ירושלים, סימן ל״ב) כתב דצריך גם לראות השמן והפתילות וז״ל: אבל בנרות חנוכה עיקר המצוה לראות הנרות חנוכה כמו שהוא דולק וכו׳, ובהמנורה היה המצוה הנר והפתילה שתדליק בתוך השמן בהמנורה, אבל האור בלבד אין זה עיקר המצוה וכו׳, א״כ בודאי בנרות חנוכה שנתקן לזכר הנס של המנורה, עיקר המצוה שיראה הנר דולק הפתילה והשמן יחד בתוך הנר וכו׳ (עכ״ל). – ולא נתפרש לי האם לשיטתו בעינן ראיית שמן [או נר ממש] וא״כ יהא צריך להדליק בכלי זכוכית או שירה השמן מפתח הכלי, או שמא כוונתו לראות את עצם הכלי שיש בו השמן.

ויש לציין דכלפי ברכת מאורי האש במוצ״ש מבואר בש״ס (ברכות נ״ג ע״ב) ובשו״ע או״ח סימן רח״צ (סעיף ט״ו) דסגי ברואה את השלהבת לחוד וא״צ לראות את עיקר הנר בעצמו, אבל אין מזה ראייה לנידו״ד.

הרואה את האור הנובע מנרות חנוכה

מ. ודע דאף להמקילים לברך כשרואה רק את השלהבת לחוד, מ״מ אם אינו רואה גם את השלהבת ורואה רק את האור הנובע מכח נרות חנוכה [והיינו שהנר וכל השלהבת מוסתר ע״י איזה חפץ אך רואים את האור הנובע ממנו, והיינו שמקום הסמוך לנר מואר ע״י הנר] – מסתברא דלכו״ע אין רשאי לברך דלא תקנה ברכה זו רק לרואה נרות חנוכה.

וכן מבואר גם בשו״ע או״ח בסימן רח״צ (סעיף ט״ו) כלפי ברכת

מאורי האש דאפילו אם יכול להשתמש לאורה כל שאינו רואה את הנר וכגון שהוא בקרן זוית אינו רשאי לברך, ומסתברא דה"ה כאן.

הרואה נרות חנוכה בהפסק מחיצת זכוכית

מא. ודע כי הרואה נרות חנוכה שצריך לברך, אין נפק"מ אם הוא רואה אותם ממש בעיניו או שהוא רואה אותם בהפסק זכוכית וכדומה, דבכל גווני הוי כראייה גמורה ורשאי לברך, וכ"ה הסכמת כל הפוסקים כלפי כל ברכות הראייה שאין מזיק הפסק של זכוכית צחה באופן שרואים ממנה היטב.

ומקור דין זה הוא מהא דאיתא בש"ס (ברכות כ"ה ע"ב) ובשו"ע (סימן ע"ה ס"ב) כי ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש נגדה דכתיב ולא יראה בך והא קא מתחזיא.

וכן מבואר בהלכות קטנות (ח"א סימן צ"ט) כלפי אם נפלה טיפת שעוה על אותיות הס"ת ונראין האותיות מתוכו, וחזר וכתב כן בתשובה אחרת שם (סימן רע"ד) כלפי הרואה פני זקן בעששית שחייב לקום לכבודו, וכן מבואר בהרחבה בשו"ת שבות יעקב (סימן קכ"ו).

וראה עוד בברכי יוסף בסימן רכ"ד (סק"א) שכתב שיש להסתפק אם ראה דבר שמברכין על ראיתו בעד החלון והוא מכוסה בזכוכית לבנה הנקרא גא"ם, אך מן הזכוכית ראה יראה הדבר ההוא ראיה טובא מי נימא דיכול לברך דהא קחזי, או דילמא בעינן ראיה בלי הפסק, ומן הזכוכית לא שמה ראיה. – ומסקנתו דמילתא דפשיטא הוא שאפשר לברך על ראייה כזו, וע"ע בדבריו שם בסימן תכ"ו (סק"ד) כלפי ברכת הלבנה ע"י ראייה מהחלון, ושילש את דבריו בברכי יוסף בחו"מ (סימן רל"ה סקי"א). [ועיין גם בשו"ת קול אליהו (ח"ב חאו"ח סימן י"ז) מש"כ בזה כלפי קידוש לבנה].

והיות כי האחרונים כבר הרחיבו הדיבור זה, לא ראיתי לנכון להאריך בזה כאן, ועכ"פ כך היא הלכה פסוקה שראייה דרך זכוכית הוי ראייה לכל מילי, ופשוט לפי זה שגם אינה יכולה למנוע מהיזק ראייה, וראה בענין זה בפת"ש בחו"מ סימן קנ"ד (סק"ט). [וע"ע בדרכי תשובה (סי' א' ס"ק קצ"ג) כלפי שוחט הרואה רק בבתי עינים].

הרואה נרות חנוכה המונחים בתוך ארון זכוכית

מב. והנה לפי"ז יוצא שהרואה נרות חנוכה המונחים בתוך ארגז של זכוכית וכדומה, וכפי שמצוי בזמנינו לאותם המדליקים בחוץ שמניחים אותם בתוך ארגז כזה כדי שלא יכבו הנרות מן הרוח, דיכול הרואה לברך על נרות אלו וא"צ לראות דוקא נרות חנוכה מגולים ממש.

ומיהו יש לציין דכלפי ברכת מאורי האש מצינו בזה מחלוקת גדולה

בין האחרונים האם רשאים לברך על נר מכוסה בעששית העשוייה מזכוכית לבנה, דעת הרשב״א בחידושיו לברכות (נ״ג ע״ב) שאפשר לברך דהו״ל ראייה מעלייתא והוכיח כן מדין הנ״ל של ערוה בעששית, וכן פסק המג״א בסימן רח״צ (סק״כ), וכן הסכימו להלכה רוב האחרונים שם, ואולם דעת מקצת פוסקים שא״א לברך רק על אור מגולה ממש וכמבואר בהרחבה בבה״ל שם (בד״ה או) עיי״ש.

ומסתברא דכאן הכל מודים שאפשר לברך דלא גרע משאר ברכות הראייה דסגי ברואה דרך זכוכית וכמשנ״ת, והתם להמחמירים ע״כ יש טעם מיוחד שלא תקנו לברך רק כשהוא גלוי כעיקר ברייתו ולא כשהוא טמון וכמש״כ הבה״ל שם.

הרואה נרות חנוכה על ידי משקפיים (ברי׳ל)

מג. ודע עוד דהוא הדין כלפי החובש משקפיים ורואה את הנרות דרך הזכוכיות, ג״כ נחשב כראייה, ויכול לברך, וכן מבואר בהלכות קטנות הנ״ל כלפי קריאת ס״ת בבתי עינים, דלא גרע זה מכל ראייה בהפסק זכוכית, וכן הוכיח לדינא השבות יעקב הנ״ל כלפי דייני חליצה החובשים בתי עינים, ובתו״ד הביא את דברי הלק״ט הנ״ל, וכתב עליו בזה״ל: ודבריו נכונים אף שיש מקום לבעל דין לדחוק ולחלק ולומר דודאי מי שיכול לראות בלא בתי עינים אף שרואה דרך בתי עינים וזכוכית אינו מעכב דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת, משא״כ בזקן שאינו רואה ראיה נכונה אלא ע״י בתי עינים לא הוי רואה ממש מ״מ פוק חזי מה עמא דבר שהחזנים קורין ע״י בתי עינים.

ולעניין ראיית נגעים ע״י כהן שיש לו משקפיים, ראה בתפארת ישראל על מסכת נגעים (פ״ב בועז אות ד׳), ובספרי משנת הדעת על הרמב״ם הלכות טומאת צרעת (פ״ט בה״ל סקי״ח).

הרואה נרות חנוכה על ידי משקפת

מד. והנה בלשון רש״י בשבת (כ״ג ע״א) מבואר שברכת הרואה נתקנה גם לנוסע בים ורואה משם נרות חנוכה, ולמדנו מזה כי אינו חייב לעמוד סמוך לנרות רק אפילו אם רואה אותם ממרחק גדול כל שהיא ראיה ברורה חייב לברך עליה.

וראה בספר פתח הדביר (סימן רכ״ד אות י׳) שנשאל ברואה את המלך ע״י דורבי״ן (משקפת) אם חייב לברך ברכת שחלק מכבודו, ומסיק דכל שזכוכית הדורבי״ן חשוב ובהיר וגם ראות עינו ברורה היטב פשיטא דהוי כרואה בעיניו סמוך לו בלי הפסק זכוכית אפי׳ להעיד ומכש״כ בראיית המלך שא״צ להכיר היטב צלם דמות תבניתו וע״ש עוד שהאריך.

ובספר משיב נפש (ח"ב סי' רמ"ד) כתב כלפי רואה מרחוק במשקפת מקום שנעשה בו נס לישראל שיש לו לברך הברכה המבוארת באו"ח סימן ריי"ח ע"ש.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב סימן ט"ז סק"ד) העלה עפי"ז כלפי הרואה את הים ממשקפת דרך מטוס, וכגון שאינו טס מעל לפני הים אלא רחוק ממנו, כל שרואהו ראיה ברורה ובהירה חייב לברך עליו. – והובא בפסק"ת (סימן ריי"ח הערה 20, וסימן רכ"ד אות ו' ואות י"ב).

הרואה נרות חנוכה במראה (שפיגל)

מה. יש לדון מה הדין במי שרואה נרות חנוכה ע"י מראה שקורים שפיגל, האם יכול לברך על זה, או דבעינן שיראה ממש את הנרות, ובאמת דספק זה יש להסתפק בכל ברכות הרואה שתקנו חז"ל, וכגון הרואה את הים, והרואה חכם מחכמי ישראל, והרואה מלך בשר ודם, והרואה בריות משונות, וכדומה.[כב]

והנה בספר פתח הדביר הנ"ל נשאל ברואה את המלך דרך מראה האספקלריא הנקרא איספיז"ו (ראי, שפיגל) שרואין בתוכו כל מה שעומד נגדו אם חייב לברך ברכת שחלק מכבודו, והביא שכבר נסתפק בזה בספר בית עובד (מערכת הבית) לפי מש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ל דכלים מ"ב) דאספקלריא שאינה מאירה הוי ספק ראיה שלא יראה בשיעורו ובקומתו האמיתי, וציין לערוך (ערך ספקלרא) ולקונטרס יעקב לחוק שבסו"ס שבת של מי (לימוד ל').

ובעל הפתח הדביר כתב עליו שנעלמו מעיניו דברי תשובת ההלכות קטנות (ח"ב סימן פ"ב), ששם איתא: שאלה עדים שראו עובר עבירה בתוך מה שנצטייר במראה של זכוכית לבנה והכירו הכל בפירוש מהו. תשובה קצת יש לברר זה מההוא (ר"ה כ"ד ע"א) דקידוש החודש מקצתה ברקיע ומקצתה במים וכו'.

ומש"כ ד'קצת יש לברר', ביאר בספר ברכי יוסף (חו"מ סי' ל"ה אות י"א) משום דיש לדחות דשאני התם דבעששית יש לטעות שמה שראו אינה הלבנה, וכמ"ש המפרש שם, שכל הנך נדמה להם הלבנה ואינה הלבנה ודאית, אבל בנדון זה אם הכירו הדבר באופן שאי אפשר לטעות יש להסתפק אי מקריא ראיה.

והוסיף החיד"א שם בסו"ד: ומ"מ נראה דעת הרב דבר שמואל

כב. ונסתפקתי אם נאמר שאין זה כראייה, מה הדין אם שוב אחר כך חזר וראה אותם בפועל תוך שלשים יום באלו הברכות שאין מברכים אותם רק משלשים לשלשים האם יוכל לברך או לא, ואכמ"ל.

והרב שבות יעקב דבכה"ג לא מקרי ראיה. ומיהו עדיין יש להסתפק דשאני התם דיש מציאות דראו בוכיתא דעיבא, וגם הרב דבר שמואל בלבנה אמרה, אבל בנ"ד אם הוא באופן שלא יש להסתפק בשום מציאות אפשר דמקרייא ראיה (עכ"ל). [וע"ע בפ"ת שם בחו"מ סימן ל"ה (סק"ח)].

וסיים הפתח הדביר דה"נ בנידון דידן היכא דליכא חשש טעות אפשר דמיקרי ראייה ורשאי לברך.

מו. אכן בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סימן י"ח) נשאל בזה להלכה כלפי ברכת ראיית המלך, ואגב דן בכל ברכות הראייה, והעלה להלכה שאין זה נחשב כלל כראייה ואי אפשר לברך על מין ראייה זו, וז"ל: לענין ברכות הראיה שתקנו חז"ל לברך על ראית דברים מיוחדים, כגון ראית מלך, הרים, גבעות, ימים ונהרות ועוד, א"א לברך רק כשרואה עצם הדבר עליו הוא מברך, כי ראיה זו אינה כדי לברר מציאות הדבר, שהרי מציאות הדבר ואמיתותו ברור לו בלא"ה, ואפ"ה אינו מברך עד שיראהו. וא"כ מה יוסיף תת לו אם יראה את הים בראי הרי מ"מ עדיין אינו רואהו בעצמותו ואיך יברך כנלענ"ד נכון בס"ד. - גם להמבואר במג"א (סימן רכ"ד סק"ו) שאפילו סומא שיודע שהמלך עובר מברך כדמשמע בגמרא (ברכות נ"ח ע"א) מעובדא דר"ש, הרי דגם בזה סגי בידיעה בלי ראיה, פשוט דהתם מיירי שמרגיש בכבוד המלך בחוש השמיעה במקום חוש הראיה כמבואר במהרש"א בחד"א (שם ד"ה חזי) אבל כל שאינו רואה את המלך עצמו וגם אינו מרגיש בעצם כבודו רק ע"י אמצעי וכגון ע"י ראיה במראה אינו מברך (עכ"ל).[כג] וחזר וכתב כן בתשובה

כג. ויש לציין כי השאלה שם היתה על מי שרואה צורת המלך וכבודו בטעלעוויזש"ן, אם מוטל עליו לברך ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם, או אולי אין לברך אלא כשרואה את המלך בכבודו ובעצמו, וחזר וכפל את דבריו שם בח"ה (סימן ח'), [ושם כתב תוכחת מוסר על המכשיר הטמא הנ"ל, והיות כי הדברים ידועים וברורים אין מן הצורך להזכירם], והיינו דס"ל שאין חילוק בין מראה בעלמא למכשיר הנ"ל, ואף דעל תמונה הכל מודים שאין שום הו"א שיוכל לברך, היינו לפי ששם אין רואה כלל מציאות של עכשיו רק את העבר, משא"כ הכא במכשיר הנ"ל הרי הוא רואה את המציאות של עכשיו וא"כ הרי זה דומה ממש לראייה במראה, ואף שהוא נראה למרחוק, וק"ל.

ומ"מ לענ"ד עדיין י"ל כי מראה ממש עדיף מסרט או ווידאו וכדומה, דבמראה הרי זה דבר טבעי שהבבואה משתקפת ואולי זה נחשב יותר לראייה, מסרט או ווידאו למיניהם, ומ"מ למעשה גם במראה אין לסמוך דמיקרי ראייה כלפי ברכה וכמשנ"ת בפנים.

והלום ראיתי כי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן פ"ד סק"י) כתב בתו"ד בזה"ל: דבודאי לא עלה על דעת שום אדם דיחייב בברכה ברואה מלך בטעליוויישען (עכ"ל).

אחרת שם (ח"ב סט"ז סק"ה) כלפי ראיית ימים ונהרות.

והנה בעל הבצה"ח הזכיר שם בתחילת דבריו את מש"כ הפתח הדביר הנ"ל כי באופן דליכא חשש טעות י"ל דשפיר מיקרי ראייה ורשאי לברך, ובנה יסודו על דברי ההלכות קטנות והברכי יוסף כלפי ראיית עדות.

ואולם בעל הבצל החכמה סבירא ליה דעדות קיל טפי לענין זה, וז"ל: נלענ"ד כי דוקא בהך דר"ה שראו הלבנה במים או בעששית, וכן בעדים שראו בראי אדם עובר עבירה, שאין אנו דנין בכל אלו על הראיה כדבר נפרד לעצמו, אלא אנו דנין אם לקדש את החודש בזמנו או לעברו, ואם לענוש לפלוני כדרך שעונשין לעובר עבירה או שלא לענשו, וזה תלוי כמובן, אם נראית הלבנה בזמנו, ואם עבר פלוני אותה עבירה באמת, וזאת עלינו לברר עפ"י עדים, נמצא אין ראית העדים בזה אלא לשם בירור וכן בכל דבר שיגמר עפ"י בי"ד על יסוד הגדת עדים, ובכל אלה שפיר מקום לומר שלא הקפידה תורה שיראו העדים עצם הדבר שמעידים עליו, דכל שראו אותו ראיה ברורה שאין להסתפק בטעות וכהך שראו במראה אדם עובר עבירה והכירו הכל בפירוש, סגי, דגם זה חשיב בירור – והאריך שם להביא ראיות דלפעמים סגי בבירור כדי להעיד וא"צ ממש ראייה.

מז. ולענ"ד אף שדבריו מסתברים, מ"מ עדיין קשה להכריע כן בוודאות כי מדברי רבותינו האחרונים נראה שלא נחתו לסברא זו, דהנה בשו"ת דבר שמואל (סימן רמ"ב) נשאל כלפי ברכת הלבנה במי שרואה אותו מנוגה נגהה באספקלריא או מראה של זכוכית האם רשאי לברך, והשיב שיש לפשוט ספק זה מסוגיית הגמרא בר"ה (כ"ד ע"א) ומדברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש (פ"ב ה"ה) דמבואר שם שעדים שראו את הלבנה תוך נהר או מעיין או תוך עששית אינם כשרים להעיד, דחיישינן שמא טעו וראו מראה לבן אחר הנשקף שם והיה נדמה להם כלבנה. וכתב על פי זה: וכפי זה גם בנידון דידן לברך ברכת הלבנה נראה דיש לחוש לכתחילה לספק זה שאין בידינו בירור מתוך ספרי התלמוד והפוסקים לחלק בין חומרת דין הראייה לחומרת דין ברכה לבטלה, ובין הרואה הלבנה בתחילת חידושה [שאז יש יותר חשש טעות] לרואה אחר ימים, וקיי"ל ספק ברכות להקל ולא לברך.

עוד כתב: אמנם הסברא נותנת שאם באותו פרק באותו מקום שהיה רואה אותה מתוך המראה היו העדים מבחוץ רואים הלבנה עצמה ברקיע ומעידים לו עליה, אז היה כדאי בעדותם לסמוך עליהם הרואה במראה שהיא היא דמות הלבנה ולברך עליה, כדי שלא להחמיץ המצוה (עכ"ל), והוסיף שם עוד סניף לזה משיטת המהרש"ל שסובר שגם סומא רשאי לברך ברכת הלבנה.

והרי לנו להדיא כי לשיטתו כל הנידון בזה הוא רק מפני חשש טעות, ועל זה הביא ראיה ברורה דכלפי לבנה יש חשש טעות וממילא אינו יכול לסמוך על ראייתו מלבד כשיש לו עדים הרואים אותה אז באותו מקום.

ומבואר דהא מיהת פשיטא ליה דבדליכא חשש טעות שפיר רשאי לברך על זה. – ואולי למד כן מדין סומא המברך על ראיית המלך אעפ"י שאינו רואה וחזינן דא"צ דוקא ראייה, ובעל הבצל החכמה נדחק לחלק בזה כאשר יראה המעיין.

והנה האחרונים דנו בכוונת הדבר שמואל האם כוונתו להחמיר בכל מחיצה של זכוכית וכן בראייה ע"י בתי עינים, דגם בזה סבירא ליה שיש לחוש שמא אינו רואה היטב, או שמא בזה מודה, וכבר עמד בזה השבות יעקב (ח"א סימן קכ"ו) וצידד כי כוונת הדבר שמואל רק במראה הנשקף ולא ברואה עצם הדבר במחיצת זכוכית וע"ע בזה בברכי יוסף בסימן תכ"ו (סק"ד), ובשע"ת שם (סק"א), וכן בברכי יוסף שם בחו"מ (סימן ל"ה סקי"א), אבל עכ"פ בראייה במראה ודאי מיירי ועל זה העלה שזה תלוי אם יש חשש טעות או לא. – וכן נוטה גם הפתח הדביר הנ"ל דכשאין חשש טעות יתכן דמיקרי ראייה.

אכן בספר ילקוט הגרשוני (או"ח סימן רכ"ט אות א') כתב בשם הגהות זכרון אברהם שאם רואה הווידערשיין (הבבואה) של הקשת אין לו לברך, ועל כן צריך להתבונן בשעה שרוצה לברך ולראות שרואה את הקשת, ולא את הבבואה.

ועל כל פנים מידי ספק לא יצאנו וא"כ יש לומר בזה ספק ברכות להקל, וממילא אין לברך מספק על ראייה כזו – ובאמת דגם מלשון הפתח הדביר בעצמו משמע קצת דלמעשה אין לברך מספק [ויש שם איזה ט"ס], והיינו משום דהברכי יוסף נשאר בספק שמא מיקרי ראייה, עיי"ש.[כד]

כד. ואגב אציין עוד חקירה אחת התלוייה בדין ראייה ע"י מראה אם נידון כראייה, ויש בה שייכות לחנוכה.

דהנה בקונטרס פירורים משלחן רבינו (חנוכה ס"ב סק"ד) כתב בשם הגר"א גנחובסקי זצ"ל, שיש לעיין בחנוכיה שיש לה גב, ומדליק אותה כלפי חוץ, אבל יראו בחדר את הנרות כי החלון משקף בחזרה את השלהבת כמו במראה, האם נחשב שבתוך הבית רואים הנרות - ונפ"מ במדליק מאוחר בלילה כשכבר לא נמצאים ברה"ר.

והנה עפי"ד יש לדון גם כלפי הדלקת נרות חנוכה למעלה מעשרים אמה שלא יצא האם מועיל כשהנרות נראים תוך עשרים אמה לתוך מראה וכדומה, והנה ידוע מה שדנו האחרונים האם מהני אמלתרא כלפי נרות חנוכה (וראה בארוכה בענין זה בפרדס יוסף החדש סימן תרע"א

הרואה נרות חנוכה ולא בירך מיד האם יכול לברך אחר כך

מח. כתב בשו"ת רעק"א (מהדו"ת סימן י"ג) וז"ל: דפשיטא אף לא בירך מיד בתחילת ראייתם, מ"מ מברך בעוד שרואם (עכ"ל).

וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סימן תס"ח) וז"ל: הרואה שצריך לברך, אם ראה נר חנוכה ולא בירך עליה, אם רואה אח"כ נר חנוכה וכו', יכול לברך ברכת שעשה ניסים (עכ"ל). – אך בדבריו י"ל דכוונתו כשיראה אח"כ נרות אחרים ויברך עליהם בראייה ראשונה.

ובשו"ת שיח יצחק (סימן של"ה) כתב בזה"ל: הרואה נ"ח שחייב לברך, אם חיובא רמיא עליו שמיד שרואה בבית הראשון מנורה דולקת חייב מיד לברך עליה, ואם שכח ולא בירך, אם רשאי לברך ברכה זו כשיראה כמו לאחר חצי שעה באיזה בית מנורה דולקת, אם נדמנו להמבואר באו"ח סי' רכ"ו, גבי ברכה על פרחי אילנות, שאם איחר עד לאחר שגדלו הפירות שוב לא יברך, משמע שאף שלא בירך בראיה ראשונה יכול עוד לברך, אם גם לגבי נר חנוכה נימא כן, וצ"ע (עכ"ל).

והנה ברש"י בסוכה (מ"ו ע"א ד"ה הרואה) משמע דאינו מברך אם ראה ולא בירך מיד, דכיון דראה בראייה ראשונה ולא בירך שוב אינו מברך, דכתב וז"ל: הרואה נר חנוכה, קאי על שלא הדליק בביתו ועובר ברה"ר ורואה אותה בפתחי ישראל שמצוה להניח בפתח, צריך לברך על ראי' הראשונה, עכ"ל. אולם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קונטרס פניני חנוכה עמוד צ"א) כתב דאין כוונת רש"י דמברך רק בראייה ראשונה, רק כוונתו לאפוקי שלא יברך כמה פעמים ביום על כל ראייה וראייה.

העומד בקצה הגבול של קו התאריך ויש חילוק של יום בינו לבין הנרות שרואה

מט. בקובץ מחשבת איש (גליון 12) הובאו כמה ספיקות נפלאים השייכים לענין קו התאריך כלפי נרות חנוכה, ואחד מהם שיים לנידון דידן כלפי הרואה נרות חנוכה והיינו בשנים העומדים, וכגון בשתי ספינות, על קו התאריך מזה אחד ומזה, ואצל האחד הוא יום ב' דחנוכה ואצל השני הוא יום ג', האם יוכל מי שגר בתאריך האחר לברך ברכת הרואה על הנר של חבירו.

והנה אם נאמר דלא איכפת לן בכך ורשאי לברך, אכתי יש לעיין האם יוכל בערב חנוכה לברך כיון שרואה נרות חנוכה שהודלו ע"י

מאות תנ"ד ואילך), אבל יתכן דהכא עדיף טפי שרואים את כל הנרות למטה, אך לאידך גיסא אם ננקוט שאין זה כלל ראייה, יתכן דגרע גם מאמלתרא, והיינו באופן שאין זה גורם לבני אדם להביט למעלה רק די להם במה שרואים במראה, ודו"ק.

המדליקם בליל א׳ של חנוכה, או שמא אצלו לא שייך עדיין ענין חנוכה, בין אם זו ברכת המצוה ובין אם זו ברכת הודאה, והכי מסתברא, ולפי״ז ה״נ בגמר ימי החנוכה והיינו שבצד האחד הוא יום שמיני דחנוכה ובצד השני הוא יום שלאחריו ג״כ לא יוכל לברך.[כה]

גדר ברכת הראיה אם הוא ברכת המצות או ברכת השבח

ג. ודע כי האחרונים נחלקו בגדר ברכת הרואה, דבספר עמק ברכה (עניני חנוכה), וכן בספר נתן פריו (פ״ד מחנוכה) נקטו שהיא ברכת השבח כעין הברכות של הרואה מקום שנעשו בו

כה. ואגב נזכיר את שאר ספיקותיו בזה:

(א) באופן שכל אחד מדליק נ״ח בפנ״ע, אם יכול אחד מהם להוציא את חבירו בברכות, או דלמא כיון שכל אחד מהם מחוייב בהדלקה אחרת אינו יכול להוציאו. – ולענ״ד אולי זה תלוי אם כל השמונה ימים הוא מצוה אחת או שכל אחת ואחת מצוה בפנ״ע, וכבר נחלקו בזה האחרונים וכנ״ל בסימן י׳ (אות ב׳), דאם כל אחד ואחד הוא מצוה בפנ״ע מסתבר יותר שאינו יכול לפטרו אף שנוסח הברכה שוה, ועיין.

(ב) לו יצוייר שיהיו שניהם בני בית אחד, אך כל אחד בספינה אחרת (או בכל אופן שאין תאריך אחד נגרר אחר רעהו), אם יוכלו לצאת בנר אחד כיון שלשניהם הוא חנוכה (ומיירי שלא ביום הראשון או האחרון), או דלמא שכיון שכל אחד מהם מחוייב בנר אחר חייבים להדליק כל אחד בפני עצמו.

(ג) גם יש לעיין באחד שדר בשתי הספינות הנ״ל ועובר בכל עת מהכא להתם (להשיטות והאופנים שאינו חייב להדליק בשני המקומות), אם יתחייב להדליק ב׳ נרות מעיקר דינא האחד בספינה זו והשני בספינה אחרת כיון שכל ספינה הוא יום אחר.

(ד) כמו״כ יש לעיין במי שספינתו עומדת ממש על קו התאריך, ופתחה פונה לתאריך אחר, כמה נרות ידליק בכל יום האם לפי תאריכו או לפי תאריך הרואים.

(ה) גם יל״ע אם יכול לקיים כלל פרסומי ניסא ביום הראשון או האחרון אחר שלרואים אינו חנוכה, ומכל מקום נראה פשוט שלא יוכל להדליק במקום שאינו חנוכה אף אם לרואים הוי חנוכה, ודו״ק (עכ״ד).

(ו) יש להוסיף ולדון כלפי אדם אחד שעובר את קו התאריך ומחמת כן נחסר לו יום אחד של חנוכה וכגון שבמקומו הראשון הדליק ג׳ נרות בליל ג׳ וכעת הגיע למקום שהוא כבר ליל ה׳ דחנוכה, וכן להיפך אם נוסף לו יום אחד שבמקום זה הוא עכשיו ליל ג׳ חנוכה – וכבר דנו חכמי זמנינו בכעין זה בעוד הרבה מקצועות שבתורה, וכגון ספירת העומר, וספירת ז״נ, ומילה ביום השמיני וכדומה, ועיין גם בספר תורת הקטן פרק נ״א (סעיפים י״ד-ט״ו) כלפי זמן הבר מצוה לנער שחצה את קו התאריך.

נסים לישראל, וה"נ תיקנו לברך ברואה נ"ח שהם זכר לנס.

ואולם בספר בד קודש (ח"ב ס"י) כתב שאינה ברכת השבח, אלא כדין ברכת המצוות משום דעיקר נ"ח לפירסום הנס, והרואה פירסום הנס נעשה כאילו יש לו חלק במצוות ההדלקה.

וראה עוד בענין זה בקונטרס בעניני חנוכה (טורצין, עמוד כ"ה, בסטנסיל משנת תשל"א), ובמקראי קודש (חנוכה סימן כ"ה), ובספר ברכת רפאל (סימן מ"ד, וסימן נ"ג אות ז'), וע"ע במנחת אשר (חנוכה סימן י"ב).

ויש שרצו לתלות הרבה מהספיקות הנ"ל בחקירה זו, דאם ברכת הרואה היא ברכת השבח, שייך לברך על כל נ"ח שרואה, אבל אם היא כברכת המצוות שייך לברך אותה רק על נר שהודלק לקיום המצוה, וכן נרמז בדברי המשפטיך ליעקב הנ"ל (אות כ').

ואולם בשו"ת משנת יוסף הנ"ל כתב לדחות סברא זו, וז"ל: דנהי שהיא ברכת שבח, ושייכת להודות ולשבח בכל עת בימי חנוכה, אבל הברכה נתקנה בעת קיום מצות ההדלקה, ולא על עצם הנסים שבחנוכה, שהרי בלי ראיית נר החנוכה אינו מברך שעשה נסים. וא"כ אם בנ"ח בביהכ"נ לא מקיים מצות ההדלקה, וכן משכלתה רגל, או כאשר חש"ו מדליקים, א"כ לא שייך לברך אז שעשה נסים, דהנר הדולק אז אינו נר דחיוב מצות חנוכה. - ולא נפריז אם נדמהו למנורה אלקטרית, המאירה בבניני צבור בחנוכה (כמספר הנרות שמדליקים), שעליה אף אחד לא יברך ברכת הראיה (א"ה: עיין לעיל אות ו'), וה"נ אלו דידן, אם אינם דולקים עכשיו לחובת נ"ח, לא שייכת בהן הברכה שנתקנה על ראיית נ"ח הדולק למצותו, אפילו אם יסוד ברכת הראייה היא ברכת השבח.

האם יש חיוב לראות נרות חנוכה כדי לברך

נא. יש להתבונן במי שאינו מדליק נרות חנוכה, באופן ששייך בו דין זה שהרואה נר חנוכה צריך לברך, האם הכוונה בזה שיש עליו חיוב לראות כדי לברך, או שמא הרי זה כשאר ברכות הראייה שאינו חייב לראות אלא שאם רואה צריך לברך.

והנה המרדכי במסכת שבת (סימן רס"ז) כתב בזה"ל: ומ"מ צריך לראות כדאמר בסמוך וכו', (עכ"ל). ובבגדי ישע (אות ג') מבאר דבריו דר"ל שמחוייב לראות כדי לזכור הנס. וכן בשו"ת הרמ"א (סי' צ"ט) כתב וז"ל: ש"מ דהמרדכי חייב לראות ולברך קאמר (עכ"ל), וכן הוא בלשון הרמ"א בשו"ע בסימן תרע"ז (סעיף ב') כי חייב לראות הנרות.

אכן הרמב"ן (פסחים דף ז' ע"א ד"ה ואני אומר) כתב וז"ל: שהרואה נמי מברך, ומצוה לראות משום פרסומי

ניסא (עכ״ל). ומשמע דאינו מחוייב לראות, רק יש מצוה לראות.

וכן נראה לכאורה שהוא דעת המחבר בסימן תרע״ו (סעיף ג׳) כתב וז״ל: מי שלא הדליק וכו׳, כשרואה נר חנוכה מברך וכו׳ (עכ״ל). ומשמע דאין מצוה לילך ולראות הנרות, ורק אם רואה מברך עליו.

וגם בפרי חדש (כאן ד״ה יש אומרים) כתב וז״ל: שפשיטא דליכא חיוב על ראיית נר חנוכה, ולישנא דגמ׳ הוי הרואה מברך שתים, ולא קאמר דחייב לראות (עכ״ל).

והרי לנו שיש בזה מחלוקת בין הפוסקים אם חייב לראות הנרות, או שעכ״פ יש מצוה מצוה, או שאין בזה חיוב כלל, וכבר נתעורר לזה בעל הסוכת חיים (עמוד ש״ח). וע״ע בספר ברכת רפאל (סימן מ״א), ובשו״ת בצל החכמה (ח״ה סימן קכ״ט)

והנה לסוברים שיש בזה חיוב יש לדון האם חייב לחזור על הפתחים ולמכור כסותו כדי לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, וכבר כתבנו מזה לעיל בסימן ל״ב (אות ז׳) עיי״ש.

חינוך הקטן לברך ברכת הרואה

נב. יש לדון בקטן שהגיע לחינוך האם צריך לחנכו לברך על ראיית נרות חנוכה דומיא דגדול, והנה באשל אברהם (בסימן תרע״ה) להגאון מבוטשטאש כתב וז״ל: גם קטנה שהגיעה לחינוך אם לא שמעה ברכות נר חנוכה, מברכת ברכה שניה שמברך הרואה היטב (עכ״ל), ומדבריו מבואר דס״ל לדינא דאם לא שמעה הברכות תחזור ותברך לעצמה כשתראה, אולם כבר הבאנו לעיל (אות א׳) כי הכרעת המשנ״ב שאין כדאי לעשות מעשה לברך דספק ברכות להקל.

ועכ״פ יש ללמוד מדברי האשל אברהם לגבי קטן שהגיע לחינוך שיש לו בית בפנ״ע, דאז לכו״ע יש עליו חיוב מדין חינוך להדליק נרות חנוכה, דאם אין באפשרות לחנכו להדלקת נ״ח, וכגון שאין לאב נרות עבורו, צריך לחנכו עכ״פ לברך ברכת שעשה ניסים וככל הרואה נ״ח באופן שהוא מחוייב ואינו מדליק, וכן סתמנו להלכה בספר חינוך הבנים כהלכתו פרק ק״ז (סעיף ט״ז וסקל״ז).

אכן בספר ימי הלל והודאה (פל״ט הערה 41) הביא בשם הגר״ח קניבסקי זצ״ל שפסק שקטן וקטנה לא יברכו ברכת הרואה.

והלום ראיתי בספר סוכת חיים (עמוד שי״ד) ובספר הליכות יוסף (תרע״ו ס״ג עמוד תל״ג) שלאחר שהביאו דברי האשל אברהם הנ״ל כתבו דהגרח״ק שליט״א חולק בזה וס״ל שאין צריך לחנך הקטן לברכה זו.

ולא נתפרש לי מהו טעמו של הגרח״ק דמ״ש משאר כל הברכות שמחנכים את הקטנים לברך, ובין אם

ברכה זו היא ברכת המצות ובין אם היא ברכת השבח הרי בכל סוגי הברכות מחנכים את הקטנים – ראה חינוך הבנים כהלכתו פרקים ל"א-ל"ג.

וכמדומני כי הגרח"ק נשאל בזה סתמא בקטן שאינו מדליק האם יברך שעשה ניסים ולכן השיב שלא לברך, וכפי הכרעת המשנ"ב דברכה זו נתקנה רק למי שאינו מקיים כלל מצות הדלקת נ"ח משא"כ קטן זה שהוא יוצא בהדלקת אביו, [אכן לכתחילה ראוי לכתחילה להקפיד שקטן שאינו מדליק בפנ"ע ישמע את הברכות שעשה ניסים ושהחיינו, וכמש"כ בחינוך הבנים כהלכתו שם (סקל"ז)], - ובאמת ל"ד קטן רק ה"ה גדול, אבל אה"נ אם יארע בקטן שאינו מקיים כלל מצוה זו וכגון שיש לו בית בפנ"ע וכדומה גם הוא מודה שמחנכים אותו לברך דומיא דגדול, ועיין.

הגאון רבי משה פוליטנסקי שליט"א
מח"ס משנת המילה ועו"ס

הדלקה בפתילות עבות

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

באתי בזה אודות שאלת חכם, האם יש עדיפות להדליק נרות חנוכה עם פתילות עבות או פתילות דקות.

תשובה: א) כתב מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה בקונטרס הזכרונות ממרן החזו"א (סי' ל"ב דין ו') "העידו שצוה לעשות פתילות עבות (עי' תדא"ר פ"ט שזה כבוד המצוה, ועי' מ"ב סי' תר"י סקי"א)", עכ"ל.

ב) ומה שציין מו"ר לדברי התנא דבי אליהו רבה פרק ט', הוא במהדורת ונציה שם[א], וכתוב שם בזה"ל "כך אמרו, בעלה של דבורה עם הארץ היה, אמרה לו אשתו, בוא ואעשה לך פתילות והולך אותם לבית המקדש שבשילה, מה אם יהיה חלקך בין אנשים כשרים שבהם ותזכה לעולם הבא, והוא היה עושה פתילות עבות, כדי שיהא אורן מרובה, לפיכך נקרא שמו לפידות. וכן אמרו, שלשה שמות יש לו, ברק לפידות מיכאל, ברק, שפניו היה דומה לברק, לפידות, שהיה עושה לפידות עבות, ומה שמו, מיכאל שמו. הקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות הוא, ואמר הקדוש ברוך הוא לדבורה, אתם כיוונתם לשם שמים ועשיתם פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, גם אני ארבה אתכם בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל", עכ"ל.

ובתנא דבי אליהו רבה מהדורת איש שלום[ב] (פרשה י') מובא זה בשינוי לשון מעט בזה"ל "בעלה של דבורה עם הארץ היה, אמרה לו אשתו, בוא ועשה פתילות והולך לבית המקדש שבשילה, מה אם יהא חלקך עם אנשים כשרים ותבוא לחיי העולם הבא, והוא היה עושה פתילות עבות, כדי שיהא אורן מרובה, לפיכך נקרא שמו לפידות.

א. נדפס בעיר ונציה שבאיטליה בשנת שנ"ח, ויצא לאור בעשרות מהדורות מאז, כאשר כיום מצויה המהדורה מבוארת ומוגהת שיצאה לאור בשנת תשס"ה [ובין השנים תשס"ה-תשע"ז בשישה מהדורות נוספות] על ידי הג"ר ישעיהו כהן שליט"א.

ב. מהדורה זו יצאה לאור על ידי החוקר מאיר איש-שלום בשנת תר"ס, ומבוססת על פי כתב יד רומי משנת ד'תתל"ג.

אמרו, שלשה שמות יש לו, ברק ולפידות ומיכאל, ברק, שפניו דומין לברק, לפידות, על שם שהוא עושה פתילות והולך לבית המקדש שבשילה, מיכאל, על שום מיכאל. הקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות הוא, אמר לה, דבורה אתה נתכוונתה ועשית פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, ארבה אותך בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל", עכ"ל.

ג) ובילקוט שמעוני (שופטים רמז מ"ב) הובא מדרש זה בשינוי לשון מעט בזה"ל "תנא דבי אליהו, אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה, אמרה לו בוא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה, אז יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותבוא לחיי העולם הבא, והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש, וג' שמות יש לו ברק ומיכאל ולפידות, ברק על שם שפניו דומות לברק, מיכאל על שם שהוא ממיך את עצמו, דבר אחר על שם מלאך, לפידות על שם שאשתו עושה פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, והקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות אמר לה, דבורה את נתכוונת להרבות אורי, אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד י"ב שבטים", עכ"ל.

ד) והנה מלבד שינויי הלשון שאינם משמעותיים בין המדרשים [ומלבד השינויים מדוע נקרא מיכאל], ישנו שינוי אחד מהותי, מי היה עושה את הפתילות העבות, האם דבורה או בעלה. שלפי הנוסח במהדורת ונציה, דבורה אמרה לו "בוא ואעשה לך פתילות", ולמעשה "הוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה", ולכן נקרא שמו לפידות "שהיה עושה לפידות עבות", ואמר הקדוש ברוך הוא לדבורה, "אתם כיוונתם לשם שמים ועשיתם פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, גם אני ארבה אתכם בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל", הרי שבתחילה היא אמרה שתעשה ולבסוף הוא עשה, והקב"ה אמר לה שאתם עשיתם פתילות עבות. וגירסא זו מוקשית קצת, שהרי הוא עשה ולא היא, ומדוע הקב"ה תלה גם בה, ואע"פ שהיא אמרה בוא ואעשה, הרי למעשה לא עשתה, ועוד שהרי היא לא אמרה בוא ואשה פתילות עבות, אלא זה לכאו' הוא עשה מעצמו, ואם כן מדוע הקב"ה תלה בה.

ולפי הנוסח במהדורת איש שלום, דבורה אמרה לו "בוא ועשה פתילות, וכן היה באמת "הוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה", ולכן נקרא שמו לפידות "על שם שהוא עושה פתילות והולך לבית המקדש שבשילה", והקדוש ברוך הוא אמר לה, "דבורה, אתה נתכוונתה ועשית פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, ארבה אותך בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל", הרי שמלכתחילה אמרה לו שהוא יעשה

ובאמת הוא עשה, אך בסוף הדברים המילים "דבורה, אתה נתכוונת ועשית" אין להם ביאור, ויתכן שיש להגיה "אמר לו אתה נתכוונת ועשית" ולמחוק תיבת דבורה, ויותר נראה שיש לדחוק ולומר שהקב"ה אמר לדבורה נבואה זו שתאמר לבעלה במילים האלו, והטעם שאמר לה ולא לו, כיון שדבורה היתה נביאה (שופטים פרק ד' פס' ד') אך בעלה לא היה נביא, שהרי אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם כמו שאמרו בשבת (צ"ב א') ובנדרים (ל"ח א') והוא עם הארץ היה, ומה שכתוב ארבה אותך בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל, הוא ארבה אוֹתְךָ ולא אוֹתָךְ.

אך הנוסח בילקוט שמעוני הוא לכאו' המחוור ביותר, שלפיו דבורה אמרה "בוא ואעשה לך פתילות" וכן היה באמת "היא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש", ונקרא שמו לפידות "על שם ששתו עושה פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, והקדוש ברוך הוא אמר לה, "דבורה, את נתכוונת להרבות אורי, אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד י"ב שבטים", ולגירסא זו באמת היא אמרה שתעשה ועשתה בעצמה והוא היה מוליך לבית המקדש, ולכן הקב"ה אמר לדבורה את נתכוונת להרבות אורי, אף אני ארבה אורך, ולגירסא זו היינו אוֹרֵךְ ולא אוֹרְךָ.

ואף שקשה להכריע מסברא בין הגירסאות השונות של מדרש זה שיש בו כידוע שיבושים רבים[ג], אך גם בתלמוד דידן מבואר שהיא זו שעשתה את הפתילות, שאמרו (מגילה י"ד א') "מאי אשת לפידות, שהיתה עושה פתילות למקדש"[ד].

ה) ומה שציין מו"ר לדברי המשנה ברורה (סי' תר"י סקי"א) כתב שם וז"ל "בילקוט שופטים איתא לעשות פתילות עבות בבהכ"נ כדי להרבות אורן".

ומקורו מדברי המגן אברהם (שם ס"ק ה') שכתב וז"ל "איתא בילקוט שופטים דף ט' ע"א לעשות פתילות עבות בבה"כ להרבות אורן"[ה].

ג. ויעויין בהסכמת מרן הגראי"ל שטינמן זצ"ל למהדורת התנא דבי אליהו שהוציא נכדו הג"ר ישעיהו כהן הנ"ל, שכתב בזה"ל "המדרש תנא דבי אליהו אשר בו דברים שלימד אליהו הנביא את רב ענן כמבואר בכתובות דף ק"ו א' יש בו חסירות שורות שלימות או שכתובים לא לפי הסדר ודברים שמאד מקשים ללמוד בהם".

ד. ויעויין במהרש"א (שם) שכתב שבזכות זה שהיתה עושה פתילות למקדש, זכתה לנבואה ולאור התורה שהיתה שופטת את ישראל.

ה. וכן כתב בשולחן ערוך הרב (שם סעיף ד') וז"ל, "נוהגים להרבות בנרות בבית הכנסת שנאמר על כן באורים כבדו ה' ומתרגמינן בפנסיא יקרו ה', וטוב לעשות פתילות עבות בבית הכנסת

והנה בילקוט שלפנינו לא מצאתי שכתוב דבר זה על נרות של בית הכנסת, אלא על בית המקדש שבשילה, ולכאו' המג"א הגין מסברא שאם יש ענין לעשות כן בבית המקדש, גם בבית הכנסת שהוא מקדש מעט יש ענין לעשות כן[ו].

אך עדיין היה מקום לומר, שכל זה דווקא על נרות שהם לכבוד בית ה', אך על נרות חנוכה שהם לפרסם הנס יתכן שגם בפתילות דקות יש פרסום הנס ואין ענין בפתילות עבות, ועל זה חידש החזון איש שגם בהם יש ענין לעשות פתילות עבות.

ומ"מ לגבי נרות שבת [וכן לגבי נרות שמדליקין בברית מילה[ז], או נר נשמה וכדו'], לא מצינו שיש ענין לעשות פתילות עבות, ואף שדבר זה יתכן מאד מסברא, אך ראיה גמורה אין לנו בנרות שאינם לא לכבוד בית ה' ולא לפרסם הנס[ח].

ביקרא דאורייתא
משה פוליטנסקי

להרבות אורן". וכן כתב המטה אפרים (סי' תר"י סעיף ו') "ונוהגין ליקח פתילות עבות לנרות בית הכנסת כדי להרבות אורן". וכן כתב הדרך החיים (סי' קס"א סעיף ב') וז"ל, "נוהגין לעשות לנר בית הכנסת פתילות עבות כדי להרבות אורן".

ו. ובפרט, שהרי גם בבית המקדש מסתבר שפתילות אלו היו מיועדות להאיר בבית המקדש [שהרי בבית המקדש היו גם נרות להאיר, וכמו ששנינו (תמיד כ"ו א'), מדות פ"א מ"ט) והנרות דולקין מכאן ומכאן, ועוד שנינו(תמיד כ"ח א') ואבוקות של אור בידם] ולא היה זה הפתילות למנורה, שהרי במנורה היה שיעור של חצי לוג לכל לילה כמו שאמרו במנחות (פ"ט א') ולא שייך לעשות פתילות עבות שכך יהיה אורם מרובה ויכלה השמן יותר מהר, ובירושלמי (יומא פ"ב ה"ב) הקשו איך יתכן שבתקופת טבת השיעור הוא חצי לוג ובתקופת תמוז הוא גם כן חצי לוג, ותירצו שבן בבי שהיה ממונה על הפקיע (שקלים פ"ה מ"א) היה מזייג את הפתילות, ופירשו רש"י (מנחות שם ד"ה ושיערו בפירושו השני) ותוס' (שם ד"ה ושיערו) שבימות הקיץ היו עושים פתילה גסה ובימות החורף פתילה דקה, וכן כתבו בדעת זקנים מבעלי התוס' (שמות פרק כ"ז פס' כ"א) בשם ריב"א, וכעין זה כתבו בתוס' ישנים (יומא ט"ו א' ד"ה תן) בשם תוס' ריב"א ובתוס' הרא"ש (שם ד"ה תן) בשם ריב"א.

ז. כמבואר בתוס' בסנהדרין (ל"ב ב'), ונפסק ברמ"א (יו"ד סי' רס"ה סעיף ה') ובש"ך (שם ס"ק כ"א) ובמשנ"ב (סי' תקי"ד ס"ק ל').

ח. ואדרבה, מדברי הפוסקים הנ"ל שדיברו אודות הדלקת נר של יום הכיפורים בבית הכנסת, וכתבו שיש לעשות פתילות עבות, משמע קצת שבסתם נרות של יום הכיפורים שמדליקים בבית לא שייך הידור זה, ובערוך השולחן (או"ח סי' תר"י סעיף ז') ראיתי שכתב וז"ל, "ונהגו לעשות פתילות עבות על נרות יום הכפורים כדי להרבות אורן", ולא הזכיר בדווקא נרות של בית הכנסת, אך יתכן שדבריו נאמרו על פי המנהג להדליק נרות אלו בבית הכנסת, אך לא לנוהגים להדליק בביתם.

אם יש בהדלקת נר חנוכה מצוה הבאה בעבירה

לכבוד ידידי הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

אודות השאלה, במי שהדליק נרות חנוכה על ידי עבירה, כגון שהדליק בשמן שאינו שלו, האם יצא ידי חובתו כיוון שלמעשה נתפרסם הנס, או שכיוון שזה מצווה הבאה בעבירה לא יצא ידי חובתו.

א) בשו"ת פני מבין (סי' רכ"ד) כתב לחדש, שהמדליק נרות חנוכה ע"י גזל, יצא ידי חובתו, כיוון שסוף סוף נתפרסם הנס.

ובגליון אליבא דהלכתא (פורים עמ' ע"ב) נשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה, על דברי הפני מבין הללו, האם זה להלכה, והשיב מו"ר "חידוש".

ובאמת בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ג ח"א סי' שמ"ט) ובשו"ת חבצלת השרון (או"ח סי' מ"א) ובשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' נ"ג) כתבו שגם בנר חנוכה שייך מצווה הבאה בעבירה.

ב) וכן לגבי המדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, נשאל מו"ר זללה"ה (דעת נוטה כת"י, חנוכה תשו' כ"ח) לפי שיטתו שאסור להדליק בשמן של שביעית (דרך אמונה פ"ה משמיטה ויובל ס"ק מ"ט), מה הדין אם הדליק בשמן של שביעית בשוגג, האם יצא ידי חובתו, והשיב "מצוה הבאה בעבירה בשוגג" [שלכאו' נידון זה תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א (סי' תרמ"ט סעיף ה'), ועיין שדי חמד (מערכת מ' כלל ע"ז אות ח') מה שכתב בענין מצוה הבאה בעבירה בשוגג, וע"ע בחוט שני (פסח עמ' שכ"ז) מה שכתב בזה].

ג) ויש לדון, מה דין המדליק נר של חשד ע"י מצוה הבאה בעבירה, האם יצא בזה ידי חובתו, או שלא יצא ידי חובתו וצריך להדליק נר אחר, ויש לתלות זאת בנידון הידוע בגדר הדלקת נר חנוכה, שאם זה מעיקר תקנת ההדלקה, א"כ זה גם מצוה ככל מצוה אחרת ואינו יוצא ידי חובה על ידי מצוה הבאה בעבירה, ואם זה רק סילוק החשד, אם כן אף שנהג שלא כהוגן בהדלקה זו סוף סוף לא יחשדוהו שלא הדליק.

ד) ומצאתי בגליון אליבא דהלכתא (שם עמ' ע') שנשאל בזה מו"ר זללה"ה, האם המדליק נר חנוכה משום חשד ע"י עבירה קיים את המצווה, דסוף סוף אין חשד, והשיב מו"ר "מצוה הבאה בעבירה".

בכל חותמי ברכות שהיו במקדש

משה פוליטנסקי

הדלקת נר חנוכה באיסורי הנאה, האם יצא ידי חובתו

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

בדבר מה שביקש לי לברר כל השיטות והאופנים בהדליק נר חנוכה באיסורי הנאה, אם יצא.

א) כתב המשנ"ב (סי' תרע"ג ס"ק ב') שומן או חלב הנאסר מבשר החלב, אסור להדליק ממנו נר חנוכה.

ומקור נידון זה, הוא בשו"ת שער אפרים (סי' ל"ח, הו"ד באליה רבה ובבא ה"ט ס"ק א' ושע"ת ס"ק א' ובפמ"ג א"א ס"ק א') שדן אם מותר להדליק בחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר בן יומו, וצידד להתיר כיוון שאין כאן רק הנאת המצוה ומצוות לא ליהנות ניתנו [דלא קיי"ל כהרז"ה (ר"ה כ"ח) שבדרבנן לא אומרים מצוות לא ליהנות ניתנו], אך הסיק לאסור, כיוון שצריך לתת בנר שמן שידלק כשיעור, ובשר בחלב שאסור בהנאה כתותי מיכתת שיעוריה.

[והגרי"ש כהנמן זצ"ל הקשה (שלמי תודה חנוכה סי' ז') שהרי בחנוכה צריך רק שידלק חצי שעה, ואין זה כלולב וכדו' שהוא שיעור בגודל, וכיוון שסו"ס דלק חצי שעה א"כ יצא ידי חובתו, וכעין זה כתב השדי חמד (ח"ט מערכת חנוכה ס"ק ג') בשם השב יעקב, ותירץ מו"ר הגר"ח קניבסקי זללה"ה (מועדי הגר"ח ח"א סי' תרכ"ח) שהוא "כמו שהדליק באוויר", וכעין זה כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א קדשים סי' כ"ו) שכיוון שכתותי מיכתת שיעוריה, הרי זה נחשב שהשמן מפוזר ואינו ביחד, וא"כ אין כאן שיעור שלם בשעת ההדלקה. וע"ע במה שכתב בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה בשו"ת דעת נוטה (כת"י, חנוכה תשו' י"ב-כ"א) ובמה שהובא בשמו בספר מחשבת עם (עמ' תרי"ג) ובספר אריה שאג (עמ' רצ"ז) וע"ע בחוט שני (חנוכה עמ' שי"ט) מה שכתב בזה].

ב) טעם נוסף לאסור כתב האליה רבה (ס"ק א') דכיוון שיש בזה בישול אחר בישול (כמבואר בסי' שי"ח) אם כן כשמדליק בשמן זה עובר באיסור של בישול בשר בחלב.

וסברא זו הובאה גם כן במשנ"ב (סי' רס"ד ס"ק י"ד) לענין הדלקת נר שבת, שעובר בזה על איסורי בישול בשר בחלב, [וטעם זה אינו אלא בבשר וחלב, אך לא בשאר איסורי הנאה כגון שמן ערלה וכדו', שאין בהם איסור בישול].

ג) ויש לדון אם הדליק נר חנוכה בשמן של איסורי הנאה, האם יצא ידי חובתו, ולכאו' לטעמו של השער אפרים דכתותי מיכתת שיעוריה, אף בדיעבד לא יצא [וכמו לגבי שופר (חולין פ"ט ב') ולולב (סוכה כ"ט ב') שכיוון שמיכתת שיעוריה לא יצא אפילו

בדיעבד], וכן לטעמו של האליה רבה, כיוון שיש בזה איסור בישול, אם כן יש בזה מצוה הבאה בעבירה, ואף בדיעבד לא יצא[ט].

ד) והנה, יש לדון האם אפשר להדליק נר של חשד בשמן של איסורי הנאה, והן אמנם, שבשמן של בשר וחלב ודאי שאין להדליק, כיוון שסוף סוף יש בזה איסור בישול, אך מה שיש לדון זה בשמן של שאר איסורי הנאה [כגון שמן ערלה] האם אפשר להדליק בו נר של חשד או לא.

ויסוד הספק הוא, האם גם בנר של חשד שייך כתותי מיכתת שיעוריה, או שבנר של חשד גם אם אין זה נחשב "שיעור" כיוון שסוף סוף זה דולק כל החצי שעה שוב אין חשד.

ולכאו' זה תלוי בשני הצדדים בגדר הדלקה מפני החשד, שאם יש בזה דין הדלקה, אם כן צריך שיהיה בו שיעור כמו כל הדלקה, וכיוון שכתותי מיכתת שיעוריה אין זה נחשב שיעור, אך אם זה רק סילוק החשד, כיוון שסוף סוף אין כאן חשד, יצא בזה ידי חובתו.

ובאמת נשאל בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (אליבא דהלכתא שם עמ' ע') האם אפשר להדליק נר חשד באיסורי הנאה, דלא שייך מיכתת שיעוריה דסוף סוף אין חשד, והשיב "חלילה וחס".

והעורך (שם) הקשה על זה, שהרי הטעם שאומרים כתותי מיכתת שיעוריה הוא משום שהוא כמו שהדליק באוויר, וזה לא שייך בנר חנוכה משום חשד, דמאי אכפת לו שיהא כאוויר, הרי סוף סוף אין חשד, אך באמת לא קשיא מידי, כיוון שמו"ר זללה"ה הולך בזה לשיטתו שבדין הדלקה מפני החשד נאמרה מצות הדלקה ככל הדלקת נר חנוכה.

ט. ואף שבשו"ת פני מבין (סי' רכ"ד) כתב לחדש, שהמדליק נרות חנוכה ע"י גזל, יצא ידי חובתו, כיוון שסוף סוף נתפרסם הנס, מ"מ לא קיימא לן כן, וכמו שכתבו בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ג ח"א סי' שמ"ט) ובשו"ת חבצלת השרון (או"ח סי' מ"א) ובשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' נ"ג) שגם בנר חנוכה שייך מצווה הבאה בעבירה.

וכן הורה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (דעת נוטה כת"י, חנוכה תשו' כ"ח) שהמדליק נר חנוכה בשמן של שביעית יש בזה מצוה הבאה בעבירה. ואף לגבי נר של חשד הורה מו"ר זללה"ה (אליבא דהלכתא פורים עמ' ע') שהמדליק נר של חשד על ידי עבירה יש בזה מצוה הבאה בעבירה. ועל דברי הפני מבין הללו כתב מו"ר זללה"ה (אליבא דהלכתא שם עמ' ע"ב) "חידוש".

ה) ואמנם יתכן שלפי הצד של סילוק חשד, לא נאמר בזה הכלל של מצוות לא ליהנות ניתנו, אם כן יהיה אסור להדליק באיסורי הנאה מצד עצם איסור הנאה, כיוון שכל מה שדנו האחרונים האם מותר להדליק נר חנוכה באיסורי הנאה, הוא משום שמצוות לאו ליהנות ניתנו, אך אם בסילוק חשד לא נאמר כלל זה, אם כן זה אסור מצד עצם האיסור הנאה.

הדלקת נר חנוכה בשמן של שביעית

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

בדבר מה שביקש לי שאברר כל השיטות אם מותר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית.

א) כתב הדרך אמונה (פ"ה משמיטה ויובל ס"ק מ"ט) "אין להדליק נרות חנוכה בשמן שביעית", ומקורו כמו שציין בבה"ל (שם ס"ק ק"ב) שהוא בשם מרן החזו"א.

וכן כתב מו"ר זללה"ה בקונטרס הזכרונות (סי' מ"ט דין ד') "אסר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית (ועי' ירו' סוף תרומות[יא], וכ"ד רידב"ז בפה"ש פ"ה ה"ט, עי' פ"ה משמיטה ד"א סקמ"ט, ובה"ל ה"ח ד"ה שמדליק, וצה"ל אות ק"ח[יב])".

ב) והוראה זו של מרן החזו"א, כבר פסקו כן הרידב"ז בפאת השולחן (שם פ"ה ה"ט) ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' ק') ובתורת הארץ (פ"ח אות מ"ז), וכן הורו הגראי"ל שטינמן זצ"ל (כאיל תערוג) והגר"נ קרליץ זצ"ל (חוט שני שם עמ' רל"ח) שאין להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, וכן כתבו בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קפ"ד) ובשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כ"ו, חי"ב סי' פ"ט) [ודלא כמ"ש בשות מהר"ש ענגיל (ח"ב סי' ד') ובשו"ת ציץ הקודש (סי' י"ד) ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מ"ב) ובשו"ת אור לציון (פ"ב סי' ז') להתיר להדליק בשמן של שביעית].

ג) והטעם לזה, כתב בבה"ל (שם ד"ה שמדליק) וז"ל "נר חנוכה שאסור ליהנות לאורו אלא למצוה שהתורה אמרה להדליק וכו' וזה לא נקרא הדלקה להנאה".

וכעין זה כתב מו"ר זללה"ה בתשובה (דעת נוטה כת"י, חנוכה הע' 40) "הטעם שאסר מרן להדליק נ"ח בשמן

י. וכן הובא דבר זה בספר ארחות רבינו (ח"ב עמ' של"ד) בשמו.

יא. בירושלמי שם (פי"א ה"ה) מבואר שמותר להדליק נר חנוכה בשמן שריפה של תרומה טמאה, ומבואר שמצות הדלקת נר חנוכה אינה נחשבת הנאה, וממילא יהא אסור להדליק בשמן של שביעית.

יב. כן הוא בכתב ידו של מו"ר זללה"ה, אך נראה שהוא ט"ס, וצ"ל אות ק"ב.

שביעית משום הפסד שלא לצורך אדם וכ"כ רידב"ז בפה"ש[ג].

ד) ונשאל מו"ר זללה"ה (מועדי הגר"ח ח"ב סי' תרע"ט) מי שאין לו שמן לנר חנוכה אלא שמן שביעית אם ידליק או יבטל המצוה, והשיב "לא ידליק".

בברכת התורה
משה פוליטנסקי

הדלקת נר חשד בשמן של שביעית

כסלו תשפ"ג

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

הריני מצרף לעיונך את מה שכתבתי לכבוד מו"ר הגאון הגדול רבי ישראל אדלשטיין שליט"א

א) ראיתי מה שדן מו"ר שליט"א (אהלי זרעים, גליון 53) לפי מה שהורו הרידב"ז (פאת השולחן פ"ה משמיטה ויובל ה"ט) והחזון איש (דרך אמונה שם ס"ק מ"ט) שאין להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, כיון שזה הפסד ולא הנאה, האם אפשר להדליק נר של חשד בשמן שביעית.

והדבר תלוי בחקירה הידועה האם הדלקת נר חנוכה מפני החשד היא חלק מדיני ההדלקה, או שזו תקנה נפרדת, שאם זה חלק ממצות ההדלקה, אם כן גם נר זה הוא מיועד למצוה ולא להנאה, אך אם זה רק לסלק מעצמו את החשד, אם כן הוא עושה זאת לצורך עצמו כדי שלא יחשדו בו, ונחשב שנהנה מהנר, ויהיה מותר להדליקו משמן של שביעית.

ב) ולכאורה היה מקום לומר, שגם אם זה חלק ממצות ההדלקה, הרי סוף סוף נהנה מכך שעל ידי זה לא חושדים בו, ולכן יהיה מותר להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית.

אמנם הוכיח מו"ר שליט"א דזה אינו, דאם כן גם יהיה מותר להדליק גם נר חנוכה עצמו בשמן של שביעית, דהרי בכל נר חנוכה שמדליק יש לו גם תועלת מכך שעל ידי זה לא חושדים בו, ועל כרחך שכיוון שעיקר ההדלקה היא למצוה, וזה כוונתו בהדלקה, לכן אין זה נחשב הנאה.

ג) ויש להוסיף בזה, דהנה כתב המשנ"ב (סי' תרע"ג ס"ק י"א) שאם אינו משתמש לאור הנר רשאי לישב בביתו בשעה שנר חנוכה דולקת אפילו אם לא הדליק שמש, ובשעה"צ (ס"ק י"א) כתב

יג. ולשואל אחר ששאל (שם) אולי כל מה שאסר החזו"א היה רק לאחר זמן הביעור, השיב מו"ר זללה"ה "מה ששאלנו מהחזו"א להדליק בשמן שביעית אפי' היה במוצאי שביעית, הרי זמן הביעור בזיתים עד העצרת כמ"ש בפסחים כ"ג א' (כן הובא שם, והוא ט"ס וצ"ל נ"ג א') וה"ה בשמן כמ"ש הר"מ בפיה"מ, א"כ בחנוכה הוא לפני הביעור".

עוד בשם הפרי חדש, שמותר אפילו לילך לאור נר חנוכה לראות שלא יכשל, דלא מיקרי תשמיש, וכן מי שהנר מרגיעו מפחד החושך, הורה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (פסקי שמועות חנוכה עמ' קט"ו) שאין זה נחשב לשימוש בנר, ומותר.

ומעתה יש להקשות, מדוע אסור להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, הרי יכול ליהנות לאורו כשיושב לידו או כשהולך לאורו, דהרי כל אחד שמדליק בשמן של שביעית שניתן להדלקה, אין זה דוקא כשעושה שימוש לאור הנר, אלא אפשר להדליק גם כדי שיהיה אור בבית.

ועל כרחך צ"ל דכיון שעיקר הדלקתו היא למצווה, אם כן אף שיש לו בזה הנאה, מ"מ פעולת ההדלקה היא פעולה של מצוה ולא פעולה של הנאה, ולכן גם כשנהנה שלא יחשדוהו, כיון שעיקר ההדלקה היא לצורך המצוה, אסור להדליק בשמן של שביעית.

משה פוליטנסקי

הדלקת נר חשד בשמן מאוס

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

באתי בזה בדבר מה ששאלני כת"ר שליט"א, אודות מי שיש לו חצר עם שני פתחים שצריך להדליק בשניהם, ויש לו שמן מאוס, האם יכול להדליק בפתח השני [שכל ההדלקה שם היא רק מפני החשד] בשמן המאוס.

א) כתב המשנ"ב (סי' תרע"ג ס"ק ג') אם נמצא עכבר בשמן, מאוס הוא לנר חנוכה.

ב) וכן שמן שהיה תחת המיטה, כתב הכף החיים (שם ס"ק י"א) בשם הבן איש חי (שנה א' פר' וישב אות י"ב) שכיון ששורה עליו רוח רעה והוא מאוס לאכילה, הריהו מאוס למצוה משום הקריבהו נא לפחתך. וכן דעת מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה שאין להדליק בו כיוון שיש בזה "בזיון מצוה" (דעת נוטה כת"י, חנוכה תשו' ד'), ו"מאיס" (שם) ו"להסוברים שצריך להיות ראוי לאכילה ודאי שאין ראוי להדליק בזה" (שם תשו' ג') ו"יש סוברים שצריך שיהא ראוי לביהמ"ק" (שם הע' 4) ו"י"א שאין ראוי כיון שיש ע"ז רוח רעה" (שם תשו' ד"ד, וע"ע תורת המועדים סי' תרע"ג ס"ק י') [מאידך, דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (קונטרס הליכות הגרי"ש אלישיב עמ'

יד. ועוד הורה מו"ר זללה"ה (שם תשו' ה') שאף היכא שהשמן היה על קרקע מרוצפת, שיש מקילין שאין בזה משום אוכלין שתחת המיטה [מזמור לדוד (לרבי דוד פרדו, קי"א ע"ב), יפה ללב (לרבי נסים יצחק פלאג'י, ח"ג סי' קט"ז ס"ק ו') ועוד], או שהשמן היה תחת המיטה בזמן

9) והגר"נ קרליץ זצ"ל (פסקי הלכות חנוכה פ"ט ס"ג, בנתיבות ההלכה קובץ ל"ג עמ' 205) שמותר להדליק בו, וע"ע בשו"ת פאת שדך (ח"ב סי' קמ"ב) ובספר הליכות אבן ישראל (פרק מ"ג ס"ד) ובספר חשוקי חמד (פסחים קי"ב) ובשו"ת מציון תצא תורה (סי' קכ"ח) ובספר פרדס יוסף (חנוכה אות תקנ"ד) מה שכתבו בזה].

ג) וכן לענין הכלי ששמים בו את השמן, כתב השו"ע (סי' תרע"ג ס"ג) נר של חרס שהדליק בו לילה אחת, נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת, והטעם לזה כתב המשנ"ב (ס"ק כ"ט) שהוא מאוס וביזוי מצוה, ולכן גם כוסית זכוכית שנעשית שחורה מהפיח, דעת מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (פסקי שמועות חנוכה עמ' קי"ח) ש"אם זה מלוכלך צריך לנקותה".

ד) ומעתה יש לדון האם בנר חנוכה שמדליקים משום חשד גם כן להקפיד שהשמן והנר לא יהיו מאוסים ולא יהיה בהם בזיון מצוה.

והדבר תלוי בנידון שכבר כתבתי בו למע"כ שליט"א, מה גדר הדלקה מפני החשד, האם זה חלק ממצוות ההדלקה, או שזה דין בעלמא של סילוק החשד, שאם יש מצות הדלקה גם בפתח השני, אם כן גם בזה צריך להקפיד שלא יהיה בזיון מצוה, אך אם אין קיום מצוה בעצם ההדלקה, אלא רק סילוק החשד, לא שייך בזה ביזוי מצוה.

וכבר כתבתי למע"כ להוכיח בראיות מוצקות שאין זה סילוק חשד בעלמא, אלא הוא תקנת הדלקה, ואם כן ודאי שגם בזה שייך שלא יהו מצוות בזויות עליו ככל מצוה דרבנן.

ה) וראיתי שנשאל בזה מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה נשאל בזה (אליבא דהלכתא שם עמ' ע') האם יכול להדליק נר חשד בשמן מאוס, והשיב "חלילה"[טו].

ביקרא דאורייתא
משה פוליטנסקי

שלא ישנו עליה שגם כן יש מקילין בזה [תורת חיים (שבועות ט"ו ב')], ובשם החזו"א יש סתירה בזה, וכמו שהביא מו"ר בקונטרס הזכרונות (סי' ל"ח דין י') ע"ש], מ"מ כתב מו"ר זללה"ה לגבי שמן זה "כ"ז מחלוקת ויש מחמירין".

טו. וע"ע בספר חשוקי חמד (חנוכה סי' כ"ו) מה שכתב בזה.

נוסח ברכת הדלקת נר חנוכה

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

בדבר השאלה, לגבי נוסח הברכה על הדלקת נרות חנוכה, שיש שנוהגים לברך להדליק נר חנוכה, ויש שנוהגים לברך להדליק נר של חנוכה, ויש שנוהגים לברך להדליק נר שלחנוכה, וביקש מע"כ שליט"א מה המקור לכל דעה, וכיצד נהגו בזה רבותינו.

א) כתב השו"ע (סי' תרע"ו ס"א) שמברכים להדליק נר חנוכה.

וכתב המשנ"ב (ס"ק א') שבגמרא (שבת כ"ג א') וכל הפוסקים איתא נר של חנוכה, וכתב עוד בשעה"צ (ס"ק א') שגם בשאילתות (שאילתא כ"ו) ובהלכות גדולות ובסידור רב עמרם גאון ובמסכת סופרים (פ"כ ה"ד) הגירסא היא נר של חנוכה.

ב) ודעת האריז"ל (שער הכוונות דרושי חג החנוכה דרוש א') לומר להדליק נר חנוכה, משום שראשי תיבות להדליק נר חנוכה הוא שם קדוש הנקרא נח"ל היוצא מראשי תיבות נוצר חסד לאלפים [וכן כתב בשו"ת הלכות קטנות ח"א סי' ג'].

ובברכי יוסף (סי' תרע"ו ס"ק א') כתב הטעם, כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה, ולזה אומר נר חנוכה להורות כי הנר אינו כי אם למצוות חנוכה, מה שאין כן נר של שבת הכוונה נר שאנו משתמשים בו וברו מאיר לתועלתנו וזה הנר המאיר הוא של שבת [וכעין דברי השל"ה שהובאו לקמן אות ד'], ובמחזיק ברכה (שם ס"ק א') כתב עוד הטעם דבחנוכה אין מעשה אלא בנרות ואין עוד פעולות ומעשים שעושים בחנוכה, וזהו נר חנוכה, שכל המהות של חנוכה זה רק הנר, מה שאין כן שבת שיש בו כמה מצוות מעשיות, כגון סעודה וקידוש ובגדים נאים, ואחד מהמצוות הוא הנר, ולכן אומרים נר של שבת, דשבת יש בו כמה דברים וזה אחד מהם.

וברוח חיים (אות ג', הו"ד בכף החיים שם ס"ק ט') כתב סניף נוסף לומר נר חנוכה, כי כך יש י"ג תיבות בכל אחת משתי הברכות כנגד י"ג מידות של רחמים שעולין כמנין אחד ושניהם יחד גימטריא כ"ו כשם הוי"ה ברוך הוא כמו שכתב הקב הישר (פרק צ"ו).

ג) והנה, כתב המשנ"ב (סי' כ"ה ס"ק מ"ב) בשם הכנסת הגדולה, שבמקום שיש מחלוקת בין הפוסקים, דברי קבלה יכריעו.

ואם כן לכאו' גם כאן כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים, שדעת השו"ע לומר נר חנוכה, ודעת רוב הפוסקים לומר נר של חנוכה, הוה לן למימר

דדברי קבלה יכריעו, ויש להקשות מדוע פסק המשנ"ב לומר נר של חנוכה.

והיה מקום לחשוב כי לא היו לפני רבינו החפץ חיים את דברי האריז"ל, ולכן לא פסק כדבריו, אך זה אינו, כי אמנם איני יודע אלו ספרים היו לפני רבינו החפץ חיים, אך הלא הברכי יוסף מביא כן בשם האריז"ל, וספר ברכי יוסף ודאי היה לפניו, שהרי הוא מזכירו ברחבי המשנ"ב למעלה ממאתים פעמים, ואף בסימן זה גופא הוא מזכירו (שעה"צ סי' תרע"ו ס"ק י"א), אלא על כרחך שידע את דברי האריז"ל ובכל זאת לא פסק כן, וצ"ב טעמו[טז].

ד) ואפשר ליישב בזה, על פי מה שכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ג') שרק דברי הזוהר והתיקונים שהם דברי תנאים נקראים דברי קבלה, אבל דברי האר"י ז"ל אף שהוא גדול מאוד, מכל מקום הוא נחשב כאחד הפוסקים שאפשר לחלוק עליו אף בדברי קבלה, ואין אנו יכולים לומר מי גדול ממי, ולכן אין דבריו מכריעים יותר מדברי שאר רבותינו [אמנם השדי חמד (כללים מערכת ב' כלל כ"ט) כתב שגם דברי האריז"ל נקראים דברי קבלה לענין זה].

ועוד יש ליישב, שדווקא כאשר יש מחלוקת שקולה בין הפוסקים ללא הכרעה ברורה אומרים שדברי קבלה יכריעו, אך במחלקות כמו אצלינו, שהגמרא ומסכת סופרים והרי"ף והרמב"ם וכל הראשונים כתבו נר חנוכה, אין זה מחלוקת שקולה, ולכן מברכים להדליק נר של חנוכה.

ה) עוד כתב המשנ"ב (סי' תרע"ו שם) בשם המהרש"ל (שו"ת סי' פ"ה) שיש לומר נר שלחנוכה במילה אחת, ולא של חנוכה בשתי מילים, אך כתב בשם הפרי מגדים (א"א שם) שהעולם אין נוהגים להקפיד בזה אלא נוהגים לומר של חנוכה.

וטעמו של המהרש"ל, כתב השל"ה (מס' תמיד נר מצוה אות ז') בשם הים של שלמה, שכיוון שנר חנוכה אינו עשוי להאיר אלא לשם שימוש כשאר נרות, אלא לפרסום הנס של חנוכה, אין הוא נר בפני עצמו, אלא הוא עשוי לחנוכה בלבד, ולכן אומרים נר שלחנוכה.

וכן נהג מרן החזו"א בזה, וכמו שכתב מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (קונטרס הזכרונות סי' ל"ב אות א')

טז. וביותר, שהרי גם הגר"א היה אומר להדליק נר חנוכה, כמבואר במעשה רב (סי' רל"ט), ודרכו של המשנ"ב ליתן משקל רב לדברי הגר"א, וכמו שכתב בהקדמתו שמקום שראה דעות בין שני אחרונים חיפש היטב בכל האחרונים "ובפרט בביאור הגר"א ז"ל שהוא אורן של ישראל ויתד שהכל תלוי בו וכדאי להכריע הדבר" [וגם הספר מעשה רב היה לפני החפץ חיים שהרי מביא ממנו ברחבי המשנ"ב כחמשים פעמים].

וז"ל "להדליק נר שלחנוכה בתיבה אחת כד' מהרש"ל במ"ב סי' תרע"ו סק"א".

ו) והנה המהרש"ל כתב שיש לומר בתיבה אחת אך לא כתב את הניקוד הנצרך בזה.

ובלקט יושר (עמ' 152) כתב שרבו התרומת הדשן היה אומר שלחנוכה בפתח. מאידך, המקור חיים כתב שיש לומר שלחנוכה בשווא.

ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה נשאל בזה בשו"ת דעת נוטה (כת"י, חנוכה תשו' רי"ז) האם ניקוד הלמד הוא בפתח, והשיב "כן". וכן אמר מו"ר זללה"ה (נר חנוכה פ"ה הע' י"ב) שהחזו"א היה אומר שלחנוכה בפתח.

ז) ולמעשה, מנהג רוב האשכנזים לומר נר של חנוכה כהכרעת המשנ"ב, ומנהג רוב הספרדים והחסידים לומר נר חנוכה כדעת השו"ע והאריז"ל.

וראיתי שנשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זללה"ה (דעת נוטה כת"י, חנוכה תשו' רט"ז) מי שאבותיו נהגו לברך להדליק 'נר של חנוכה', האם מותר לו לשנות ולומר להדליק נר חנוכה, והשיב "אל ישנה".

ונשאל עוד מו"ר זללה"ה (שם הע' 296) על ידי אחד שאבותיו נהגו לומר 'של חנוכה' האם ישנה לומר 'שלחנוכה', והשיב "כרצונו".

ח) ואביא בזה מה שזכיתי לשמוע בהדלקת נרות חנוכה אצל גדולי הדור זצ"ל ויבדלחט"א:

שמעתי את מרנן הגרי"ש אלישיב, הגראי"ל שטינמן, הגרמ"י ליפקוביץ, מו"ר הגר"ח קניבסקי"ו, והגרב"מ אזרחי זצ"ל, ויבדלחט"א מרנן הגרמ"צ ברגמן, הגר"ש שטינמן, הגר"ח פיינשטיין, הגר"ש גלאי, הגר"ש אלתר, והגר"ע פריד שליט"א אומרים להדליק נר של חנוכה.

את מרן הגר"ד לנדו שליט"א שמעתיו אומר שלַחנוכה במילה אחת בפתח.

את מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שמעתיו שאמר תיבת של, אך לא שמעתי ברור האם אמר של חנוכה בשתי מלים או שאמר במילה אחת.

ואת מרן הגר"א פינקל זצ"ל גם כן שמעתיו שאמר תיבת של, והיה

יז. ובספר דקדוקי מצוות (חנוכה הע' 16) הובא שאמר מו"ר זללה"ה, שאף שאמרו לו שהחזון איש אמר בתיבה אחת "שלחנוכה", כיון שאינו יודע זאת מעצמו, אינו משנה ממנהג אביו שהיה אומר של חנוכה בשתי תיבות. אמנם בנו הגרי"ש שליט"א טען ששם לב שמ"מ הקפיד רבינו לומר שלחנוכה ברציפות כמו תיבה אחת, אלא שלא אמר בפתח תחת הלמד.

נשמע שאמר שאֵין חנוכה במילה אחת בשווא, אך איני בטוח בזה.

מאידך, שמעתי את מרנן הגרי״ג אדלשטיין, הגר״י אדלשטיין, הגר״ד יפה, הגר״נ גשטטנר, והגר״ח סרנא זצ״ל, ויבדלחט״א מרנן הגר״מ שטרנבוך והגר״ב פינקל שליט״א אומרים להדליק נר חנוכה, וכן שמעתי כמה אדמו״רים[יח] נוהגים כן.

כשמוציאים שלשה ספרי תורה, האם אפשר להוסיף עליות

עש״ק א׳ דראש חודש אדר תשפ״ה

לכבוד ידידי הג״ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א

הריני מצרף לעיונך את מה שכתבתי לכבוד הג״ר אליהו הוכלרר שליט״א

בדבר השאלה, האם כשמוציאים ג׳ ספרי תורה אפשר להוסיף עליות בספר התורה הראשון, או שצריך בדווקא לקרוא ששה עולים בספר הראשון ואת השביעי בספר השני.

א. דעת האוסרים

א) כתב בספר המנהגים לרבי אייזיק טירנא (בסוף הספר, דיני יוצרות והפטרות) וז״ל, פעם אחת אירע חתונה בראש חדש ניסן בשבת, ואמרנו רק נשמת דחתן ואופן דראש חדש וכל השאר השייך לאותו שבת, והיינו מפטירין באחד לחדש ולא בשל חתן, וקרינן לספר תורה רק ו׳ ולא יותר, כדי שיקרא שביעי בספר תורה שנייה מפני הכבוד, כן נראה לי, עכ״ל.

ורבי אייזיק טירנא לא ביאר דבריו מה כוונתו ״מפני הכבוד״, ויתכן שכוונתו שאין זה כבוד להוציא ספר תורה במיוחד עבור עלייה שאינה נצרכת מכיון שכבר עלו שבעה קרואים [משא״כ בספר תורה שמוציאים במיוחד עבור מפטיר, שאע״פ שאין זה משבעה קרואים, ואין עלייה זו נצרכת מעיקר הדין כיון שמפטיר עולה למנין שבעה מעיקר הדין, מ״מ אחר שכן מנהגינו בכל שבת לקרוא עולה נוסף למפטיר, אין בזה חיסרון בכבוד התורה, אך להוציא ספר תורה במיוחד עבור הוספת ׳אחרון׳ שזו עלייה שבעצם אינה נצרכת כלל, יש בזה חיסרון בכבוד התורה].

יח. הישועות משה מויז׳ניץ זצ״ל, הקול מנחם מקאליב זצ״ל, והאדמו״ר מבעלז שליט״א.

שמעתי הקלטות של הבית ישראל מגור, השפע חיים מצאנז, והפני מנחם מגור זצ״ל שאומרים כן, וכן שמעתי את הישועות משה מויז׳ניץ והקול מנחם מקאליב זצ״ל, ויבדלחט״א האדמו״רים מבעלז, פינסק-קרלין, קאמרנא-בית שמש, מבקשי אמונה, ואנטניא שליט״א, אומרים כן.

ולפי זה, בית הכנסת שאין בו שלשה ספרי תורה, וקוראים של שבת ושל ראש חודש באותו ספר, אין כל בעיה להוסיף עולים בספר התורה הראשון.

ב) בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' ר"ח) נשאל, ראש חודש טבת שחל להיות בשבת וצריכין לעלות הרבה לספר תורה, כיצד יעשו. והשיב בזה"ל, יחלק הש"ץ הפרשה לשישה וישלימנה עם השישה, ושאר העולים יחזרו לקרות ממה שכבר קראו שבזה אין עולין למנין שבעה, והשביעי יקרא בספר ראש חודש, עכ"ל.

ומבואר בדבריו שנקט גם כן שאין להעלות את כל השבעה קרואים בספר הראשון, ולהוציא ספר תורה שני עבור עלייה שאינה נצרכת, אלא שכתב עצה כיצד ניתן להוסיף עולים, על ידי שעולים נוספים יחזרו על מה שכבר קראו הראשונים, ובאופן זה אינם עולים למנין שבעה מכיוון שלא קראו פסוקים חדשים, כמבואר בשולחן ערוך (סי' קל"ז סעיף ו') שאם העולה חזר על מה שקרא העולה שלפניו, אינו עולה מן המנין.

אמנם עצה זו תועיל רק לנוהגים כדעת השו"ע (סי' רפ"ב סעיף ב') שאפשר לכתחילה להעלות עולים נוספים שיחזרו על מה שקראו העולים שלפניהם [אך אינם עולים למנין שבעה וכנ"ל, וכן כתב המשנ"ב (שם ס"ק ט') יעו"ש], אך דעת הרמ"א (שם) שאין להעלות לכתחילה עולה שיחזור על מה שקראו כבר, ורק בשמחת תורה נגו להקל בזה.

ואמנם המשנה ברורה (שם ס"ק י') הביא שיש אומרים שהוא הדין כשיש חתונה גם כן יש להקל בזה, אך למעשה כתב שמנהגינו שלא לקרוא לזה מה שקרא כבר אחד אף בחתונה, ורק בשמחת תורה מקילים בזה. ובשער הציון (ס"ק י"ד) הוסיף, שאף כשיש חיובים, גם כן אין להקל בזה.

ואם כן לדידן לא תועיל עצה זו של ההלכות קטנות להעלות עולים נוספים שיחזרו על מה שקרא העולה שלפניהם.

ג) וכן דעת רבי בצלאל הכהן מוילנא (ליקוטי דינים שבסוף ספר שולחן הקריאה), שאין לקרוא עולים נוספים בספר התורה הראשון, והביא את דבריו אחיו רבי שלמה הכהן מוילנא בשו"ת בנין שלמה (סי' כ').

וכן כתב הערוך השולחן (סי' תרפ"ד סעיף ד') וז"ל, ואסור לקרות יותר משיתא גברי, שהרי בספר תורה השניה צריך לקרות השביעי שהוא ממניין הקרואים דווקא. וכתב עוד (סי' תרפ"ה סעיף ד') וז"ל, והלבוש כתב דקורין לפחות שיתא גברי במקום שאין דרך לקרות אלא ז' וכו' ע"ש, ומשמע קצת דרשאי לקרות יותר מו' בראשונה במקום שדרך להוסיף, ותמיהני דאיך

אפשר שלא לקרות בשנייה מהחיובים דשבעה קרואים, וכן מבואר מלשון הטור, וגם מגמ׳ דמגילה כ״ט: יש ראיה לזה ע״ש ודו״ק, עכ״ל.

[ואני עני לא זכיתי להבין מה בא להוכיח מהגמרא ומהטור, שהרי שם לא נזכר אלא שקורים שישה בספר זה ואחד בספר זה (בכמה אופנים וציורים עיי״ש), אך לא כתוב שאי אפשר לקרוא יותר מכך, וצ״ע].

ב. דעת המתירים

ד) אמנם למעשה דעת רוב הפוסקים אשר בית ישראל נשען עליהם להתיר דבר זה בפשיטות וכדלהלן.

ראשון לכולם, כן משמע בשו״ת הריב״ש (סי׳ נ״ט)[יט], שם נשאל כיצד יש לנהוג בשבת שמוציאים ג׳ ספרי תורה, והביא השואל שבספר המנהיג הביא שתי מנהגים בזה, האחד שקוראים חמישה בספר הראשון ושישי ושביעי בספר השני והשלישי, והשני שקוראים שבעה בספר הראשון ושני עליות נוספות בספר השני והשלישי, והוסיף השואל שיש מנהג שלישי שקוראים שישה בספר הראשון ועוד שנים בספר השני והשלישי. והשיב הריב״ש, שמעיקר הדין מספיק לקורא חמישה עולים בספר הראשון ועוד שנים בספר השני והשלישי, כיון שמעיקר הדין מפטיר עולה למנין שבעה, וזה טעם הנוהגים לקרוא רק חמישה בספר הראשון, וכתב עוד בזה״ל, ״ואותן שמוסיפין הוא מפני שבשבת אם רצו להוסיף מוסיפין ולכן קוראים תשעה בין כולם כדי שיקראו בפרשת השבת ז׳ כשאר השבתות, ואותן שקורין שמונה בין כלם כדי שיקראו ז׳ בזולת המפטיר כמו שהוא כן בשאר שבתות, והכל כפי המנהג דנהרא נהרא ופשטיה״, עכ״ל.

הרי מבואר בדברי הריב״ש, שאף על פי שמצד הדין מספיק לקרוא חמישה או שישה בספר הראשון, מ״מ אם רוצים לקרוא שבעה בספר הראשון כשאר השבתות הרשות בידם, מפני שבשבת אם רצו להוסיף מוסיפין. ואם כן מסתבר שאפשר להוסיף גם עליות נוספות, שהרי מבואר בדבריו שאין צריך שהעולה לספר התורה השני יהיה בדווקא עלייה מחוייבת.

ה) וכן כתב הלבוש (סי׳ תרפ״ד סעיף ג׳) וז״ל, אם חל ראש חודש טבת בשבת וכו׳, מוציאין שלשה ספרים וקורין לפחות ששה גברי בעניינו של יום, דהיינו במקום שאין דרך לקרות יותר מז׳, עכ״ל.

וכן כתב לגבי פרשת שקלים (סי׳ תרפ״ה סעיף א׳) וז״ל, אם חל ראש חודש אדר בשבת מוציאין ג׳ ספרים, בראשונה

יט. אשר היה בן דורו של רבי אייזיק טירנא הנ״ל, וכפי הנראה היה מבוגר ממנו בכמה עשרות שנים.

קורין לפחות ו׳ גברי במקומות שאין דרך לקרות אלא ז׳ בפרשה של יום שהוא תדיר, עכ"ל.

ו) והראשון שדן בזה באריכות הוא רבי חיים בנבנישתי בספרו שיירי כנסת הגדולה (סי׳ תרפ"ד הגהות ב"י אות ז׳) ואעתיק כאן את לשונו:

נשאלתי בשבת שמוציאין ג׳ ספרי תורה, שקורין באחד ו׳ גברי, אם אירע בשבת זו חתונה או שבוע הבן שרגילין להוסיף בעולים, אם יכולין להוסיף בספר ראשון יותר מו׳. והשבתי דודאי יכולים להוסיף בראשון כל מה שירצו, ואפילו שקראו ז׳ בספר אחד, חוזר אחר וקורא בספר ראש חדש, ואחר כך בחנוכה או שקלים או החדש. דלא אמרינן בגמרא דקורין ששה בא׳ בסדר השבת לעיכובא שיתא ולא יותר, אלא לפי שמדבר בכל שבת שאין המנהג לקרות כי אם שבעה, קאמר דבשבת זה יקראו ו׳, והז׳ בראש חודש, דאם מוסיפין בו קוראים, דיכולים לקרות בסדר כמה עולים, דכולהו כשיתא חשיבי כיון דלא קראו עדיין חובת היום. אי נמי לא אמרו דקורין בסדר היום שיתא, אלא לומר דבסדר היום אין קורין פחות מו׳, אבל ליותר מו׳ לא קפדינן.

ואפילו הך מימרא דקורין שיתא בסדר היום, לא נאמרה בגמרא בשבת שחל בו ראש חדש עם אחת מהפרשיות, אלא בשבת שחל שקלים באתה תצוה או בכי תשא, דבהא פליג אביי עם רבי יצחק נפחא דהיכא דחל באתה תצוה, דרבי יצחק נפחא סובר דקרו שיתא מואתה תצוה עד כי תשא, וחד מכי תשא עד ועשית, ואביי סובר דקרו שיתא עד ועשית, וחד תני וקרי מכי תשא עד ועשית. וכשחל בכי תשא עצמו סובר ר"י נפחא שתא מן ועשית עד ויקהל, וחד קרי מכי תשא עד ועשית. ואביי סובר דקרו שיתא מן ויקהל, וחד תני וקרי מכי תשא עד ועשית. אבל בר"ח שחל להיות בשבת חנוכה או שקלים, לא ביארו בגמרא כמה קורין, אלא כך אמרו ראש חדש אדר שחל בשבת או ראש חדש טבת שחל בשבת, מביאין ג׳ תורות וקורין בהם, אחד מענינו של יום, ואחד בראש חדש, ואחד בחנוכה או שקלים. גם הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מהלכות תפילה[כ] כתב הלשון הזה, ולא ביאר כמה הם.

איברא שממחלוקת אביי עם ר"י נפחא כשחל שקלים בואתה תצוה או בכי תשא, נלמד שכשחל ראש חדש עם חנוכה או שקלים או החדש, שקורין שיתא בסדר היום, וכמ"ש רבינו בעל הטורים והר"ד אבודרהם ז"ל והכלבו והרב בספר הקצר. אבל לא לעיכובא כתבו כן, שאם ירצה לקרות יותר לא יורשה לקרות, אלא הכונה שלא יקרא

כ. לכאו׳ הוא ט"ס, וכוונתו לפרק י"ג מהלכות תפילה הלכה כ"ג - כ"ד.

פחות מו׳ מפני שצריכין לקרות ז׳ עכ״פ, אבל אם ירצה להוסיף על ששה הרשות בידו. ואף אם יוסיף יותר משמשה, מחוייב לקרות אחר חובת ר״ח בספר השני, כמו שנתבאר מדברי הרוקח ז״ל ושבלי הלקט והתוס׳.

וזה לשון הרב בעל הלבוש בסימן זה [ס״ג], ואם חל ראש חדש טבת בשבת, מוציאין ג׳ ספרים, וקורין לפחות ששה גברי בענינו של יום, דהיינו במקום שאין דרך לקרות יותר (משמה) [משבעה]. וכלשון הזה כתבו בסימן תרפ״ה [סוף ס״א] לענין ראש חדש [אדר] שחל להיות בשבת. הנה הוא ז״ל מקיים כל מ״ש, דלא כתבו הפוסקים דקורין שיתא אלא שלא לפחות מהם, אבל להוסיף הרשות בידו כל מאי דבעי, עד כאן לשון השיירי כנסת הגדולה.

ולאחר שכתב כל זה, העתיק את כל תשובת הריב״ש הנ״ל, והוכיח אף ממנה כדבריו.

ז) וכן כתב הפרי חדש (סי׳ תרפ״ד סעיף ג׳) בקיצור, וז״ל, והוא הדין אם רצו להוסיף ולקרות בספר ראשון טפי משבעה שפיר דמי, והוצרכתי לכותבו לפי שראיתי בספר שיירי כנה״ג [הגב״י אות ז] שהאריך בזה, והוא פשוט.

וכן כתב השערי אפרים (שער ח׳ סעיף ע״ה) וז״ל, ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאין ג׳ ספרים, וקורין שישה בפרשת השבוע, ובמקום שנהגו להוסיף בשבת על קריאת ז׳ יכולין להוסיף גם בשבת זה, עכ״ל. וכן כתב (שם סעיף פ״א) לגבי פרשת שקלים וז״ל, אם ראש חודש אדר חל בשבת, אז אין להקדים פרשת שקלים לשבת שלפניו, רק קורין פרשת שקלים בו ביום, ומוציאין ג׳ ספרים, באחת קורין בפרשת השבוע שישה אנשים, ובמקום שנוהגין להוסיף מוסיפין, עכ״ל.

ג. פסק המשנה ברורה

ח) וכן פסק רבינו המשנה ברורה (סי׳ תרפ״ד ס״ק ט׳) וז״ל, בפרשת השבוע, והוא הדין אם רוצים לקרות בה ז׳ או יותר מן ז׳ גם כן שרי, והעיקר דבין כולם לא יפחות משבעה. ובשער הציון (ס״ק י״א) ציין לדברי הפרי חדש הנ״ל.

וכן כתב בקיצור לגבי פרשת שקלים (סי׳ תרפ״ה ס״ק ד׳) וז״ל, השבוע, שישה אנשים, ובמקום שנהגו להוסיף מוסיפין [שערי אפרים], עכ״ל.

ד. הוספת עולים בספר השני

ט) יש לדון עוד, האם אפשר להוסיף עולים נוספים בספר התורה השני, ולחלק את קריאת ראש חודש לשנים או שלשה עולים נפרדים[כא].

כא. אמנם לארבעה עולים אי אפשר לחלק פרשה זו, שהרי על ידי זה אחד העולים יצטרך לחזור

ולכאו' בזה אין כל חיסרון, ואף האוסרים יודו בזה, כיון שכאן אינו מוציא ספר תורה במיוחד עבור עלייה שאיה נצרכת, אלא צריך להוציא את הספר תורה השני עבור העולה השביעי, ומה בכך שמוסיף עוד עולים.

ואין לומר שכאשר מוציאים ספר תורה נוסף לא תיקנו בו אלא עולה אחד, ואי אפשר להוסיף בו עולים נוספים, דזה אינו, שהרי מבואר בגמרא (מגילה כ"ט ב') לגבי ראש חודש שחל בשבת, שמצד הדין אפשר לקרוא שלשה בפרשת השבוע וארבעה בשל ראש חודש. ואף שמנהגינו אינו כן, כבר כתב הפרי חדש שכשמוציאים שלשה ספרי תורה אין צריך לקרוא דווקא שישה בראשון ואחד בשני, אלא אפשר לקרוא גם חמישה בראשון ושנים בשני, ו"כל שקראו שבעה בין השלשה ספרים שפיר דמי".

ואם כן גם לאחר שקראו שישה בספר התורה הראשון [או יותר, על פי הכרעת כל הפוסקים הנ"ל], יכולים לקרוא בספר התורה השני שנים או שלשה עולים.

אם חנוכה נחשב כפנים חדשות, וגדר פנים חדשות

עש"ק כ"ה כסלו תשפ"ד

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

הריני מצרף לעיונך את מה שכתבתי לכבוד ידידי ש"ב הג"ר ירמיהו וייסמן שליט"א

בדבר מה ששאל ממני כת"ר, שעושה סעודת שבע ברכות בביתו בימי החנוכה, וכל המשתתפים היו בחתונה, אך ביניהם ישנו אחד שלא אכל בסעודה ולא שמע את השבע ברכות, האם יש לברך את השבע ברכות או לא. נסיתי לברר מעט את הסוגיה עד מקום שידי מגעת, וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

א. מי נחשב פנים חדשות

כתב השולחן ערוך (אבן העזר סי' ס"ב סעיף ז') אם היו האוכלים אחרים, שלא שמעו ברכת נשואין בשעת נשואין, מברכין בשבילם אחר ברכת המזון ז' ברכות, כדרך שמברכין בשעת נשואין, והוא שיהיו י', וחתן מן המנין. וי"א שאפילו היו בשעת החופה ושמעו הברכות, אם לא אכלו שם עד עתה, מקרי פנים חדשות ומברכים בשבילם ז' ברכות אחר ברכת המזון, וכן פשט המנהג.

ומה שכתב השו"ע אם היו 'האוכלים' אחרים, זה גם אם רק אחד הוא

על מה שקרא הקודם, כמבואר בשו"ע (סי' תכ"ג סעיף ב') ואין לעשות כן אלא במקום דלא אפשר, כמבואר בשו"ע (סי' קל"ז סעיף ו') ובמשנ"ב (שם ס"ק כ"א).

פנים חדשות, וכמו שכתבו הב״ח (שם) והבית שמואל (שם ס״ק ז׳) והחלקת מחוקק (ס״ק ט׳), אך אשה או קטן אינם יכולים להחשב לפנים חדשות (פתחי תשובה ס״ק י״ד)

ומבואר שלדעה הראשונה בשו״ע פנים חדשות זה מי שלא שמע את הברכות [והיא דעת הרמב״ם פ״ב מברכות ה״י].

ולדעה השניה בשו״ע, אף אם שמע את הברכות, אם לא אכל בסעודת הנישואין, יכול להחשב פנים חדשות [והיא דעת הרא״ש כתובות סי׳ י״ג, והריטב״א כתובות ז׳ ב׳].

מדברי השו״ע נראה שאמנם מעיקר הדין הוא נוטה כמו הדעה הראשונה [שהרי כתב זה כסתם ויש], אך למעשה פשט המנהג כדעה השניה.

ב. הפוסקים שנקטו כדעה הראשונה

כתבו הט״ז (ס״ק ד׳) והבית שמואל (ס״ק ח׳), שהמהרש״ל פסק כדעה הראשונה.

וכתב הישועות יעקב (ס״ק ו׳) שלמעשה, ספק ברכות להקל.

וכן דעת מרנן הגרש״ז אויערבך זצ״ל (שלמי שמחה עמ׳ שנ״ד) והגרי״ש אלישיב זצ״ל (משנת הגרי״ש עמ׳ ס״ג) שגם מי שהיה בחופה אינו יכול להחשב פנים חדשות.

וכן הסיק בשו״ת שבט הלוי (ח״ח סי׳ ר״פ) שההסכמה לפסוק כדעה הראשונה מטעם ספק ברכות להקל.

ג. הפוסקים שנקטו כדעה השניה

מאידך, החכמת אדם (כלל קכט סעיף ה׳) פסק כדעה השניה וז״ל ״שאם יש פנים חדשות שלא היה עדיין בסעודת נישואין, אפילו היה בשעת החופה ושמע הברכות, אם לא אכל שם עד עתה, מיקרי פנים חדשות, ומברכין בשבילו שבע ברכות״.

וכן פסקו הערוך השולחן (סי׳ ס״ב סעיף כ״ה) והעזר מקודש (שם סעיף ח׳) כדעה זו.

וכן פסק הגרב״צ אבא-שאול זצ״ל (בית חתנים טו, יג).

וכן נקט הגרי״א דינר שליט״א בספרו אפריון לשלמה (פרק י׳ סעיף ב׳).

ד. אכל ולא היה בשבע ברכות

יש לדון, מה הדין במי שהיה בסעודה, אך לא היה בזמן השבע ברכות, ולכאו׳ לפי הדעה הראשונה הוא נחשב פנים חדשות, כיון שלא היה בזמן אמירת הברכות. אך לדעת הרא״ש יל״ע האם זה תלוי רק בסעודה [ואם כן, אינו יכול לברך], או שצריך גם את שמיעת הברכות וגם את הסעודה כדי שלא ייחשב כפנים חדשות.

ולמעשה מטו משמיה דמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (משנת הגרי"ש שם) שאף אם היה בסעודה ולא שמע את הברכות, גם כן אינו יכול להחשב פנים חדשות, וכן כתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שובע שמחות א, יא).

וכן מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל נשאל (תורת חיים עמ' ק') האם מי שהיה בסעודה ולא היה בשבע ברכות יכול להחשב כפנים חדשות, והשיב "אם אכל אינו פנים חדשות".

ה. השתתף בסעודה ולא אכל

ראיתי שהביאו דבר חידוש בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שם, וכעי"ז בפניני שבע ברכות עמ' י') , שאף אם היה נוכח בסעודה או בריקודים ולא אכל, גם כן אינו נחשב פנים חדשות, ואפילו אם נכנס לומר מזל טוב ויצא, כיון שהיה נוכח שם אינו נחשב לפנים חדשות [ולפו"ר דבריו מאוד מחודשים, וכנראה שנקט שלדעת הרא"ש אין זה תלוי דוקא בסעודה, אלא בשמחת הנישואין עצמה [לאפוקי אם השתתף בשבע ברכות שבחופה שזה קודם שמחת הנישואין עצמה], וכל שהשתתף בשמחת הנישואין אינו נחשב פנים חדשות.

וכן כתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שובע שמחות שם) שאף אם השתתף בסעודת הנישואין ולא אכל שם, אינו נחשב פנים חדשות [אך לא הזכיר אופן שהשתתף בריקודים, או שנכנס לומר מזל טוב ויצא].

ולכאו' מדברי מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל (הנ"ל אות ד') נראה שדווקא אם אכל אינו נחשב פנים חדשות, וכפשטות השו"ע והפוסקים.

ו. אם חנוכה נחשב פנים חדשות

הנה, כיון ששמחת השבע ברכות מתקיימת בימי החנוכה, יש לדון כאן מטעם נוסף, אם 'חנוכה' נחשב פנים חדשות כמו שבת ויום טוב.

וראיתי בשו"ת מועדי הגר"ח (ח"א סי' תקפ"ד) שנסתפק בזה מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל וכבר בספר שולחן העזר (סי' י"ב סעיף ג') נסתפק בזה.

ואם כן, אולי אפשר לצרף זאת לספק נוסף לגבי הנידונים הנ"ל[כב].

אמנם בנמוקי או"ח (סי' תרצ"ז) כתב שחנוכה לא נחשב לפנים חדשות, וכן מובא בשם הגר"ש ואזנר

כב. והנה, כתב המשנ"ב (סי' רט"ו ס"ק כ') שאפילו אם יש ספק ספיקא להצריך ברכה [כגון ספק אכל כזית או לא, ואת"ל לא אכל, שמא הלכה דעל בריה אפילו פחות מכזית מברכין], אפילו הכי ספיקו להקל ולא יברך, ובביאור הלכה (סי' ז' סעיף א' ד"ה להתפלל) הביא בשם הפרי מגדים שנסתפק בזה.

אמנם כנגד דברי המשנ"ב הנ"ל, מצינו במשנ"ב בכמה מקומות שמברכים בספק ספיקא (סי'

י"א ס"ק ו', סי' י"ד סעיף ב' בה"ל ד"ה בלא, סי' י"ח ס"ק ז', סי' ל"ב סעיף ל"ז בה"ל ד"ה היכא, סי' ר"ז שעה"צ ס"ק ו', סי' תפ"ט ס"ק ל"ח ושה"צ ס"ק מ"ה, סי' תרמ"ח ס"ק י"ד, סי' תרמ"ט שעה"צ ס"ק נ"ג, סי' תרצ"א שעה"צ ס"ק ט', וכן משמע בסי' נ"ב סעיף א' בה"ל ד"ה ומכל, וסי' ק"ד ס"ק ט"ז).

ומובא בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל ליישב את הסתירה במשנ"ב (מסי' רט"ו לסי' תפ"ט), שבאופן שיש ספק השקול אין מברכים אף אם יש ספק ספיקא, אך לגבי ספירת העומר אין זה ספק ספיקא שקול, כיון שמעיקר הדין נקטינן כדעת רוב הראשונים שאף אם שכח יום אחד יכול להמשיך לספור בברכה, ורק משום חומר ברכה לבטלה אין אנו מברכים, אך אין זה מעיקר הדין, ולכן בהצטרף ספק נוסף ודאי אפשר לברך (הליכות שלמה פסח פרק י"א הע' 24), וכעין זה יש לומר לגבי רוב המקומות המוזכרים במשנ"ב הנ"ל.

ולפי זה י"ל אף לגבי פנים חדשות בחנוכה, שאף אם אנו חוששים לדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאף מי שהשתתף בחתונה ולא אכל ולא שמע את השבע ברכות כבר אינו יכול להחשב לפנים חדשות, מ"מ ודאי שפשטות השו"ע וכל הפוסקים אינה כן ואין זה ספק השקול, ואם כן נוכל לצרף את הצד שחנוכה נחשב לפנים חדשות ולברך על פי זה.

אמנם כל זה לפי מה שיישב הגרשז"א זצ"ל את הסתירה בדברי המשנ"ב, אך הגרב"צ פלמן זצ"ל (קובץ אהל שרה לאה עמ' ש"ס) יישב את הסתירה באופן אחר, שיש לחלק בין היכא שהספק הוא על הברכה שאז אינו מברך, לבין היכא שהספק הוא על עצם המצוה שמברך, וכן כתב מו"ר הגר"י אדלשטין שליט"א (אהלי זרעים גליון 73). ואם כן לפי דבריהם בנד"ד אין מקור לברך, כיון שבשבע ברכות הספק הוא רק על הברכה ולא על עצם המצוה.

ולולי דבריהם היה נראה ליישב את הסתירה במשנ"ב באופן אחר, שהרי המקור לדברי המשנ"ב (סי' רט"ו ס"ק כ') שאין לברך במקום שיש ספק ספיקא להצריך ברכה, כתב בשעה"צ (שם ס"ק כ"ב) שהוא מדברי החיי אדם (כלל ה' סעיף ו'), והחיי אדם עצמו (נשמת אדם שם אות ו') עמד בראיה הנ"ל מספירת העומר (סי' תפ"ט) וכתב שאדרבה משם מוכח להיפך, שמבואר בבית יוסף שהטעם שמברכים הוא משום שיש הסוברים שספירה בזמן הזה דאורייתא, ולכן יש לברך מספק, ואילו הסוברים שספירה בזמן הזה דרבנן, סוברים שכל לילה היא מצוה בפני עצמה, ומשום הכי ממה נפשך יש לברך על הספירה, אבל בסתם ספק ספיקא אין לברך.

ובזה מיושב גם כן דברי המשנ"ב לענין ציצית (סי' י"א ס"ק ו', סי' י"ד סעיף ב' בה"ל ד"ה בלא, סי' י"ח ס"ק ז') כיון שגם ציצית חיובה מדאורייתא, וכן לענין תפילין (סי' ל"ב סעיף ל"ז בה"ל ד"ה היכא) שגם הם חיובם מדאורייתא, וכן לענין אתרוג שניקב (סי' תרמ"ח ס"ק י"ד) מדובר רק ביום הראשון שחיובו דאורייתא, דהא בשאר ימים חסר כשר, וכן לענין מגילה (סי' תרצ"א שעה"צ ס"ק ט') דכיון שחיובה מדברי קבלה, ויש צד שדברי קבלה נחשבים כדאורייתא (עי' משנ"ב סי' תרפ"ט ס"ק ו' ושעה"צ ס"ק י"ב, סי' תר"צ שעה"צ ס"ק מ"א, סי' תרצ"ב ס"ק י"ד וס"ק ט"ז ושעה"צ ס"ק כ"ז) לכן מברכים במקום ספק ספיקא [ואמנם אכתי צ"ב מדברי המשנ"ב לגבי אתרוג עם חזזית בשאר ימים (סי' תרמ"ט שעה"צ ס"ק נ"ג) שחיובו מדרבנן, אך שם בלא"ה הביא שמלשון הגר"ז וחיי אדם מוכח שבלאו הכי יש להקל בשעת הדחק אף ללא

זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"ט עמ' מ"ג), וכן כתבו הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שובע שמחות א' ט"ו) והגר"י ליברמן זצ"ל (שו"ת משנת יוסף ח"א סי' קכ"ט) שחנוכה אינו נחשב פנים חדשות.

וכל זה כתבתי מקופיא ולא לאחר עיון כל הצורך, ובוודאי לא באתי להכריע, אך אולי בתור מראי מקומות להצעת הסוגיה, הדבר יביא תועלת.

משה פוליטנסקי

טהרת פח השמן

לכבוד ידידי הג"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

הריני מצרף לעיונך את מה שכתבתי לכבוד הג"ר יצחק קורלנסקי שליט"א

ראיתי מה שהקשה כת"ר שליט"א (אהלי טהרות גליון 126) מה הועילו במציאת פח השמן, הרי כולם היו טמאי מת, ואם כן כשנגעו בשמן טימאוהו.

א) והנה, יש להקשות איך היוונים יכלו לטמאות את השמן, הרי אמרו בפסחים (ט"ז א') משקין בית מטבחיא דכן, והניחא לשמואל דאמר דכן מלטמא טומאת אחרים אבל טומאת עצמן יש להם שפיר, אלא לרב דאמר דכן ממש [וקיימא לן כרב באיסורי כמו שאמרו בבכורות (מ"ט ב') ובנדה (כ"ד ב'), וכן פסק הרמב"ם (פ"י מטומאת אוכלין הט"ז)], איך יכלו היוונים לטמאותו.

ב) ומצאתי שעמד בשאלה זו אאמו"ר זללה"ה (משנת יהודה עמ' פ"ז) ותירץ בשם מרן הקה"י זצ"ל, שמכיון שפרצו בחומת בית המקדש בטלה ממנו הקדושה ואז היו יכולים לטמא השמן, ואמר מרן שזה מדויק מלשון הפיוט "ופרצו חומות מגדלי - ואז - וטימאו כל השמנים", עכת"ד לענייננו [ע"ש שהאריך בזה שע"י שפרצו את חומות הקדושה הצליחו לטמא את השמן, שהוא חכמת התורה שבעל פה שלא יהיה בטהרה, ע"ש באורך].

ספק ספיקא, ע"ש]. ולכן לגבי נטילת ידים (סי' ז' סעיף א' בה"ל ד"ה להתפלל) לא הכריע לברך במקום ספק ספיקא, כיון שחיוב נטילת ידים הוא מדרבנן.

ולפי זה, בשבע ברכות שחיובם הוא רק מדרבנן אין לנו מקור לברך במקום ספק ספיקא, ולכן יתכן שעל אף ספיקו של מו"ר הגר"ח קניבסקי זללה"ה אם חנוכה נחשב כפנים חדשות, לא נוכל לברך.

אך אף אם אין ראיה ליסודו של הגרשז"א זצ"ל וכמשנ"ת, מ"מ אולי יש לומר כן מסברא שכאשר יש ספק שאינו שקול אלא נוטה לברך, יועיל ספק נוסף כדי להכריעו, ואם כן אף בנד"ד יתכן שעל ידי צירוף זה ניתן לברך.

ג) ועל פי זה יש ליישב, שלאחר שגברה מלכות בית חשמונאי וניצחום החזירו את קדושת בית המקדש למקומה, וממילא אף שהיו טמאי מתים מ״מ לא טימאו את השמן, כיון שמשקין בית מטבחיא דכן.

מתי יוחנן כהן גדול נהיה צדוקי

סיון תשפ״ד

לכבוד ידידי הג״ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א

הריני מצרף לעיונך את מה שכתבתי לכבוד ידידי הג״ר חיים מלין שליט״א

עונג גדול היה לי ללמד ולעיין בספריה דמר ׳לשוח בשדה׳ המלא בחידושי תורה ופלפולה של תורה בין רבותינו מאורי הדור מו״ר מרן רשכבה״ג הגר״ח קניבסקי זללה״ה ויבדלחט״א מרן הגר״י זילברשטיין שליט״א, אשר כת״ר עמל רבות לברר וללבן כל נושא בשורשו בבקיאות נוראה ובעמקות נפלאה יחד עם שימוש תלמידי חכמים. ויהי רצון שיתקבל הספר בכלל ישראל, ויזכו רבים לעיין בו, ויזכה כת״ר לזכות עצומה של זיכוי הרבים גדול שכזה, מלבד כל פועליו הברוכים לזכות את הרבים.

ואגב לומדי בספר, הערתי על הגליון כמה עשרות הערות, זעיר פה זעיר שם, אך מכיון שהיו כמה דברים ארוכים אשר לא יכילם הגליון, אמרתי לכותבם במכתב נפרד. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

א

הזכרת שם אביו ששנה ופירש

ראיתי מה שכתב (סי׳ כ״ח ענין ג׳) בשם זקנו מרן הגר״י זילברשטיין שליט״א, שדן האם תלמיד חכם שאביו שנה ופירש יזכיר את שם אביו בספרו, והביא להוכיח, דהנה בחנוכה אנו מזכירים בעל הנסים את מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, וצ״ב שהרי יוחנן כהן גדול נהיה צדוקי, והביא שביאר גיסו מרן הגר״ח קניבסקי זצ״ל, שהטעם הוא כדי להראות לנו שאין הקב״ה מקפח שכר כל בריה, שבשכר שהיה כהן גדול כל ימיו, אע״פ שבסוף איבד שכרו, מ״מ אין הקב״ה מקפח מה שעשה כל ימיו, וזכה ובנו מתתיהו עשה את נס חנוכה. ואם כן צידד מרן שליט״א שאולי גם בנד״ד יהיה מותר לבן להזכיר את שם אביו, כיון שבתחילה קרא ושנה וגידל את בנו לת״ת, עכ״ד.

אך לכאו׳ הדברים [כפי שהובאו] אינם נכונים, כי הרי אמרו בסוטה (ל״ג א׳) ״יוחנן כהן גדול שמע בת רול מבית קדש הקדשים שהוא אומר נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא״, ופירש רש״י (ד״ה נצחו) שהלכו פרחי כהונה

בני בית חשמונאי להלחם עם יוונים לפני יום הכפורים, ונלחמו ביום הכפורים, ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים.

ומבואר שבזמן מלחמת היוונים עדיין היה יוחנן עומד בצדקותו, ולא יתכן לומר שאע"פ שהיה צדוקי מ"מ זכה ובנו מתתיהו עשה את נס חנוכה.

וכפי הנראה לא זו היתה כוונת מו"ר זצ"ל, אלא בזמן מלחמת היוונים ודאי עמד בצדקותו, ורק לאחר מכן נהיה צדוקי, ורק מה שאנחנו מזכירים את שמו אף לאחר שנהיה צדוקי הוא בגלל שהיה כה"ג כל ימיו.

[ואם כנים הדברים, יתכן שגם מה שאנו מזכירים הוא בגלל שנס זה נעשה עוד כשהיה בצדקותו, אך אם היה הנס נעשה לאחר שפירש ונהיה צדוקי אפשר שלא היו מזכירים את שמו, ואם כן גם לגבי הת"ח שרוצה להזכיר את שם אביו אפשר שרק אם זה חידו"ת שנתחדשו קודם שפירש אביו יש לו להזכיר את שמו, אך אם זה חידו"ת שנתחדשו לאחר שפירש אביו כבר אין לנו ראיה, וכנ"ל].

וכל זה אם נניח שמדובר באותו יוחנן כהן גדול, וכבר דיבר בזה בספרו.

ב

תפילין של מסירות נפש

ראיתי מה שהביא (סי' ז' אות מ') ממרן הגר"י זילברשטיין שליט"א על חשיבות 'תפילין של מסירות נפש' ואביא בזה דבר נוסף באותו ענין ששמעתי ממרן שליט"א:

מעשה שבא לפתחו של מרן שליט"א, בדבר נער מתחזק שהסבתא שלו נפטרה, והוא רוצה להתחזק ולהתחיל להניח תפילין, והרכז של לב לאחים אמר שיקנה לו תפילין, והנער סיפר את זה לאביו, ואביו אמר לו שיש לו בביתו תפילין של אביו-סב הנער, והוא יכול להניחם, והנער הביא את התפילין לרכז, והוא ראה את התפילין שמסתבר מאוד שהן פסולות, והציע לשלוח את התפילין לבדיקה, אך אבי הנער אינו מוכן בשום אופן, ואומר שתפילין שהיו טובות עבור אביו הן טובות גם עבור בנו, ושאלוהו מה צריך לעשות במקרה זה.

והשיב מרן שליט"א על כך, שהיה יהודי בשואה שהיו לו זוג תפילין, והיה מניח תפילין אלו לעשרות יהודים תחת אפם של הנאצים, ולאחר השואה אחד האדמורי"ם בארץ ישראל השתדל מאוד להשיג את התפילין הללו, כיון שהן תפילין של מסירות נפש, ולקח אותם בחביבות גדולה, וברך עליהם בהתרגשות עצומה והניחם, ואמר מרן שליט"א שאינו יודע מה הביאור בהנהגתו של אותו אדמו"ר, כיון שתפילין אלו היו במצב שקשה מאוד לומר שהן כשרות, אך כך למעשה הוא נהג.

ואמר מרן שליט״א שגם במעשה זה כיון שהתפילין היו של הסבא שהיה ניצול שואה הם גם תפילין של מסירות נפש, ועל כן יש להתיר לנער להניח תפילין אלו, אך עדיף שיברך על תפילין אחרות.

ג

פיוט ההלצה לליל פורים שנדפס במחזור ויטרי

מה שהביא (סי׳ ז׳ אות כ״ו) שמצינו במחזור ויטרי (ח״ב סי׳ תס״ה) שחיברו פיוט מיוחד לליל פורים בלשון הלצה.

הנה יש שכתבו (נטעי גבריאל פמ״ח הערה ב׳, ועוד) שבמחזור ויטרי המודפס שלטו ידי זרים והוכנסו דברים שאינם של המחבר, ואחד מהם הוא פיוט זה.

והדברים מסתברים ביותר, כי כל המעיין בפיוט זה יראה שהוא תמוה ביותר, והובא לאחר כל הפיוטים לחגים שכולם יראת ה׳ חופפת עליהם וכתובות בהדרת קודש, ואילו פיוט זה הוא ״פיוט שכולו ליצנות״ [כלשון הגר״א נבנצל שליט״א בספרו ירושלם במועדיה (עמ׳ רנ״ט)], ותמוה ביותר לומר שחיברו פיוט שכזה לומר בתוך התפילה.ובפרט שפיוט זה כולו מדבר על שתיית יין בליל פורים, ונעתיק כאן חלק מלשונו ״ליל שיכורים הוא זה הלילה, לשמוח ביין הטוב ולגילה... בליל הזה ישכרו כל יצורים, להזכר חוק אשר נקבע בפורים, ארור האיש אשר ידו ירים, לשתות מים המאררים... פורים ישתנו יין כל רואהו, עד לא יכיר איש את רעהו, בליל חג פורים״ ע״ש באריכות.

והרי אין שום מקור שיש לשתות יין ולהשתכר גם בליל פורים [וכן שאלתי את מו״ר מרן הגר״ח קניבסקי זצ״ל (משנת הפורים עמ׳ פ״ד) האם יש ענין להשתכר בליל פורים, והשיב: לא].

וגם כתובים בפיוט זה הרבה דברים מוזרים כגון ״פורים שחטו אווזין ותרנגולים... בליל חג פורים״, והרי אמרו במגילה (ז׳ ב׳) סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, ואדרבה כתבו הפוסקים שאין לאכול בשר בלילה כדי שלא יטעו לומר שמצות סעודת פורים היא בלילה, וכגון ״פורים ישכרו ביין לבן״ ואנן קיי״ל אל תרא יין כי יתאדם, וכגון ״פורים שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל, לא יקום כי יפול כמו פיל, בליל חג פורים״ שהוא ג״כ תמוה והיתולי ביותר. ומלבד זאת יש בו לשון ארור על כמה דברים, ״ארור האיש אשר ידו ירים לשתות מים המאררים... ארור האיש אשר יישן בליל חג פורים... ארור האיש אשר יאכל עדשים בלילי פורים ובמועדים ובחדשים... ארור האיש אכל יאכל פולין כתושין״ והוא דבר תמוה ביותר לכתוב לשון קללה על השותה מים או

ישן בליל פורים או על האוכל עדשים או פולין כתושים.

ועל כן הדברים מוכיחים שלא נכנס פיוט זה ע"י רבינו שמחה מויטרי, אלא שלטו בו ידי זרים אשר הכניסו פיוט זה.

ואסיים במה שראיתי בספר אחד, שלאחר שהביא את קטעי הפיוט על ברכות המעריב ערבים אהבת עולם וגאל ישראל, כתב "ועל ברכת השכיבנו אין לפנינו, אולי היין העלה מנחיריו עשן, וכבר שכב ויישן, אחשוב, כי הליצנות ההיתולים האלה דיים להראות לנו תכונת מחברם, ושלא רבינו שמחה תלמיד רש"י אספם אל מחזורו אשר נקדש קודש לדינים ולהלכות ולתשבחות ביראת ה' ערוכות, האם הוא יצווה על תעתועים כאלה בסיום הברכות, האין הפיוט הזה לבדו עד המוכיח כי ידי זרים משחיתי דברים יקרים שלטו במחזור היקר הזה בכלליו ובפרטיו".

ויעויין עוד בספרי משנת הפורים (עמ' פ"ד - פ"ה) שהארכתי בזה.

ד

מדוע לא נתיישבה דעתו של דוד המלך במצות מעקה

מה שהביא (סי' כ"ד אות ד' בהערה) מהדבר אברהם, שהקשה מדוע דוד המלך לא נתיישבה דעתו במצות מעקה, ותירץ שמ"מ אין המצוה מקיפה את גופו.

ולכאו' דבריו תלויים במחלוקת הגרעק"א והפתחי תשובה. דהנה, ידוע מה שחידש הגרעק"א (יו"ד סי' רצ"א) שמי שהלך מביתו לכמה ימים, כשחוזר לביתו צריך לברך מחדש על המזוזה, כיון שבינתיים שלא היה בביתו לא היה עליו חובת מזוזה, א"כ כשחוזר לביתו מתחיל חיוב חדש וצריך לברך שוב. וציין הגרעק"א לדברי המגן אברהם (או"ח סי' כ"א סק"ב) שהביא את מש"כ בכתבי האר"י שעפ"י הסוד יש לשכב בלילה בטלית קטן, והביא האריז"ל ראיה לזה מהא דכשנכנס דוד לבית המרחץ אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה, וצריך ביאור מדוע רק בבית המרחץ אמר כן, הרי כל לילה כשהיה שוכב ג"כ היה ערום מן המצוות, וע"כ שהיה שוכב בלילה עם טלית קטן ולכן כל לילה לא היה ערום מן המצוות, וכתב על זה המג"א, אם דבריו דברי קבלה נקבל, אמנם אם לדין יש תשובה, כיון שכל לילה היה לו לדוד המלך מזוזה בפתחו, ולכן רק כשנכנס דוד לבית המרחץ שאין בו מזוזה היה ערום מן המצוות, וכוונת הגרעק"א להוכיח, דאי נימא שגם בשעה שאינו נמצא בביתו מקיים מצות מזוזה, א"כ גם בבית המרחץ קיים מצות מזוזה.

ובפתחי תשובה (שם) דחה ראייתו, דוודאי גם בבית המרחץ נתקיימו על ידו כמה מצוות, אלא

כוונתו שלא היתה מצוה סובבת אותו כמו אם היה בבית שיש בו מזוזה והולך בטלית עם ציצית, עכ״ל.

ואם כן דברי הדבר אברהם הם כהפתחי תשובה ודלא כהגרעק״א.

ה

אם מקיימים מצות מעקה בכל רגע

ומה שדן עוד להוכיח מדברי הדבר אברהם הנ״ל שנקט שמקיימים מצות מעקה בכל רגע ורגע, דאי לאו הכי מה שייך שתתיישב דעתו בזה [והאריך בזה עוד להלן אות ט״ו].

לכאו׳ יש לתלות דבר זה בפלוגתת הראשונים האם מקיימים מצות מילה בכל רגע ורגע שהוא מהול, או רק בעצם מעשה המילה.

דהנה, בשו״ת מהר״ח אור זרוע (סי׳ י״א) הוכיח מדברי הגמרא הנ״ל, שעיקר מצות מילה אינה מעשה המילה, אלא עצם זה שהמילה חתומה בבשרו, ומקיים בזה מצוה כל רגע ורגע, ולכן כשנזכר במילה שבבשרו נתיישבה דעתו, כיון שמקיים בזה מצוה בכל רגע כתפילין המונחים בראשו וכציצית בבגדו.

ומכח זה כתב המהר״ח אור זרוע, דאין האב חייב למול את בנו בידיו, אלא לעסוק שיהא נימול, דהיינו שגם אם האב יודע למול, אינו צריך למול בעצמו, ויכול ליתן לאחר למול, כיון שאין המצוה עצם מעשה המילה, אלא שיהא בנו מהול.

ב) ויסוד דבריו מצינו בכמה ראשונים, הרמב״ן (פסחים ז׳ ב׳) כתב, שכל מצוה שהאדם יוצא בה לכתחילה ע״י אחר, כגון ביעור חמץ, קבעו לברך על ביעור חמץ [ולא לבער], וכן שחיטה ומילה, שאפילו אבי הבן שמצווה למול את בנו אם רצה והביא לו מוהל שמל אותו יצא ידי חובתו.

וכן הריטב״א (שם) כתב, מן המצוות שהם חובה עליו, אבל יוצא בהן על ידי אחרים, אפילו שלא בשליחותו, כגון ביעור חמץ וכו׳ ומילת בנו עכ״ל.

וכן המאירי (שם) כתב, שמילה יכולה ליעשות על ידי אחרים, אע״פ שאינו שלוחו וכו׳ שאפשר להתמנות על כך בלא דעת בעלים כגון מילה וכו׳ עכ״ל.

וכן התוס׳ רי״ד (קידושין כ״ט א׳) כתב, שהטעם שהוצרך פסוק למעט אשה ממילת בנה, ואין זה מצות עשה שהזמן גרמא, משום שהמצוה היא לדאוג שיהא בנו נימול, ולא עצם מעשה המילה, וזה נוהג כל הזמן. וכ״כ התורי״ד (ע״ז כ״ו) מטעם זה, דלמ״ד מילה כשרה בעכו״ם זה משום שהמצוה היא רק התוצאה שיהיה מהול.

ומכל הראשונים הללו מוכח שסברו שאין המצוה מעשה המילה עצמו, אלא עצם זה שהוא מהול,

וכדברי מהר"ח אור זרוע, וממילא מקיים מצות מילה כל רגע ורגע.

ג) אמנם האור זרוע (הל' מילה סי' ק"ז אות ה') כתב, שאם האב יודע למול אסור לו ליתן לאחר למולו. וכן הש"ך (סי' שפ"ב ס"א) הוכיח מדברי הרא"ש (חולין פ"ו סי' ח') שמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו וחייב הוא בעצמו למוהלו, וכתב הש"ך עוד, דהכי משמע מפשטות דברי הגמרא (קידושין כ"ט א') דאמרינן האב חייב בבנו למולו מנלן, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו, והיכא דלא מהליה אבוה מיחייבי בית דין למימהליה, ומסיים הש"ך וז"ל, וכתבתי זה לפי שראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים, אף שהם בעצמם יכולים למול, ולדעתי הם מבטלים מצות עשה ומצוה גדולה של מילה, ויש לבית דין לבטל הדבר הזה, עכ"ל.

ומוכח מדברי האור זרוע והרא"ש שנקטו דהמצוה היא עצם מעשה המילה, ולא התוצאה שיהיה מהול, ומשום הכי אם הוא יודע למול הוא חייב למול בעצמו, ודלא כדברי המהר"ח אור זרוע [וכפי שהבאנו גם הרמב"ן והריטב"א ועוד] שהמצוה היא רק התוצאה שיהא נימול, [ועי' בקוב"ש (פסחים אות כ"ט) שהעיר מדוע המהר"ח אור זרוע לא הביא כלל את דעת אביו באור זרוע שחולק בזה].

ד) והדרכי משה (יו"ד סי' רס"ד סק"א) הביא את דברי האור זרוע, והקשה מאי שנא ממצוה אחרת דיכול לעשות שליח במקומו. ומבואר שכל הנידון הוא האם שייך שליחות על מצות האב למול את בנו, דהאור זרוע נקט דחשיב מצוה שבגופו ולא שייך בזה שליחות, ולכן אם האב יכול למול ונותן אחר הוא מפסיד את המצוה, והדרכי משה נקט שמועיל בזה שליחות, וכיון שהמוהל הוא שלוחו של האב, וממילא גם אם האב יודע למול יכול ליתן לאחר דכיון ששלוחו של אדם כמותו נחשב כאילו הוא קיים המצוה, אך עכ"פ מוכח דתרוייהו ס"ל שהמצוה היא עצם מעשה המילה ולא שיהא בנו מהול.

וכן בביאור הגר"א (יו"ד סי' רס"ה ס"ק ל"ה) כתב שהמוהל הוא שלוחו של האב ומוציאו ידי חובתו, והוכיח כן מהגמ' (שבת קל"ג א') ע"ש.

ובספר ברית אפרים (סי' כ"ב) הוכיח מדברי רש"י ותוס' (פסחים ז' ב') שכתבו, שהטעם שהמוהל מברך אקב"ו על המילה ולא למול, משום שאין המצוה מוטלת על המוהל אלא על האב, ומבואר שמוטל על האב עצם מעשה המילה, והמוהל הוא שלוחו לכך.

ולכאו' לפי הסוברים שהמצוה היא עצם מעשה המילה, יקשה ראיית המהר"ח אור זרוע מהגמ' במנחות הנ"ל, שכיון שנזכר דוד במילה שבבשרו נתיישבה דעתו, ומוכח שמקיים מצוה במילה שבבשרו כל רגע ורגע.

ה) והנה הגמ׳ במנחות הנ״ל הובאה ג״כ בספרי, וז״ל חביבים ישראל שסיבבן הקב״ה במצוות, תפילין בראש ותפילין בזרוע מזוזה בפתחיהם ציצית על ד׳ כנפות כסותם, ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך, נכנס למרחץ וראה עצמו ערום, אמר אוי לי שאני ערום מן המצוות, נסתכל דוד במילה והתחיל סודר עליה שבח, שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד, משל למלך לאשתו הוי מתקשט בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקב״ה לישראל הוו מצויינים במצוות כדי שתהיו רצויים לי, עכ״ל.

ומזה שהביא הספרי משל למלך שאמר לאשתו להתקשט, מבואר דאין הכוונה שיהיו ישראל מקיימים מצוה בכל רגע, אלא הענין הוא שיהיה על גופם קישוט מצוות, וכן מדוייק בהמשך הספרי, כך אמר להם הקב״ה לישראל הוו מצויינים במצוות כדי שתהיו רצויים לי, הרי דלא אמר הקב״ה לישראל הוו מקיימים מצוות אלא הוו מצויינים, ולשון מצויינים זה כעין מה שאמרו בהגדה של פסח מלמד שהיו ישראל מצויינים שם, והכוונה שלא שינו את שמם לשונם ולבושם.

וא״כ מה שאמר דוד אוי לי שאני ערום, לא הכוונה מצד מה שאינו מקיים אז שום מצוה, אלא שכאשר יש עליו ציצית ותפילין יש עליו עדות שהוא עבד ה׳, וכמ״ש רש״י (ברכות ל׳ ב׳) תפילין מנחנא והם עדות שממשלת קוני ומשרתו עלי, וכאשר היה בלא מצוות, אין עליו את התכשיט הזה שמעיד שהוא עבד ה׳, ועל זה אמר אוי לי שאני ערום, וכיון שנזכר במילה שבבשרו, שחקוק וחתום בבשרו אות ברית קודש, וכדכתיב (בראשית פי״ז פסי״א) והיה לאות ברית ביני וביניכם, ופירש הספורנו, לאות ברית, זכרון תמידי ללכת בדרכיו, בהיותו כחותם האדון בעבדו, ועוד כתיב (שם פסי״ג) והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם, והיינו ג״כ שזה אות שחקוק בבשר לעולם, ולכן נתיישבה דעתו של דוד.

ויעויין עוד ברש״י (שבת ק״ל א׳) שכתב וז״ל, שש אנכי על אמרתך, אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות, והיא מילה, שישראל עושים וששים עליה, דכל שאר מצוות אינן מוכיחות כל שעה, כגון תפילין ומזוזה וציצית דאינן כשהוא בשדה וערום בבית המרחץ, אבל זו מעיד עליהם לעולם, כדאמרינן במנחות בדוד שראה עצמו בבית המרחץ ונצטער, אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוות, כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתיישבה דעתו, עכ״ל. ומבואר בדברי רש״י ג״כ שהנקודה היא לא מצד קיום המצוה, אלא מצד העדות וההוכחה שיש בזה.

ולפי זה גם לגבי מעקה, אין ראיה מדברי הדבר אברהם שנקט שמקיימים בזה מצוה כל רגע ורגע, דאפשר שגם אם אין בזה מצוה בכל

רגע, מ"מ יש כאן עדות על קיום המצוות.

ויעויין עוד בספרי משנת המילה (סי' ב') שהארכתי טובא בענינים אלו.

ו

הקנאת בגדיו לחבירו בכותל המערבי

מה שדן (סי' ל' ענין א') בענין הקנאת בגד לחבירו בכותל המערבי כדי להיפטר מקריעה, והביא בשם מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל, שודאי זו הערמה ואין הכוונה להקנאה אמיתית, ועוד שגם אם היה הקנאה אמיתית, הרי גם מי ששאל בגד מחבירו, והמשאיל אינו יודע שהוא הולך לכותל המערבי, אך אם המשאיל יודע מכך הוא צריך לקרוע ולשלם לחבירו, כיון שעל דעת כן שאל את הבגד, וכמו שכתב השו"ע (יו"ד סי' ש"מ סעיף ל"ד) האומר לחבירו השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת, קורעו ומאחהו ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו דמי קרעו.

ויש להוסיף, שכן כתב גם בספר קרא עלי מועד בשם מו"ר הגר"ח קניבסקי זצ"ל, שאביו זצ"ל הוכיח כן מדברי השו"ע הנ"ל [וכן הובאה ראיה זו בשמו בספר תולדות יעקב עמ' קכ"ד]. והוסיף מו"ר הגרח"ק זצ"ל (תורת המועדים סי' תקס"א ס"ק י"א) שהמקנה את בגדו לחבירו כדי להיפטר מחובת קריעה, אף אם חבירו יאמר שהוא מקפיד שלא יקרע, אין זה כלום, דאנן סהדי שאינו מקפיד.

ומעשה בהגר"ג נדל זצ"ל, שאחד הקנה לו את בגדו כדי להיפטר מחובת קריעה, ואמר לו שאינו מקפיד ומסכים לו לקרוע, ולאחר שקרע אמר לו שישלם לו דמי קרעו, וכמבואר בשו"ע הנ"ל [וכנראה עשה זה כדי להראות לו שאינו מתכוין להקנות ברצינות].

ומלבד כל זה, יש להוסיף, שגם ההולך לכותל המערבי עם בגד שאינו שלו והמשאיל אינו יודע שהולך לשם, שאסור לו לקרוע את הבגד, אין הכוונה שהוא נפטר על ידי זה מחיוב קריעה, אלא הוא בכלל מכניס עצמו לאונס שאינו יכול לקרוע, וכמבואר בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א אות קפ"ה).

וכן הורו הגרי"ש אלישיב זצ"ל (ישא יוסף או"ח ח"ג סי' קמ"ט), מו"ר הגר"ח קניבסקי זצ"ל (קרא עלי מועד פי"א הע' ז') והגר"ש דבליצקי זצ"ל (אחר כתלנו אות כ') שאין ללכת לכותל המערבי עם בגד שאינו שלו שלא יוכל לקורעו, כיון שהוא בכלל מכניס עצמו לאונס.

ויעויין עוד בספרי משנת הנחמה (סי' נ"ז-נ"ט) שהארכתי בזה.

ז

מכירת חמץ והפרשת תרו"מ של יהודים שאינם שומרים תומ"צ

עוד ראיתי שהביא (שם) בשם זקנו מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א את תקנת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, לעשות את המכירת חמץ באופן שיהיה לה תוקף חוקי, כיון שיהודים שלא זכו לשמור תורה ומצוות אין להם גמירות דעת למכור, אא"כ עושים זאת באופן שיש לזה תוקף חוקי [וכן לגבי היתר עיסקא סבר מרן זצ"ל כן].

ונשאלתי, אם כן איך מפרישים תרו"מ במפעל שבבעלות אדם שאינו שומר תומ"צ, הרי לפי הנ"ל המעשר ראשון והמעשר עני שלהם לא יחולו, כיון שהרי אם הלוי והעני יבואו לתבוע מהם יאמרו שלא התכוונו לתת להם, ואם כן לא נתכוונו שיחול המעשר ראשון והמעשר עני. ואם נאמר שאף על פי כן רוצים שיחולו המעשרות אלא שיהו גזלנים על המעשרות, אם כן גם במכירת חמץ נימא הכי.

אך לכאו' יש ליישב בפשיטות, דבמכירת חמץ אם תחול המכירה הם יהיו מחוייבים על פי דין תורה להסכים לכך ויהיה אפשר להוציא את זה מהם בדיינים [וכל אלו שקנו מהם יאמרו להם שאינם צריכים לשלם להם אלא לגוי וכו'], ויהיה להם מכך הפסד מעשי, ולכן הם מעדיפים שלא תחול המכירה אע"פ שכך יתברר למפרע שכל חמצם הוא חמץ שעבר עליו הפסח, ואף שכאשר זה יתפרסם ירדו להם הרבה לקוחות, מ"מ פעמים שההפסד בזה הוא יותר גדול [וכן הוא בהיתר עיסקא]. משא"כ לגבי מעשרות שזה ממון שלא ניתן להוציאו בדיינין [כמבואר בחולין ק"ל ב'], אם כן הלוי והעני לא יוכלו להוציא מהם את המעשרות בבית דין, ולכן יעדיפו לומר שאינם נותנים ללוי ולעני את המגיע להם מאשר לומר שאינם רוצים שיחולו המעשרות [כיון שע"י זה יתברר שמכרו טבל, וזה יוריד להם הרבה יותר לקוחות].

ח

הקאה כדי לאכול יותר

עוד ראיתי בספרו [ואיני זוכר כעת היכן] שהביא מדברי בתפארת ישראל (שבת פרק כ"ב) שהיו מקיאים כדי שיוכלו לאכול עוד.

ובאמת דבר זה מפורש ברש"י רש"י (שבת קכ"ג ב' ד"ה אפיקטויזין) וז"ל "אפיקטויזין - להקיא, שותה משקים ומקיא, ולא לרפואה, אלא להריק את מעיו שיוכל לאכול ולשתות הרבה", עכ"ל.

הכו"ח בברכת הדיוט שיפוצו מעיינותיך חוצה ותזכה לזכות את כל כלל ישראל בדברי תורתך הערבים והנעימים לאורך ימים ושנים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, אכי"ר.

ט

נר חנוכה או הלל, מה קודם

אביא כאן עוד דבר חידוש שסיפר לי מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בעניני חנוכה, שאלה שנשאל על ידי רופא שעובד בבית חולים, ויש לו שתי אפשרויות מתי לשוב לביתו, או לשוב בשעות הערב וכך יוכל להדליק נרות חנוכה בביתו, או לשוב בשעות הבוקר וכך יוכל לילך לאמירת הלל בבית הכנסת עם הציבור.

מרן שליט"א הכריע, שעליו להעדיף את אמירת ההלל על פני הדלקת נרות חנוכה[כג], והטעם לזה משום שאף על פי שהדלקת נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וחייבו חז"ל למכור כסותו עבור מצוה זו, מ"מ מצוה זו היא מדרבנן, מה שאין כן באמירת ההלל, שמקיימים מצות הודאה להשי"ת, שזו מצוה דאורייתא.

ושאלתי את מרן שליט"א היכן מצינו מצוה זו בתורה, ואמר שכתוב בפסוק "הודו לה' קראו בשמו" (ישעיהו י"ב ד', תהלים ק"ה א', דברי הימים א' ט"ז ח')[כד].

כג. ומצאתי שכבר כתב כן הגר"ש קלוגר זצ"ל בהגהות חכמת שלמה (סי' תרפ"ג סעיף א').

כד. ואשתקד ראיתי שגם מרן הגר"ד לנדו שליט"א הורה כך להעדיף את אמירת ההלל מאשר הדלקת נר חנוכה, והביא שבספר מעשה נסים לרבי דניאל הבבלי (סי' א', הו"ד בהגהות הגרי"פ פערלא על הרס"ג עשה נ"ט) כתב להדיא שאמירת ההלל בימי חנוכה הוא דאורייתא, וז"ל "ומצות עשה בזה הוא מאמר אדון הנביאים ע"ה שירו לה' כי גאה גאה, וכבר ביאר כי כל המועדים הם זכר ליציאת מצרים, תתחייב מזה גם כן אשר נהללו ונשבחו ית', בכל זמן יתראה לנו גבורתו ונצחונו, ועל כן אמרו הלל בימי חנוכה דאורייתא", עכ"ל.

הגאון רבי שבתי יגל שליט"א

זוג פרודים שגרים בדירה אחת מחוסר ברירה וכל אחד גר בחדר אחר, האם צריכה האישה להדליק נר חנוכה לעצמה

בס"ד כ"א כסלו תשע"ו

לכבוד הרה"ג **גמליאל רבינוביץ הכהן** שליט"א
אחדשה"ט

אודות מה ששאל בדבר זוג פרודים שגרים בדירה אחת מחוסר ברירה וכל אחד גר בחדר אחר, האם צריכה האישה להדליק נר חנוכה לעצמה, וכן מה הדין בנר שבת.

בראשית הדברים רציתי לעורר שאלה אחרת האם זוג כזה בכלל מותר לו לגור ביחד בדירה אחת, והאם אין בזה בעיה של 'ייחוד', והרי כיוון שהם פרודים ממילא מן הסתם אין האישה טובלת במקווה, ואם כן היא נדה, וכל ההיתר לבעל להתייחד עם אשתו נדה הוא משום 'סוגה בשושנים' שיש לו פת בסלו, אבל בכה"ג שאין לו פת בסלו כיוון שפרודים הם ולא מתכוונת לטבול, י"ל שחוזר איסור ייחוד עם הנדה למקומו, ושמא י"ל שממ"נ אם יתרצו לביאה א"כ שוב לא הוי 'פרודים' ושוב חוזר ההיתר של פת בסלו, ויש לדחות שמא יתגבר עליהם יצרם, ובפרט שמכירים זא"ז ולבם גס אחד בשני, אבל זה לא ישנה את הרצון שלהם להיפרד, ולכן אז באותה שעה של התגברות היצר לא יהיה להם פת בסלו, כי לאחר זמן שוב לא ירצו כלל אחד בשני, וא"כ אין היתר של פת בסלו, ועיין שו"ת מהרש"ם חלק' ב' סימן קע"ח, ויל"ע.

ולעניין נר חנוכה נראה לענ"ד פשוט שאין האישה צריכה להדליק נרות חנוכה, שהרי בין אם נאמר שהדלקת נרות חנוכה זו מצוות גברא ובין אם נאמר שזו מצוות הבית מ"מ זה ברור שמעיקר הדין מספיק להדליק נר אחד בכל הבית ודי בזה לכל דיירי הבית כדברי הגמ' 'נר איש וביתו' וכל מה שאנו מהדרים שכל אחד מבני הבית מדליק הוא כדי להיות מן המהדרין מן המהדרין (לדעת הרמב"ם והרמ"א) והרי זה ידוע שאע"פ שכל אחד מבני הבית מדליק מ"מ אין הנשים מדליקות, בין בנשים נשואות ובין בבחורות רווקות, וע"כ שגם היכא שאין את הטעם של 'אשתו כגופו' לא נהגו הבנות להדליק, ועיין חי' חת"ס לשבת כ"א עמוד ב' שהוא מטעם 'כל כבודה בת מלך פנימה', וא"כ אף אם נאמר שבזוג

פרודים לא שייך לומר 'אשתו כגופו' מ"מ מכיוון שהגבר מדליק בבית נרות חנוכה, א"כ כל חובת האישה זה רק משום 'מהדרין מן המהדרין' וזה לא נהגו.

ובפרט שלכאורה 'אשתו כגופו' שייך גם בזוג פרודים, כפי שכתב בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א.

ולעניין נר שבת הנה לפי המבואר בסימן רס"ג סעיפים ו' ז' וח' ובמ"ב וביאור הלכה שם, יוצא שחובת הדלקת נרות היא בכל חדר וחדר (ולא כמו נר חנוכה) וא"כ גם בחדר שבו גר הגבר יש חובה של הדלקת נרות, ואילו היה נמצא אצל אשתו בזמן הדלקת נרות הרי שעל סמך הברכה שלה היה מדליק את הנר בחדרו, אבל מן הסתם לא נמצא אצל אשתו ובוודאי אין רצונו לצאת בברכת אשתו לפי המצב שלהם שהם פרודים, א"כ לכאורה חייב להדליק נרות חנוכה בחדרו, אמנם נראה שאם אין אוכל בחדרו אלא רק ישן שם, א"כ חובת הדלקת נרות שם זהו רק משום עונג שבת של שלום בית שלא יכשל בעץ ובאבן ולזה הרבה פעמים סגי באור קלוש הבא מן הרחוב וא"כ שוב אין טעם להדליק נרות אולם אם אוכל שם בחדרו המיוחד נראה לכאורה שצריך הוא להדליק נרות עם ברכה, ולא יוצא במה שאשתו מדליקה ומברכת בחדרה, ויל"ע.

הילד יניק וחכים שמעון הכהן רבינוביץ ני"ו
בן הגאון רבי אברהם יהודה שליט"א

מה עדיף יותר לקנות מגילה לפרים או מנורת כסף לחנוכה

בה"י ט"ו כסליו תשפ"ה

לכבוד דודי הגדול הגאון המובהק רבן **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א
מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על מועדים
מו"צ ברחובות

שלום רב לאוהבי תורתך

בענין מש"כ מעכ"ת בספרו פרדס יוסף החדש - חנוכה (סי' תרע"ג סעי' ג', אות תרע"א, עמ' של"ז) "נסתפקתי באדם שיש לו סכום מצומצם ורוצה להדר במצוות, אך יש לו אפשרות לקנות אחת מהשתיים: או מנורה לחנוכה (חנוכי"ה) מכסף טהור, או מגילת אסתר מהודרת, שנכתבה בכתב מיוחד ביופיו, מה עדיף שיקנה.

והגאון האדיר רבי מאיר מאזוז שליט"א (ראש ישיבת כסא רחמים) השיב לי בזה"ל: מגילה מהודרת עדיפא, והטעם כי זו תשמישי מצוה וזו תשמישי קדושה עיין מגילה (דף כ"ו ע"ב) ובזוה"ק פרשת שלח לך (דף קע"ה סוף ע"ב) (עכ"ל).

וכעין זה השיב לי הגאון האדיר רבי אביגדור הלוי נבנצל שליט"א: וז"ל לענ"ד כתבי הקודש ראויים לנו מצד עצמם, ולא רק משום המצוה, רק פרשיות תפילין אמרו תוס' דלא בענין בהו ואנוהו משום שאין העין שולטת בהם, אבל כתה"ק ואפשר ללמוד בהם בעי הידור, והנלענ"ד כתבתי.

וגם מרן הגרש"א שטרן שליט"א השיב לי בזה"ל: לענ"ד פשוט מאד שעדיף טפי לקנות מגילה מהודרת ביותר מאשר חנוכיה מהודרת, כי החנוכיה אינה גוף החפצא של המצוה אלא מכשירי מצוה בעלמא, כי המצוה היא הדלקת האש, אבל במגילה שהיא גופה החפץ של המצוה בודאי דיש להדר אותה בכל האפשר, ודו"ק".

לי הקטן נראה, שיקנה מנורה דבזה מקיים הידור מצוה (דרבים דפירסומי ניסא), משא"כ מגילה ליכא מצוה או ענין שיהיה לו מגילה. אם לא שהוא בעל קורא יקנה מגילה, כדי שיכל להוציא את הרבים יד"ח. ואם דכתב המשנ"ב (בסי' תרפ"ט סק"ה) "ודע דמי שכבדו אזניו או שהוא רחוק מן הבימה ואינו יכול לשמוע היטיב מן הקורא יזהר לקרות לעצמו ממגילה כשרה או עכ"פ יאחוז חומש והתיבות שיחסר לו יאמר תיכף מן החומש", ולפי"ז אם

יחסר לו ענין שלם וכד' צריך דווקא מגילה כשירה. מ"מ בכה"ג יכול לצאת יד"ח, מאחר שיש לו מגילה כשירה (אם לא שדר במקום שכמעט ולא שכיחי מנינים ומגילות, וכדורות הראשונים, משא"כ מנורה, [ולא גרע מהא דשנינו בהל' תפילין (סי' ל"ח סי"ב) 'היה צריך לתפילין ומזוזה ואין ידו משגת לקנות שניהם, תפילין קודמים', וכתב שם המג"א (בסקט"ו, והביא השועה"ר בסעי' י"א והמ"ב בסקל"ז) 'מיהו לדידן שאין מניחין רק בשעת ק"ש ותפלה אם אפשר בשאלה מזוזה קודמת דא"א בשאלה', וא"כ מגילה לצאת יד"ח, אפשר ע"י שמיעתו מאחר, משא"כ מנורה חובה מוטלת עליו שידליק במנורה מהודרת כפי יכלתו. וגם ד"אין ספק" דילמא לא ישמע המגילה היטב מהש"ץ, "מוציא מידי ודאי" הידור מצוה דמנורה].

מאידך עוד סברא י"ל שיקנה מנורה שזו לפניו השתא ויבטח בה' שלפני פורים ישלח לו ג"כ ממון למגילה מהודרת, ולפי"ז אם נזדמן לו השאלה קודם פורים שיקנה מגילה וה' יעזרהו לשנה הבא לקנות מנורה יפה, ובפרט שעוד ר"ה לפניו שיכול לפעול כל מאי דבעי.

בברכת כטו"ס

הילד שמעון הכהן רבינוביץ